ΘΕΣΣΑΛΟ ΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΕΥΧΟΣ 14
Απρίλιος - Ιούνιος 2004
Τιμή: 6 €

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΣΙΜΙΣΚΗ 2 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛΕΦΩΝΟ 2310 551754
ΟΜΟΙΟΤΥΠΟ 2310 551748
ΓΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ: Τ.Θ. 10756 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ peebe2@otenet.gr

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
Απρίλιος - Ιούνιος 2004

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 6 €
ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 20,40 €
ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:
ΕΥΡΩΠΗ 44 €, ΑΜΕΡΙΚΗ 50,40 €

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΥΛΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ - ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ
ΣΤΕΛΛΑ ΛΟΥΚΑ (2310 551754)

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ (2310 288491)

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΣΑΧΙΝΙΔΟΥ
ΧΑΪΔΗ ΛΑΝΑΡΑ-ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (2310 551754)

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΘΑΝΟΣ ΓΙΑΓΤΖΗΣ
ΚΕΛΛΥ ΤΖΟΒΑΡΑ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.
ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Διευθύνσεις σύμφωνα με το νόμο:
Εκδότης και διευθυντής: Ευάγγελος Χεκίμογλου, Φειδία 14, Πανόραμα
Υπεύθυνος τυπογραφείου: Γιάννης Τσαγκάλης, ΒΙ.ΠΕ. Κιλκίς

Εξώφυλλο: Βλέπε το κείμενο «Ιστορία ενός αγάλματος»

Εκδοτικό σημείωμα

Εκδοτικό σημείωμα

Το δυτικό τμήμα του τείχους της Θεσσαλονίκης που χώριζε την πόλη από το λιμάνι της περνούσε από το οικοδομικό τετράγωνο που βρίσκονται σήμερα οι τράπεζες Πειραιώς, Ελλάδος και Εθνική, αλλά και τα γραφεία της «Θεσσαλονικέων Πόλεως». Ο Γ. Νεχαμά, ο μεγάλος αυτός ιστοριογράφος της Θεσσαλονίκης, σημειώνει ότι κατά το 19ο αιώνα το τμήμα αυτό του τείχους ήταν καλυμμένο από ένα μικρό λόφο, αποτελούμενο από αστικά λύματα. Προφανώς, οι κάτοικοι της παρακείμενης συνοικίας, που απλωνόταν εκεί όπου σήμερα βρίσκεται ο χώρος στάθμευσης της πλατείας Ελευθερίας, εναπόθεταν τα σκουπίδια τους δίπλα στο τείχος. Αλλά οι καταστηματάρχες και οι βιοτέχνες που εργάζονταν από την εξωτερική πλευρά του τείχους, στο χώρο που αργότερα ονομάσθηκε «Λαδάδικα», πρέπει να απόθεταν και εκείνοι τα σκουπίδια τους δίπλα στο τείχος. Έτσι, με τις συνεχείς εναποθέσεις λυμάτων δημιουργήθηκε ο σκουπιδόλοφος, που εξαλείφθηκε μόνον με την κατεδάφιση του τείχους (περί το 1870). Οι κάτοικοι έβρισκαν πιο εύκολο να αναρριχώνται στο σκουπιδόλοφο, παρά να περνούνε από τις πύλες. Δεν γλίτωναν μόνον την απόσταση, αλλά και τις διατυπώσεις.

Αυτή είναι, προς το παρόν, η μοναδική μαρτυρία που εξηγεί για ποιο λόγο οι γάτες ουδέποτε ευδοκίμησαν στην περιοχή των Λαδάδικων: πελώρια τρωκτικά έζησαν και μεγάλωσαν εκεί επί γενιές, τρεφόμενα από τα αστικά λύματα. Αλλά αν αυτό συνέβη με το μικρό λόφο, τι συμβαίνει άραγε με τις δεκάδες ανεξέλεγκτες χωματερές που «λειτουργούν» στο νομό Θεσσαλονίκης και όπου αποστέλλουμε τα σκουπίδια μας με την ίδια αμεριμνησία που οι πρόγονοί μας άφηναν τα δικά τους δίπλα στο τείχος; Μ' αυτό το ερώτημα ξεκινήσαμε το αφιέρωμα «σκουπίδια και απόβλητα της Θεσσαλονίκης», για το οποίο ο αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι δεν έχει μόνον ιστορική, αλλά και σύγχρονη διάσταση.

Το τεύχος φιλοξενεί, επίσης, εξαιρετικές μελέτες: οι τοιχογραφίες του Γ. Δούκα στο ναό του Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, η κατοικία του άγνωστου Κεμάλ Αλλατίν στην οδό Ακροπόλεως, η αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα στη Βόρεια Ελλάδα, οι αρχαίες και νεότερες μακεδονικές δυναστείες της Αιγύπτου, το όπιο της Θεσσαλονίκης και η (σχεδόν ανθρώπινη) ιστορία της ανεύρεσης, της κλοπής και της επιστροφής ενός γυναικείου αγάλματος. Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει η μελέτη για την επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων στην πρόσκληση τροχαίων ατυχημάτων στη Θεσσαλονίκη. Επισημαίνουμε ακόμη την συνέντευξη του Αστέριου Πύρρου για την ιστορία του σχολείου «Ρήγας Φεραίος», στο οποίο φοίτησαν χιλιάδες Θεσσαλονικείς.

Τα κείμενα του τεύχους έγραψαν δέκα επιστήμονες, με ισάριθμες διαφορετικές ειδικότητες. Η Θεσσαλονίκη, αυτή η «ανεξάντλητη πόλη» (κατά Γ. Αναστασιάδη), είχε πάλι την τιμητική της.

ΜΕΛΕΤΕΣ: ΚΡΥΜΜΕΝΑ ΣΑΝ ΑΓΑΛΜΑΤΑ

Κρυμμένα σαν αγάλματα στο έδαφος, σαν λανθάνοντα έγγραφα στις βιβλιοθήκες, σαν εικόνες σε ξεχασμένες εκκλησίες, σαν τεκμήρια σε υγρά υπόγεια βρίσκονται οι μαρτυρίες του παρελθόντος της Θεσσαλονίκης. Ερευνητές τις αναζητούν, τις μελετούν, τις συσχετίζουν με όσα ήδη γνωρίζουμε, κάνοντας το γνωστό να φαίνεται σαν άγνωστο και πλημμυρίζοντάς μας με εκπλήξεις.

ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΕΛ ΜΟΝΤΟΥΡΟ: ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΒΛΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ελ Μοντούρο (το βουναλάκι) ονόμαζαν οι παλαιοί Θεσσαλονικείς έναν λοφίσκο που είχε σχηματισθεί ένθεν και ένθεν του τείχους του λιμένος (όπου σήμερα η Τράπεζα της Ελλάδος) από συσσωρευμένα αστικά λύματα, που υπερκάλυπταν το τείχος. Είναι παλιό το ζήτημα των σκουπιδιών στη Θεσσαλονίκη.

ΟΙ ΣΚΟΥΠΙΔΟΛΑΚΚΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

Στα ανασκαφικά σκάμματα συναντούμε συχνά πηγάδια με τοιχώματα κτισμένα με πέτρες ή απλούς λάκκους γεμάτους μαύρα χώματα, που οι εργάτες χαράζουν προσεκτικά με το σκαλιστήρι, ώστε να ερευνηθούν χωριστά. Οι λάκκοι αυτοί, που έχουν συνήθως μικρή διάμετρο, είναι συ-
132 νηθισμένο φαινόμενο, καθώς ο οικολογικός ενταφιασμός των σκουπιδιών ήταν συνήθεια που επικρατούσε καθ' όλη την αρχαιότητα. Εκτός από τα ορύγματα, ως σκουπιδόλακκοι χρησιμοποιήθηκαν κατά τους κλασικούς, τους ελληνιστικούς, τους βυζαντινούς αλλά και τους νεότερους χρόνους και τα εγκαταλειμμένα πηγάδια. Γράφει η Δρ **Ευτέρπη Μαρκή**.

ΠΕΡΙ ΣΚΟΥΠΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η κατηφορική διάταξη της πόλης και η μαζική επίδοση των κατοίκων στην υφαντουργία αποτέλεσαν τον κύριο λόγο για τον οποίον η Θεσσαλονίκη της τουρκοκρατίας περιγράφεται ως βρώμικη πόλη από τις ιστορικές πηγές, ιδιαίτερα τους επισκέπτες και τους περιηγητές. Από
134 τις αρχές του 19ου αιώνα άρχισε να παραμελείται και η συντήρηση των δρόμων. «Εκτός τούτου αι συσσωρευθείσαι εις πολλά μέρη ακαθαρσίαι και η λάσπη γίνονται πρόξενοι κακών εις τους κατοίκους. Η μεγαλυτέρα καταστροφή των λιθοστρώτων προέρχεται ως επί το πλείστον από το άνοιγμα των υδραγωγών εκ μέρους των εργατών του υδραγωγείου». Γράφει ο Δρ **Ευάγγελος Χεκίμογλου**.

ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗ ΦΥΤΙΚΩΝ ΥΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Στην Ελλάδα οι δράσεις σχετικά με την ορθολογική διαχείριση των απορριμμάτων βρίσκονται ακόμα σε «εμβρυικό» στάδιο. Η πλειονότητα των α-
146 πορριμμάτων (93%) καταλήγει ανεπεξέργαστα σε χωματερές (παράνομες ή νόμιμες) ή στους ολίγους ΧΥΤΑ. Ένα ελάχιστο ποσοστό (7%) ανακυκλώνεται (OECD, 1998). Ενδεικτικά είναι τα στοιχεία του Οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) Μείζονος Θεσσαλονίκης (2004), σύμφωνα με τα οποία μόνο στον ομώνυμο Νομό λειτουργούν 93 ανεξέλεγκτες χωματερές, συνήθως σε ρεματιές, όπου εναποτίθενται -χωρίς καμιά υποδομή- απορρίμματα. Στις περιοχές αυτές το πρόβλημα της ρύπανσης του εδάφους και του υδροφορέα είναι σοβαρό. Γράφουν η **Μυρτώ Πυροβέτση**, Αν. Καθηγήτρια Οικολογίας, και ο **Γεώργιος Δαουτόπουλος**, Καθηγητής Γεωπονίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΣΑΝ ΙΣΤΟΡΙΑ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Ένα από τα παλιότερα και πιο γνωστά σχολεία, όπου φοίτησαν πολλοί
Θεσσαλονικείς, είναι ο «Ρήγας Φερραίος». Ο **Αστέριος Πύρρος**, από 160
τους ιδρυτές του σχολείου, μιλά στον **Γιάννη Κεσόπουλο** για την εμπειρία του, το έργο του, τους μαθητές του, την αποστολή του.

ΒΙΒΛΙΟΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ

Όρεξη να' χετε για διάβασμα: «Όλυμπος-Νάουσα», η ιστορία του «Ηρακλή», «Τα πρώτα βήματα του αθλητισμού στη Βόρεια Ελλάδα 1900-1960», «Συνάντηση στον Εριγώνα», «Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου», «Ιστορικό
Κέντρο Βέροιας», «Γειτονιές της Κωνσταντινούπολης», «Επταλόφου Βο- 184
σπορίδος οδοιπορία», «Οι Εβραίοι του Διδυμοτείχου», «Οι Εβραίοι του Ρεθύμνου», «Ερανίσματα περί Χίου και Χίων», «Εικόνες και ευρήματα από την Αρχαία Κόρινθο», «Εικονοπλάστες & Λεξιμάχοι», «Επτά Απλά Μαθήματα Ανάπτυξης», «Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης 1925-2000», «EXPO-Exposite 2008».

ΑΝΑΓΚΑΙΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Εκφράζουμε τη λύπη και τη συγγνώμη μας, διότι εξαιτίας συνδυασμού τεχνικών παραγόντων και ανθρώπινων λαθών, στο προηγούμενο τεύχος (13) παραλείφθηκε το όνομα του Καθηγητή **Sam Hassid**, ο οποίος μετέφρασε το άρθρο της Δρος Gila Hadar «Οι Κάρμεν της Θεσσαλονίκης. Οι εβραίες καπνεργάτριες: Φύλο, οικογένεια και κοινωνικοί αγώνες».
Στο ίδιο τεύχος, ο δαίμων αναβάπτισε τον σεβαστό επιστολογράφο μας κύριο **Θεόδωρο Μαυρόπουλο** σε «Ιωάννη».
Ο δαίμων του τυπογραφείου είχε κτυπήσει, επίσης, άνευ οίκτου το τεύχος 11 του περιοδικού, μετονομάζοντας αδικαιολογήτως την φωτογράφο κυρία **Λενιώ Μπαρτζιώτη** σε «Μπαρτζιώκη».
Ζητούμε από όλους συγγνώμη για τις ενέργειες του δαίμονος και την αδυναμία μας να τον τιθασεύσουμε.

Μελέτες

Οι τοιχογραφίες του Γιώργου Δούκα στον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο Θεσσαλονίκης

Γεώργιος Φουστέρης

Ο ναός του Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου βρίσκεται στη διασταύρωση Περδίκκα και Συμεωνίδη (πρώην Σερρών) στην περιοχή Παπάφη, είναι όμως άγνωστος σε πολλούς Θεσσαλονικείς, καθώς δεν είναι πια ορατός από τους κύριους οδικούς άξονες της πόλης. Σήμερα, ο άλλοτε περίοπτος ναός είναι δύσκολο ακόμη και να φωτογραφηθεί ικανοποιητικά μέσα στο πυκνά δομημένο αστικό περιβάλλον της περιοχής (Εικ. 1).

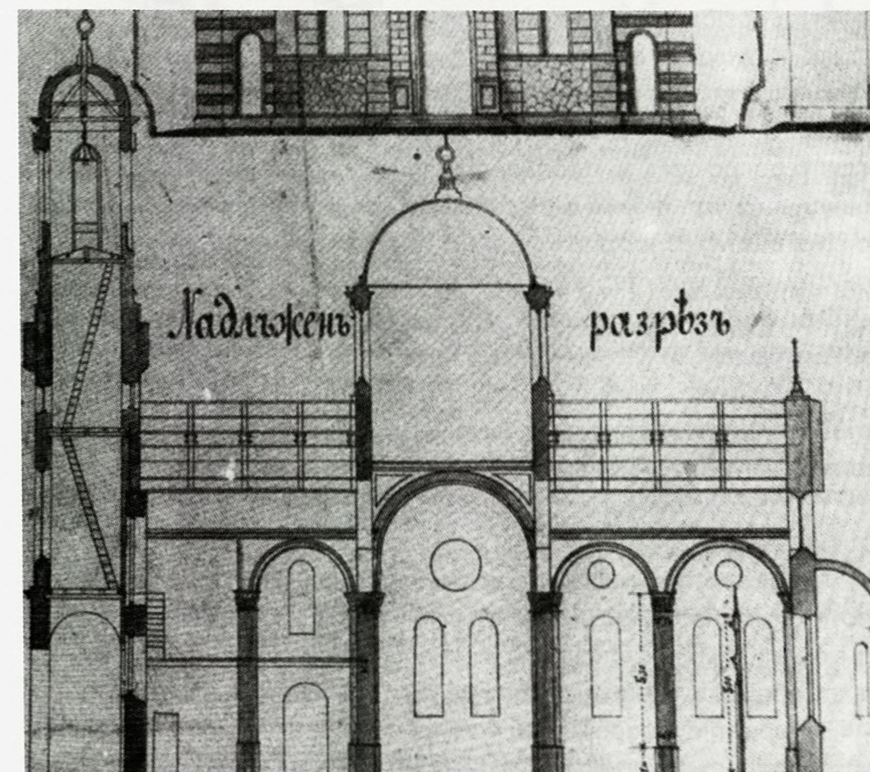
Ιστορία - αρχιτεκτονική

Η ίδρυση του ναού οφείλεται σε πρωτοβουλία της βουλγαρικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης το έτος 1907, με επίσημη άδεια της οθωμανικής διοίκησης, τη στιγμή που οι διεκδικήσεις των Βουλγάρων στο χώρο της Μακεδονίας βρίσκονταν στο αποκορύφωμά τους[1]. Η αραιοκατοικημένη αλλά γοργά αναπτυσσόμενη περιοχή κοντά στο νεόδμητο ορφανοτροφείο Παπάφη (1903) επελέγη ως κατάλληλος χώρος δημιουργίας μιας νέας συμπαγούς βουλγαρικής συνοικίας, επίκεντρο της οποίας θα αποτελούσε ο νέος ναός, αφιερωμένος στον άγιο Γεώργιο[2]. Παρά την σπουδή των Εξαρχικών, τα σχέδια για ισχυροποίηση της θέσης τους στη Θεσσαλονίκη δεν ευοδώθηκαν και ο ναός έμεινε ημιτελής. Οι ελληνικές οργανώσεις, στο πλαίσιο των αντιδράσεων στις ενέργειες της βουλγαρικής προπαγάνδας, παρεμπόδιζαν με κάθε μέσο την ανέγερση του ναού και μετά την οριστική αποχώρησή τους από την Θεσσαλονίκη (1913) ανέλαβαν την αποπεράτωσή του μετονομάζοντάς τον σε ναό του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου[3].

Παρά τις όποιες τροποποιήσεις[4], ο ναός διατήρησε τον αρχικό του χαρακτήρα, τον οποίο οφείλει στα σχέδια των αρχιτεκτόνων αδελφών Mitrowski από την Σόφια (εικ. 2). Πρόκειται για ένα εξαιρετικό δείγμα εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής που ενσωματώνει τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά της βυζαντινής, ρωμανικής και γοτθικής περιόδου. Με εξαίρεση τον τρούλο, που σε σχέση με τα αρχικά σχέδια κατασκευάστηκε πιο ραδινός, ο ναός έμεινε ανεπίχριστος. Η σκουρόχρωμη πράσινη πέτρα της αργολιθοδομής δίνει τον κυρίαρχο χρωματικό τόνο εξωτερικά, αν και ποικίλλεται από την εκτεταμένη χρήση πλίνθων σε οριζόντιες ζώνες, στις γωνίες και τα πλαίσια των φωτιστικών ανοιγμάτων. Οι προσθήκες του νάρθηκα (1975) και αργότερα των βοηθητικών χώρων εκατέρωθέν του, του θυρώματος της κεντρικής εισόδου και κυρίως του παρεκκλησίου του οσίου Διονυσίου του εν Ολύμπω[5] που προσαρτήθηκε στο νότιο κλίτος (1995) έχουν γίνει με ιδιαίτερη επιμέλεια και προσαρμογή στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κυρίως ναού.

Εικ. 1. Ο ναός Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου

Εικ. 2. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, τομή κατά μήκος. Σχέδιο των αδελφών Mitrowski

Η τυπολογική προσέγγιση των ναών της περιόδου του Ιστορισμού και του Εκλεκτικισμού παρουσιάζει κατά κανόνα δυσκολίες, ειδικά όταν πρέπει να επιστρατευτεί η καθιερωμένη ορολογία της βυζαντινής αρχιτεκτονικής. Στην προκειμένη περίπτωση είναι σαφές ότι έχουμε συγκερασμό τυπολογικών στοιχείων τρίκλιτης βασιλικής και σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού. Έτσι, αν και στην κάτοψη ο ναός παρουσιάζει τρίκλιτη διαίρεση με τέσσερα ζεύγη υποστυλωμάτων (εικ. 3), με βάση τη σαφήνεια με την οποία εξαίρεται ο κεντρικός σταυροειδής πυρήνας, προτιμούμε να τον χαρακτηρίσουμε οκτάστυλο σταυροειδή εγγεγραμμένο και όχι «τρίκλιτη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και τρούλο»[6].

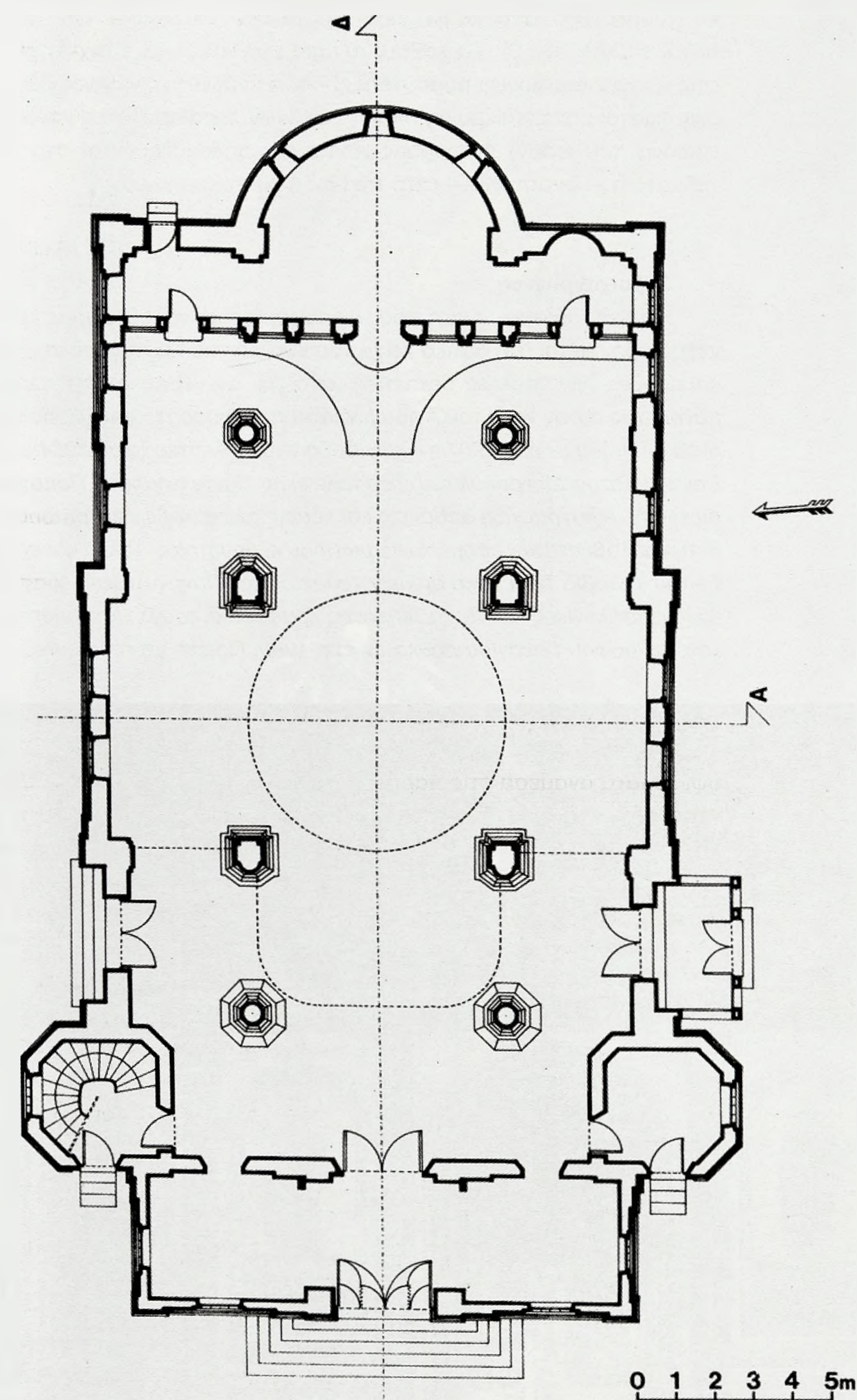
Όπως είναι φυσικό για έναν σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό με αναλογία μήκους πλάτους 1:1,7 (χωρίς να υπολογίζεται ο νάρθηκας και η κόγχη του ιερού), το ανατολικό και το δυτικό σκέλος είναι διπλάσια σχεδόν σε μήκος από το βόρειο και το νότιο. Ο τρούλος στηρίζεται σε τέσσερις πεσσούς ασυνήθιστης μορφής, ενώ το αυξημένο μήκος αντιμετωπίζεται με δύο επιπλέον ζεύγη κιόνων προς ανατολάς και δυσμάς. Η μορφή των τεσσάρων πεσσών προκύπτει από το γεγονός ότι συνδέονται μεταξύ τους, αλλά και με το βόρειο και νότιο τοίχο, με σφενδόνια που βαίνουν επί παραστάδων. Έτσι, στις τρεις πλευρές κάθε πεσσού ενσωματώνονται παραστάδες, ενώ στην τέταρτη, από την οποία εκκινούν τα τόξα προς τα ζεύγη των κιόνων, ενσωματώνεται ημικίονας. Οι ογκώδεις βάσεις των πεσσών και των κιόνων κατασκευάστηκαν ως ενισχύσεις της θεμελίωσής τους μετά τον σεισμό του 1978.

Ο νότιος και ο βόρειος τοίχος διαρθρώνονται εσωτερικά με πέντε αψιδώματα ανάμεσα στις παραστάδες που αντιστοιχούν στα εσωτερικά στηρίγματα και είναι διάτρητα από φωτιστικά ανοίγματα. Τα κεντρικά αψιδώματα που αντιστοιχούν στο πέρας του βόρειου και νότιου σκέλους του σταυροειδούς πυρήνα είναι υπερυψωμένα σε σχέση με τα υπόλοιπα και υποχωρούν ακόμη περισσότερο εσωτερικά σε σχέση με το νοητό πρόσωπο του τοίχου, με αποτέλεσμα η εγκάρσια κεραία να προεξέχει και εξωτερικά (εικ. 1 και 3). Με εξαίρεση το δυτικό τμήμα του ναού, όπου τέσσερα τοξωτά παράθυρα εξυπηρετούν το φωτισμό του χώρου του γυναικωνίτη, η οργάνωση των ανοιγμάτων στο βόρειο και νότιο τοίχο είναι δίζωνη με ισότιμα υψίκορμα τοξωτά παράθυρα στην κάτω ζώνη και κυκλικούς φεγγίτες στην άνω. Ιδιαίτερα εντυπωσιακοί είναι οι δύο μεγάλοι φεγγίτες στα τύμπανα της εγκάρσιας κεραίας, με σταυρό ως διάφραγμα (εικ. 5).

Τα ιδιαίτερα επιμήκη γωνιακά διαμερίσματα είναι καμαροσκεπή. Το γεγονός ότι η στάθμη γένεσης των καμαρών στις κεραίες και τα γωνιακά διαμερίσματα είναι κοινή έχει ως αποτέλεσμα την αλληλοτομία των καμαρών των τεσσάρων γωνιακών διαμερισμάτων με εκείνες του βόρειου και νότιου σκέλους (εικ. 6 και 7).

Το επίπεδο του σχεδιασμού είναι εξαιρετικά υψηλό, με ισορροπία και λιτότητα εκφραστικών μέσων, αρετές που δεν αναμένονται πάντοτε σε έργα εκλεκτικιστικά, τα οποία συχνά χαρακτηρίζονται από πληθωρικότητα και υπερβολή λόγω συσσώρευσης πολλών ετερόκλητων στοιχείων.

Ξεχωριστή αναφορά πρέπει να γίνει στο χτιστό τέμπλο, το οποίο δεν ανήκει στον αρχικό σχεδιασμό, αλλά αποτελεί αναμφίβολα έργο της μετά

Εικ. 3. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, κάτοψη. Σημερινή κατάσταση (σχέδιο Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου)

την απελευθέρωση εποχής. Αν και βρίσκεται στην ίδια θέση, είναι σημαντικά χαμηλότερο από εκείνο που προέβλεπε το σχέδιο των αδελφών Mitrowski (βλ. εικ. 2). Τα κάθετα ισχυρά μορφολογικά στοιχεία ανάμεσα στις εικόνες (ημικίονες, παραστάδες) και οι ανάγλυφες γύψινες διακοσμήσεις (κιονόκρανα, επίκρανα, πλαίσια εικόνων, Ωραίας Πύλης και πλαγίων εισόδων του ιερού) διαφοροποιούνται και απλουστεύονται στα πλάγια τμήματα που αντιστοιχούν στην πρόθεση και το διακονικό[7].

Οι τοιχογραφίες

Η τοιχογράφηση, όπως μας πληροφορεί η μεγαλογράμματη επιγραφή που βρίσκεται στο δυτικό τοίχο του κυρίως ναού πάνω από την κεντρική είσοδο, έγινε πολλές δεκαετίες μετά την ανέγερσή του[8]: *Ο ιερός και πάνσεπτος ούτος ναός του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου Θεσσαλονίκης ανοικοδομήθη εν έτει 1907 ενεκαινιάσθη τη 20η Σεπτεμβρίου 1954 υπό του Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος Παπαγεωργίου του Α΄. Αγιογραφήθη δαπάναις και κόποις των ευλαβών ενοριτών φροντίδι των ευλαβεστάτων εφημερίων πρωτ/ρου κ. Δημητρίου Δάλλα και αρχιμανδρίτου κ. Δαβίδ Τζιουμάκα αρχιερατεύοντος του Παναγιοτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος Χρυσοφάκη του Β΄. Ιστορήθη δε υπό του ζωγράφου Γεωργίου Δούκα εν έτει 1990.* Πρέπει να σημειωθεί, ωστό-

Εικ. 4. Το τέμπλο, κεντρικό τμήμα.

Εικ. 5. Νότιος τοίχος. Τυφλό αψίδωμα νοτίου σκέλους του σταυρού

Εικ. 6. Αλληλοτομία καμαρών ΝΑ γωνιακού διαμερίσματος και νοτίου σκέλους

σο, ότι η τοιχογράφηση πραγματοποιήθηκε σε δύο περιόδους με σημαντική χρονική απόσταση μεταξύ τους[9]. Η έναρξη της πρώτης περιόδου τοιχογράφησης, κατά την οποία κοσμήθηκε ο τρούλος, οι καμάρες του ανατολικού και δυτικού σκέλους και το ιερό, τοποθετείται στο έτος 1967, ενώ η ολοκλήρωση της δεύτερης είκοσι τρία χρόνια αργότερα με την διακόσμηση της βόρειας και νότιας καμάρας, όπως επίσης και των κάθετων τοίχων του κυρίως ναού και του εξώστη. Έργα του Γ. Δούκα είναι και οι εικόνες του τέμπλου, σύγχρονες με την πρώτη περίοδο τοιχογράφησης, εκτός από τους Αρχαγγέλους στις ξυλόγλυπτες θύρες των πλαγίων εισόδων του ιερού Βήματος που τοποθετήθηκαν με την ολοκλήρωση της τοιχογράφησης.

Αντιπαρερχόμενοι προς το παρόν τις πολλές αρετές της ζωγραφικής του Γ. Δούκα, θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στον σχεδιασμό και την οργάνωση του εικονογραφικού προγράμματος. Και μόνο το γεγονός ότι ένας σύγχρονος ζωγράφος κλήθηκε να τοιχογραφήσει έναν ήδη φορτισμένο ιστορικά ναό με ξεχωριστή αρχιτεκτονική φυσιογνωμία αποτελεί μία πρόκληση με ιδιαίτερο καλλιτεχνικό ενδιαφέρον.

Ακόσμητες επιφάνειες - Διακοσμητικές ζώνες

Ανιχνεύοντας τις βασικές επιλογές του ζωγράφου που προσδιόρισαν τον σχεδιασμό του εικονογραφικού προγράμματος, διαπιστώνουμε ότι η ε-

Εικ. 7. Άποψη του εσωτερικού, από τον γυναικωνίτη προς ΝΑ

Εικ. 8. Παραστάσεις του χριστολογικού κύκλου στην καμάρα ανατολικού σκέλους

πιλογή των ζωνών έγινε με αυστηρά αρχιτεκτονικά κριτήρια, δηλαδή με τρόπο που δείχνει υψηλό βαθμό κατανόησης της αρχιτεκτονικής λειτουργίας. Έτσι, παρά το γεγονός ότι τόσο οι πλευρές των πεσσών όσο και εκείνες των παραστάδων έχουν αρκετό πλάτος, διατηρήθηκαν ακόσμητες και μάλιστα χρωματισμένες με ανοικτό υπόλευκο χρώμα σε όλο το ύψος τους (σημαίνονται με Α στο σχέδιο) μέχρι τα πεσσόκρανα και τα επιθήματά τους (εικ. 7). Με τον τρόπο αυτό γίνεται σαφής ανάδειξη των κύριων φερόντων στοιχείων και τονίζεται η διάρθρωση των πλαγίων τοίχων με τυφλά αψιδώματα. Ο διάκοσμος στα εσωράχια των σφενδονίων και των τόξων πειθαρχεί στην αρχιτεκτονική σύνθεση: Τα τέσσερα σφενδόνια που φέρουν τον τρούλο εξαίρονται με ανθικό διάκοσμο, κόσμημα που επαναλαμβάνεται στο τόξο της αψίδας του ιερού (σημαίνονται με Δ στο σχέδιο), ενώ τα χαμηλότερα σφενδόνια και τόξα χρωματίζονται απλά, χωρίς καμία πρόσθετη διακόσμηση (σημαίνονται με δ στο σχέδιο).

Το ύψος της κατώτερης κύριας ζώνης με τους ολόσωμους αγίους προκύπτει από εκείνο των τοξωτών παραθύρων (εικ. 5). Για το λόγο αυτό προστέθηκε μια φαρδιά διακοσμητική ταινία πάνω από την ορθομαρμάρωση που υπερβαίνει κατά τι το ύψος των στασιδιών με λιτό διακοσμητικό θέμα: Επαναλαμβανόμενοι ρόμβοι με εγγεγραμμένους σταυρούς ανάμεσα στους οποίους παρεμβάλλονται μεγαλύτεροι ρόμβοι, μέσα στους οποίους εγγράφεται διαφορετικός κάθε φορά διακοσμητικός σταυρός, οι οποίοι

Εικ. 9. Παραστάσεις του χριστολογικού κύκλου στην καμάρα δυτικού σκέλους

τονίζουν τις ολόσωμες μορφές και τον άξονα των παραθύρων της υπερκείμενης ζώνης (εικ. 5 και 18).

Πειθαρχώντας στην ιεράρχηση των χώρων, η διακοσμητική ζώνη με ψευδοκουφικό διάκοσμο που βρίσκεται στη στάθμη των επιθημάτων των παραστάδων γίνεται φαρδύτερη στο χώρο της εγκάρσιας κεραίας (εικ. 5). Ανάλογη είναι η λειτουργία του διακόσμου των εσωτερικών παρειών των φωτιστικών ανοιγμάτων ανάλογα με την μορφή και το μέγεθός τους. Όλες οι παρειές των υψίκορμων τοξωτών παραθύρων του κυρίως ναού έχουν κοινό διακοσμητικό θέμα. Στα χαμηλότερα σε ύψος τοξωτά παράθυρα του γυναικωνίτη οι παρειές διακοσμούνται με το ίδιο μοτίβο αλλά σε διαφορετικό χρωματικό υπόβαθρο. Με την ίδια λογική διαφοροποιούνται και τα διακοσμητικά θέματα των μικρών κυκλικών φεγγιτών σε σχέση με εκείνα των δύο μεγάλων (εικ. 5 και 16).

Γενικά είναι φανερό ότι η διακριτική και ισορροπημένη χρήση των διακοσμητικών, προσαρμοσμένη στον χαρακτήρα των επιμέρους στοιχείων, προκύπτει από την σωστή «ανάγνωση» της αρχιτεκτονικής, με αποτέλεσμα να μην διακρίνεται πουθενά αμηχανία και να αποφεύγεται η υπερβολή και η άσκοπη επανάληψη.

Η χρωματική λειτουργία του βάθους

Η διαφοροποίηση του χρώματος του βάθους ανάμεσα στις καμπύλες επιφάνειες της θολοδομίας και τις επίπεδες των τοίχων είναι μια ασυνήθιστη και ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη επιλογή. Στον τρούλο, τις καμάρες, την αψίδα και τις υπόλοιπες παραστάσεις του ιερού Βήματος κυριαρχεί ένα ανοικτόχρωμο γκριζογάλανο βάθος, πάνω στο οποίο αιωρούνται οι παραστάσεις και τα μετάλλια (εικ. 8, 9, 12, 13 και 14). Στους κάθετους όμως τοίχους του κυρίως ναού ο κάμπος των παραστάσεων είναι λαδοπράσινος, παραπέμποντας στην απόχρωση της πέτρας της εξωτερικής αργολιθοδομής (εικ. 4). Η σαφής αυτή χρωματική διαφοροποίηση δημιουργεί το αίσθημα της ανάτασης, προσδίδοντας μία ανάλαφρη αίσθηση στα στοιχεία της ανωδομής.

Η ισορροπημένη τονική λειτουργία των χρωμάτων υποβάλλει τον θεατή. Ο ζωγράφος χειρίζεται τα χρώματα σαν να επιζητεί την «ταπείνωση» των λαμπρών χρωμάτων που συνήθως οφείλεται στην επίδραση του χρόνου.

Τρούλος - Καμάρες των σκελών

Το εικονογραφικό πρόγραμμα του τρούλου μπορεί να χαρακτηριστεί τυπικό, με τον Παντοκράτορα στην κορυφή, μία ζώνη με αγγέλους και τους ολόσωμους προφήτες ανάμεσα στα δώδεκα παράθυρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη των οκτώ στηθαίων Δικαίων στη βάση του τρούλου, που αντιστοιχούν στους κάθετους και διαγώνιους άξονες και όχι στα δώδεκα υπερκείμενα παράθυρα. Στις καμάρες των τεσσάρων σκελών τοποθετούνται σκηνές αποκλειστικά από τον χριστολογικό κύκλο με δεξιόστροφη φορά. Συνολικά έχουμε 16 παραστάσεις του διευρυμένου χριστολογικού κύκλου, συμπεριλαμβανομένου του Ευαγγελισμού που βρίσκεται στο μέτωπο του δυτικού τοίχου πάνω από την αψίδα του ιερού Βήματος. Σημειώνεται η απουσία της *Υπαπαντής* και η τοποθέτηση εκτός ιστορικής ακολουθίας της *Προσευχής στη Γεθσημανή* που προηγείται της *Έγερσης του Λαζάρου και της Βαϊοφόρου* (εικ. 9). Οι δύο επιπλέον χριστολογικές παραστάσεις-σκηνές από τον κύκλο του Πεντηκοσταρίου στο δυτικό τοίχο του γυναικωνίτη έχουν προφανώς παραπληρωματικό χαρακτήρα. Εγκάρσιες λεπτές ταινίες στην ανατολική και δυτική καμάρα αντιμετωπίζουν με επιτυχία το πρόβλημα της διάκρισης των επιμέρους σκηνών, χωρίς να διασπώνται υπερβολικά οι επιφάνειες. Σε κάθε διάχωρο εντάσσονται δύο σκηνές εκατέρωθεν του κλειδιού της καμάρας το οποίο νοητά ορίζει το άνω όριο κάθε παράστασης. Εξαίρεση αποτελεί το τελευταίο προς ανατολάς διάχωρο του ανατολικού σκέλους στο οποίο τοποθετείται η Ανάληψη σε δύο τμήματα (εικ. 8).

Γωνιακά διαμερίσματα

Η συνειδητή επιλογή να μην επιβαρυνθεί το εικονογραφικό πρόγραμμα με μεγάλο αριθμό παραστάσεων οδήγησε σε μια ευφυή οργάνωση του διακόσμου των τεσσάρων καμαρών των γωνιακών διαμερισμάτων. Η εικονογράφησή τους βασίζεται στην ανάπτυξη μεταλλίων κατά μήκος του κλει-

Εικ. 10. Έγερση του Λαζάρου (Βόρειο τμήμα καμάρας δυτικού σκέλους)

Εικ. 11. Βαϊοφόρος. (Βόρειο τμήμα καμάρας δυτικού σκέλους)

Εικ. 12. Καμάρα βορειοανατολικού γωνιακού διαμερίσματος

διού της κάθε καμάρας, τα οποία πλαισιώνονται εκατέρωθεν από χερουβίμ. Σε κάθε γωνιακό διαμέρισμα εξαίρεται η μορφή του πρώτου προς ανατολάς μεταλλίου, το οποίο απομονώνεται από τα υπόλοιπα με γραπτή εγκάρσια ταινία και τονίζεται με φαρδύ κυκλικό πλαίσιο. Στα ανατολικά γωνιακά διαμερίσματα κυριαρχεί ο χριστολογικός συμβολισμός, με τη μορφή του Παλαιού των Ημερών στο βόρειο και του Εμμανουήλ στο νότιο. Το σύνολο και στις δύο περιπτώσεις συμπληρώνεται με έναν προφήτη και δύο αγγέλους (εικ. 12). Όσον αφορά τα δύο δυτικά γωνιακά διαμερίσματα, εξαίρονται η Θεοτόκος στο βορειοδυτικό και ο αγ. Ιωάννης ο Πρόδρομος στο νοτιοανατολικό, με τους γονείς τους Ιωακείμ και Άννα, και Ζαχαρία και Ελισάβετ αντίστοιχα. Ο χειρισμός αυτός ενοποιεί τους τέσσερις ισότιμους αρχιτεκτονικά χώρους και αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη επιτυχία το αυξημένο τους μήκος, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τον σταυροειδή πυρήνα του ναού διευκολύνοντας την ανάγνωση του χριστολογικού κύκλου.

Κάθετοι τοίχοι

Ο περιορισμός των συνθέσεων στο χώρο των καμαρών (χριστολογικός κύκλος), του ιερού (τέσσερις σκηνές Π. Διαθήκης) και του δυτικού τοίχου (δύο σκηνές του Πεντηκοσταρίου στον γυναικωνίτη και τρεις σκηνές από

τον βίο του Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου στο χώρο κάτω από τον εξώστη) παραπέμπει σε μια πρώιμη μεσοβυζαντινή αντίληψη για τα εικονογραφικά προγράμματα[10]. Οι επιφάνειες του βόρειου και νότιου τοίχου υποδέχονται αποκλειστικά μεμονωμένες μορφές αγίων. Οι ζώνες των ολόσωμων μορφών αλλά και των υπερκείμενων μεταλλίων ανταποκρίνονται απόλυτα στον τρόπο με τον οποίο ο αρχιτέκτονας χειρίζεται τις κάθετες επιφάνειες, πειθαρχώντας στη μορφή και τις διαστάσεις των τοξωτών παραθύρων. Οι ολόσωμοι άγιοι αντιστοιχούν στο ύψος του «κορμού» του παραθύρου, ενώ ο νοητός κύκλος που εγγράφεται στο άνω τοξωτό τμήμα του προσδιορίζει το μέγεθος αλλά και τη θέση των μεταλλίων της υπερκείμενης ζώνης (εικ. 4). Τα πάντα πειθαρχούν στον εσωτερικό ρυθμό που εισάγει η αρχιτεκτονική με την επανάληψη των αψιδωμάτων, των τοξωτών παραθύρων και των κυκλικών φεγγιτών. Οι ακόσμητες παραστάδες λειτουργούν ως παύσεις, οι ολόσωμοι άγιοι και τα μετάλλια παρεμβάλλονται ρυθμικά ανάμεσα στα τοξωτά παράθυρα και τους κυκλικούς φεγγίτες. Ο ρόλος των γραπτών κύκλων κορυφώνεται με τα πέντε μετάλλια που πλαισιώνουν τους μεγάλους φεγγίτες, χειρισμός που επιτείνει διακριτικά τονισμό του εγκάρσιου άξονα (εικ. 5). Η συνοχή της σύνθεσης, πέρα από την εναρμόνιση με την αρχιτεκτονική, ολοκληρώνεται και με τις επιλογές των αγίων οι οποίοι συγκροτούν ομάδες και ενότητες δίνοντας και θεολογικό περιεχόμενο στον όλο χειρισμό. Για λόγους συντομίας περιοριζόμαστε στο να προτείνουμε στον αναγνώστη που θέλει να εμβαθύνει, να προσέξει μέσω του σχεδίου τον τρόπο με τον οποίο επιλέγονται και διατάσσονται οι άγιοι στον τοίχο της εγκάρσιας κεραίας σε τρεις διακριτές ομάδες. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι στην επιλογή των μεμονωμένων μορφών έχουμε διάκριση κατά φύλο, σύμφωνα με τον τρόπο που ίσταται το εκκλησίασμα στον κυρίως ναό, με άνδρες αγίους στο βόρειο τοίχο και γυναίκες στο νότιο.

Ιερό

Στο χώρο του ιερού οι ζώνες διαφοροποιούνται και δεν ακολουθούν τη στάθμη των ζωνών του κυρίως ναού. Βασικό ρόλο για τη συγκεκριμένη επιλογή παίζει το γεγονός ότι το ιδιαίτερα χαμηλό τέμπλο καθιστά ορατές τις μεγάλες επίπεδες επιφάνειες του ανατολικού τοίχου καθώς και ολόκληρο το τεταρτοσφαίριο της χαμηλής αλλά ευρείας αψίδας του ιερού. Ο θεατής αντικρίζει με άνεση από τον χώρο του κυρίως ναού τόσο την ένθρονη Θεοτόκο Πλατυτέρα στην αψίδα (εικ. 13) όσο και τις παραστάσεις της Π. Διαθήκης στους τοίχους πάνω από την πρόθεση και το διακονικό (εικ. 14). Το εικονογραφικό πρόγραμμα του ιερού συμπληρώνεται με μία ζώνη, που αντιστοιχεί στο ύψος των τριών υψίκορμων παραθύρων της κόγχης, κάτω από την Πλατυτέρα και περιλαμβάνει τέσσερα ζεύγη ολόσωμων μετωπικών Ιεραρχών (εικ. 15) καθώς και, τέλος, με δύο ζεύγη διακόνων σε μετάλλια πάνω από τις κόγχες της πρόθεσης και του διακονικού (βλ. σχέδιο αρ.1-2 και 4-5).

Δυτικό τμήμα του κυρίως ναού

Στο δυτικό τμήμα ο ναός διαιρείται καθ' ύψος σε δύο τμήματα λόγω της παρουσίας του γυναικωνίτη που είναι προωθημένος μέχρι τους δύο δυτικούς πεσσούς που στηρίζουν τον τρούλο. Στον ισόγειο χώρο ξεχωρίζουν τρεις σκηνές από τον βίο του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου στον δυτικό και νότιο τοίχο. Στους πλάγιους τοίχους ακολουθείται με συνέπεια η αρχή που επικράτησε και στον υπόλοιπο κυρίως ναό, καθώς εικονογραφείται αποκλειστικά με μορφές αγίων. Το ίδιο ισχύει και για τον γυναικωνίτη, όπου επισημαίνεται μια πολύ ενδιαφέρουσα επιλογή που ταιριάζει στον χαρακτήρα του συγκεκριμένου χώρου. Πρόκειται για δύο οικογένειες μαρτύρων, που εικονίζονται ολόσωμοι στα τυφλά αψιδώματα στο βόρειο (Έσπερος - Ζωή και τα τέκνα τους Κυριάκος και Θεόδουλος) και νότιο Ευστάθιος - Θεοπίστη και Θεόπιστος και Αγάπιος) τοίχο. Οι σύζυγοι εικονίζονται ολόσωμοι εκατέρωθεν των παραθύρων με τα παιδιά τους, με τα οποία είχαν κοινό μαρτύριο (εικ. 16, σχέδιο αρ. 34-36 και 57-60). Ο τονισμός του οικογενειακού στοιχείου επεκτείνεται και σε συζυγικά ζεύγη μαρτύρων στον πυργίσκο του κλιμακοστασίου και στις καμάρες των δυτικών γωνιακών διαμερισμάτων, όπου εξαίρονται σε μετάλλια η Θεοτόκος και ο Πρόδρομος με τους γονείς τους.

Εικ. 13. Τεταρτοσφαίριο της κόγχης του ιερού: Θεοτόκος Πλατυτέρα

Εικ. 14. Η φιλοξενία του Αβραάμ και οι Τρεις Παίδες εν καμίνω (Δυτικός τοίχος πάνω από την κόγχη του διακονικού)

Εικ. 15. Οι άγιοι Γρηγόριος ο Παλαμάς και Νικόλαος (Κόγχη του ιερού)

Ο ζωγράφος

Το έργο του Γιώργου Δούκα (1924), αρκετά μεγάλο σε έκταση, περιλαμβάνει τοιχογραφήσεις ναών, πολλές φορητές εικόνες, αλλά και άγνωστα κοσμικά έργα. Την αξία του καλλιτέχνη επεσήμανε με συντομία σε πρόσφατη ανακοίνωσή της η Κ. Κιλεσοπούλου[11]. Η ζωγραφική του έχει τις καταβολές της στο κίνημα επιστροφής στη βυζαντινή παράδοση, όπως το υπηρέτησαν σε πρώτη φάση, εκτός από τον Φ. Κόντογλου, οι ζωγράφοι Σ. Βασιλείου, Σ. Παπαλουκάς, αλλά και ο Α. Αστεριάδης κοντά στον οποίο εργάστηκε ο Δούκας[12]. Σ' αυτό το πλαίσιο ο Γ. Δούκας αποκρυστάλλωσε ένα προσωπικό ύφος με ιδιαίτερη ζωγραφική ποιότητα, στο οποίο έμεινε πιστός διατηρώντας αποστάσεις από την κυρίαρχη τάση της αποκλειστικής προτίμησης στην ζωγραφική της εποχής των Παλαιολόγων που χαρακτηρίζει την αγιογραφική τέχνη τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερα στη Βόρεια Ελλάδα.

Τεχνοτροπικά η ζωγραφική του Δούκα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως ώριμη και κατασταλαγμένη καλλιτεχνική άποψη. Πρόκειται για μια σύγχρονη επαναδιαπραγμάτευση της βυζαντινής ζωγραφικής που αφομοιώνει στοιχεία από ένα μεγάλο φάσμα της παράδοσης, μετουσιώνοντάς τα σε ένα αναγνωρίσιμο προσωπικό ύφος, στοιχείο που δεν είναι σύνηθες στην νεοβυζαντινή καλλιτεχνική παραγωγή.

Ειδικότερα, στις τοιχογραφίες του ναού που εξετάζουμε μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, χωρίς να απουσιάζουν κατά περίπτωση αναφορές στην ζωγραφική των Παλαιολόγων (Ο Χριστός και η Σαμαρείτιδα, σκηνή του Μαρτυρίου), ο ζωγράφος κινείται στην ατμόσφαιρα της Κομνήνειας τέχνης, ενώ συχνά το έργο του διαπνέεται και από μία αύρα παλαιοχριστιανικής απλότητας. Στο αδρό σχέδιο, στις έντονες αντιθέσεις φωτός - σκιάς και τη χρωματική διαβάθμιση αναγνωρίζουμε στοιχεία από το καλλιτεχνικό λεξιλόγιο των ψηφιδωτών της Νέας Μονής Χίου. Οι ραδινές μεμονωμένες μορφές παραπέμπουν σε έναν κόσμο ασκητικής και ήρεμης εκφραστικότητας, όπου απουσιάζει η ταραχή και αβεβαιότητα (εικ. 17, 18, 20). Οι συνθέσεις ιστορούνται με ενάργεια και λιτότητα: οι κινήσεις και οι χειρονομίες των προσώπων είναι συγκρατημένες, με τα μόλις απαραίτητα στοιχεία του σκηνικού βάθους. Ο Δούκας με σχέδιο απλό, αποφεύγοντας την άσκοπη χρωματική φλυαρία και με μιαν ηθελημένη εμμονή σε ομοιογενείς φυσιογνωμικούς τύπους -ιδιαίτερα στους αγένειους άνδρες και τις γυναίκες-, επαναφέρει στην πράξη μερικές από τις βασικές αρετές της μεσοβυζαντινής ζωγραφικής. Τέλος, την προτίμησή του προς την Κομνήνεια τέχνη ενισχύει και η επιλογή του τύπου των γραμμάτων των επιγραφών.

Εάν ο ναός είχε τοιχογραφηθεί αμέσως μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του, ασφαλώς θα είχε μία τοιχογράφηση εντελώς διαφορετικού ύφους, πιθανότατα στο ύφος της Ναζαρηνής σχολής. Η έλλειψη οικονομικών μέσων, αλλά και μια στάση συγκράτησης και αναμονής που τήρησαν οι Θεσσαλονικείς μετά την απελευθέρωση όσον αφορά τις τοιχογραφήσεις των ναών, συνέβαλλαν ώστε ναοί που χτίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού αιώνα να τοιχογραφηθούν μόλις πολλά χρόνια αργότερα. Στην περίπτωση του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, χωρίς να έχει προηγηθεί συζήτηση και ιδιαίτερη μέριμνα, το εγχείρημα μιας σύγχρονης τοιχογράφησης απέδωσε ένα ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο αποτέλεσμα, που σέβεται τον μνημειακό χαρακτήρα του ναού. Με κλειδί το εξαιρετικά σχεδιασμένο εικονογραφικό πρόγραμμα, ο ναός αποτέλεσε το ιδανικό κέλυφος για την ιδιότυπη αλλά ενδιαφέρουσα ζωγραφική του Γ. Δούκα. Έτσι η Θεσσαλονίκη απέκτησε ένα διαχρονικό τοιχογραφικό σύνολο, παρήγορο μήνυμα για τον εκκλησιαστικό χώρο, όπου συχνά η τυποποιημένη επανάληψη βυζαντινών προτύπων δεν ευνοεί την αυθεντική καλλιτεχνική δημιουργία ούτε αξιοποιεί την δυναμική της παράδοσης.

Εικ. 16. Οι άγιοι Ευστάθιος και Θεοπίστη με τα τέκνα τους Θεόπιστο και Αγάπιο (Γυναικωνίτης, βόρειο τυφλό αψίδωμα)

Εικ. 17. Ο άγιος Δημήτριος (Νότιος τοίχος)

Εικ. 18. Ο άγιος Λούπος (Νότιος τοίχος)

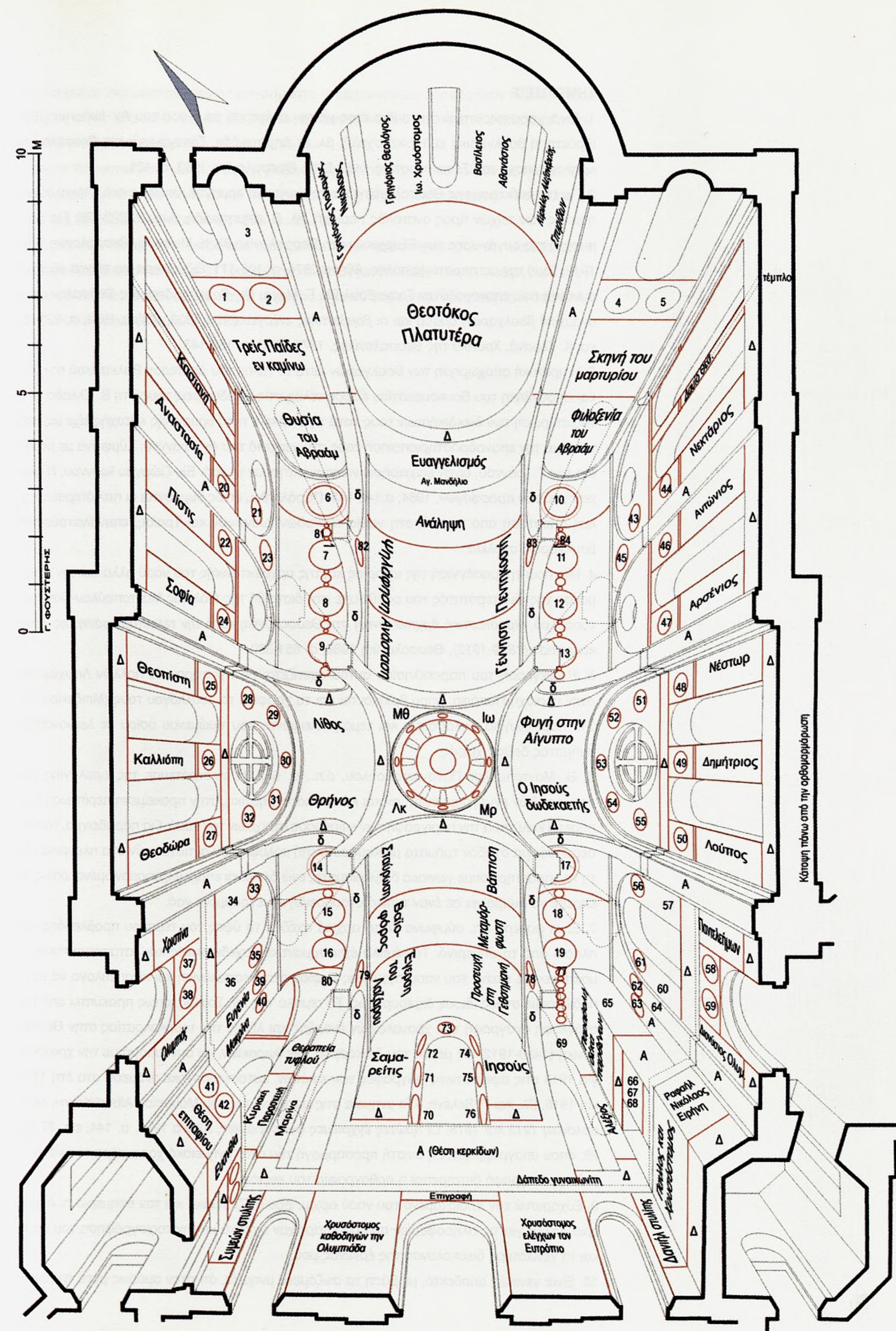
Εικ. 19. Η αγία Μελάνη (Γυναικωνίτης, εσωτερική παρειά άνοιγμα επικοινωνίας προς τον όροφο του νάρθηκα)

Εικ. 20. Οι άγιοι Ραφαήλ, Νικόλαος και Ειρήνη (Νότιος τοίχος)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

1. Ρωμανός
2. Στέφανος
3. Άκρα Ταπείνωσις
4. Λαυρέντιος
5. Εύπλος
6. Ο Παλαιός των Ημερών
7. Δανιήλ
8. Άγγελος
9. Άγγελος
10. Ο Εμμανουήλ
11. Δαυίδ
12. Άγγελος
13. Άγγελος
14. Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα
15. Άννα
16. Ιωακείμ
17. Ιωάννης
18. Ελισάβετ
19. Ζαχαρίας
20. Ευφροσύνη
21. Ανατολή
22. Ελπίς
23. Ανυσία
24. Αγάπη
25. Εμέλεια
26. Ανθούσα
27. Νόνα
28. Ελικωνίς
29. Ματρώνα
30. Θέκλα
31. Θεοδότη
32. Θεσσαλονίκη
33. Ιουλίττα
34. Ζωή και Κυριάκος
35. Κήρυκος
36. Έσπερος και Θεόδουλος
37. Ζωή
38. Κλεοπάτρα
39. Αγνή
40. Γλυκερία
41. Σαλώμη
42. Μαρία Μαγδαληνή
43. Πρόκλος
44. Θεωνάς
45. Νικόλαος Καβάσιλας
46. Ευθύμιος
47. Αστέριος
48. Κύριλλος
49. Ευστάθιος Θεσσαλονίκης
50. Μεθόδιος
51. Αρίσταρχος
52. Σίλας
53. Παύλος
54. Τιμόθεος
55. Σιλουανός
56. Μυρώπη
57. Ευστάθιος και Θεόπιστος
58. Μάρκος Ευγενικός
59. Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως
60. Θεοπίστη και Αγάπιος
61. Ερμιόνη
62. Φεβρωνία
63. Ξένη
64. Στυλιανός
65. Κυπριανός και Ιουστίνη
66. Πελαγία
67. Υπομονή
68. Ταϊσία
69. Ζωσιμάς και Μαρία η Αιγυπτία
70. Λουκία
71. Μελάνη
72. Πολυξένη
73. Σταυρός σε μετάλλιο
74. Πουλχερία
75. Κυράννα
76. Ευπραξία
77. Ευφημία
78. Αικατερίνη
79. Ειρήνη
80. Βαρβάρα
81. Δομνίκη
82. Ιωάννης ο Χρυσόστομος
83. Ιωάννης ο Ελεήμων
84. Ναούμ

Στον πυργίσκο του κλιμακοστασίου εικονίζονται επίσης οι άγιοι: Κοσμάς ο Αιτωλός, Ανδριανός - Ναταλία, Γερμανός, Χαράλαμπος, Χρυσή, Τιμόθεος - Μαύρα, Αλέξανδρος, Αργυρός, Αργυρή, Ευθαλία, Χρύσανθος - Δαρεία, Παύλος - Αγαθονίκη και ένας άγγελος στο τεταρτοσφαίριο της κάλυψης (αρ. 86).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ίδιο έτος με την ανέγερση του ναού του Αγ. Ιωάννου (1907) ιδρύεται η βουλγαρική εμπορική σχολή, βλ. Β. Δημητριάδη, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 401.

2. Για την επέκταση της Θεσσαλονίκης και την συνοικία Χαμηντιέ, όπως γενικά αποκαλούνταν η εκτός των τειχών προς ανατολάς περιοχή, βλ. Β. Δημητριάδη, *ό.π.*, σ. 222-235. Για τις απαρχές της οργάνωσης των Εξαρχικών στη Θεσσαλονίκη βλ. Κ. Μοσκώφ, *Θεσσαλονίκη 1700-1912, Τομή της μεταπρατικής πόλης*, Αθήνα 1974, σ. 106-111. Ειδικότερα για τη νέα εξαρχική συνοικία που επονομαζόταν *Τρανσβάαλ* βλ. Γ. Μέγα, *Οι «Βαρκάρηδες» της Θεσσαλονίκης, η αναρχική βουλγαρική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργειες του 1903*, Αθήνα 1994, σ. 223-224 και Κ. Τομανά, *Χρονικό της Θεσσαλονίκης, 1875-1920*, σ. 138-143.

3. Η οριστική αποχώρηση των Βουλγάρων μετά το τέλος του Δεύτερου Βαλκανικού πολέμου και τη συνθήκη του Βουκουρεστίου έδωσε τέλος στις διεκδικήσεις τους στη Β. Ελλάδα. Η αναζωπύρωση των διεκδικήσεών τους κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής είχε ως αποτέλεσμα την επαναδραστηριοποίησή τους στη γειτονιά του Αγ. Ιωάννου. Σύμφωνα με μαρτυρία του Γ. Ιωάννου, είχαν επιχειρήσει να επανακτήσουν το ναό. Βλ. Γιώργου Ιωάννου, *Η πρωτεύουσα των προσφύγων*, 1984, σ.142-143. Παράλληλα, όπως θυμούνται οι παλιότεροι, σε μικρή απόσταση από το ναό, στη γωνία των οδών Ιωαννίνων και Τροίας, επαναλειτούργησε βουλγαρικό σχολείο.

4. Μια πρώτη προσέγγιση της ιστορίας και της αρχιτεκτονικής του ναού αλλά και την επισήμανση της ιδιαιτερότητάς του οφείλουμε στη διατριβή της Θάλειας Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Θρησκευτική Αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία φάση της Τουρκοκρατίας (1839-1912)*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 551-580.

5. Η ανέγερση του παρεκκλησίου αυτού σχετίζεται με την παρουσία πολλών Λιτοχωριτών στην περιοχή Παπάφη, όπου βρίσκονται και τα γραφεία του συλλόγου τους (Μπιζανίου 45). Στο παρεκκλήσιο φυλάσσεται και τεμάχιο λειψάνου του τιμώμενου οσίου σε λειψανοθήκη σχήματος δεξιάς χειρός.

6. Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *ό.π.*, σ. 557. Η επιστράτευση της ορολογίας των σταυροειδών εγγεγραμμένων, αν και κάπως καταχρηστική, στην προκείμενη περίπτωση εξυπηρετεί καλύτερα την περιγραφή των επιμέρους στοιχείων του ναού. Για παράδειγμα, τα τέσσερα ισότιμα σχεδόν τμήματα με καμαροσκεπή κάλυψη που αντιστοιχούν στα πλευρικά κλίτη τα χαρακτηρίζουμε γωνιακά διαμερίσματα, ενώ δεν είναι επαρκώς απομονωμένα, όπως θα έπρεπε να συμβαίνει σε έναν τυπικό σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό.

7. Είναι φανερό ότι, σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια, το ύψος του τέμπλου προβλεπόταν διπλάσιο από το σημερινό. Το τέμπλο έχει σημαντικές σχεδιαστικές και κατασκευαστικές ομοιότητες με εκείνο του ναού της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη και είναι εύλογο να το αποδώσουμε στους ίδιους δημιουργούς. Το τέμπλο της Αγ. Σοφίας, όπως προκύπτει από την ανάγλυφη αναγραφή των χρονολογιών έναρξης και λήξης της τουρκοκρατίας στην Θεσσαλονίκη (1430-1912) ως μέρος του διακόσμου των θωρακίων, σε συνδυασμό με την χρονολογία 1915 στις αφιερωτικές επιγραφές των εικόνων, κατασκευάστηκε ανάμεσα στα έτη 1912 και 1915. Βλ. και Γ. Βελένη, «Τα μνημεία στις αυτοχρωμίες του Μουσείου Albert Kahn», *Θεσσαλονίκη 1913 και 1918. Οι πρώτες έγχρωμες φωτογραφίες*, Αθήνα 1999, σ. 144, εικ. 27 και 28, όπου υπογραμμίζεται η σωστή προσαρμογή του στον μνημειακό χαρακτήρα του ναού.

8. Στη μεταγραφή διατηρείται η ορθογραφία του κειμένου.

9. Ευχαριστώ τον προϊστάμενο του ναού αρχιμ. Δαυίδ Τζιουμάκα και τον εφημέριο π. Δημήτριο Δάλλα για τις πληροφορίες που μου παρείχαν σχετικά με την τοιχογράφηση του ναού και τη γενικότερη διευκόλυνση της έρευνάς μου.

10. Είναι γενικώς αποδεκτό, με βάση τα σωζόμενα μνημεία, ότι στην αμέσως μετά την εικονομαχία εποχή στα εικονογραφικά προγράμματα οι μεμονωμένες μορφές ήταν περισσότερες σε σχέση με τις παραστάσεις, βλ. O. Demus, *Byzantine mosaic decoration, aspects of monumental art in Byzantium*, London 19764, σ. 54-55.

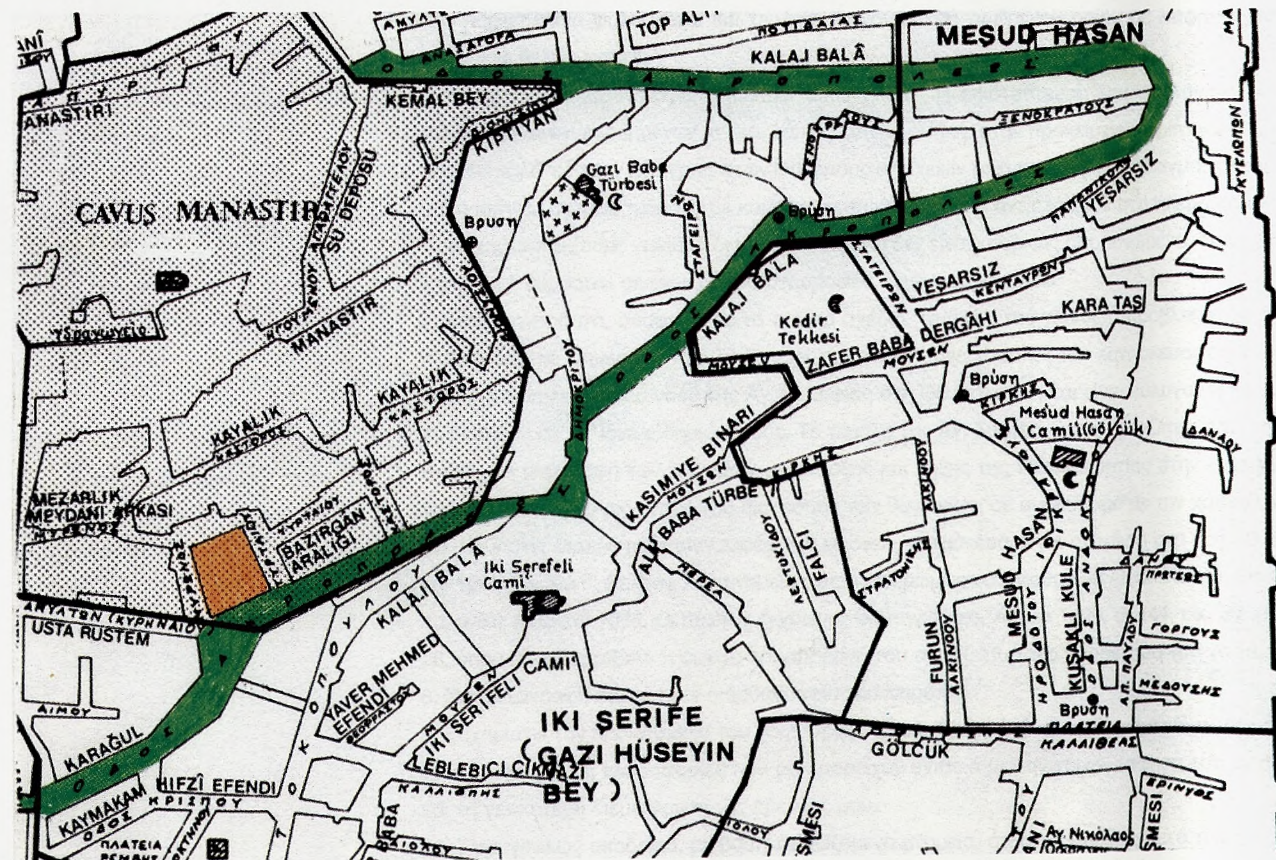
11. Κάτια Κιλεσοπούλου, «Επιρροές της βυζαντινής τέχνης στους θεσσαλονικείς καλλιτέχνες ζωγράφους της Θεσσαλονίκη», *Από τη Μεταβυζαντινή τέχνη στη σύγχρονη, 18ος-20ός αι.*, Πρακτικά Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 85-107.

12. Κοντά στον Κόντογλου, εκτός από τους μαθητές του που υπηρέτησαν την εκκλησιαστική ζωγραφική, μαθήτευσαν και οι Γ. Τσαρούχης και Ν. Εγγονόπουλος. Για τη συνεργασία του Γ. Δούκα με τον Αστεριάδη σε μια σειρά τοιχογραφήσεων ναών στην κεντρική και νότια Ελλάδα, βλ. Κ. Κιλεσοπούλου, *ό.π.*, σ. 88.

Το σπίτι της οδού Ακροπόλεως 13, στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης

Πολυξένη Γεωργάκη

Από τα μέσα του 19ου αι. κ.εξ. η νωχελική αχλύς της Θεσσαλονίκης δεν σκεπάζει πια μόνον τα σαχνισιά, τα χαγιάτια και τους οντάδες των επιβλητικών τούρκικων αρχοντικών ή των ταπεινότερων σπιτιών της λαϊκής μακεδονικής και βαλκανικής αρχιτεκτονικής. Τυλίγει το ίδιο γαλαντόμα και προστατευτικά τα τοξωτά υπέρθυρα, τα οδοντωτά γείσα, τα λέσβια κυμάτια, τις ψευδοπαραστάδες και τις αετωματικές απολήξεις του νέου αρχιτεκτονικού χαρακτήρα, που θα επικρατήσει βαθμιαία -ως έκφανση πολιτικής πρόθεσης της κεντρικής διοίκησης- σε όλα τα σημαντικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ακροβατούσα φυσιογνωμία της πόλης μεταξύ Ανατολής και Δύσης αποδεικνύεται ευεπίφορη και δεκτική στην εξωστρέφεια και τον πολυσυλλεκτικό αέρα της κοσμοπολίτικης κοινωνίας των εμπόρων, που κομίζουν την ευρωπαϊκή εμπειρία υιοθετώντας το νεοκλασικισμό και τον εκλεκτικισμό, στο πνεύμα δυτικοποίησης και εκσυγχρονισμού. Η πολιτική χροιά του μεταρρυθμιστικού μοντέλου θα εκφραστεί ήδη από το 1839 (Tanzimat) και θα εδραιωθεί αποφασιστικότερα με το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου και τη Συνθήκη των Παρισίων (1856). Σε αυτήν την πολύχρωμη, «παγκοσμιοποιημένη», για τα δεδομένα της εποχής, Θεσσαλονίκη - το σημαντικότερο λιμάνι της ευρωπαϊκής Τουρκίας- θα βρεθεί, κάπου στα τέλη του 19ου αι., ο εύπορος ντονμές[1] Κεμάλ Αλλατίν Μπέη και θα ανηφορίσει προς το *bayir* (λόφος) της Άνω Πόλης, στα στενά της συνοικίας Cavus Manastir.

Χάρτης 1: Συνοικία Cavus Monastir. Σημειώνονται η οδός Ακροπόλεως και το σπίτι της Ακροπόλεως 13. (Πηγή: Δημητριάδης, «Τοπογραφία», 71)

Η συνοικία Cavus Manastir στην Άνω Πόλη

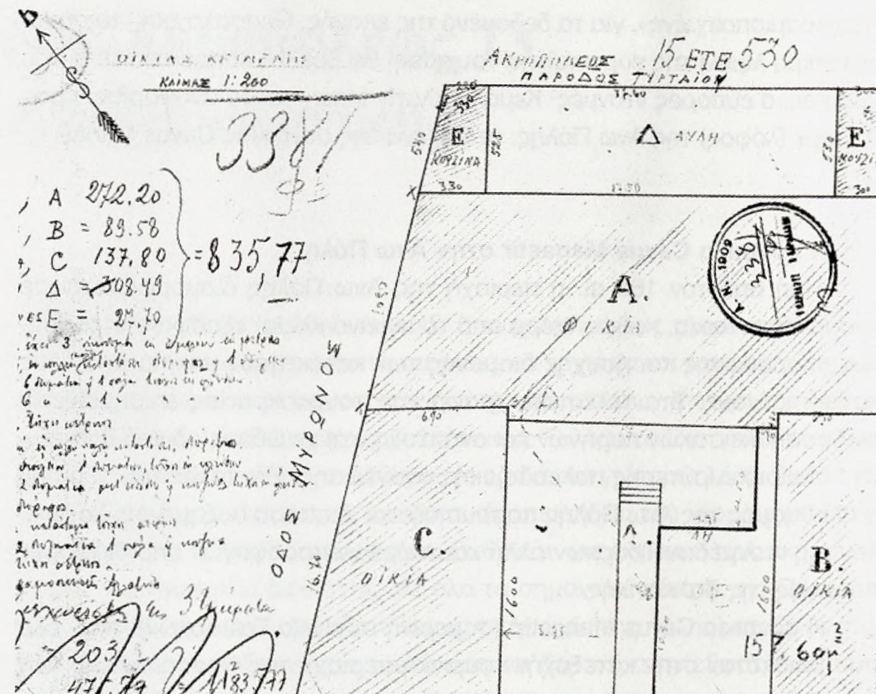
Ήδη από τον 16ο αι. η περιοχή της Άνω Πόλης διαμορφώνεται σε τουρκική συνοικία, καθώς -πέρα από το υγιεινό κλίμα- εξασφαλίζει συνθήκες απομόνωσης και ήσυχης διαμονής των κατακτητών μακριά από τους κατακτημένους. Στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας επισημαίνεται ανίδρυση οικιστικών πυρήνων και ανάπτυξη στοιχειώδους οδικού δικτύου, στο πλαίσιο ευρύτερης πολεοδομικής ανανέωσης. Στο τέλος του 19ου αι. ο πληθυσμός της Άνω Πόλης παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένος, λόγω έλευσης ντονμέδων Τούρκων αλλά και τούρκων προσφύγων από διάφορες περιοχές της Βαλκανικής.

Η συνοικία Cavus Manastir[2] (σημερινή συνοικία Ταξιαρχών), παρ' όλο που βρισκόταν στην κατεξοχήν τουρκική περιοχή της Θεσσαλονίκης, την Άνω Πόλη, ήταν μια από τις τέσσερις χριστιανικές -απομονωμένη ανάμεσα σε άλλες- τουρκικές ή εβραϊκές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το όνομά της, που για πρώτη φορά συναντάται σε χοτζέτι του 1544 και σχετίζεται άμεσα με το συγκρότημα της Μονής Βλατάδων (*Manastir*), αμέσως βορειότερα. Όσον αφορά στην ονομασία «*Cavus*» (Τσαούς), οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί είναι πολλές. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι «*cavus*»

Εικ. 1: Κλιμακωτή διαμόρφωση δρόμου και αναλημματικός μαντρότοιχος αυλής, νότια Μονής Βλατάδων. Λήψη από νότια. (Πηγή: πρωτότυπο)

Σχέδιο 1: Τοπογραφικό διάγραμμα του σπιτιού Ακροπόλεως 13. Υπογράφει ο μηχανικός J. Kovalenko, 5-6-1926. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

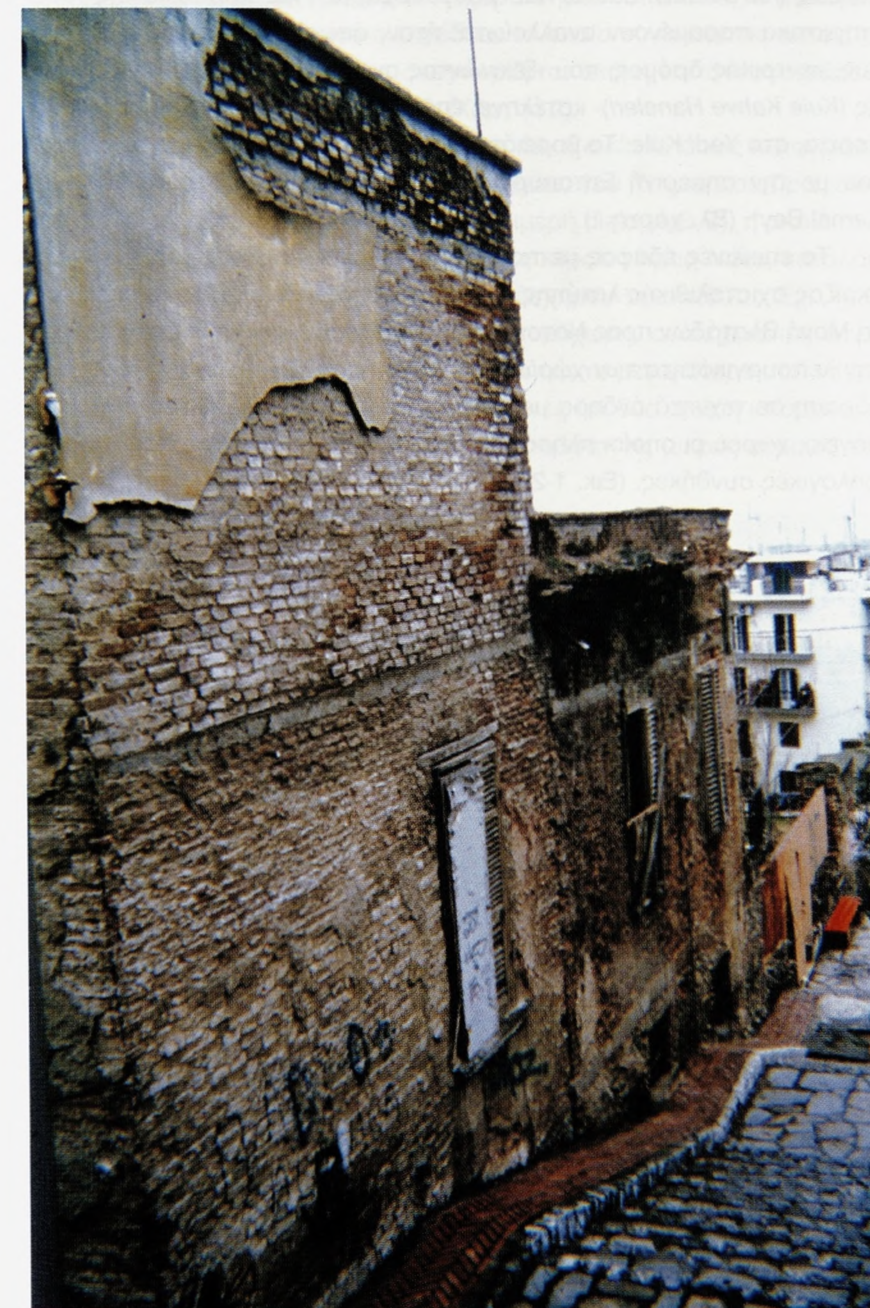
στα τουρκικά σημαίνει «φύλακας». Πιθανώς, η λέξη αναφέρεται σε κάποιον εντεταλμένο για την φύλαξη της Μονής, αλλά και του υδραγωγείου, που -ιδρυμένο μέσα σε αυτήν από τον Μουράτ Β΄- διοχέτευε τα νερά από τον Χορτιάτη σε όλη την πόλη.

Σχέδιο 2: Τοπογραφικό σχέδιο Άνω Πόλης, συνημμένο του ΦΕΚ 929/86 κήρυξης του σπιτιού Ακροπόλεως 13 (Ο.Τ. 94 α) σε διατηρητέο κτίσμα. Υπομνηματίζεται η σχέση οικοπέδου και κτισμάτων με τη Μονή Βλατάδων. (Πηγή: Δήμος Θεσσαλονίκης, Διεύθυνση Πολιτισμού)

Στο χάρτη του μελετητή Δημητριάδη (χάρτης 1), όπου αποδίδονται τα όρια των συνοικιών, το περίγραμμα του οικοπέδου της -μετέπειτα- Ακροπόλεως 13, τοποθετείται στη νοτιότερη ζώνη της Cavus Manastir, στη γειτνίαση με την -προς Νότον- τουρκική συνοικία Iki Serife. Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο «αυστηρή» θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτή η οριοθέτηση σε μια περιοχή, που ήδη εκείνη την εποχή είχε αρχίσει να πυκνοκατοικείται, με το τουρκικό στοιχείο να υπερτερεί έναντι του χριστιανικού πληθυσμού.

Πιθανότατα, η μειονότητα των χριστιανών ήταν αυτή που διαβιούσε καθημερινά υπό συνθήκες εσωστρέφειας, καθώς περιβαλλόταν από υπολογίσιμη μερίδα κατακτητών σε μια -ούτως ή άλλως περιορισμένης έκτασης- απομονωμένη περιοχή της πόλης. Έτσι, τα όρια μεταξύ των τουρκι-

Εικ. 2: Δυτική όψη σπιτιού Ακροπόλεως 13. Κλιμακωτή διαμόρφωση οδού Γ. Μάνιου. Λήψη από ΒΔ. (Πηγή: πρωτότυπο)

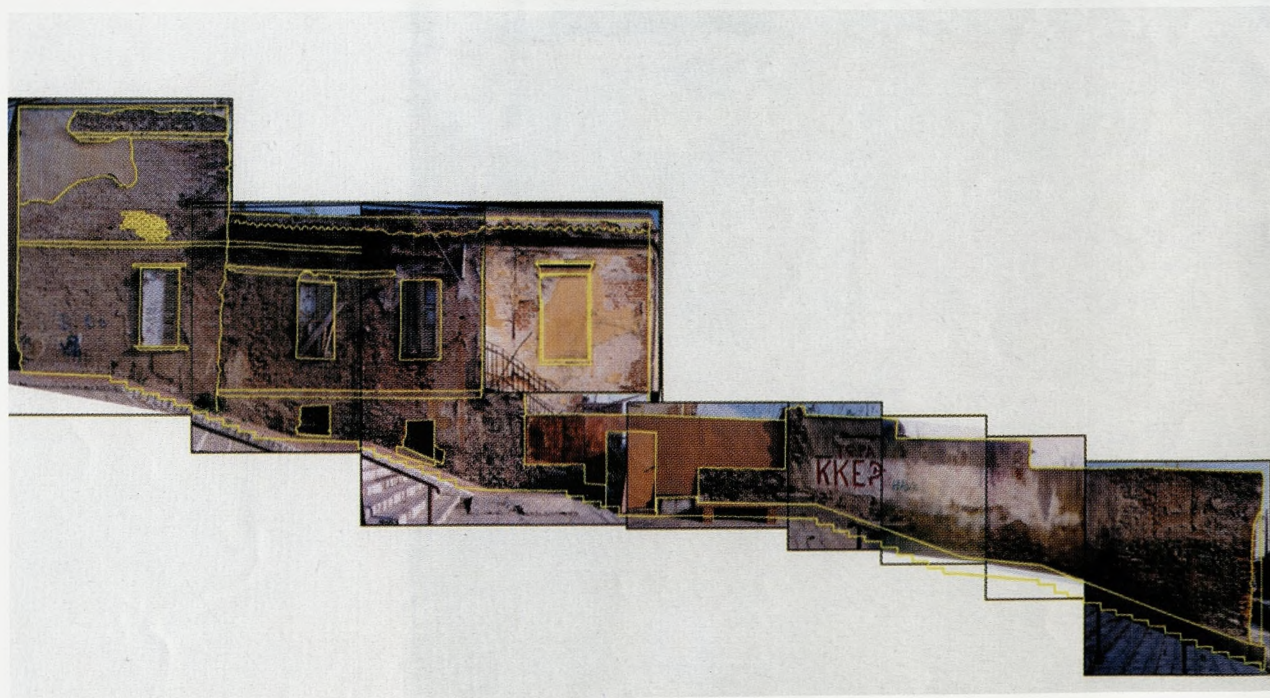
κών και της χριστιανικής συνοικίας Cavus Manastir, ιδίως στο έσχατο προς Νότον τμήμα της, όπου αναπτύσσονταν μεγάλα οικόπεδα με κτήματα και σπίτια, θα πρέπει μάλλον να θεωρηθούν ασαφή. Η Cavus Manastir δεν συνιστούσε μια «συμπαγή» περιοχή της πόλης -όπως οι υπόλοιπες επτά χριστιανικές συνοικίες της, όπου ο πληθυσμός ήταν αμιγώς ελληνικός- αλλά μια ρευστή, πληθυσμιακά, κοινότητα, περιχαρακωμένη από την ασφυκτική συνύπαρξη με τον κατακτητή.

Η οδός Ακροπόλεως

Σύνορο των δυο συνοικιών (*Cavus Manastir - Iki Serife*) συνιστούσε ο δρόμος, στον οποίο το σπίτι «βλέπει» προς Νότο, η σημερινή οδός Ακροπόλεως (*Kal'a-i Bala: Επάνω Κάστρου*)[3]. Η χάραξη και τα βασικά της χαρακτηριστικά παραμένουν αναλλοίωτα: ήταν, όπως και σήμερα, ένας φαρδύς, κεντρικός δρόμος, που -ξεκινώντας ανατολικά της οδού Αγίας Σοφίας (*Kule Kahve Haneleri*)- κατέληγε, έπειτα από πολύπλοκη και διαδαλώδη πορεία, στο Yedi Kule. Το βορειότερο τμήμα του, λίγο πριν την συνάντησή του με την σημερινή Επταπυργίου, άλλαζε όνομα, από Kal'a-i Bala σε Kemal Bey[4]. (Βλ. χάρτη 1).

Το επικλινές έδαφος με τις απότομες κατωφέρειες, αποτέλεσμα της γκρίζας σχιστολιθικής λατύπης, η οποία δεσπόζει σε όλη την περιοχή από τη Μονή Βλατάδων προς Νότον, υπαγορεύει τις κλίσεις των κτισμάτων και την λειτουργικότητα των χώρων της κάτοψής τους: κλιμακωτή ανάπτυξη, έδραση σε τεχνητά άνδηρα με μεγάλες, αναλημματικές αυλές[5] και ημιυπόγειοι χώροι, οι οποίοι πληρούν την ανάγκη προσαρμογής στις γεωμορφολογικές συνθήκες. (Εικ. 1-2-3).

Εικ. 3: Ανοιγμένη εικόνα δυτικής όψης του σπιτιού Ακροπόλεως 13 (κλιμακωτή οδός Γ. Μάνιου), με το μαντρότοιχό του. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Το σπίτι της οδού Ακροπόλεως 13[6]

Κατηφορίζοντας κανείς σήμερα την Ακροπόλεως, προς την Αγίας Σοφίας, είναι δύσκολο να υποπτευθεί την ύπαρξη του επιβλητικού σπιτιού και της αυλής, πίσω από τον -εξίσου επιβλητικό- μαντρότοιχο, στη δεξιά πλευρά του δρόμου. (Εικ. 4) Αλλεπάλληλες και κάθε είδους επεμβάσεις στην τοιχοδομία του ψηλού τοίχου, που εξασφαλίζει την αυστηρή εσωστρέφεια σπιτιού και προσκτισμάτων, καθώς και η ανέγερση νεοπαραδοσιακής οικοδομής στη ΝΑ πλευρά του οικοπέδου[7], έχουν -καταλυτικά- μεταβάλλει την αρχική μορφή. Ωστόσο, στοιχειωδώς αναλλοίωτα, διατηρούνται χαρακτηριστικά που αφορούν στο ογκομετρικό περίγραμμα και στον περιβάλλοντα χώρο.

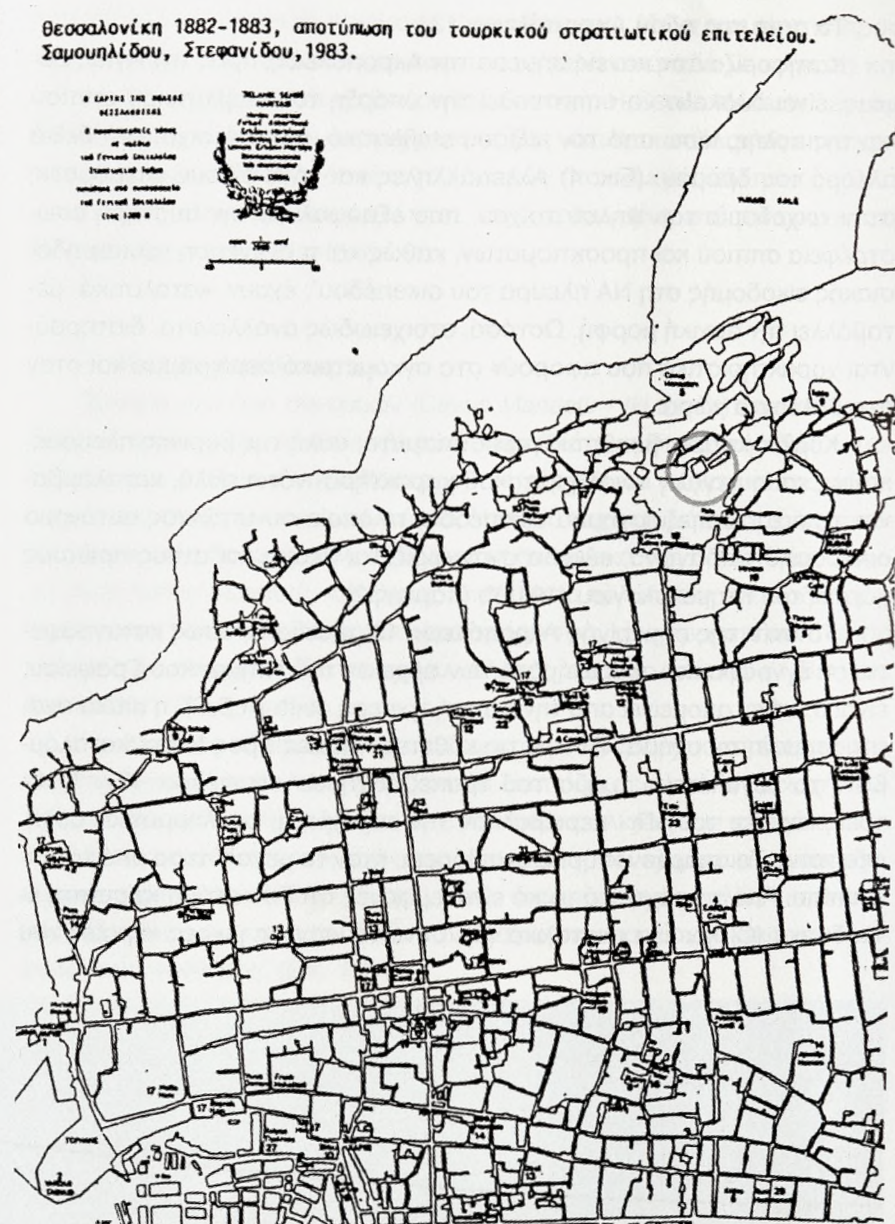
Κυρίως κτίσμα, βοηθητικά προσκτίσματα, αυλή της βορινής πλευράς, καθώς και η μεγάλη -αναλημματικού χαρακτήρα- νότια αυλή, καταλάμβαναν τα όρια τραπεζιόσχημου οικοπέδου, το οποίο συνιστώντας αυτόνομο οικοδομικό τετράγωνο, εύκολα αναγνωρίζεται ακόμη και στους πρώτους χάρτες του Κτηματολογίου (1912)[8]. (Χάρτης 2).

Το σπίτι της σημερινής Ακροπόλεως 13, η οικία Α, όπως καταγράφεται σε έγγραφα και σκαριφήματα των αρχείων του Κτηματικού Γραφείου, είναι ό,τι έχει απομείνει από την αρχική τριμερή οικία (Α,Β,C), η οποία αναπτυσσόμενη σε σχήμα «Π», με τις κάθετες κεραίες προς Νότο, καταλάμβανε το μεγαλύτερο τμήμα του τραπεζιόσχημου οικοπέδου. (Σχ. 1) Οι τρεις κεραίες του «Π» περιέβαλλαν την ευρύχωρη, αναλημματική αυλή, στα νότια. Το υπάρχον κτήριο, στα βόρεια, ήταν το μεγαλύτερο από τα τρία σπίτια. Από το αρχειακό υλικό είναι εμφανές ότι δυο ακόμη κτίσματα, ένα δυτικά (C) και ένα ανατολικά (Β), συνιστούσαν τις μικρές κεραίες του

Εικ. 4: Το σπίτι της οδού Ακροπόλεως 13 με το μαντρότοιχό του. Υπάρχουσα κατάσταση (Οκτώβριος 2000). Λήψη από νότια. (Πηγή: πρωτότυπο)

Χάρτης 2: Τμήμα πόλης Θεσσαλονίκης (1882-1883). Αποτύπωση του τουρκικού στρατιωτικού επιτελείου. Σημειώνεται το περίγραμμα του οικοπέδου της Ακροπόλεως 13. (Πηγή: Α. Σαμουηλίδου, Αιμ. Στεφανίδου - Φωτιάδου, Αρχαιολογία 7, 1983, 54)

«Πι», οργανικά δεμένες και λειτουργικά ενιαίες με την οικία Α, τουλάχιστον στην απώτερη περίοδο κατοίκησης.

Η πλατυμέτωπη, συμμετρική και λιτή πρόσοψη, καθώς και πλήθος κομψών λεπτομερειών (Εικ. 5) υπογραμμίζουν μορφολογικές επιδράσεις από το νεοκλασικισμό: γύψινες κορνίζες και γείσα παραθύρων, τοξωτό υπέρθυρο με κλειδί στην αρχική κεντρική είσοδο, λέσβιο κυμάτιο που περιτρέχει την όψη, οριοθετώντας το ισόγειο από τον όροφο, οριζόντιο γείσο της στέγης -η οποία δεν εξέχει του κυρίως όγκου του κτίσματος- γωνιακές ψευδοπαραστάδες με επίστεψη ψευδεπικράνων, αλλά και οι τοιχογραφίες του εσωτερικού με γεωμετρικά και φυτικά μοτίβα είναι μερικές από αυτές.

Η εθνικότητα του αρχικού, πιθανότατα, ιδιοκτήτη Κεμάλ Αλλατίν Μπέη δεν είναι άσχετη από τη μορφολογία που επέλεξε για το σπίτι του. Οι εξισλαμισμένοι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, έλκοντας καταγωγή από την Ισπανία και την Ιταλία, με δεδομένη την οικονομική ευμάρεια που τους επιτρέπει συχνές επαφές με τη Δύση και εξοικείωση με τις νέες τάσεις, υιοθετούν στην αρχιτεκτονική των σπιτιών τους συνδυασμό του τουρκικού χαρακτήρα με νεοκλασικιστικά στοιχεία της δυτικής Ευρώπης[9].

Ενδεικτική για τη μοναδικότητα του σπιτιού είναι μια κατασκευαστική ιδιαιτερότητα, η οποία δεν έχει καταγραφεί σε κανένα άλλο «ντονμέδικο» ή αμιγώς τουρκικό σπίτι της Άνω Πόλης[10]. Πρόκειται για τη «διπλή όψη», που έχει ανιχνευτεί στην κύρια (νότια) και στην πίσω (βορινή) πλευρά του αρχικού πυρήνα της οικίας Α. Πάνω στην αρχική τοιχοποιία έχει «φορεθεί» μια δεύτερη, εξωτερική, που δένει με την πρώτη μέσω σιδερένιων συνδέσμων (*τζινέτια*). Μεταξύ των δύο τοιχοποιιών μεσολαβεί κενό λίγων εκατοστών. Έτσι, προκύπτει μια «δικέλυφη» κατασκευή, η οποία δεν γνωρίζουμε εάν εξυπηρέτησε λειτουργικές (μόνωση), αισθητικές (εξευρωπαϊσμός της όψης), ή τον συνδυασμό αυτών των αναγκών. Το ίδιο ασαφής είναι η χρονολογική περίοδος, κατά την οποία υλοποιήθηκε η επέμβαση, καθώς από το αρχειακό υλικό (1917-1986) δεν προκύπτει κανένα στοιχείο.

Υπακούοντας στην ανάγκη προσαρμογής στις έντονες εδαφικές κλίσεις η οικία Α είναι μονώροφη προς Βορρά, διώροφη προς Νότο, ενώ η τυπολογία -τουλάχιστο όσον αφορά στον αρχικό πυρήνα του κτηρίου- ανταποκρίνεται στην συνήθη διαρρύθμιση των σπιτιών της εποχής: ορθογώνια κάτοψη με κεντρική σάλα και δωμάτια που αναπτύσσονται εκατέρωθεν αυτής, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο. (Σχ. 3-4, βλ. σελίδα 58) Το σπίτι υπέστη πλήθος μετασκευών κυρίως κατά την προσφυγική περίοδο[11] -

Εικ. 5: Το σπίτι της οδού Ακροπόλεως 13. Υπάρχουσα κατάσταση (Οκτώβριος 2000). Η νότια, κύρια όψη. (Πηγή: πρωτότυπο). Σχέδιο 3: Κάτοψη ισογείου. Σημειώνεται η κεντρική σάλα και τα-εκατέρωθεν αυτής-δωμάτια. Κλίμακα: 1/100. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Εικ. 6: Ακροπόλεως 13, δυτική πτέρυγα. (Οδός Γ. Μάνιου). Είσοδος με εξωτερική κλίμακα και διακοσμητική λεπτομέρεια κορνίζας ψευδοπαραθύρου. Λήψη από δυτικά. (Πηγή: πρωτότυπο)

οπότε οι στεγαστικές ανάγκες υπαγόρευσαν μετατροπές στους βασικούς του χώρους: προσθήκες επέκτασης, διαιρέσεις δωματίων, πρόχειρες επισκευές, σφραγίσματα θυρών, κ.ά. «*διαχειριστικάς μεταβολάς*» - αλλά και κατά την κατοίκησή του από μεταγενέστερους ιδιοκτήτες.

Εκτός, όμως, από τις -άμεσα αναγνωρίσιμες- πρόχειρες επεμβάσεις μικρής έκτασης, πραγματοποιήθηκαν και άλλες, μεγαλύτερης κλίμακας, οι οποίες άλλαξαν καταλυτικά τον αρχικό χαρακτήρα του κτηρίου. Η σημαντικότερη σχετίζεται με την κατάργηση του κεντρικού, συμμετρικού άξονα του σπιτιού - τονισμένου από μεγαλοπρεπή είσοδο με τοξωτό υπέρθυρο στη νότια όψη (βλ. Εικ. 5)- και τη μετατόπισή του δυτικότερα. Από την επέμβαση αυτή, αποτέλεσμα προσθήκης νέας πτέρυγας με ανεξάρτητη είσοδο και κλίμακα στα δυτικά (Σχ. 5-6, βλ. σελίδα 59 και Εικ. 6), προέκυψαν τρεις αυτόνομοι κατοικήσιμοι χώροι, εγκολπωμένοι στην οικία Α[12]. Σε αντιστοιχία με τη δυτική είσοδο τού ορόφου, ανοίχτηκε χαμηλό θυραίο στο ισόγειο. Παράλληλα, προστέθηκε ο κεντρικός εξώστης της νότιας όψης[13] και ανοίχτηκε στην επίχωση της αυλής, νέα, κεντρική κλίμακα - είσοδος, μετατοπισμένη δυτικότερα για πρόσβαση από το Νότο. (Σχ. 7, βλ. σελίδα 60 και Εικ. 7-8).

Η επέμβαση αυτή είναι αναγνώσιμη στην τοιχοποιία της κύριας, νότιας όψης: διακρίνεται πωρολιθικός πεσσός (Εικ. 9-10), ο οποίος συνιστούσε το δυτικό όριο του αρχικού σπιτιού, σε αντιστοιχία με την ψευδοπαραστάδα της ΝΑ γωνίας στον όροφο, το πρωιμότερο ορατό ίχνος του αρχικού πυρήνα, από ανατολικά. Εξάλλου, αμέσως δυτικά του πωρολιθικού πεσσού, η τοιχοδομία της προστεθειμένης πτέρυγας συνίσταται σε πλίνθους διαφορετικής διατομής από αυτές του αρχικού πυρήνα[14]. Η οψιμότερη τοιχοδομία περιτρέχει, σε όλο το μήκος της, τη δυτική όψη του κτηρίου και σταματά στη γειτνίαση με το «πυργοειδές» βοηθητικό πρόσκτισμα της ΒΔ πλευράς, το οποίο, επίσης, έχει υποστεί σειρά επεμβάσεων. (Εικ. 11).

Εικ. 7: Κεντρικός εξώστης νότιας όψης. Λήψη από νότια. (Πηγή: πρωτότυπο)

Εικ. 8: Η -μετατοπισμένη δυτικότερα- μεταγενέστερη κλίμακα εισόδου της αυλής. Λήψη από ΝΔ. (Πηγή: πρωτότυπο)

Εικ. 9: Ακροπόλεως 13, νότια όψη. Πωρολιθικός πεσσός που οριοθετεί τον αρχικό πυρήνα του σπιτιού. Λήψη από νότια. (Πηγή: πρωτότυπο)

Παράλληλα με την προσθήκη της δυτικής πτέρυγας, πιθανότατα καταργήθηκε η εσωτερική κλίμακα, που από τη σάλα του ισογείου του αρχικού πυρήνα οδηγούσε στην αντίστοιχη σάλα του ορόφου. Η σύνδεση του αρχικού πυρήνα με τη νέα δυτική πτέρυγα επιτεύχθηκε με προσθήκη διαδρόμου, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο. (Σχ. 8-9, βλ. σελίδες 60-61). Την ίδια περίοδο φαίνεται ότι προστέθηκαν νέοι κατοικήσιμοι χώροι στη βορειοανατολική πλευρά, αξιοποιώντας ως μεσότοιχο τον ανατολικό τοίχο του αρχικού πυρήνα της οικίας Α. (Σχ. 10, βλ. σελίδα 61) Πότε ακριβώς πραγματοποιήθηκαν αυτές οι -μεγάλης κλίμακας- επεμβάσεις δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Βάσει έμμεσων πληροφοριών, που αντλούνται από το αρχειακό υλικό, το πιθανότερο είναι ότι οι οικοδομικές εργασίες, που μετέβαλαν τον αρχικό χαρακτήρα του σπιτιού, θα πρέπει να σχετίζονται με την περίοδο ιδιοκτησιακού καθεστώτος μετά το 1932.

Σε τοπογραφικό διάγραμμα του 1926 (βλ. Σχ. 1) οι τρεις οικίες αποδίδονται σε επαφή μεταξύ τους[15]. Εύλογη είναι η υπόθεση ότι η δυτική πτέρυγα δεν είχε, ακόμη, προστεθεί, καθώς, σε αυτή την περίπτωση, δεν θα ήταν εφικτή η λειτουργία της εξωτερικής, ανεξάρτητης κλίμακας, η οποία, εξάλλου, δεν αποδίδεται σχεδιαστικά. Την ίδια ενιαία, τριμερή διάταξη διατηρεί το σπίτι σε τοπογραφικό διάγραμμα του 1929 (Σχ. 11) αλλά και σε μεταγενέστερα (1932), (Σχ. 12-13) τα οποία αποδίδουν όρια ιδιοκτησιών - πλειοδοτών της Ε.Τ.Ε. (Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος). Εξάλλου, τη βεβαιότητα ότι τα δυο, τουλάχιστον, σπίτια -το Α και Β- λειτούργησαν ενιαία, μέχρι και το 1929, ενισχύει το συμφωνητικό που υπεγράφη μεταξύ των δυο πλειοδοτών (Σ. Κούμπου - Κων/νου Νικολαΐδη), κατά την εξ αδιαιρέτου αγορά του σπιτιού από την Ε.Τ.Ε. Στο κείμενο του συμφωνητικού, όπου, μεταξύ άλλων, διευθετούνται τα όρια των ιδιοκτησιών, αναφέρεται χαρακτηριστικά: «*Η διαχώρησις των οικοπέδων θέλει γίνει δια κιγκλείδων. Η εσωτερική θύρα του μαγειρείου, η συγκοινωνούσα μετά του κτηρίου Α μετά του Β, θα φραχθή δια οπτοπλίνθων και το διαμέρισμα τούτο του Α κτηρίου θέλει συγκοινωνεί δια ιδιαιτέρας εισόδου, ανεξαρτήτου της Β οικοδομής*». Έτσι, πληροφορούμαστε ότι μέχρι το 1929, τα δυο σπίτια -Α και Β- επικοινωνούσαν μέσω κοινού μαγειρείου.

Όσον αφορά στα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά της οικίας Α, οι τοίχοι του αρχικού πυρήνα είναι λίθινοι, ενώ όλες οι υπόλοιπες φέρουσες τοιχοποιίες ισογείου και ανωδομής συνιστούν ξύλινο φέροντα σκελετό με γέμισμα πλίνθων (*τσατμάς*). (Εικ. 12). Η ξύλινη στέγη καλύπτεται από «κεραμίδια Αλλατίνη», ενώ διαφορετικού τύπου και προέλευσης κεραμίδια (από τον Πειραιά) κάλυπταν την στέγη του διαδρόμου της δυτικής προσθήκης, στον όροφο[16].

Η ανατολική κεραία του «Π», δηλαδή η οικία Β, «*μονόροφος, μεθ' υπογείου εκ πλινθοδομής και εν πολλή καλή καταστάσει*», διατηρούνταν μέχρι το 1981. Μετά τους σεισμούς του 1978, το κτίσμα είχε κριθεί ακατάλληλο και κατεδαφιστέο με έκδοση πρωτοκόλλου επικινδύνως ετοιμόρροπου, από την Υ.Α.Σ.Β.Ε. Έτσι, η τελευταία ιδιοκτήτρια, Ολυμπία Νικολαΐδου[17], αναγκάστηκε να το ανακατασκευάσει. Σήμερα τη θέση της οικίας Β[18] έχει καταλάβει νεοπαραδοσιακή οικοδομή (Σχ. 14, βλ. σελίδα 62), η οποία -αναπόφευκτα- αλλοίωσε το περίγραμμα οικοπέδου, περιβάλλοντα χώρου, αλλά και την ευρύτερη περιοχή.

Εικ. 10: Ακροπόλεως 13, νότια όψη. Λεπτομέρεια. Κατώτερο τμήμα πωρολιθικού πεσσού. Λήψη από νότια. (Πηγή: πρωτότυπο)

Ως «*Μύρωνος 2-4, γωνία Ακροπόλεως 15*» αναφέρεται στα έγγραφα του Κτηματικού Γραφείου η οικία C, της ΝΔ πλευράς. (Βλ. Σχ. 1). Σύμφωνα με τον πίνακα περιγραφής του Πρωτοκόλλου διαχείρισης της Ε.Τ.Ε., ήταν ένα διώροφο κτήριο, «*εκ λιθοδομής*» με ανεξάρτητη είσοδο από τα δυτικά, την -τότε- οδό Μύρωνος. Σειρά εγγράφων (αποφάσεις επιβολής μισθώματος, αποδείξεις μισθωμάτων ενοικίων, αναφορές επιστατών του Κτηματικού Γραφείου αλλά και ενοίκων του σπιτιού) επιβεβαιώνουν τη χρήση του α΄ ορόφου[19] ως «*μαγαζείου*», «*καταστήματος*», «*ποτοπωλείου*», «*παντοπωλείου*» και του β΄ ορόφου ως κατοικίας.

Η πίσω, βόρεια πλευρά του οικοπέδου καταλαμβάνεται από βοηθητικά προσκτίσματα[20]: το διώροφο, «πυργοειδές» της ΒΔ γωνίας σε επαφή με την οικία Α, το οποίο λειτούργησε ως «*πλυντήριο - πλυσταριό - μαγειρείο*» και ένα ισόγειο στην ΒΑ πλευρά (εξωτερική κουζίνα και χώρος υγιεινής), που - στην υπάρχουσα κατάσταση- αποτελεί την τελευταία φάση προγενέστερης κατασκευής, άσχετης ωστόσο με την αρχική μορφή του σπιτιού. Μεταξύ των δυο κτισμάτων αναπτύσσεται μικρή αυλή. (Σχ. 15 βλ. σελίδα 62).

Εικ. 11: Τοιχοδομία «πυργοειδούς» προσκτίσματος ΒΔ γωνίας. Λήψη από δυτικά. (Πηγή: πρωτότυπο)

Στη βορινή αυτή πλευρά ο β΄ όροφος της αρχικής οικίας Α γίνεται -όπως ήδη αναλύθηκε- ισόγειος, λόγω του επικλινούς εδάφους. Η όψη διαμορφώνεται με τέσσερα ανοίγματα -τρία θυρώματα και ένα, μεταγενέστερο πιθανότατα, παράθυρο στα δυτικά, (Βλ. σχ. 15 και εικ. 13). Σε καθένα από τα θυρώματα, τα οποία «έκλειναν» με χαμηλά κιγκλιδώματα, αντιστοιχούσε ένα «*κουραγκλέ*», προς εξασφάλιση αερισμού και φωτισμού των χώρων του ισογείου. Αξιοσημείωτη είναι η αξονική σχέση του τοξωτού υπέρθυρου του 2ου -από ανατολικά- θυρώματος, με αυτό της κεντρικής θύρας εισόδου της νότιας όψης, που υπομνηματίζει τα όρια του αρχικού πυρήνα του σπιτιού στη βορινή πλευρά. (Εικ. 14-15).

Παρά την ερειπιώδη κατάσταση στην οποία βρίσκεται σήμερα το κτήριο Ακροπόλεως 13, η διάσωση της νότιας αναλημματικής αυλής (Σχ. 16 βλ. σελίδα 63) είναι, πραγματικά, ευτύχημα, καθώς πολύ λίγα δείγματα αυτού του αξιόλογου αρχιτεκτονικού στοιχείου έχουν διατηρηθεί. Πρόκειται για ευρύχωρη αυλή που περιβάλλεται, στις τρεις πλευρές της, από ψηλό μαντρότοιχο και εξασφαλίζει, νότια, θέα προς το Θερμαϊκό. Η υψομετρική διαφορά από τη σημερινή οδό Ακροπόλεως, αποτέλεσμα των έντονων κλίσεων του εδάφους, δεν θα πρέπει να διέφερε σημαντικά, κατά την περίοδο της αρχικής χρήσης της. Ο ψηλός μαντρότοιχος περιμετρικά προσδίδει στο κτίσμα αμυντικό χαρακτήρα και εξασφαλίζει απομόνωση, σημαίνοντας, παράλληλα, την εξέχουσα κοινωνική θέση του αρχικού ιδιοκτήτη.

Ιστορικά στοιχεία του σπιτιού. Το αρχειακό υλικό

Αφετηρία για την έρευνα ιστορικών στοιχείων που σχετίζονται με το σπίτι της Ακροπόλεως 13, αποτέλεσε το υλικό του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας. Ερευνήθηκαν φορολογικά βιβλία που αφορούν στα κτήματα των οδών Kal'a-i Bala (Ακροπόλεως), στο νοτιότερο τμήμα της Cavus Manastir και Kemal Bey, μετονομασία της Kal'a-i Bala, μετά την διακλάδωση προς το Yedi Kule, στα βορειοδυτικά[21]. (Βλ. χάρτη 1). Κανένα διαφωτιστικό στοιχείο για την ανέγερση του σπιτιού και το αρχικό ιδιοκτησιακό καθεστώς δεν προέκυψε. Η έρευνα απέδωσε ρευστές μόνον πληροφορίες για τέσσερα οικόπεδα και ισάριθμες οικίες ιδιοκτησίας «Αλλατίνη» [22] χωρίς αναφορά μικρού ονόματος ή τίτλου του κατόχου, στην οδό Kemal Bey.

Έτσι, δύο ήταν οι βασικές πηγές στις οποίες εστιάστηκε η πορεία της έρευνας στη συνέχεια: το Υποθηκοφυλακείο Θεσσαλονίκης και το Αρχείο της Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης[23]. Στα βιβλία του Υποθηκοφυλακείου καταγράφονται μόνο τα ονόματα της γνωστής οικογένειας Αλλατίνη, όχι όμως όνομα που να σχετίζεται με το μουσουλμανικό «*Κεμάλ*». Το όνομα «*Κεμάλ Αλλατίν*», εξάλλου, με την ιδιότητα αγοραστή ή ιδιοκτήτη, δεν εντοπίστηκε ούτε στα ισραηλιτικά, ούτε στα μουσουλμανικά βιβλία του Υποθηκοφυλακείου. Εντοπίστηκαν δύο πιστοποιητικά υποθήκης[24], τα οποία αφορούν στην αγοραπωλησία του σπιτιού μεταξύ Ε.Τ.Ε. και πλειοδοτών (1929), κανένα όμως έγγραφο σχετικό με πράξη αγοραπωλη-

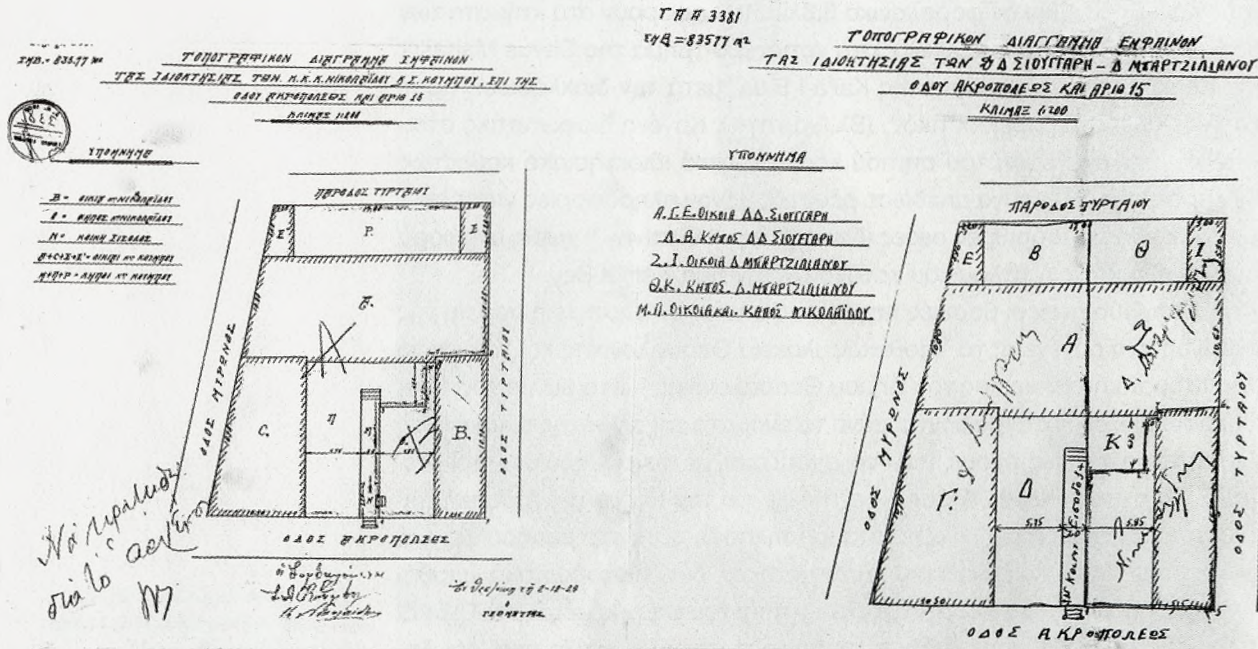
σίας ή οικοδομικής δραστηριότητας, πριν το 1929. Αντίγραφα των πιστοποιητικών υποθήκης υπάρχουν και στο Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Από τη μελέτη του φακέλου με τίτλο «Τράπεζα της Ελλάδος, Διαχείρισις Κτημάτων εξ Ανταλλαγής - Τομέας Ανταλλαξίμων», του υπ. αυξ. αρ. κτηματολογίου 3.381, Ακροπόλεως 15[25], προέκυψε αρχειακό υλικό, ενδεικτικό της ζωής και χρήσης του σπιτιού κατά την περίοδο 1916-1932: εκθέσεις ερευνής υπαλλήλων του Κτηματικού Γραφείου, πρωτόκολλα ετοιμορροπίας για την περίοδο 1927-1929, αιτήσεις υποψήφιων μισθωτών, αιτήσεις συμμετοχής και πιστοποιητικά πώλησης κατά την διαδικασία πλειστηριασμού του 1929, ενστάσεις μισθωτών, αποδείξεις μισθωμάτων, ασφάλιστρα ιδιοκτητών για πυρά, τοπογραφικά σχέδια και σκαριφήματα, πρωτόκολλα καταλήψεως εγκαταλελειμμένου, συμβόλαια πώλησης, κ.λπ.

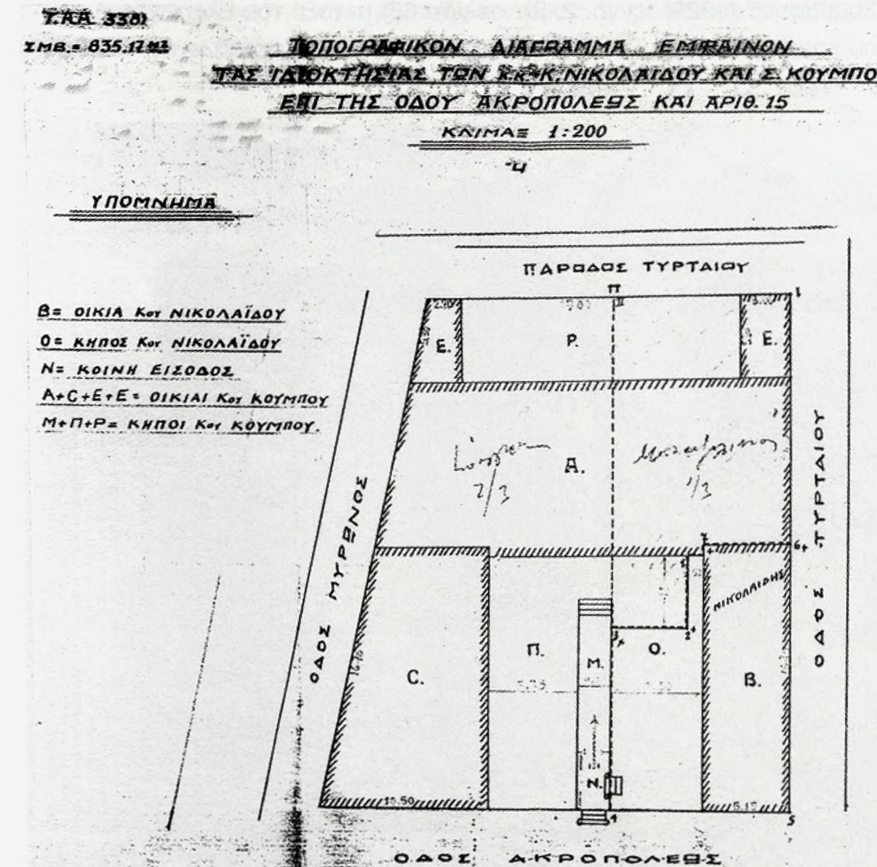
Αν και τα στοιχεία που προκύπτουν από το πλήθος των εγγράφων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ιστορικό και κοινωνιολογικό -συχνά- ενδιαφέρον, ωστόσο πολύ λίγο διαφωτίζουν το ζήτημα της απώτερης ιστορίας του σπιτιού, όπως τη χρονολογία και τις συνθήκες ανέγερσης ή λεπτομέρειες για τη ζωή του Κεμάλ Αλλατίν καθώς και την περίοδο εκτέλεσης συγκεκριμένων οικοδομικών εργασιών.

Το όνομα του ιδιοκτήτη-εξουσιαστή συναντάται για πρώτη φορά σε «Έκθεση Ερεύνης» του Κτηματικού Γραφείου με ημερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1919. Στο έγγραφο καταγράφονται λεπτομερώς ονόματα ατόμων και οικογενειών, χώροι που καταλαμβάνονται από τον καθένα, καθώς και το έτος εγκατάστασής τους στο σπίτι, προκειμένου να υπολογιστούν και καταβληθούν -αναδρομικά- οφειλόμενα μισθώματα. Πριν την παράθεση καταλόγου ονομάτων των υποψήφιων μισθωτών, διαβάζουμε: «*...επί της οδού Ακροπόλεως υπ. αριθ. 15, διώροφος οικία του δημοσίου, εκ 15 δωματίων, μεθ' ενός μαγαζείου, ποτοποιείου, υπό την ιδιοκτησίαν του Οθωμανού αποδημήσαντος κατά των Βαλκανοτουρκικών, πολεμών εις Τουρκίαν, Κεμάλ Λατίν Βέη. Πληρεξούσιος του εν λόγω ιδιοκτήτου ετύγχανον ο αποθανών προ ενός μηνός, ενταύθα Ευάγγελος Αργυρόπουλος, πρώην πάρεδρος της συνοικίας Τσαούς Μοναστίρ*». Στην παράγραφο αυτή συγκεντρώνονται όλες οι άμεσες πληροφορίες που έχουμε στην διάθεσή μας για τον Κεμάλ Αλλατίν. Τα υπόλοιπα έγγραφα[26] δεν προσθέτουν κανένα νέο στοιχείο, πλην ονομαστικών εκδοχών του ιδιοκτήτη ως: «*Κεμάλ Αλλατίν*», «*Κεμάλ Αλλατίν Μπέη*» ή «*Κεμάλ Αλατίνη*». Το πότε ήρθε η οικογένεια του Κεμάλ Αλλατίν στην Θεσσαλονίκη, το αν η έλευσή της σχετίζεται με τα πρώτα κύματα ντονμέδων ή είναι οψιμότερη, το αν ο πατέρας του Κεμάλ υπήρξε ο πρώτος ιδιοκτήτης -ως αγοραστής ή κατασκευαστής- που κληροδότησε αργότερα το σπίτι στον γιο του, το διάστημα διαμονής στην πόλη και οι συνθήκες εγκατάλειψής της από την υπόλοιπη οικογένεια, το αν ο ίδιος ο Κεμάλ κατοίκησε το σπίτι της Ακροπόλεως, είναι ερωτήματα που η έρευνα, σε αυτό το στάδιο, αφήνει ανοιχτά.

Εάν υποθέσουμε ότι ο Κεμάλ Αλλατίν βρισκόταν σε μάχιμη ηλικία -μεταξύ 30-40 ετών- όταν σκοτώθηκε στα Βαλκανοτουρκικά (1912-1913) και ότι είχε κληρονομήσει το σπίτι από τον πατέρα του, τότε προσεγγίζουμε ένα terminus ante quem γύρω στα 1870, χρονολογία που συνάδει με την περίοδο ανέγερσης του σπιτιού, καθώς τόσο τα κατασκευαστικά όσο και τα μορφολογικά στοιχεία του συνηγορούν στη χρονολόγησή του από τα μέσα του 19ου αι. κ.εξ. Αν και η διατύπωση αυτή συνιστά υπόθεση εργασίας, φαίνεται, ωστόσο, λογικό ότι το σπίτι θα πρέπει να περιήλθε στην κατοχή του Κεμάλ Αλλατίν αρκετά χρόνια πριν το 1912-1913, περίοδο ανατα-

Σχέδια 11-12: Τοπογραφικά διαγράμματα 1929-1932: Αποδίδονται τα όρια των ιδιοκτησιών κατά την πλειοδοσία Ε.Τ.Ε., 1929 (Σ. Κούμπος - Κ. Νικολαΐδης) και κατά την πώληση μεριδίου Σ. Κούμπου στους Δ. Σιούγγαρη και Δ. Μπαρτζιλιάνο, 1932. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας Δήμου Θεσσαλονίκης)

Σχέδιο 13: Τοπογραφικό διάγραμμα 1932. Αποδίδονται τα όρια των ιδιοκτησιών μετά την πώληση του μεριδίου Σ. Κούμπου στους Δ. Σιούγγαρη - Δ. Μπαρτζιλιάνο. Η διακεκομμένη γραμμή οριοθετεί το ακριβές μερίδιο του κάθε αγοραστή. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

ραχής και ανασφάλειας, ώστε να αποφασίσει κανείς αγορά ή ανέγερση α-κινήτου.

Το βέβαιο είναι πως από το 1916, ή και νωρίτερα, το σπίτι είχε εγκαταλειφθεί από τους αρχικούς ιδιοκτήτες, καθώς οι πρώτοι πρόσφυγες είχαν ήδη εγκατασταθεί σε αυτό, «*άνευ μισθωμάτων και συμβολαίων*». Από τα έγγραφα γίνεται φανερό ότι το σπίτι διήνυσε δυο προσφυγικές φάσεις: α. 1916-1919, περίοδο κατά την οποία είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες χωρίς καταβολή ενοικίου, καθώς, ακόμη, οι αρμόδιες υπηρεσίες δεν είχαν συστηματοποιήσει τις προσπάθειες καταγραφής περιουσιών και ακινήτων, ούτε και της οικονομικής τους «εκμετάλλευσης». Ήδη το 1919 το σπίτι της Ακροπόλεως κατοικείται από δεκαεπτά προσφυγικές οικογένειες. β. 1919-1925. Το 1919 εκδίδεται Πρωτόκολλο Καταλήψεως Ακινήτων (εγγρ. 1, βλ. σελίδα 64) με το οποίο οικόπεδο και κτίσματα περιέρχονται στην περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου.

Λίγους μήνες αργότερα, το σπίτι κηρύσσεται «*προσφυγικός συνοικισμός*» και καθορίζονται, από τη Διεύθυνση του Κτηματικού Γραφείου Θεσσαλονίκης, μηνιαία μισθώματα -καθυστερούμενα και τρέχοντα- για τους ενοίκους. Επιπλέον, επιβάλλονται όροι συμβολαίου και εκδίδονται άδειες εγκατάστασης, έπειτα από υποβολή σχετικών αιτήσεων. Ο χαρακτηρισμός «*συνοικισμός*» για ένα σπίτι, ακόμη και αν αφορά στο ευμέγεθες τριμερές σπίτι της Ακροπόλεως με την ευρύχωρη αυλή, είναι ενδεικτικός των συνθηκών διαβίωσης που επικρατούσαν στο οικόπεδο. Από την Έκθεση Ερεύνης πληροφορούμαστε ότι σε κάθε οικογένεια αναλογούσε ένα δωμάτιο.

Τομή στην ιστορία του σπιτιού συνιστά το Πρωτόκολλο Εκτέλεσης Σύμβασης[27] (1925) (εγγρ. 2, βλ. σελίδα 65) μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος, «*περί διαχειρίσεως των εν Ελλάδι κτημάτων και ακινήτων των ανταλλαγέντων Μουσουλμάνων...κειμένων εν τη πόλει Θεσσαλονίκης*». Με το έγγραφο αυτό τα κτίσματα και το οικόπεδο της Ακροπόλεως περιέρχονται, ως ανταλλάξιμη μουσουλμανική περιουσία, στη διαχείριση της Εθνικής Τράπεζας. Εξάλλου, ήδη από το 1925 κ.εξ., η Ε.Τ.Ε. αρχίζει τις προσπάθειες εκποίησης του ακινήτου, οι οποίες δεν ευοδώνουν, με αποτέλεσμα το 1927 να γίνεται λόγος για σοβαρές ζημιές και κίνδυνο κατάρρευσης τμήματος του σπιτιού. (Εγγρ. 3, βλ. σελίδα 65).

Το τηλεγράφημα - οδηγία της Ε.Τ.Ε. Αθηνών προς το υποκατάστημα της Θεσσαλονίκης (28-06-1929) (εγγρ. 4, βλ. σελίδα 66) είναι ενδεικτικό των έμμονων προσπαθειών της κεντρικής διοίκησης της Τράπεζας να εκποιήσει το οικόπεδο μαζί με τα κτίσματά του, προκειμένου να πετύχει, κατά το δυνατόν, συμφέρουσα τιμή. Με το τηλεγράφημα διατάσσεται αναβολή της -προγραμματισμένης από μηχανικό- κατεδάφισης, μέχρι να πωληθεί το κτήμα. Παράλληλα, δίνεται από τον αρμόδιο υπάλληλο της Αθήνας ρητή εντολή ότι «*...μηχανικού αρνουμένου αναβολήν επιδόσατε αρμοδίως έφεσιν κατά πρωτοκόλλου ετοίμορροπίας και προκηρύξατε αμέσως δημοπρασίαν πωλήσεως*».

Έτσι, έπειτα από δυο αποτυχημένες προσπάθειες εκποίησης του ακινήτου, τμήμα του οποίου διατρέχει πλέον άμεσο κίνδυνο κατάρρευσης, η Ε.Τ.Ε., σε μια τελευταία «απέλπιδα», διαιρεί το ενιαίο, τριμερές κτήριο σε τρία ανεξάρτητα σπίτια και το εκθέτει σε δημοπρασία προτείνοντας χαμηλότερη τιμή, αφού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «*...η αρχική εκτίμησις υπήρξεν υπερβολική*». Ήδη, πάντως το 1929, όπως το έγγραφο διαίρεσης μας πληροφορεί, το κτήριο έχει κηρυχτεί «*ετοιμόρροπον παρά του Γραφ. Σχεδίου πόλεως*», ενώ «*τμήμα της κεντρικής διωρόφου οικοδομής κατέρρευσεν ήδη*». (Εγγρ. 5, βλ. σελίδα 66).

Εικ. 12: Δείγμα τοιχοποιίας του ανατολικού τοίχου στη σάλα του ισογείου. Ξυλόπηκτη τοιχοποιία με πλήρωση πλίνθων. Λήψη από δυτικά. (Πηγή: πρωτότυπο)

Εικ. 13: Ακροπόλεως 13, άποψη βόρειας όψης. Λήψη από ΒΔ. (Πηγή: πρωτότυπο)

Η προσφυγική περίοδος της ζωής του σπιτιού λήγει στις 20 Αυγούστου 1929 (εγγρ. 6, βλ. σελίδα 67) με την αγορά οικοπέδου και κτισμάτων εξ αδιαιρέτου, από τους πλειοδότες Σωτήριο Κούμπο και Κων/νο Νικολαΐδη. Ωστόσο, λίγες μέρες αργότερα, συντάσσονται δυο ανεξάρτητα συμβόλαια αγοραπωλησίας, καθώς οι αγοραστές δεν επιθυμούν να έχουν «*αλληλέγγυας υποχρεώσεις*». Συγκεκριμένα, ο Σ. Κούμπος αγοράζει τις οικίες Α-C, μαζί με τα προσκτίσματα της βορινής αυλής και ο Κωνσταντίνος Νικολαΐδης την οικία Β. (Βλ. σχ. 11) Μεταξύ των ετών 1930-1932, ο Σ. Κούμπος, κτηματομεσίτης ο ίδιος, πούλησε το μερίδιό του στους Δ. Σιούγγαρη, εκτελωνιστή, ευκατάστατο Ναουσσαίο και Δ. Μπαρτζιλιάνο, υπάλληλο του πρώτου. (Βλ. σχ. 12-13).

Η οικία Α έμεινε στην κατοχή των δυο αγοραστών μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60. Στις 6-11-1964, ο Δ. Σιούγγαρης πούλησε το μερίδιό του στον Ιωαννίδη, οι κληρονόμοι του οποίου το κατείχαν μέχρι το 1990. Εξάλλου, το τμήμα της οικίας Α με την προσθήκη δωματίων στα ανατολικά του, αποτέλεσε, μέχρι την κατάρρευσή του, ανεξάρτητο σπίτι. (Βλ. σχ. 17, βλ. σελίδα 63). Η λειτουργική πολυπλοκότητα της αρχικής οικίας Α, συνεπεία του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, είναι και σήμερα εμφανής με in situ παρατήρηση των τοίχων, εισόδων και κλιμάκων του. Η οικία Β παρέμεινε στην ιδιοκτησία του Κων/νου Νικολαΐδη μέχρι το θάνατό του, οπότε περιήλθε στην κατοχή της συζύγου του, Ουρανίας Νικολαΐδου. Στη συνέχεια, κληρονομήθηκε στην κόρη τους Ολυμπία, η οποία κατοικούσε σε αυτό ως το 1978.

Την πιο πρόσφατη φάση της ζωής του σπιτιού σηματοδοτεί ένα πολύ μεταγενέστερο έγγραφο, το ΦΕΚ 929/τ.Δ΄/6-10-1986, με το οποίο το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων χαρακτηρίζει το ογκομετρικό περίγραμμα, το μαντρότοιχο και τα κτίσματα, διατηρητέα[28]. Το ΦΕΚ παρουσιάζει ενδιαφέρον για δυο λόγους: αποκαλύπτει την πολυπλοκότητα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, συνεπεία της έκτασης του σπιτιού και των διαρρυθμιστικών μεταβολών που υπέστη στη διάρκεια της ζωής του και αποδεικνύει ότι η κήρυξη έγινε έπειτα από επανειλημμένες ενστάσεις των ιδιοκτητών, οι οποίοι επεδίωκαν την κατεδάφιση του σπιτιού και την ανέγερση νέας οικοδομής. Στις 19-06-1990 το σύνολο ακινήτου και οικοπέδου περιέρχεται στην ιδιοκτησία του Αλεξάνδρου Κατσιώτη[29].

Από το χειμώνα του 2001, οπότε και ολοκληρώθηκαν οι έρευνες πεδίου από τη μελετητική ομάδα της Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ., έως σήμερα, η κατάρρευση του κυρίως κτηρίου (οικία Α) έχει επισπευστεί ραγδαία. Η πρόσβαση σε αυτό έχει, πλέον, καταστεί αδύνατη, η εικόνα εγκατάλειψης πρωταγωνιστεί, ενώ μόνο ο περιμετρικός μαντρότοιχος και τα μεταγενέστερα βοηθητικά προσκτίσματα της ΒΔ πλευράς, διατηρούνται σε -στοιχειωδώς- καλή κατάσταση. Φαίνεται ότι και οι τελευταίοι μάρτυρες της μαγευτικής Θεσσαλονίκης του 19ου αι., αν και φαινομενικά άψυχοι, κουράστηκαν και σιγά σιγά μας εγκαταλείπουν. Επικαλούμαστε το Νίκο Γκάτσο για να εκπληρώσουμε έστω το τελευταίο χρέος, αυτό του αποχαιρετισμού: «*Καληνύχτα, Κεμάλ, αυτός ο κόσμος δεν θ' αλλάξει ποτέ... Καληνύχτα*».

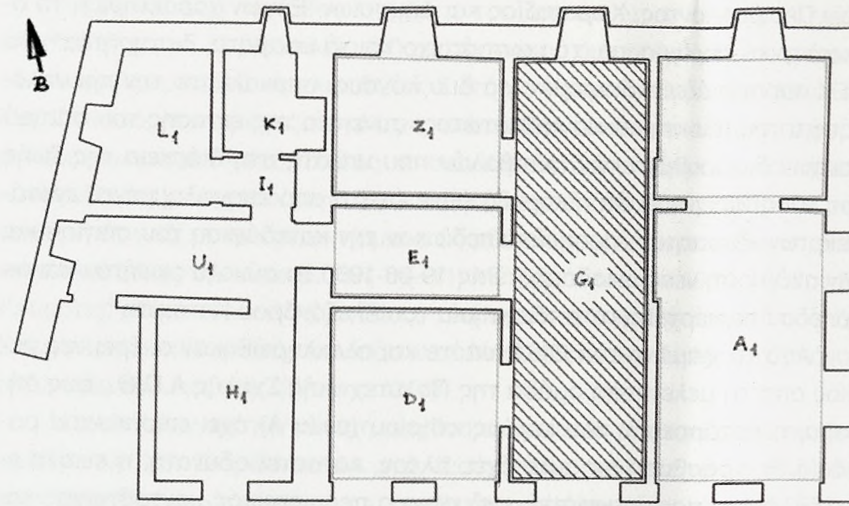
Εικ. 14: Κεντρική είσοδος αρχικής οικίας Α. Νότια όψη. Λεπτομέρεια. Τοξωτό υπέρθυρο με κλειδί. Λήψη από Νότο. (Πηγή: πρωτότυπο)

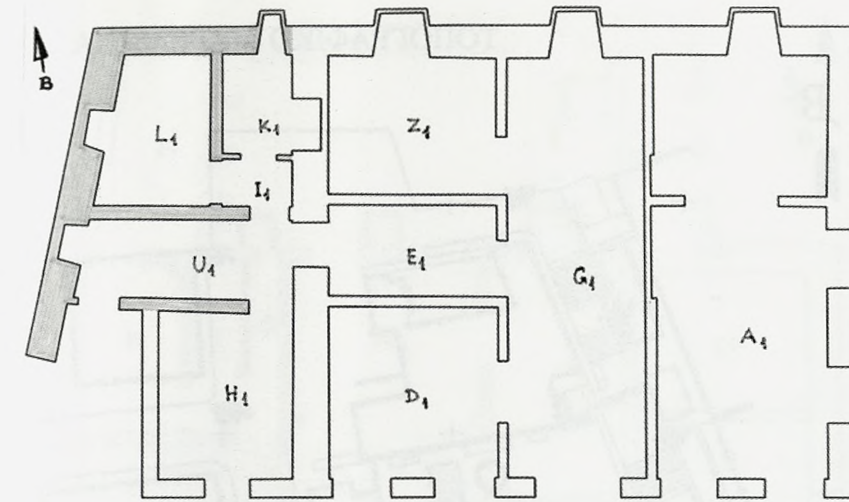
Εικ. 15: Βόρεια όψη αρχικής οικίας Α. Τοξωτό υπέρθυρο 2ου, από ανατολικά, θυρώματος σε αντιστοιχία με αυτό της αρχικής, νότιας εισόδου. Λήψη από βόρεια. (Πηγή: πρωτότυπο)

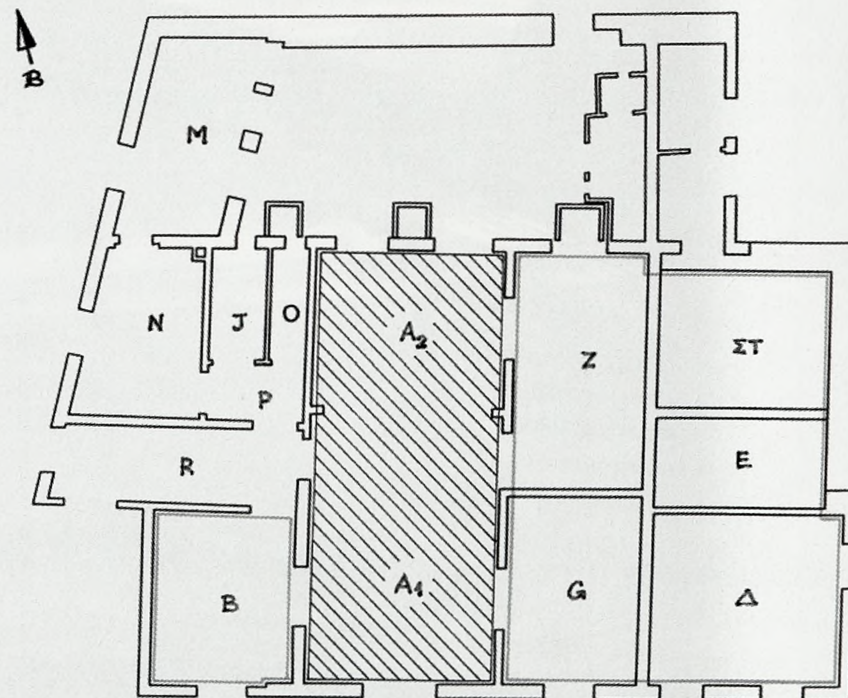
ΚΑΤΟΨΕΙΣ

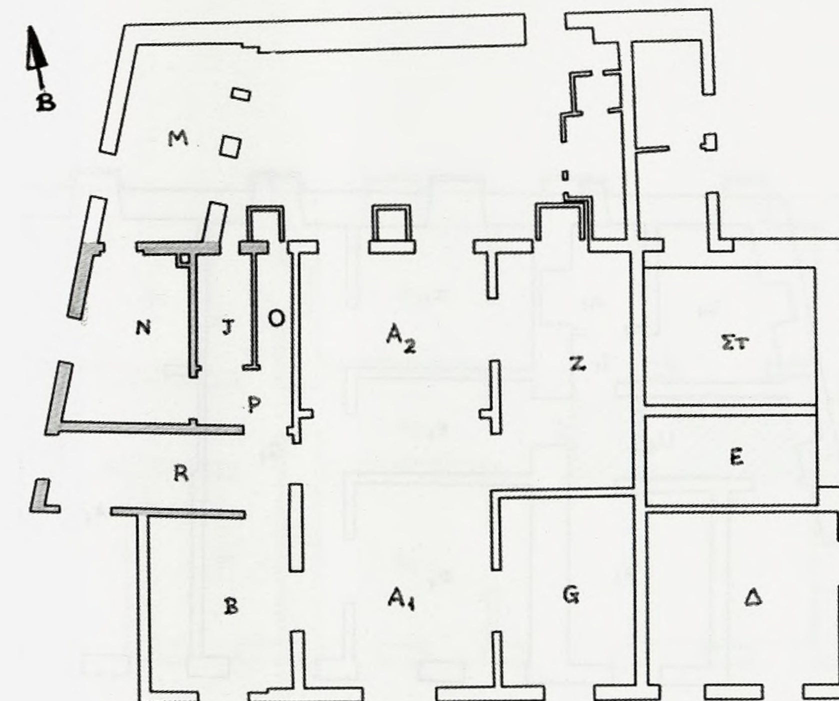
Σχέδιο 3: Κάτοψη ισογείου. Σημειώνεται η κεντρική σάλα και τα -εκατέρωθεν αυτής- δωμάτια. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Σχέδιο 5: Κάτοψη ισογείου. Σημειώνεται η προσθήκη της δυτικής πτέρυγας με την ανεξάρτητη είσοδο. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

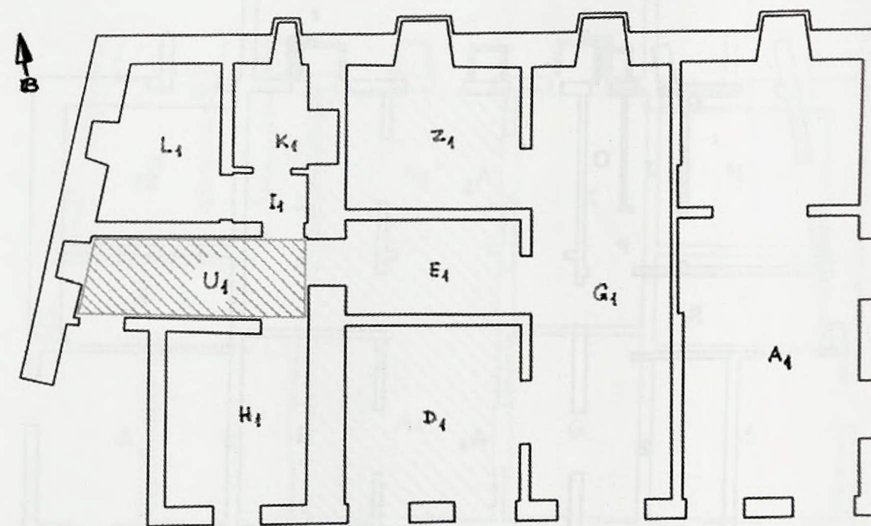
Σχέδιο 4: Κάτοψη ορόφου. Σημειώνεται η κεντρική σάλα και τα-εκατέρωθεν αυτής- δωμάτια. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

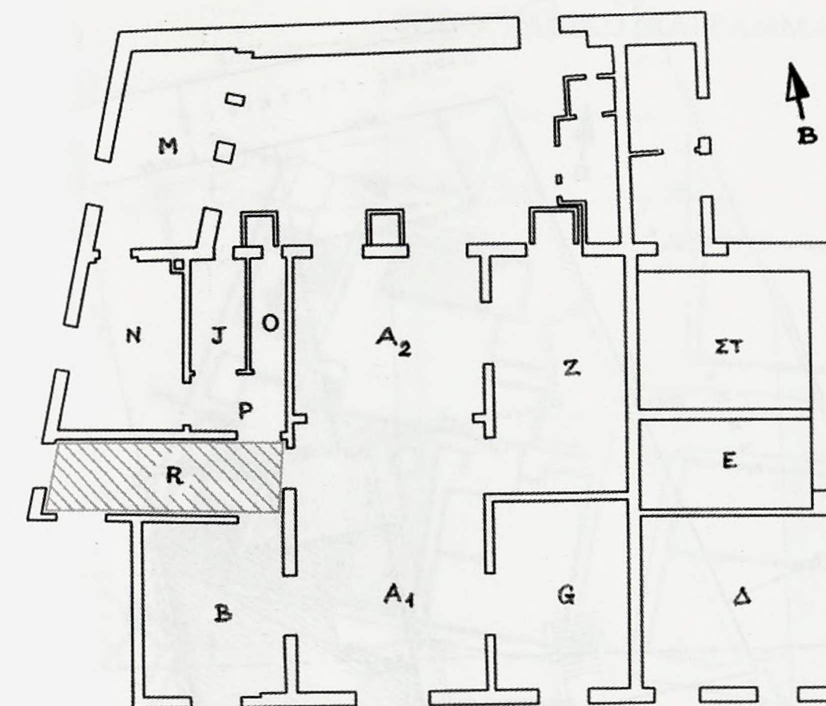
Σχέδιο 6: Κάτοψη ορόφου. Σημειώνεται η προσθήκη της δυτικής πτέρυγας με την ανεξάρτητη είσοδο. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

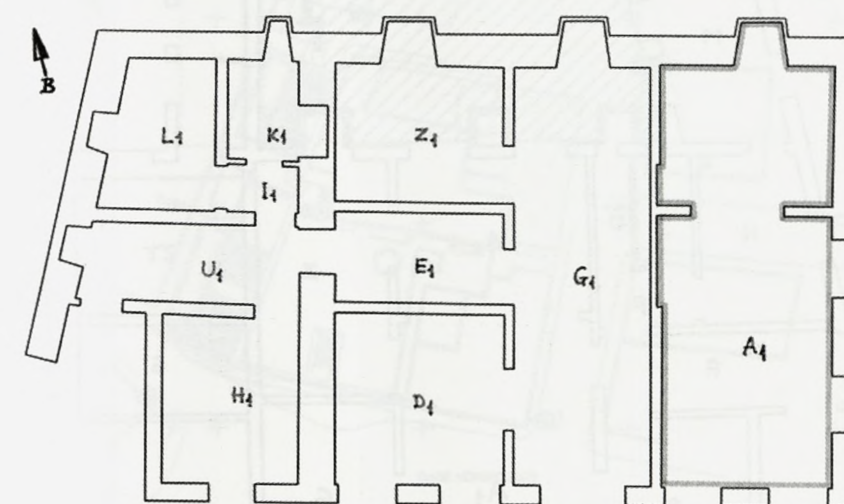
Σχέδιο 7: Τοπογραφικό διάγραμμα του σπιτιού Ακροπόλεως 13. Σημειώνονται οι δυο είσοδοι της αυλής: η αρχική ανατολικά, η μεταγενέστερη -που αντιστοιχεί στη μετατόπιση του άξονα- δυτικά. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Σχέδιο 8: Κάτοψη ισογείου. Σημειώνεται ο διάδρομος (U1) σύνδεσης της προσθήκης με τον αρχικό πυρήνα. (Πηγή: πρωτότυπο)

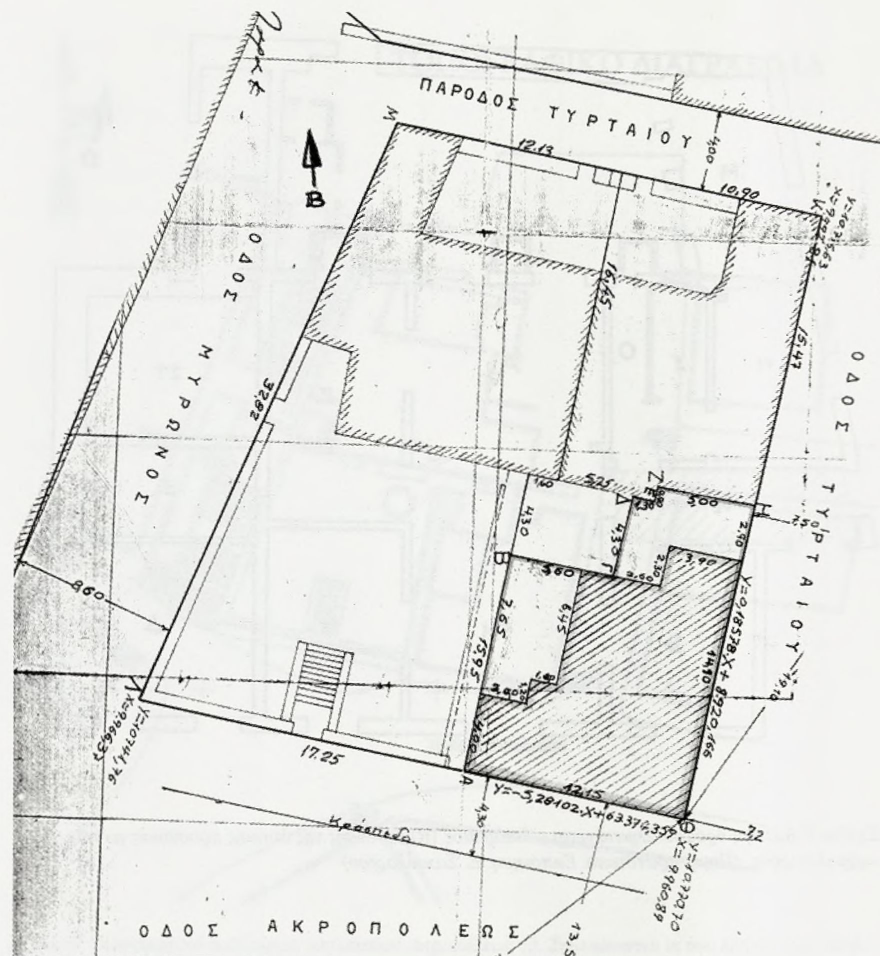

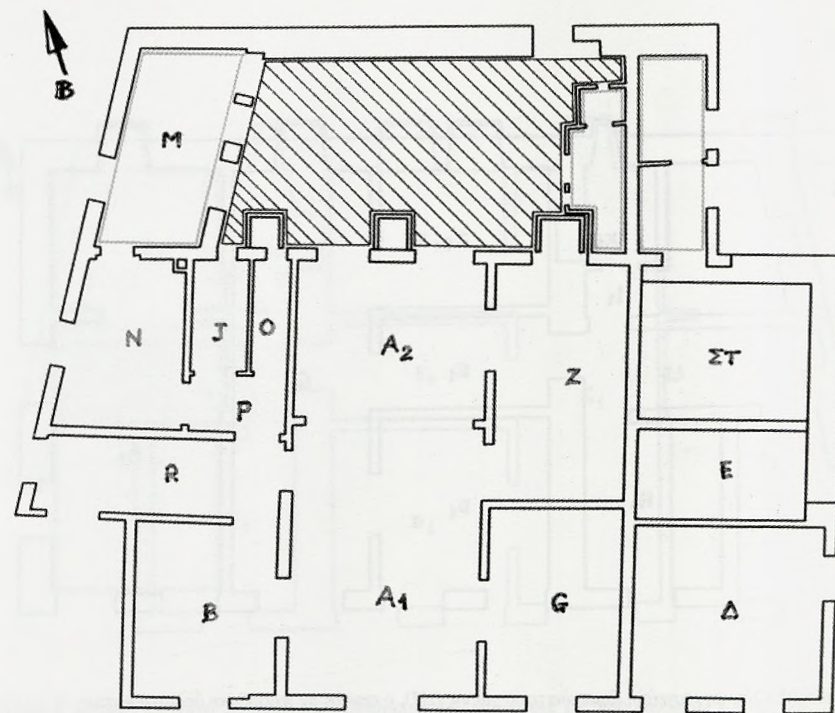
Σχέδιο 9: Κάτοψη ορόφου. Σημειώνεται ο διάδρομος (R) σύνδεσης της δυτικής προσθήκης με τον αρχικό πυρήνα. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Σχέδιο 10: Κάτοψη ισογείου. Σημειώνεται ο χώρος (Α1), ο οποίος με προσθήκη δωματίων στα ανατολικά λειτούργησε ως ανεξάρτητο σπίτι. (Πηγή: πρωτότυπο. Ε. Σακελλαρίου)

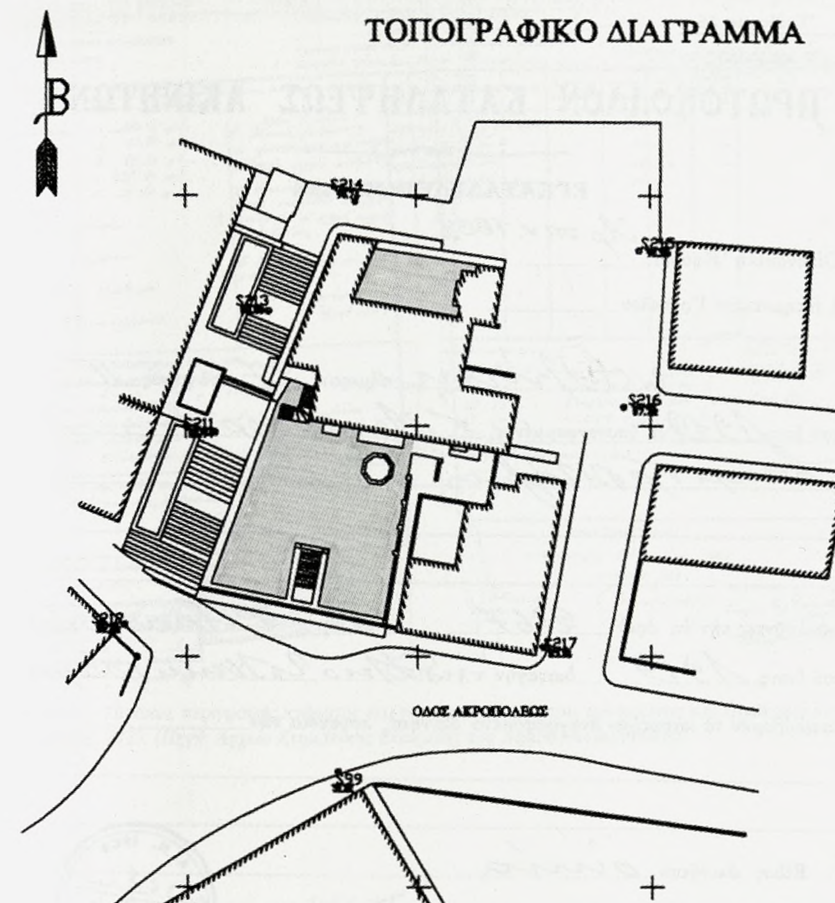
Σχέδιο 14: Τοπογραφικό διάγραμμα οικοπέδου, συνημμένο της άδειας σεισμόπληκτου από την Υ.Α.Σ.Β.Ε., 1980 (Διεύθυνση αποκαταστάσεως κτηρίων). Σημειώνεται το αρχικό περίγραμμα της οικίας Β σε ενιαίο μέτωπο με την οικία Α- και τα όρια της νέας οικοδομής, στα ΝΑ. (Πηγή: Αρχείο Ολυμπίας Νικολαΐδου)

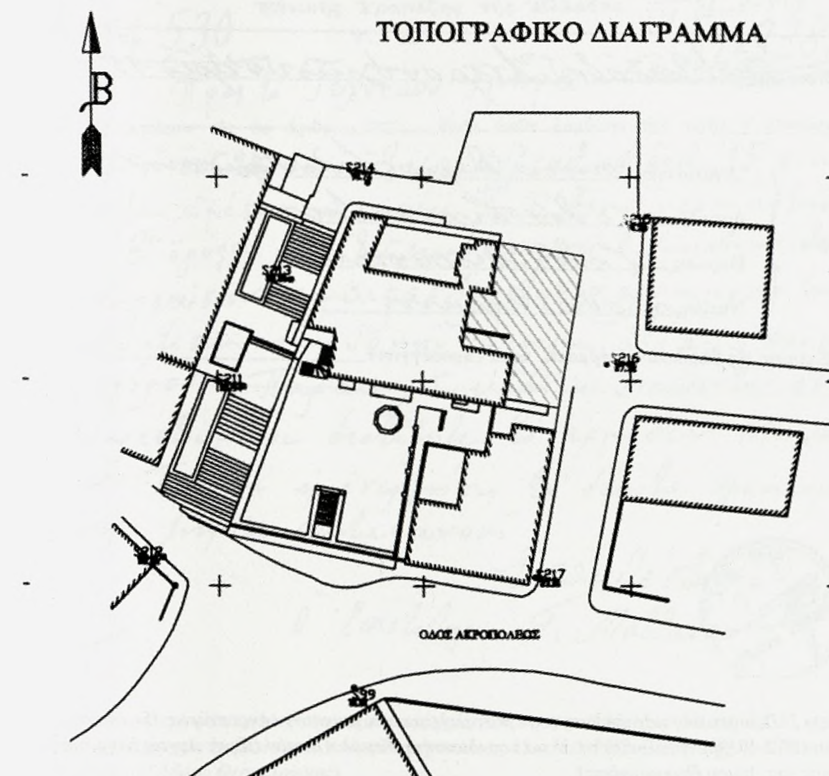

Σχέδιο 15: Κάτοψη ορόφου. Σημειώνονται η βορινή αυλή και τα βοηθητικά προσκτίσματα. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Σχέδιο 16: Τοπογραφικό διάγραμμα του σπιτιού. Σημειώνονται οι -νότια και βόρεια- αυλές. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Σχέδιο 17: Τοπογραφικό διάγραμμα του σπιτιού Ακροπόλεως 13. Σημειώνεται τμήμα της ανατολικής πλευράς, το περίγραμμα της οποίας «έκλεινε» με προσθήκη δωματίων. (Πηγή: πρωτότυπο. Εκπόνηση: Ε. Σακελλαρίου)

Ὑπόδειγμα 56

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΕΙΜΜΕΝΩΝ

Ἀρ. πρ. 1662

Οἰκονομικὴ Ἐφορία

ἢ Κτηματικὸν Γραφεῖον

Ἐν Θ/νίκῃ σήμερον 27 τοῦ μηνὸς ΙΙ τοῦ ἔτους 1919 οἱ ὑπογεγραμμένοι Σ. Αχχικοφίδης Κτημ. Γρ. Β[illegible]

ἐκτελοῦντες τὴν ὑπ' ἀριθ. 2167 τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1919 διαταγὴν τοῦ Δήμου Ζ' Κτημ. Γραφείου κατελάβομεν τὰ κατωτέρω ἀναγραφόμενα ἀκίνητα, παρουσίᾳ τῶν

1. Εἶδος ἀκινήτου οἰκία
2. Ὄνομα καὶ ἐπώνυμον ἰδιοκτήτου ἢ ἐξουσιαστοῦ Κεμὰλ Ἀλλατὶν
3. Θέσις Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως ὑπ' ἀριθ. 15
4. ὅρια
   - Ἀνατολικῶς οἰκία δημοσία ὑπ' ἀριθ. [illegible] 751
   - Δυτικῶς ἡ ὁδὸς Βυζαντίου
   - Βορείως ἡ ὁδὸς Ἀκροπόλεως
   - Νοτίως ἡ ὁδὸς Μύρωνος
5. Ἔκτασις εἰς βασιλικὰ στρέμματα κατὰ προσέγγισιν

Α. Ν. 1909 — 3381 — 26

Έγγραφο 1: Πρωτόκολλο καταλήψεως του εγκαταλελειμμένου ακινήτου «Ακροπόλεως 15», από το Δημόσιο (27-2-1919). Αναφέρεται το όνομα του ιδιοκτήτη: Κεμάλ Αλλατίν. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ — Υ.Δ.Κ.Α. — ΠΕΡΙΦΕΡ. ΥΠΟΚ/ΤΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ — ΑΡΙΘ. ΤΟΜΕΩΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ ΚΤΗΜΑΤΟΣ

(ΠΡΩΗΝ [illegible]) — ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΞ. ΑΡ. ΚΤΗΜΑΤΟΣ 3381

Τοποθεσία κτήματος Ἐπὶ [illegible] ἀριθ. 15 — Παρελήφθη τῇ 8-12-25

Εἶδος αὐτοῦ Οἰκία

Ἔκτασις καὶ ὅρια κτήματος ἢ οἰκοδομῆς καὶ εἶδος αὐτῆς (λιθόκτιστος, πλινθόκτιστος, τσιμέντο κλπ. ἢ κοινοτικόν, ὑπηρετ. βοηθήματα, εἶδος καλλιεργείας)

Συνολική ἔκτασις: 835.77 μ²

Οἰκοδομ. χῶρος: Α. 272.20 μ², Β. 89.58 μ², C. 137.80 μ², Ε. 27.70 μ²

ΟΡΙΑ: Α: ὁδὸς Βυζαντίου; Δ: ὁδὸς Μύρωνος; Β: Πλατεία Βυζαντίου; Ν: ὁδὸς [illegible]

Εἶδος οἰκοδομῆς: Α. Οἰκία διώροφος ἐκ πλινθοδομῆς μετὰ ἰσογείου, ἐν καλῇ [illegible] καταστάσει. Β! Οἰκία μονώροφος μετὰ ὑπογείου ἐκ πλινθοδομῆς, ἐν [illegible] κατάστασει. C. Οἰκία διώροφος ἐκ πλινθοδομῆς. — [illegible]

Αὐξ. ἀριθμ.	Ὀνοματεπώνυμον μισθωτοῦ	Ἰδιότης	Χρονολογία μισθωτηρίου	Μηνιαῖον μίσθωμα	ὑπὸ τίνος καθορίσθη	Εἰσπραχθὲν ὑπὸ Ε.Τ.Ε. μίσθωμα ἀπὸ 1-6-925	Παρατηρήσεις
1348	[illegible]	[illegible]		200	Κ.Γ.Α	—	
1349	[illegible]	—		30	»	—	
1350	[illegible]	—		30	»	—	
1351	[illegible]	[illegible]		100	»	—	

Διαμερίσματα καὶ χῶρος οἰκοδομῆς (ὄροφος δωμάτια κλπ.): Α. α' ὄροφος 6 δωμάτια, 1 σάλα ... Β. ὑπόγειον ... α' ὄροφος (2) δύο δωμάτια ... C. α' ὄροφος ... Δ' ... 2 δωμάτια 1 [illegible]

Παραρτήματα (ταράτσα, ἀποθῆκαι, κλπ.): Ε. Δύο [illegible]

Ἀξία κατὰ προσέγγισιν:

835.77 μ.τ. × 100 = 83.600
272.20 — × 450 = 122.400
89.58 — × 200 = 17.800
137.80 — × 300 = 41.400
27.70 — × 150 = 4.000
269.400 δραχ.

308.492

Συνεργεῖον Τεχνικῆς Ἐπιτροπῆς

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 21 - 5 - 1926

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ — ΟΙ ΕΚΤΙΜΗΤΑΙ

Έγγραφο 2: Πίνακας περιγραφής κτήματος και των τριών οικιών του, συνημμένος του Πρωτοκόλλου διαχείρισης, 1925. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

~ Ἐμ. 258 ~ — Ἀρ. 146 — Ἐν Θεσ/νίκῃ τῇ 14 – 5 – 1927

Δ:

Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Διεύθυνσιν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος Υ. Δ. Κ. Α.

Ἀριθ. Μητρ. 530 — Ἀριθ. 146, 16-5-927 — Κτ. 3381 — ΕΝΤΑΥΘΑ

Πρὸς τὸ Τεχνικὸν Τμῆμα

Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. —— δ/γῆς ὑμῶν λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως ὑπ' ἀριθ. 15 οἰκία χρήζει ἀμέσου ἐπισκευῆς καθ' ὅσον μέρος αὐτῆς τοῦ Β' ὀρόφου μετὰ τῆς μουσάνδρας καὶ 2 δωματίων δὲ καταρρεύσουν συμπαρασύροντες καὶ ὁλόκληρον τὴν γειτονεύουσαν οἰκοδομὴν μεγάλης ἀξίας καὶ ὑποσοδόφορον. Παρακαλῶ ὅθεν ἡ Διεύθυνσις ἵνα εὐαρεστούμενοι διατάξητε τὸ ἁρμόδιον Μηχανικὸν Τμῆμα καὶ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα προκειμένου περὶ ζημίας [illegible]

Εὐπειθέστατος

ὁ Ἐπιστάτης Γ. Μαλδαν[illegible]

Έγγραφο 3: Αναφορά επιστάτη του κτηματικού γραφείου προς το τεχνικό τμήμα της Ε.Τ.Ε., σχετικά με την ετοιμορροπία τμήματος του σπιτιού «Ακροπόλεως 15», 15-5-1927. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

Τὸ Ταχ. Ταμιευτήριον παρέχει τὸν καλύτερον τόκον, τὰς περισσοτέρας εὐκολίας καὶ πλήρη ἀσφάλειαν τῶν οἰκονομιῶν σας

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

ΤΟ 226 ΣΟΣΤΕΣ 40 ΛΕΞ =

Δ 2269 ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ 4095 40 27 1540=

ΕΘΝΟΤΡΑΠΕΖΑΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

ΙΩΣΗΦ ΤΜΕΝΑΙΟΣ

= ΕΠΙ ΧΘΕΣΙΝΟΥ ΤΗΛΓΟΣ ΣΑΣ ΠΕΡΙ ΚΤΗΜΑΤΟΣ 3381 ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΜΕΝ ΚΑΤΟΠΙΝ ΟΔΗΓΙΩΝ 29.503 ΛΗΓΟΝΤΟΣ ΔΙΑΤΑΓΗΣ ΣΥΝΕΝΝΟΗΘΗΤΕ ΑΡΜΟΔ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΑΝΑΒΑΛΗ ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΙΝ ΜΕΧΡΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΚΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟΠ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΑΡΝΟΥΜΕΝΟΥ ΑΝΑΒΟΛΗΝ ΕΠΙΔΟΣΑΤΕ ΑΡΜΟΔΙΟΣ ΕΦΕΣ ΚΑΤΑ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΕΤΟΙΜΟΡΡΟΠΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΗΡΥΞΑΤΕ ΑΜΕΣΩΣ ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΑΝ ΠΩΛΗΣΕΩΣ = ΕΘΝΟΤΡΑΠΕΖΑ =

Έγγραφο 4: Το τηλεγράφημα της 28-6-1929 από την Ε.Τ.Ε. Αθήνας προς την Ε.Τ.Ε. Θεσσαλονίκης (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 'Εν Θεσσαλονίκῃ τῇ 26 Ἰουνίου 1929

ΠΡΟΣ

τὴν Δσιν Διαχειρίσεως Κτημάτων ἐξ Ἀνταλλαγῆς

ΕΝΤΑΥΘΑ

Πρὸς προσφορώτερον τρόπον ἐκποιήσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδ. Ἀκροπόλεως ὑπ᾽ ἀρ.3381 ἀκινήτου τ.μ. 835,77 ἀξίας πίν.δρχ.404.100, προέβημεν εἰς τ διαίρεσιν τούτου εἰς 3 τμήματα διά τὴν ἐν δημοπρασίᾳ ἐκποίησιν ὡς ἑξ

1)Τμῆμα 1 οἰκία καὶ κατ/μα τ.μ.203 ἀξίας ἀναλ.δρχ.91.500 ἀντί δρχ.90

2)Τμῆμα 2 οἰκία καταρρεύσασα εν μέρει τ.μ.475,77 ἀναλ.ἀξ.262.350 δρχ ἀντί δρχ.140.000.-

3)Τμῆμα 3 οἰκία τ.μ. 157 ἀναλ.ἀξίας δρχ.50.250 ἀντί δρχ.60.000.-

Ἤτοι δρχ.290.000 ἐν ὅλῳ διά τὰ τρία τμήματα ἀντί τῆς ἀξία πίνα δρχ.404.100 διότι ἡ ἀρχική ἐκτίμησις ὑπῆρξεν ὑπερβολική, τό κτίριον ἐκ ρύχθη ἑτοιμόρροπον παρά τοῦ Γραφ.Σχεδίου πόλεως, τμῆμα δὲ τῆς κεντρικῆς διωρόφου οἰκοδομῆς κατέρρευσεν ἤδη. Ἐξετέθη ἄλλως τε δίς τό ἀκίνητον το εἰς δημοπρασίαν μὲ ἐλαν.τιμήν δρχ.300.000 καὶ 320.000 χωρίς νά παρουσιασθῶσι πλειοδόται._

ΟΙ ΕΚΤΙΜΗΤΑΙ

Έγγραφο 5: Έγγραφο της Ε.Τ.Ε. προς τη διεύθυνση διαχείρισης κτημάτων εξ ανταλλαγής, με το οποίο προτείνεται διαίρεση του ακινήτου «Ακροπόλεως 15» σε τρία τμήματα για προσφορότερη εκποίηση (26-6-1929). (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΙΣ ΚΤΗΜΑΤΩΝ ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Πρακτικὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας διὰ τὴν ἐκποίησιν μιᾶς οἰκίας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀρ. 15 Θ' 1100, ὑπὸ Γ.Α. ἀρ. μητρ. 3381 ἐκτάσεως 835 τ.μ.

συμφώνως τῇ ἀπὸ 20/8/29 καὶ ὑπ᾽ ἀριθ. 8581

ρύξει τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Ν. ΤΣΑΟΥΣΗ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ							
ῆν	Ἡμέρα	Ἡμερομ.	Ἔτος	Ὥρα	Ὀνομ. πλειοδότου	ΠΡΟΣΦΟΡΑ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
					Α' προσφορά Θ.χ.	300.000	
					Αδαμαλία Π. Ανθίμου	315.000	
					Λυμπέρη Κούμιση	335.000	
					Αδαμαλία Π. Ανθίμου	355.000	
					Λυμπέρη Κούμιση	375.000	
					Αδαμαλία Π. Ανθίμου	390.000	
					Λυμπέρη Κούμιση	405.000	

Ἐν Θεσσαλονίκῃ σήμερον τὴν 13 μηνὸς Σεπτεμβρίου ἔτος 1929 καὶ ὥραν 11-12 π. μ.

ώθη ἡ ὡς ἄνω δημοπρασία ἀναδειχθέντος τελευταίου πλειοδότου τοῦ κ. Λυμπέρη Κούμιση ἀντὶ δραχμῶν τετρακοσίων πέντε χιλιάδων (405.000)

Ο Τελευταῖος πλειοδότης

Ἡ Τοπικὴ Ἐπιτροπὴ

Έγγραφο 6: Πρακτικά πλειοδοτικής δημοπρασίας της Ε.Τ.Ε. για την εκποίηση του σπιτιού «Ακροπόλεως 15», 20-8-1929. (Πηγή: Αρχείο Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασιάδης Α., «Θεσσαλονίκη, Άνω Πόλη», *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* 7, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 27-42.

2. Βελένη-Αδάμ Π., «Ελληνιστικά στοιχεία από ανασκαφές στην Θεσσαλονίκη», *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Μακεδονία και Θράκη* 3, 1989, 227-239.

3. Βελένης Γ., «Πολεοδομικά Θεσσαλονίκης», *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Μακεδονία και Θράκη* 10Β, 1996, 491-498.

4. Βελένης Γ., *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο ως τον Ηράκλειο*, University Studio Press, 1997.

5. Δημητριάδης Β., *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430-1912*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Αρ. 61, 1983.

6. Ζαρκάδα Χ., «Η Άνω Πόλη», *Νεότερα Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, 4η Ε.Ν.Μ., (Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων), Υπουργείο Βορείου Ελλάδος, για τα 2.300 χρόνια της Θεσσαλονίκης, 1983.

7. Καμπούρη Ε.-Μαυρουδή Ε.-Τρακοσοπούλου Κ., «Τα Νεότερα Μνημεία της Θεσσαλονίκης», *Αρχαιολογία* 7, 1983, 72-83.

8. Καραδήμου-Γερόλυμπου Α., *Επανασχεδιασμός και ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917, ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και την ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*. Διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.

9. Καραδήμου-Γερόλυμπου Α., «Το σχέδιο Werniesky για την Θεσσαλονίκη», (1870-1880), *Θεσσαλονίκη* 4, *Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης του Δήμου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1994, 151-177.

10. Λάββας Γ., 19ος-20ός αι.: *Σύντομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Τεύχος Α΄*, Θεσσαλονίκη 1982.

11. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου Θ.-Ε. Χεκίμογλου, «Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία, Η οργάνωση της πόλης και τα μνημεία», *Αρχαιολογία* 64, 1997, 93-97.

12. Μαυροπούλου-Τσιούμη Χ., *Μονή Βλατάδων*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1987, 7-21.

13. Μουτσόπουλος Ν., *Μαθήματα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας, Μακεδονική Αρχιτεκτονική. Συμβολή εις την μελέτην της ελληνικής οικίας*, Α.Π.Θ., Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη 1971.

14. Μουτσόπουλος Ν., *Θεσσαλονίκη 1900-1917*, Εκδόσεις Μ. Μόλχο, Θεσσαλονίκη 1980.

15. Μουτσόπουλος Ν., *Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά*, Θεσσαλονίκη 1983, 248-275.

16. Μουτσόπουλος Ν., *Η αρχιτεκτονική προεξοχή, «Το σαχνισί», Συμβολή στην μελέτη της ελληνικής κατοικίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1988.

17. Μουτσόπουλος Ν., *Μακεδονικά Βιώματα, αρχιτεκτονικές απόψεις, 1964-1996*. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996, 89-118.

18. Σαμουηλίδου Α.-Στεφανίδου-Φωτιάδου Αιμ., «Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία: Τα τουρκικά μνημεία», *Αρχαιολογία*,7, 1983, 53-65.

19. Τσιγαρίδα Ε., *Μονή Λατόμου, Όσιος Δαβίδ*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1987, 7-16.

20. Vitti M., *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της ως τον Γαλέριο*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 160, Αθήνα 1996. (Διδακτορική διατριβή).

21. Φιλιππίδης Δ., *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, Αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980), σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1984, 69-115.

22. *Μελέτη αποκατάστασης του διατηρητέου κτηρίου στην οδό Θεοφίλου 18, στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης*, που κατατέθηκε στο Α.Π.Θ., στο πλαίσιο του διατμηματικού προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών, από την ομάδα: Μεχτίδη Κ., (αρχ.-μηχ.), Νίτσιου Π., (αρχαιολ.), Περτζινίδη Η., (πολ. μηχ.), Δάλλα Φ. (αρχ.-μηχ.). (Επιβλέποντες: Νομικός Μ., Αβδελάς Α.), *Μέρος Α΄, Ιστορική Ανάλυση-Τεκμηρίωση*, 4-24, Θεσσαλονίκη 1999, Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ., Τμήμα Αρχιτεκτόνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Το κείμενο αποτελεί σύντομη παρουσίαση του α΄ μέρους (Ιστορική ανάλυση - τεκμηρίωση) της μελέτης: «Αποκατάσταση διατηρητέου κτηρίου στην οδό Ακροπόλεως 13 στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης». Η μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Εργαστηρίου Διεπιστημονικής Συνεργασίας: Αποκατάσταση και Επανάχρηση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων, του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην «Προστασία, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων Πολιτισμού», της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ., με υπεύθυνους διδάσκοντες τους: Μ. Νομικό (Αναπλ. Καθ. Τμήματος Αρχιτεκτόνων), Αιμ. Στεφανίδου (Επικ. Καθ. Τμήματος Αρχιτεκτόνων) και Α. Αβδελά (Αναπλ. Καθ. Τμήματος Πολ. Μηχ.). Κατατέθηκε τον Ιούνιο του 2001 στην Γραμματεία του Δ.Π.Μ.Σ. Ευχαριστίες οφείλονται τόσο στους διδάσκοντες όσο και στους συναδέλφους Δ. Μουσουρίδη (Αρχιτ. Μηχαν.), Σ. Χριστοφορίδου (Αρχιτ. Μηχαν.) και Ε. Σακελλαρίου (Τοπογρ. Μηχαν.), την Π. Αδάμ -Βελένη, δρ. αρχαιολόγο, Έφορο της ΚΖ΄ ΕΠΚΑ Πιερίας, των οποίων η συμβολή υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Ευχαριστώ επίσης για την εμπιστοσύνη και τη φιλοξενία στις σελίδες του παρόντος.

1. Για τους ντονμέδες (εξισλαμισμένους Εβραίους) και την εγκατάστασή τους στη Θεσσαλονίκη: Α. Αναστασιάδης, «Θεσσαλονίκη, Άνω Πόλη», 28-30, σημ. 12, 34, 42, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, 7, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1990 (στο εξής: Α. Αναστασιάδης, *Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*) και Ν. Μουτσόπουλος, Θεσσαλονίκη 1900-1907, 26-33, Εκδ. Μόλχο, Θεσσαλονίκη, 1980. Επίσης, Θ. Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου - Ε. Χεκίμογλου, «Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία, Η οργάνωση της πόλης και τα μνημεία», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 64, 1997, 93-97.

2. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430-1912*, Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία, 15-22, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη, Αρ. 61, 1983. (Στο εξής: Δημητριάδης, «Τοπογραφία»). Για τα όρια των συνοικιών, Δημητριάδης, *Τοπογραφία*, 55-58. Ακόμη, αναλυτικά για την ονομασία Cavus Manastir (Τσαούς Μαναστίρ), βλ. Χ. Μαυροπούλου - Τσιούμη, «Μονή Βλατάδων. Η τουρκική επωνυμία Τσαούς μοναστήρι», Οδηγός ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1987, 13-17.

3. Δημητριάδης, *Τοπογραφία*, 72-73, 93, 96-98, 100 και 437.

4. Κατά την έρευνα των οθωμανικών φορολογικών βιβλίων, («βασικά» φορολογικά κατάστιχα: Esas), στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (Esas αρ. 3, 1907), εντοπίστηκε καταγραφή τεσσάρων μεγάλων οικοπέδων με ισάριθμες οικίες και αυλή στην οδό Kemal Bey. Ως ιδιοκτήτης αναφέρεται κάποιος Αλλατίνη, χωρίς αναφορά μικρού ονόματος ή άλλης ιδιότητας. Το αν τα τέσσερα αυτά ευμεγέθη σπίτια στον ταπεινό, ανηφορικό δρόμο πριν την Ακρόπολη, στο βορειότερο τμήμα της αραιοχτισμένης και φτωχικής χριστιανικής συνοικίας, θα μπορούσε να αποτελούν περιουσιακά στοιχεία του Κεμάλ Αλλατίν, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Επιπλέον την, εν μέρει, «συνωνυμία» της οδού Kemal Bey με το όνομα του ιδιοκτήτη του σπιτιού στην Ακροπόλεως (Kemal Allatin Bey) -σε αυτό το στάδιο της έρευνας τουλάχιστον- μόνο συμπτωματική θα πρέπει να θεωρήσουμε. Για τη μετάφραση από τα τουρκικά και τις πολύτιμες πληροφορίες, θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην αρχιτέκτονα, υπάλληλο του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας, κ. Αγγελική Γεωργίου. Γενικά για τις ονομασίες των δρόμων και τις αλλαγές τους, βλ. Δημητριάδης, *Τοπογραφία*, 55.

5. Έτσι, συχνά ένα σπίτι με την αυλή του, όπως συμβαίνει με την περίπτωση της Ακροπόλεως 13, λειτουργούσε ως ενδιάμεσο άνδηρο για την επικοινωνία με τα ψηλότερα και χαμηλότερα οικοδομικά τετράγωνα. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό ακόμη και σήμερα, καθώς οι δυο μικροί δρόμοι που περιβάλλουν το σπίτι από τις στενές του πλευρές (δυτική και ανατολική) - ο κλιμακωτός πεζόδρομος της Γ. Μάνιου και η πάροδος Τυρταίου- λειτουργούν ανδηρωτά, συνδέοντας την Ακροπόλεως με τους πιο ανωφερείς δρόμους.

6. Σήμερα Ακροπόλεως 13. Στο φάκελο της Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης, με γενικό αυξ. αριθ. κτήματος 3.381, ως τοποθεσία κτήματος αναφέρεται η οδός «Ακροπόλεως 15». Οικόπεδο και κτίσματα αναφέρονται ως «Ακροπόλεως 15», ήδη από το 1917, σε έγγραφο της Ανώτατης Διεύθυνσης Κτημάτων και Εσωτερικού Αποικισμού. Το σπίτι οριοθετείται σήμερα βόρεια από την οδό Μύρωνος (πρώην πάροδος Τυρταίου), δυτικά από τον πεζόδρομο Γ. Μάνιου (πρώην Μύρωνος), ανατολικά από την πάροδο Τυρταίου (πρώην οδό Τυρταίου) και νότια από τμήμα της οδού Ακροπόλεως. Στα τοπογραφικά σχέδια της Άνω Πόλης καταλαμβάνει το Ο.Τ. 94 α. (Σχ. 2)

7. Η οικοδομή της ΝΑ πλευράς (1981), ιδιοκτησίας Ολυμπίας Νικολαΐδου, κατέλαβε τη θέση της μιας από τις τρεις οικίες που συνιστούσαν την ενιαία τριμερή κατοικία του Κεμάλ Αλλατίν.

8. Στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας. Τα όρια του οικοπέδου αναγνωρίζονται ακόμη και στο πρώτο «σχέδιο πόλεως» της Θεσσαλονίκης, το οποίο εκπονήθηκε από τον Antoine Wernieski, αρχιμηχανικό του Δήμου, στην δεκαετία μεταξύ 1870-1880, καθώς και στο χάρτη του τουρκικού στρατιωτικού επιτελείου (1882-1883), που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1981 από τον Eyice και αναδημοσιεύτηκε το 1983. Βλ. Α. Γερόλυμπου, Πρώιμες πολεοδομικές πρωτοβουλίες της Δημοτικής Αρχής και το πρώτο «σχέδιο πόλεως» στην Θεσσαλονίκη (1870-1880), Θεσσαλονίκη, *Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης*, Τόμος 4, Θεσσαλονίκη 1994, 151. Ακόμη, Α. Σαμουηλίδου - Α. Στεφανίδου-Φωτιάδου, «Η Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία: Τα τουρκικά μνημεία», *Αρχαιολογία*, 7, 54.

9. Γ.Π. Λάββας, *19ος - 20ός αι.: Σύντομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη 1982, Α.Π.Θ., 24-25. Γενικά για το ρεύμα του νεοκλασικισμού στην Ελλάδα, βλ. Δ. Φιλιππίδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, Αρχιτεκτονική Θεωρία και πράξη, (1830-1980), σαν ανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, Εκδόσεις Μέλισσα, 1984, 98-104. Επίσης, Χ. Ζαρκάδα, «Η Άνω Πόλη», *Νεότερα Μνημεία της Θεσσαλονίκης*, 4η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων Θεσσαλονίκης, Υπουργείο Βόρειας Ελλάδας, για τα 2.300 χρόνια της πόλης, 1983, 94 και Α. Αναστασιάδης, *Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, 29, σημ. 23, 34, 36, 42.

10. Όσο, τουλάχιστον, γνωρίζαμε κατά την εκπόνηση της παρούσας μελέτης.

11. Οι επεμβάσεις της προσφυγικής περιόδου δεν άφησαν ανεπηρέαστο τον αρχικό χαρακτήρα του σπιτιού της Ακροπόλεως 13, το οποίο, όπως πολλά άλλα οικήματα της Άνω Πόλης, «επιστρατεύτηκε» για να καλύψει τις στεγαστικές ανάγκες που προέκυψαν.

12. Οι χώροι αυτοί φαίνεται ότι λειτούργησαν ως εξής: ο πρώτος χρησιμοποίησε τμήμα ισογείου του αρχικού κτηρίου, ενώ ο δεύτερος, τμήμα του ορόφου του, καθώς και τη νέα, δυτική πτέρυγα. Το ανατολικό τμήμα της αρχικής οικίας, το οποίο ανεξαρτοποιήθηκε από το μεσαίο με την κατάργηση της κεντρικής, εσωτερικής κλίμακας της σάλας -και το σφράγισμα του τοίχου στον οποίο είχε ανοιχτεί- αποτέλεσε τρίτο αυτόνομο σπίτι. Πρόκειται για το διώροφο κτίσμα στην πάροδο Τυρταίου-γωνία Μύρωνος του Ο.Τ. 94 α, το οποίο είχε ενιαία όψη με το κτίσμα της Ακροπόλεως 13, φερόμενο ως ιδιοκτησία του Παν. Ναλμπάντη. Το κτίσμα, που είχε κηρυχτεί διατηρητέο βάσει του ΦΕΚ/929/τ.Δ΄/6-10-86, σήμερα έχει καταρρεύσει.

13. Ο οποίος κατέρρευσε τον Ιανουάριο του 2001, κατά την παρουσία της μελετητικής ομάδας του Δ.Π.Μ.Σ. στη νότια αυλή.

14. Τη μεταγενέστερη επέμβαση υπογραμμίζει μπετονένιο σενάζ, στο ύψος του υπέρθυρου του δυτικού εξώστη στον όροφο, το οποίο, σε διαφορετικά ύψη, περιτρέχει όλη τη δυτική όψη του σπιτιού, μέχρι τη ΒΔ πλευρά. Σημειώνουμε, ακόμη, τη χρήση μπετόν αρμέ στην κατασκευή και των δυο κλιμάκων στα δυτικά, τόσο της νότιας αυλής όσο και της εξωτερικής, του ορόφου.

15. Τόσο στο πρωιμότερο από τα διαγράμματα, το οποίο υπογράφει ο μηχανικός J. Kovalenko (5-6-1926), όσο και στα οψιμότερα (1929-1932), αποδίδεται μόνον η αρχική, κε-

ντρική κλίμακα εισόδου για πρόσβαση από την οδό Ακροπόλεως. Η κλίμακα αυτή υπομνηματίζει την αξονική σχέση με την αρχική κεντρική θύρα της νότιας όψης. Επιπλέον, η κατασκευή της μεταγενέστερης, μετατοπισμένης δυτικότερα, κλίμακας, θα προϋπέθετε την κατεδάφιση, ή κατάρρευση -την απουσία πάντως- της οικίας C. Η παρουσία, όμως, της οικίας C στο σκαρίφημα του 1932 συνιστά το terminus post quem των πληροφοριών που έχουμε στη διάθεσή μας για αυτό.

16. Πληροφορίες για τα κατασκευαστικά στοιχεία των τριών κτηρίων του οικοπέδου εντοπίστηκαν και στο αρχειακό υλικό. Η αριστερή πλευρά του διαγράμματος Kovalenko (1926) καταλαμβάνεται από σημειώσεις που αφορούν -μεταξύ άλλων- στα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά των οικιών. Επίσης, στον πίνακα περιγραφής του κτήματος, συνημμένο στο Πρωτόκολλο διαχείρισης της Ε.Τ.Ε. (1925), αναφέρονται τα υλικά κατασκευής της κάθε οικίας, υπό τον τίτλο: «Είδος οικοδομής», (λιθόκτιστος, πλινθόκτιστος, τσιμέντο, κ.λπ.).

17. Μια αειθαλής κυρία 90 ετών σήμερα, από τις πρώτες γυναίκες οδοντιάτρους - ορθοδοντικούς της Θεσσαλονίκης. Οι γονείς της, Κωνσταντίνος και Ουρανία, πρόσφυγες από το Ικόνιο της Μ. Ασίας, ήρθαν στην Άνω Πόλη το 1928-1929. Την οικία Β αγόρασε ο πατέρας της νυν ιδιοκτήτριας, Κωνσταντίνος Νικολαΐδης, κατά τον πλειστηριασμό της Ε.Τ.Ε. το 1929, οπότε η οικογένεια εγκαταστάθηκε μόνιμα σε αυτό.

18. Εκτός από τα πρόχειρα σχέδια και τα τοπογραφικά διαγράμματα που αποδίδουν το περίγραμμα της οικίας Β, δεν έχουμε στη διάθεσή μας καμιά άλλη μαρτυρία σχετικά με τη μορφολογία της. Σημειώνουμε ότι στο αρχείο της κ. Ολυμπίας Νικολαΐδου υπάρχει φωτογραφία του σπιτιού (λήψη από ανατολικά), από την δεκαετία του '50, την οποία δεν στάθηκε δυνατό να δημοσιεύσουμε. Περιοριζόμαστε στην καταγραφή μιας αξιοσημείωτης πληροφορίας: ολόκληρη η ανατολική όψη, (προς την σημερινή πάροδο Τυρταίου), παρουσίαζε ενιαίο μέτωπο με την οικία Α, χωρίς είσοδο, ενώ γύψινες διακοσμητικές λεπτομέρειες με ανάγλυφα φυτικά στοιχεία, ως επιστέψεις των παραθύρων - διαφορετικής, ωστόσο, τεχνοτροπίας από αυτά που έχουν διατηρηθεί στην οικία Α- διακρίνονταν εξωτερικά.

19. Στα σχόλια του διαγράμματος Kovalenko αναφέρεται: «1ον πάτωμα: κατάστημα», «2ον πάτωμα: 2 δωμάτια, 1 σάλα και κουζίνα». Την ίδια περιγραφή εντοπίσαμε και στον πίνακα περιγραφής του κτήματος (Ε.Τ.Ε., 1925). Υποθέτουμε ότι ως α΄ όροφος θεωρείται το ισόγειο. Εξάλλου, από τις πρώτες in situ παρατηρήσεις στο κτήριο έγινε εμφανές ότι δυο ορθογώνιες εσοχές, ανοιγμένες στο ανατολικό μέτωπο του δυτικού τμήματος του μαντρότοιχου, σχετίζονταν, πιθανώς, με κάποιο κτήριο, σε επαφή με αυτόν, το οποίο είτε καθαιρέθηκε, είτε κατέρρευσε εκ των υστέρων. Το διάγραμμα Kovalenko μάς επιτρέπει να διατυπώσουμε την άποψη ότι, πιθανώς, οι εσοχές αυτές σχετίζονται με τον δυτικό τοίχο της οικίας C, ο οποίος αξιοποίησε τμήμα του περιμετρικού μαντρότοιχου. Μετά την καθαίρεση ή κατάρρευση του κτηρίου C, το δυτικό τμήμα του μαντρότοιχου χαμήλωσε και διαμορφώθηκε κλιμακωτά, ώστε να ενταχτεί -λειτουργικά και μορφολογικά- στην ανδηρωτή διαμόρφωση του δρόμου που περνά αμέσως δυτικά: τότε Μύρωνος, σήμερα Γ. Μάνιου.

20. Στο διάγραμμα Kovalenko υπομνηματίζονται με το γράμμα «Ε». Το διώροφο κτήριο της ΒΔ γωνίας, αν και υπέστη μεταγενέστερες επεμβάσεις, πιθανότατα διατηρεί την αρχική του θέση, ενώ το χαμηλό πρόσκτισμα της ΒΑ πλευράς συνιστά μεταγενέστερη προσθήκη, μετακινημένη δυτικότερα, σε σχέση με την θέση του αρχικού συνοδού κτίσματος, παρατήρηση που υποδεικνύει το μεγαλύτερο μέγεθος της βορινής αυλής κατά την κύρια φάση λειτουργίας του σπιτιού.

21. Esas, αρ. 3, 1907, έγγραφα 1.333 ως 1.336. Βλ. και παραπομπή 4, του παρόντος.

22. Αν και το όνομα «Αλλατίν» παραπέμπει στη σπουδαία και επιφανή οικογένεια των Αλλατίνη (ο Λάζαρος φέρεται να είναι ο πρώτος Αλλατίνη που ήρθε στη Θεσσαλονίκη περίπου το 1890), ωστόσο συγγενική σχέση με τον ιδιοκτήτη του σπιτιού της Ακροπόλεως δεν είναι δυνατό να επιβεβαιωθεί. Η έρευνα στο Υποθηκοφυλακείο Θεσσαλονίκης δεν απέδωσε παρά τα ονόματα μελών της γνωστής οικογένειας «Αλλατίνη», ως ιδιοκτητών πολυτελών οικιών και βιομηχανικών μονάδων (Κάρολος, Λάζαρος, κ.λπ.). Εξάλλου, ο τίτλος «ντονμές» είχε για τους Ισραηλίτες -ιδεολογικά- αιρετική σημασία, η οποία διαφοροποιούσε τα μέλη που τον έφεραν από τα υπόλοιπα, στοιχείο που ελαχιστοποιεί την πιθανότητα σχέσης του Κεμάλ Αλλατίν με τη γνωστή οικογένεια. Για την οδό Kemal Bey και το όνομα Kemal Allatin Bey, βλ. παραπομπή 4, του παρόντος.

23. Ευχαριστίες οφείλουμε στη διευθύντρια της Κτηματικής Εταιρείας του Δήμου Θεσσαλονίκης (Κεντρικό Γραφείο Ανταλλαγών - Δελτίο Απογραφής Μουσουλμανικής Περιουσίας), κα Χριστοφορίδου Φιλαρέτη, καθώς και στους υπαλλήλους: Μπαμπαλώνα Ευαγγελία, Χαπιζάνη Παναγιώτη και Τερζίδου Δέσποινα, οι οποίοι, με κάθε δυνατό τρόπο, διευκόλυναν την έρευνά μας.

24. Τα υπ. αριθ. 1.646 και 6.172.

25. Η αρχική αρίθμηση οικοπέδου και σπιτιού ήταν: Ακροπόλεως 15. Μετά το 1919 αναφέρεται ως «συνοικισμός Ακροπόλεως 15», λόγω των πολλών προσφυγικών οικογενειών που το κατοικούσαν. Το σπίτι κηρύχτηκε προσφυγικός συνοικισμός με έγγραφο της «Υπηρεσίας Περιθάλψεως των εν Μακεδονία προσφύγων» (3-06-1919). Στο ΦΕΚ (1986) κήρυξης του σπιτιού σε διατηρητέο αναφέρεται πια ως Ακροπόλεως 13.

26. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι το «Πρωτόκολλο Καταλήψεως Ακινήτων» της 27-02-1919 και η συνημμένη Έκθεση Ερεύνης.

27. Και ο συνημμένος Πίνακας Περιγραφής κτήματος και των τριών οικιών.

28. Βάσει του ΦΕΚ/929-1986, διατηρητέα χαρακτηρίζονται τα εξής: 1. Το ογκομετρικό περίγραμμα, ο μαντρότοιχος και τμήμα της όψης (που ήταν συνεχόμενη με την όψη του κτίσματος της οδού Ακροπόλεως 13 και η οποία σήμερα έχει καταρρεύσει), του διώροφου κτίσματος στην πάροδο Τυρταίου-γωνία Μύρωνος, του Ο.Τ. 94 α, φερόμενου ως ιδιοκτησία του Παν. Ναλμπάντη. 2. Το διώροφο κτίσμα, η περίφραξη και ο περιβάλλων χώρος της οδού Ακροπόλεως 13 του Ο.Τ. 94 α, φερόμενο ως ιδιοκτησία των Ε. Μιμίδη, Π. Μιμίδη, Α. Ιωαννίδη, Σ. Ιωαννίδη, Ο. Ιωαννίδη, Δ. Φωσκόπουλου, Ν. Καστοριάδου, Δ. Στόικου, Β. Φωσκόπουλου και Α. Κασιάρα.

29. Αλέξανδρος Κατσιώτης του Γεωργίου και της Ελένης, έμπορος, γεννημένος στην Αθήνα. Πωλητήριο αγοράς υπ. αριθ. 6684/19-06-1990, Υποθηκοφυλακείο Θεσσαλονίκης.

Κοιτάσματα χρυσού και αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα στη Μακεδονία και τη Θράκη

Μιχάλης Βαβελίδης

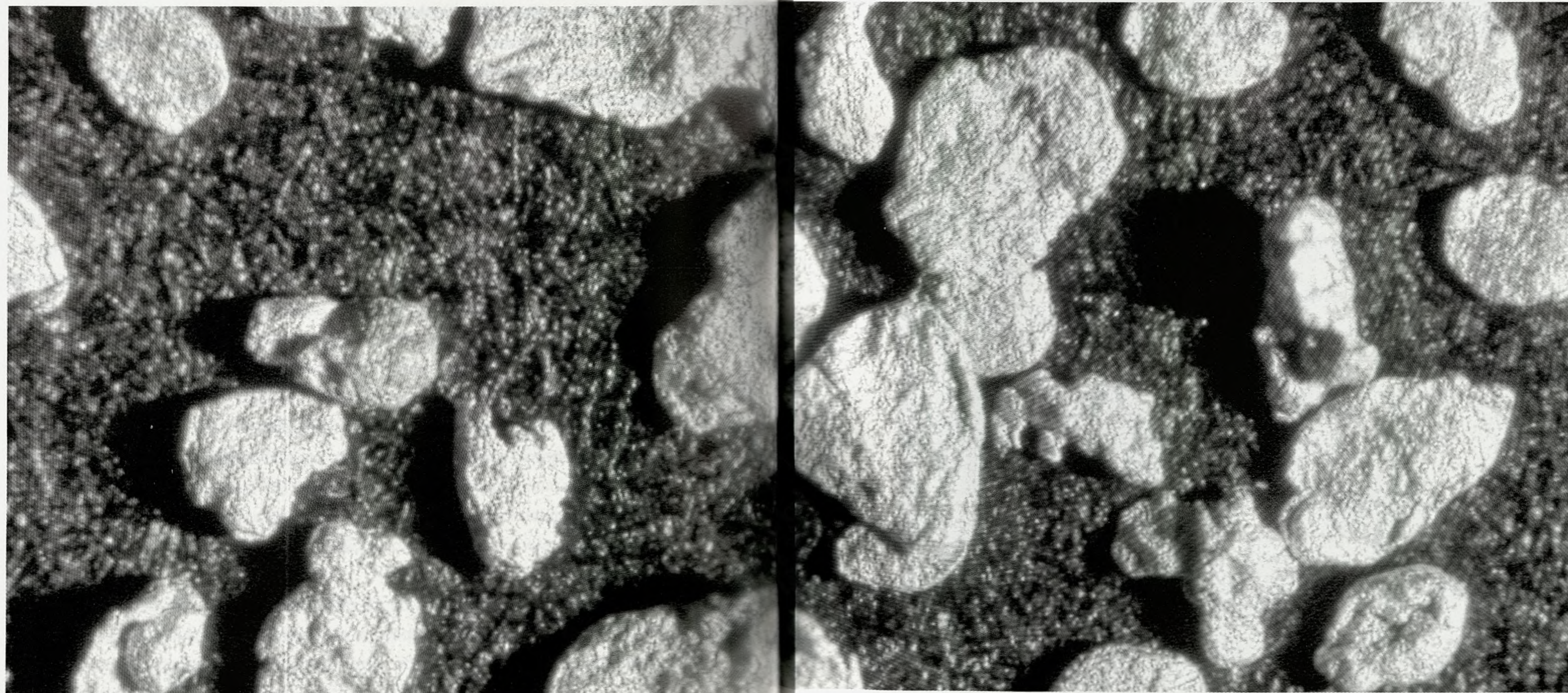
Ο χρυσός βρίσκεται στη φύση κυρίως αυτοφυής και σπανιότερα υπό μορφή ενώσεων (Εικ. 1). Στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα φυσικό κράμα που μπορεί να περιέχει σημαντικές περιεκτικότητες σε άργυρο ή (και) χαλκό. Όταν η περιεκτικότητά του σε άργυρο υπερβαίνει το 20%, ονομάζεται ήλεκτρο και, όταν η περιεκτικότητά του σε χαλκό είναι πάνω από 20%, ονομάζεται χαλκούχος χρυσός (Ramdohr, 1975). Ο αυτοφυής χρυσός μπορεί να περιέχει σε πολύ μικρές ποσότητες (δηλ. σε ίχνη) και άλλα μεταλλικά στοιχεία, όπως όσμιο, ιρίδιο, παλλάδιο, λευκόχρυσο, ρουθένιο, ρόδιο καθώς επίσης αντιμόνιο, βισμούθιο ή υδράργυρο. Τα ιχνοστοιχεία αυτά είναι χαρακτηριστικά για τον τρόπο σχηματισμού του χρυσού και επομένως για την πηγή προέλευσής του. Λιγότερο διαδεδομένος σε σχέση με τον αυτοφυή είναι ο χρυσός υπό μορφή ενώσεων, όπως του τελλουρίου, του βισμούθιου ή του αντιμονίου. Σημαντικές περιεκτικότητες εκτός του «ορατού» αυτοφυούς χρυσού υπάρχουν επίσης μέσα στο κρυσταλλικό πλέγμα ορισμένων θειούχων ορυκτών, όπως του αρσενοπυρίτη και σιδηροπυρίτη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελλάδα, λόγω της γεωτεκτονικής της θέσης και της γεωλογικής της δομής, παρουσιάζει ένα μεγάλο αριθμό εμφανίσεων και κοιτασμάτων χρυσού. Τα σημαντικότερα κοιτάσματα χρυσού στην Ελλάδα βρίσκονται κυρίως στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης, ενώ στην υπόλοιπη Ελλάδα έχουμε μεταλλεύματα χρυσού στα νησιά Εύβοια, Σίφνο, Μήλο, Σάμο, Λέσβο και Λήμνο (Μαράτος και Ανδρονόπουλος,1966, Vavelidis 1997).

Η παρούσα εργασία αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου προγράμματος αρχαιομετρίας για την εκμετάλλευση χρυσού, αργύρου και μολύβδου στον ελλαδικό χώρο και αναφέρεται στη μελέτη των κοιτασμάτων χρυσού και της αρχαίας μεταλλευτικής δραστηριότητας στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης. Το πρόγραμμα αυτό άρχισε από το 1980 σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Max-Planck για πυρηνική φυσική Χαϊδελβέργης, χρηματοδοτούμενο αρχικά από το Ίδρυμα Volkswagen της Γερμανίας και συνεχίζεται μέχρι σήμερα με την οικονομική στήριξη της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας, της Επιτροπής Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα κοιτάσματα χρυσού στην Ελλάδα διακρίνονται, σύμφωνα με την ορυκτολογική τους σύσταση και τον τρόπο σχηματισμού τους, σε δύο κυρί-

Εικ.1. Κόκκοι προσχωματικού χρυσού, Μυγδονία Λεκάνη, μέγεθος μεγάλου κόκκου 1,2mm.

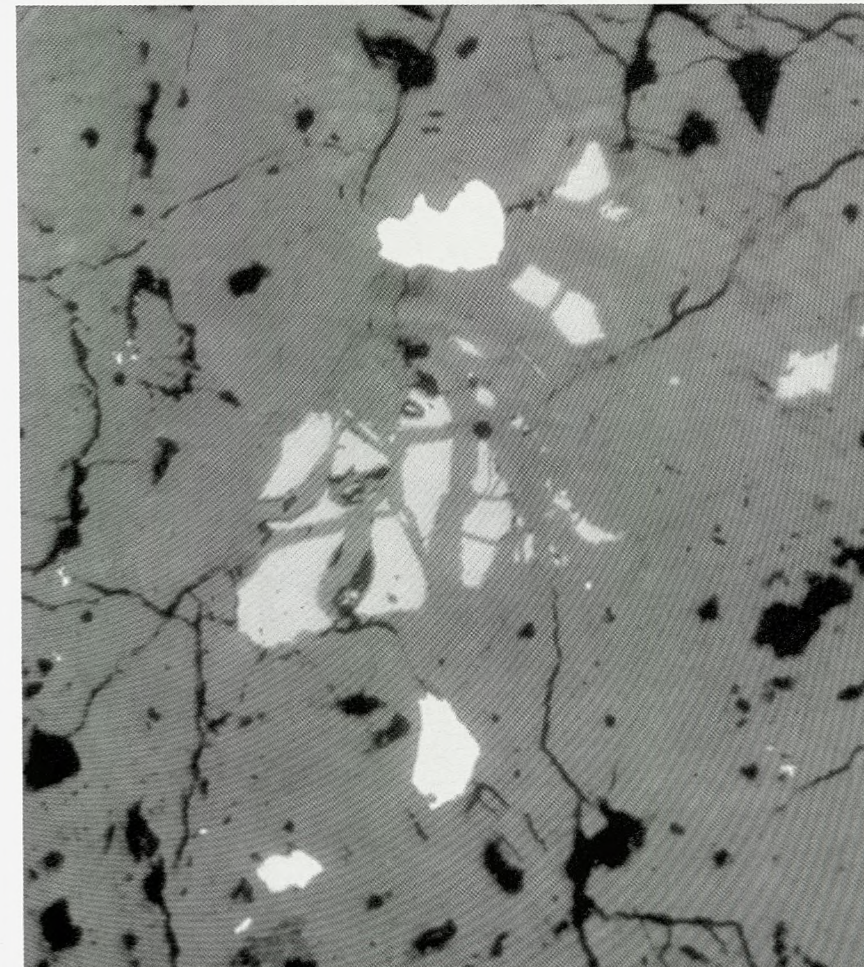
ως κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα ονομαζόμενα προσχωματικά ή δευτερογενή και η δεύτερη κατηγορία τα πρωτογενή κοιτάσματα χρυσού (Σχ.1). Τα πρωτογενή διαιρούνται σε έξι υποκατηγορίες, τις οποίες για ευνόητους λόγους δεν θα αναπτύξουμε εδώ. Ο χρυσός στην πρώτη κατηγορία βρίσκεται κυρίως αυτοφυής μέσα σε προσχώσεις ποταμών και χειμάρρων, ενώ στην δεύτερη κατηγορία μέσα στα ορυκτά του σιδήρου, αρσενικού, χαλκού, στο χαλαζία κ.α. (Εικ. 2). Σε ορισμένα από τα πρωτογενή κοιτάσματα ο χρυσός παρατηρείται και υπό μορφή ενώσεων του τελλουρίου και του βισμούθιου (Vavelidis, 1984, Vavelidis and Tarkian, 1995, Vavelidis et al., 1996, Voudouris, 1993).

Ο εντυπωσιακά μεγάλος αριθμός των χρυσών αντικειμένων που έρχεται στο φως από την αρχαιολογική σκαπάνη στη Μακεδονία και Θράκη θέτει το ερώτημα της προέλευσης του χρυσού που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή τους. Αν δηλαδή προέρχεται από κοιτάσματα του βορειοελλαδικού χώρου ή από την Ανατολή (Αίγυπτο, Περσία κ.λπ.), όπως συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία. Σημαντικές πληροφορίες για την επίλυση του θέματος αυτού μπορεί να μας δώσει η σύγκριση της χημικής σύστασης του χρυσού από ελληνικά κοιτάσματα και των αρχαιολογικών ευρημάτων. Ό,τι αφορά στη χημική σύσταση του ελληνικού χρυσού, από τις μέχρι τώρα έρευνές μας, προκύπτει ότι οι περιεκτικότητές του σε άργυρο κυμαίνονται μεταξύ 0,25% και 44%. Τις χαμηλότερες περιεκτικότητες σε άργυρο έχει ο χρυσός σε προσχωματικά κοιτάσματα (10% κατά μέσο όρο), γεγονός που οφείλεται στη φυσική απομάκρυνση του αργύρου κατά τη διάρκεια της μεταφοράς του μέσα στα ποτάμια. Όσο μεγαλύτερη είναι, επομένως, η απόσταση μεταφοράς του κόκκου χρυσού από την αρχική πηγή, τόσο πιο καθαρός (Εικ. 3) σε χρυσό γίνεται αυτός. Οι περιεκτικότητες του χρυσού σε χαλκό σε ελληνικά κοιτάσματα βρίσκονται γενικά σε χαμηλά επίπεδα (0,30% κατά μέσο όρο). Ένα μεγάλο ποσοστό του χρυσού είναι ελεύθερο χαλκού, ενώ σε ένα πολύ μικρό ποσοστό οι τιμές του χαλκού ανέρχονται στα 4,80% (Vavelidis et al., 1987, Vavelidis, 1989, Vavelidis, 1995, Βαβελίδης,1999, 2001).

Τα κοιτάσματα χρυσού υπέστησαν εκμετάλλευση, όπως θα δούμε παρακάτω, ήδη από αρχαιοτάτων χρόνων, κατά θέσεις μέχρι και το τέλος της τουρκοκρατίας. Στους νεότερους χρόνους έχουμε εκμετάλλευση χρυσού κατά μήκος των αποθέσεων του Γαλλικού ποταμού (αρχαίο όνομα: Εχέδωρος), όπου η συνολική παραγωγή από το 1953 έως το 1960 έφτασε τα 1.355 περίπου κιλά. Από την δεκαετία του 1950 εκμετάλλευση χρυσού και εξαγωγή κυρίως στη Γαλλία και Γερμανία γινόταν με τη μορφή συμπυκνώματος σιδηροπυρίτη και αρσενοπυρίτη από τα μεταλλεία της Χαλκιδικής. Τα τελευταία χρόνια γίνονται σημαντικές έρευνες από μεταλλευτικές εταιρείες και το ελληνικό κράτος για εντοπισμό νέων αποθεμάτων χρυσού στη Θράκη, Χαλκιδική και Μήλο. Σε κάποιες από τις περιοχές αυτές σχεδιάζεται η εξόρυξη και μεταλλουργία χρυσού μετά τον εντοπισμό νέων σημαντικών αποθεμάτων. Υπάρχει, όμως, προβληματισμός σχετικά με τον πιο ασφαλή και φιλικό προς το περιβάλλον τρόπο απόληψης.

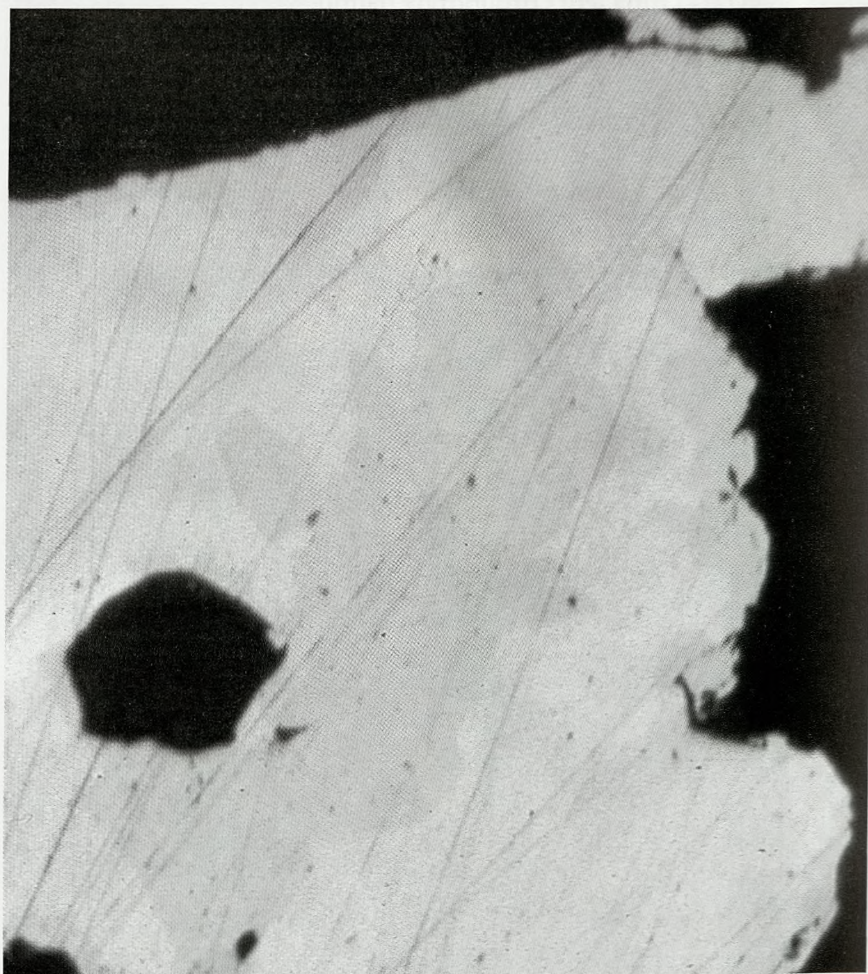
Σχ. 1. Κοιτάσματα χρυσού και αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα στη Μακεδονία και Θράκη

Εικ.2. Κόκκοι αυτοφυούς χρυσού (κίτρινο) μέσα σε μετάλλευμα σιδήρου (τεφρό), Σκαπτή Ύλη, μέγεθος μεγάλου κόκκου 450mm, στιλπνή τομή //N.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

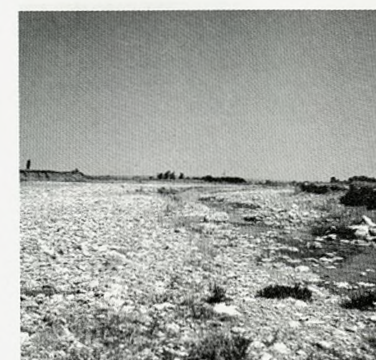
Ο χρυσός είχε εξέχουσα θέση και μεγάλη σημασία για τους αρχαίους λαούς και ιδιαίτερα για τους αρχαίους Έλληνες. Υπάρχουν πολλές ιστορικές αναφορές που δηλώνουν την σημασία του χρυσού στη ζωή τους. Ο πιο χαρακτηριστικός μύθος, με σαφή συμβολικό χαρακτήρα, είναι αυτός της Αργοναυτικής εκστρατείας για την απόκτηση του «Χρυσόμαλλου Δέρατος». Ο Στράβων αναφέρει πως οι χείμαρροι που κατέβαιναν από τον Καύκασο και χύνονταν στον Φάση ποταμό μετέφεραν άμμο με άφθονο χρυσό. Ακόμη, ότι οι βάρβαροι έπαιρναν το χρυσό με ειδικά διάτρητα αγγεία και με δέρματα με μακριά τρίχα. Η εκστρατεία αυτή επομένως ήταν μία οργανωμένη επιχείρηση για την αναζήτηση και εκμετάλλευση χρυσοφόρων κοιτασμάτων και όχι για την απόκτηση ενός απλού χρυσόμαλλου δέρατος.

Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές και τα αποτελέσματα αρχαιομεταλλευτικών ερευνών και αρχαιολογικών ανασκαφών, ο χρυσός ήταν με σιγουριά ένα από τα πρώτα μέταλλα που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος, και μάλιστα σε αυτοφυή μορφή, μέσα από τα ιζήματα των ποταμών. Το χρώμα και η λάμψη του εντυπωσίασαν από την πρώτη στιγμή τον πρωτόγονο άνθρωπο. Η σπανιότητά του, η ευκολία στην κατεργασία και ιδιαίτερα η ανθεκτικότητά του στη διάβρωση και στα οξέα τον κάνει να ξεχωρίζει από τα άλλα μέταλλα. Κατά την προϊστορική εποχή, ο χρυσός αποτελεί σύμβολο δύναμης και εξουσίας. Από τον 6ο π.Χ. αιώνα γίνεται προνόμιο των πλουσίων και των ηγεμόνων. Τα ευρήματα από την αρχαϊκή μέχρι την ελληνιστική εποχή γίνονται όλο και πιο εντυπωσιακά, όπως δείχνουν αρχαιολογικές ανασκαφές ιδιαίτερα στη Μακεδονία και Θράκη (Δεσπίνη, 1996).

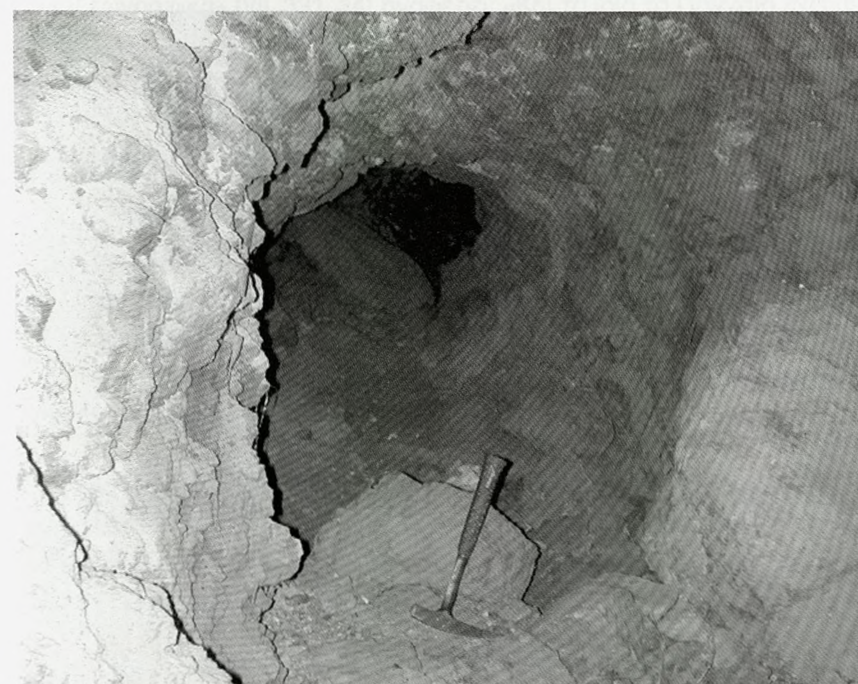

Εικ.3. Κόκκος προσχωματικού χρυσού με φτωχό (0,65%) σε άργυρο περιθώριο (κοκκινωπό κίτρινο) και πλούσιο σε άργυρο (18%) πυρήνα (ανοικτό κίτρινο), Χείμαρρος, μέγεθος εικόνας 0,5 mm, στιλπνή τομή //N.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι ο χρυσός την εποχή εκείνη είχε ιδιαίτερη αξία και αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις αντικείμενο λατρείας και πολέμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία, ακμάζουσα τότε πόλη με θέση στρατηγικής σημασίας και πλούσια κοιτάσματα και μεταλλεία χρυσού στην κατοχή της. Η εκστρατεία αυτή οργανώνεται σε μια περίοδο που τα μυκηναϊκά βασίλεια γνωρίζουν οικονομική ύφεση, εξαιτίας της έλλειψης χρυσού (Καρβέλης, 1984). Ένα άλλο παράδειγμα «οικονομικού πολέμου» έχουμε τον 4ο π.Χ. αιώνα κατά την διάρκεια της ηγεμονίας του Φιλίππου του Β΄, ο οποίος στηρίζει τη δύναμή του εκτός των άλλων στη συστηματική εκμετάλλευση των μεταλλείων χρυσού της Μακεδονίας και της Θράκης. Ο Λίβυος (39, 24, 2) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο Φίλιππος αύξησε τις προσόδους του βασιλείου του όχι μόνο με την γεωργική παραγωγή και τα δικαιώματα ελλιμενισμού, αλλά εκσυγχρονίζοντας παλιά μεταλλεία που είχαν τεθεί εκτός λειτουργίας και ανοίγοντας καινούργια σε πολλά μέρη». Παράλληλα, κατέκλυσε την τότε αγορά με τους περίφημους «φιλιππικούς στατήρες» και εκτόπισε τους περσικούς «δαρεικούς», αυξάνοντας την καθαρότητα του χρυσού σε 996 χιλιοστά. Είναι βέβαιο, λοιπόν, και από άλλες ιστορικές πηγές ότι η δύναμη του βασιλείου του στηρίζεται και στη δύναμη του χρυσού. Με την οικονομική αυτή δύναμη ο Φίλιππος, αξιοποιώντας τις πολιτικές και στρατιωτικές του ικανότητες, οργανώνει το μακεδονικό κράτος σε μια υπερδύναμη της εποχής εκείνης.

Εικ.5. Χρυσοφόρα ιζήματα στον Εχέδωρο ποταμό

Εικ.4. Είσοδος αρχαίας στοάς χρυσού, περιοχή Σαππών

ΚΟΙΤΑΣΜΑΤΑ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Τα κοιτάσματα χρυσού στην Ελλάδα βρίσκονται, όπως αναφέρθηκε, κυρίως στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης (Σχ.1). Αναφορές από τους αρχαίους συγγραφείς σχετικά με την εκμετάλλευση χρυσού κατά την αρχαιότητα έχουμε ήδη από τον Όμηρο. Ο Όμηρος αναφέρει σαν χώρο εκμετάλλευσης την περιοχή βόρεια της Μαρώνειας. Πιθανώς, πρόκειται εδώ για την ευρύτερη περιοχή Σαππών (Κώνος - Κασσιτερές) στη Θράκη, όπου πρόσφατα εντοπίσαμε αρχαίες υπόγειες και επιφανειακές μεταλλευτικές εργασίες (Εικ. 4). Ο χρυσός βρίσκεται εδώ κυρίως υπό μορφή ενώσεων του τελλουρίου και του αργύρου.

Από τον Ηρόδοτο και τον Αριστοτέλη γίνεται αναφορά για την εκμετάλλευση χρυσού στον ποταμό Εχέδωρο (σημερινό Γαλλικό ποταμό), στην αρχαία Παιονία ή για τα μεταλλεία στο όρος Δίσωρον, από τα οποία ο βασιλιάς Αλέξανδρος ο Α΄ είχε απόληψη ενός ταλάντου ημερησίως. Η έρευνα στον Εχέδωρο (Εικ.5) και τους παραποτάμους του Σπανό, Μεγάλο Ποτάμι και Ξηροπόταμο έδειξε ενθαρρυντικά αποτελέσματα από οικονομικής άποψης (Boboti et al., 1991, Vavalidis & Boboti, 1991, 1993) και δικαιολογεί την αναφορά του Αριστοτέλη στο έργο του «Περί θαυμασίων ακουσμάτων» (45) για την αφθονία χρυσού στα ιζήματα των ποταμών: «Στην περιοχή της Παιονίας, λένε, όταν πέφτουν συνέχεια βροχές, το χώμα λιώνει και βρίσκουν χρυσάφι που το ονομάζουν άπυρο (δηλαδή αυτοφυής χρυσός ο οποίος δεν έχει υποστεί κατεργασία). Λένε μάλιστα πως το χώμα έχει τόσο πολύ χρυσάφι που ζυγίζει πάνω από μία μνα».

Το βορειοανατολικό τμήμα της χερσονήσου της Χαλκιδικής αποτελεί, κατά την άποψή μας, το δεύτερο σε μέγεθος και έκταση, μετά το Λαύριο, μεταλλευτικό κέντρο στον ελλαδικό χώρο. Αν και τα ίχνη αρχαίας μεταλλευτικής δραστηριότητας εκτείνονται σε μία έκταση πάνω από 150 km², παρ' όλα αυτά έχουμε μία μόνο αναφορά για εκμετάλλευση από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης, ο οποίος καταγόταν από τα Στάγειρα, δεν κάνει λόγο για αρχαία εκμετάλλευση (Εικ.6). Τα μεταλλεύματα εδώ είναι πλούσια σε χρυσό και σε άργυρο. Στις περιοχές Μεταγγίτσι, Μαύρες Πέτρες, Ολυμπιάδα (Αρχαία Στάγειρα) έχουμε τις αρχαιότερες εκμεταλλεύσεις χρυσού στην Χαλκιδική που χρονολογούνται πιθανώς κατά την προϊστορική εποχή. Η μεταλλευτική δραστηριότητα στο βορειοανατολικό τμήμα της Χαλκιδικής συνεχίστηκε με εντατικούς ρυθμούς κατά την κλασική εποχή, τη βυζαντινή και οθωμανική περίοδο (Εικ.7), όπως προκύπτει από πλήθος αναφορών βυζαντινών συγγραφέων, τούρκικων εγγράφων (φιρμανιών) αλλά και πρόσφατες αρχαιομεταλλουργικές έρευνες (Vavelidis et al., 1983, Wagner et al., 1986, Βαβελίδης, 2001). Άλλωστε, κατά τη βυζαντινή περίοδο ήταν γνωστή η περιοχή με το όνομα Σιδηροκαύσια και με το όνομα Μαδεμοχώρια κατά την τουρκοκρατία και αποτελούσε το οικονομικό και διοικητικό κέντρο της Χαλκιδικής.

Εικ.6. Ημικυκλική τομή στοάς, Ολυμπιάδα Χαλκιδικής

Εικ.7. Μεταλλουργική δραστηριότητα κυρίως από την εποχή της τουρκοκρατίας στη Χαλκιδική

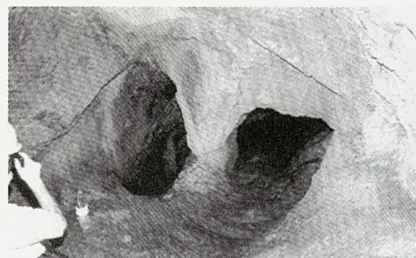
Μια άλλη γνωστή θέση από την αρχαιότητα, που αναφέρει ιδιαίτερα ο Στράβωνας, είναι η περί τον Στρυμόνα ποταμό περιοχή. Αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα εντοπίσαμε κοντά στην αρχαία πόλη της Αμφίπολης καθώς επίσης στις περιοχές της Νιγρίτας και του Χειμάρρου (Vavelidis, 1989). Εκμετάλλευση χρυσού σε μικρότερη έκταση είχαμε επίσης στην περιοχή της Νιγρίτας κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα, ο Viquesnel (1851) αναφέρει ότι έγινε «εκμετάλλευση χρυσού στις προσχώσεις της Νιγρίτας» από τον αυστριακό μηχανικό Paulini, χωρίς να δίνονται λεπτομέρειες για την ακριβή χρονολογία, τη διάρκεια εκμετάλλευσης και την ποσότητα που εξορύχτηκε.

Η εκμετάλλευση χρυσού και αργύρου στο όρος Παγγαίο αναφέρεται από πολλούς αρχαίους συγγραφείς (Ηρόδοτος, Ευριπίδης, Θουκυδίδης, Ξενοφώντας) και πληθώρα άλλων μεταγενέστερων. Ο Στράβων στο έργο του «Γεωγραφικά» (VII, 331, 34) αναφέρει: «Και το ίδιο το Παγγαίο έχει μεταλλεία χρυσού και αργύρου καθώς και όλη η πέρα χώρα στην πεδιάδα του Στρυμόνα έως την Παιονία». Για τη μεταλλευτική δραστηριότητα στο όρος Παγγαίο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι μέχρι τώρα υπόγειες και επιφανειακές μεταλλευτικές εργασίες, οι σωροί μεταλλουργικών εκκαμινεύσεων που επισκεφθήκαμε στην ευρύτερη περιοχή Νικήσιανης, Οφρυνίου και Χρυσούπολης δεν ανταποκρίνονται στη φήμη αυτή του Παγγαίου ως ένα από τα μεγαλύτερα μεταλλευτικά κέντρα κατά την αρχαιότητα.

Εικ.8. Εξόφληση και χώρος επεξεργασίας μεταλλεύματος σε μεταλλείο χρυσού της Θάσου

Από τα μεγαλύτερα μεταλλευτικά κέντρα κατά την αρχαιότητα αποτέλεσαν σύμφωνα με την ελληνική γραμματεία τα μεταλλεία χρυσού της Θάσου και της Σκαπτής Ύλης. Ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης αναφέρουν ότι ο σημαντικότερος παράγων του πλούτου και της ανάπτυξης της Θάσου κατά την αρχαιότητα ήταν «η πρόσοδος από τα μεταλλεία της νήσου και της αντίπερα Θράκης». Την εποχή του Ηροδότου η πρόσοδος αυτή από τα μεταλλεία της Θάσου και της Σκαπτής Ύλης ανερχόταν ετησίως σε 200, σε καλές δε χρονιές σε 300 τάλαντα. Από αυτά τα 80 προέρχονταν από τη Σκαπτή Ύλη. Πράγματι, στη Θάσο τα αρχαία μεταλλεία χρυσού εντοπίστηκαν στην τοποθεσία Παλαιοχώρι σε υψόμετρο από 200 έως 600 μέτρων, μεταξύ Κοινύρων και Αινύρων (σημερινή Ποταμιά), απέναντι από τη Σαμο-

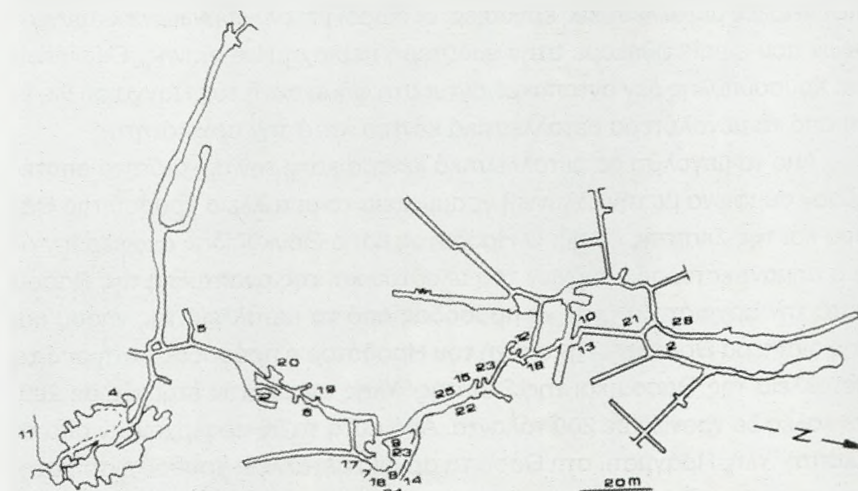
Εικ.9. Μεταλλείο χρυσού κάτω από την ακρόπολη της Θάσου, με στύλο ασφαλείας

θράκη, όπως ακριβώς μας περιγράφει ο Ηρόδοτος (Vavelidis, 1979). Τα μεταλλεία χρυσού στα Κοίνυρα βρίσκονται μέσα στα καρστικά έγκοιλα του δολομιτικού μαρμάρου, το οποίο έχει πάχος πάνω από 200 μέτρα. Τα μεταλλεία αυτά έχουν μήκος συχνά πάνω από 250 μέτρα και υπέστησαν εκμετάλλευση σε τρία επίπεδα (Εικ. 8). Η αναφορά του Ηροδότου «όρος μέγα ανεστραμμένον εν τη ζυτήσι» είναι πράγματι γεγονός. Τα μεταλλεία αυτά χρυσού, τα οποία και από επιστημονικής άποψης αποτελούν μοναδικό κοιτασματολογικό τύπο στον κόσμο, έτυχαν εκμετάλλευσης πιθανώς για πάνω από δύο χιλιετίες. Μεταλλεία χρυσού έχουμε και κάτω από την ακρόπολη της Θάσου (Σχ. 2, Εικ. 9). Πρόκειται για ένα σύστημα κεκλιμένων στοών μήκους πάνω από 300 μέτρα, το οποίο φθάνει στο επίπεδο της θάλασσας (Wagner et al., 1981, Vavelidis, 1984). Η εκμετάλλευση χρυσού στη Θάσο έλαβε χώρα με βάση τις ιστορικές αναφορές, τα αρχαιολογικά ευρήματα, τη χρονολόγηση των μεταλλείων με φυσικές μεθόδους και την τεχνική εξόρυξης από τον 6ο π.Χ. μέχρι τον 15ο μ.Χ αιώνα. Το γεγονός ότι ο Ηρόδοτος θεωρεί ότι ο πλούτος των Θασιτών προέρχεται από τα μεταλλεία της νήσου, τα οποία ο ίδιος επισκέπτεται, «είδον δε και αυτός τα μέταλλα ταύτα, και μακρώ ην αυτών θαυμασιώτατα», δείχνει την οικονομική σημασία των μεταλλείων αυτών για τη Θάσο κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα. Πιθανότατα, ήταν ο πλούτος του χρυσού η αιτία για την στρατηγική σημασία της Θάσου κατά την εποχή εκείνη.

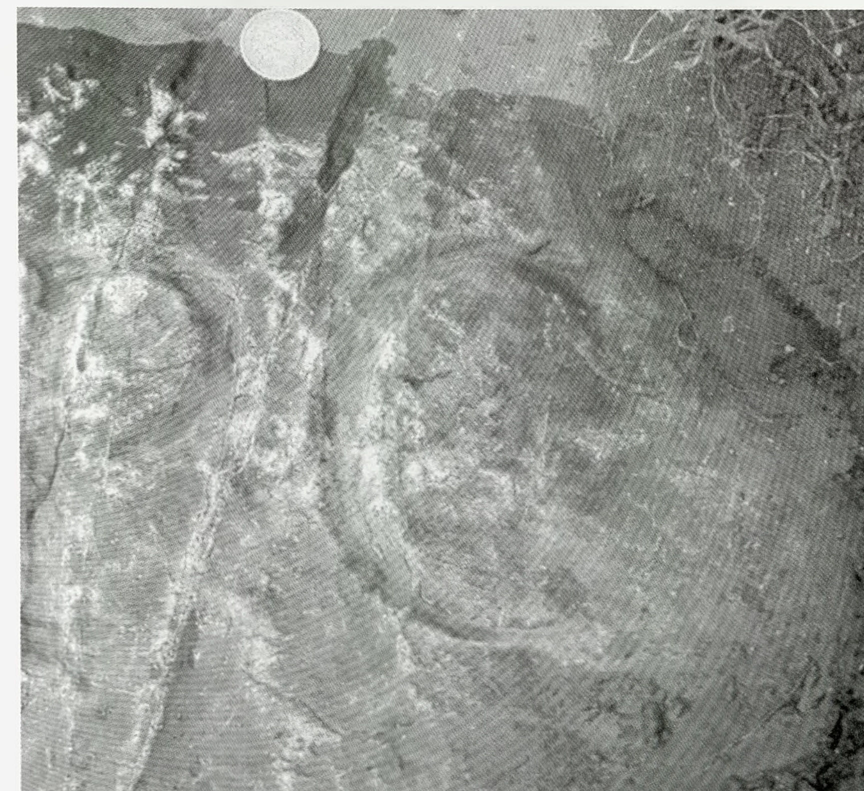
Εικ.10. Τραπεζοειδής τομή στοάς, Περιοχή Μάνδρα Καρή (Σκαπτή Ύλη)

Η Σκαπτή Ύλη ήταν γνωστή από την αρχαιότητα για τις ποσότητες χρυσού από τα μεταλλεία της αλλά και για τη σύνδεσή της με τον ιστορικό Θουκυδίδη, ο οποίος λέγεται ότι είχε μεταλλεία στην κατοχή του στη «Θασιακή Περαία». Το ερώτημα σχετικά με την ακριβή θέση των μεταλλείων αυτών συζητήθηκε επανειλημμένα από παλαιότερους ερευνητές. Μερικοί υποστηρίζουν ακόμη ότι τα μεταλλεία αυτά βρίσκονται στο όρος Παγγαίο. Σύμφωνα με τις συστηματικές μας έρευνες (Βαβελίδης κ.ά., 1996, Vavelidis et al., 1996), πιστεύουμε ότι ο Ηρόδοτος αναφερόταν στην περιοχή βόρεια και ανατολικά της πόλης της Καβάλας (αρχαία ονομασία Νεάπολης) απέναντι από τη Θάσο, στο νότιο τμήμα της οροσειράς της Λεκάνης (Εικ.10). Η άποψη αυτή βρίσκεται σε συμφωνία με νεότερες αρχαιολογικές έρευνες της Κουκούλη-Χρυσανθάκη (1993), σύμφωνα με τις οποίες η «Θασιακή Περαία» περιορίζεται στο Σύμβολο όρος και στο νότιο τμήμα της οροσειράς της Λεκάνης. Πράγματι, βόρεια και ανατολικά της Καβάλας σε μία έκταση 100 τετραγωνικών χιλιόμετρων υπάρχουν πάνω από 150 εμφανίσεις μεταλλεύματος, οι οποίες έτυχαν έντονης εκμετάλλευσης. Μαρτυρίες της έντονης αυτής μεταλλευτικής δραστηριότητας αποτελούν οι πολυάριθμες υπόγειες και επιφανειακές εργασίες, οι τεράστιοι σωροί εξορυγμένου υλικού και εκκαμινεύσεων, μεταξύ των χωριών Κρηνίδες, Αμυγδαλεώνας, Παλαιά Καβάλα και Χαλκερό έως και την Πέρνη του νομού Καβάλας. Η χρονολόγηση της μεταλλευτικής δραστηριότητας έδειξε ότι αυτή έλαβε χώρα κυρίως κατά την κλασική αρχαιότητα, συνεχίστηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και την εποχή του Βυζαντίου και τουρκοκρατίας. Η μεταλλευτική και μεταλλουργική αυτή δραστηριότητα αποσκοπούσε, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών μας, στην εκμετάλλευση του πλούσιου σε χρυσό ή (και) μόλυβδο-άργυρο μεταλλεύματος.

Σχ.2. Σχεδιάγραμμα αρχαίου μεταλλείου χρυσού κάτω από την Ακρόπολη της Θάσου

Το πόσο σημαντικό μεταλλευτικό κέντρο ήταν η ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Νεάπολης μας δηλώνουν εκτός από τον Ηρόδοτο και το Θουκυδίδη και ο Στράβων, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Υπάρχουν πολλά μεταλλεία χρυσού στις Κρηνίδες, όπου σήμερα βρίσκεται η πόλη Φίλιπποι, κοντά στο Παγγαίο όρος», καθώς επίσης ο Διόδωρος Σικελιώτης: «Ύστερα ήρθε ο Φίλιππος Β΄ στην πόλη Κρηνίδες, την οποία αύξησε σε πληθυσμό και τη μετονόμασε σε Φιλίππους και τα μεταλλεία χρυσού που ήταν εκεί λιτά και άδοξα έφτιαξε καινούρια, ώστε να μπορεί να έχει προσόδους πάνω από 1.000 τάλαντα. Στην περιοχή Φιλίππων κοντά στα χωριά Ζυγός και Κρυονέρι, στις τοποθεσίες Αγία Ελένη και Φαλακρός λόφος, ε-

Εικ.11. Μονογράμματα σε λατινική γραφή έξω από μεταλλείο

πισκεφτήκαμε εννέα μεταλλεία, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον (Vavelidis et al., 1997). Τα μεταλλεία αυτά έχουν μήκος μέχρι 350 μέτρα, χώρους εξόρυξης διαστάσεων 60x30 μέτρα και αποτελούνται από δύο (σε ορισμένες περιπτώσεις από τρία) επίπεδα. Η πιο ενδιαφέρουσα φάση εκμετάλλευσης φαίνεται ότι έλαβε χώρα κατά την εποχή του Ηροδότου και Θουκυδίδη. Εξόρυξη από μια παλαιότερη φάση, πιθανώς την προϊστορική εποχή και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο (Εικ.11), έχει διατηρηθεί μόνο σε ίχνη, ενώ δεν είναι ακόμη σαφές πόσο σημαντική ήταν η εκμετάλλευση χρυσού κατά τη βυζαντινή εποχή και την περίοδο της τουρκοκρατίας. Θα πρέπει εδώ να αναφέρουμε ότι εκτός από την αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα βρέθηκε ένα σύστημα κανάτ, το οποίο χρησίμευε στην υδροδότηση της περιοχής.

ΙΧΝΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές και τις αρχαιομεταλλουργικές έρευνες, τα προσχωματικά κοιτάσματα ήταν από τα πρώτα κοιτάσματα χρυσού τα οποία υπέστησαν εκμετάλλευση κατά τους αρχαίους χρόνους. Παρ'όλα αυτά, είναι συχνά δύσκολο να βρούμε σαφή ίχνη αρχαίας μεταλλευτικής δραστηριότητας. Ακόμη και σε περιοχές όπου έχουμε μαρτυρίες από τους αρχαίους και μεταγενέστερους συγγραφείς, τα ίχνη εκμετάλλευσης, κυρίως υπολείμματα έκπλυσης, είναι δύσκολο σε ορισμένες περιπτώσεις να χρονολογηθούν με ακρίβεια.

Εικ.12. Ορθογώνια τομή στοάς, σε μεταλλείο της Σκαπτής Ύλης

Η καταστροφή και γενικά η κακή διατήρηση των ιχνών αρχαίας εκμετάλλευσης σε προσχωματικά κοιτάσματα χρυσού οφείλεται κατά πρώτον στη φύση των κοιτασμάτων αυτών και κατά δεύτερον στις ριζικές επιδράσεις του σημερινού πολιτισμού στο οικολογικό σύστημα, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Σε αντίθεση με τα προσχωματικά κοιτάσματα, ίχνη αρχαίας μεταλλευτικής δραστηριότητας έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα, πολλές φορές σε άριστη κατάσταση, σε ένα μεγάλο αριθμό υπόγειων μεταλλευτικών εργασιών χρυσού στη Μακεδονία και στη Θράκη.

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά των αρχαίων μεταλλείων χρυσού, τις μεθόδους προσπέλασης και εξόρυξης που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι καθώς επίσης τον τρόπο λειτουργίας των μεταλλείων αυτών στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης.

Γεωμετρικά χαρακτηριστικά στοών - φρεατίων

Οι αρχαίες στοές στα μεταλλεία χρυσού που επισκεφθήκαμε έχουν κυρίως την χαρακτηριστική κλασικής εποχής τραπεζοειδή μορφή (Εικ.10) που παρατηρήθηκε κυρίως σε μεταλλεία της Σκαπτής Ύλης, της Θάσου και σε ορισμένες περιπτώσεις, της Χαλκιδικής. Συχνή είναι επίσης η ορθογώνια τομή των στοών. Η τομή αυτή παρατηρήθηκε κυρίως στα μεταλλεία της ακρόπολης της Θάσου, των Κρηνίδων, της Σκαπτής Ύλης, της Χαλκιδικής και της Ποντοκερασιάς (Εικ. 12). Στοές με ελαφρά ημικυκλική τομή είναι, σύμφωνα με τον Weisgerber (1985), πιθανώς παλαιότερες από την κλασική αρχαιότητα και παρατηρήθηκαν κυρίως σε μεταλλεία της Παλιάς Καβάλας και της Χαλκιδικής. Οι διαστάσεις των στοών στα αρχαία μεταλλεία χρυσού που επισκεφθήκαμε παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες. Το πλάτος τους αρχίζει από 50 cm και φθάνει τα 80 cm, ενώ το ύψος τους είναι κατά μέσο όρο 90 cm.

Παρόμοιες τομές με αυτές των στοών παρατηρήθηκαν και σε φρεάτια, η λειτουργία των οποίων εξυπηρετούσε την προώθηση του μεταλλεύματος και παράλληλα την βελτίωση των ατμοσφαιρικών συνθηκών (εξαερισμός, υγρασία) στους χώρους του μεταλλείου.

Μέθοδοι προσπέλασης και εξόρυξης

Για την κατασκευή των στοών και των φρεατίων χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι δύο κυρίως τρόπους προσπέλασης, οι οποίοι είναι ιδιαίτερα γνωστοί από το Λαύριο (Konofagos, 1980) και τη Σίφνο (Weisgerber, 1985).

Σύμφωνα με την πρώτη μέθοδο, το μέτωπο διαιρούνταν σε πέντε καθέτους τομείς, το πλάτος των οποίων κυμαινόταν μεταξύ 10 και 15 cm. Η διάρρηξη του πετρώματος άρχιζε από τον αριστερό τομέα και τελείωνε στο δεξιό. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της μεθόδου αυτής προσπέλασης βλέπουμε στην είσοδο αρχαίας στοάς από μεταλλείο της Σκαπτής

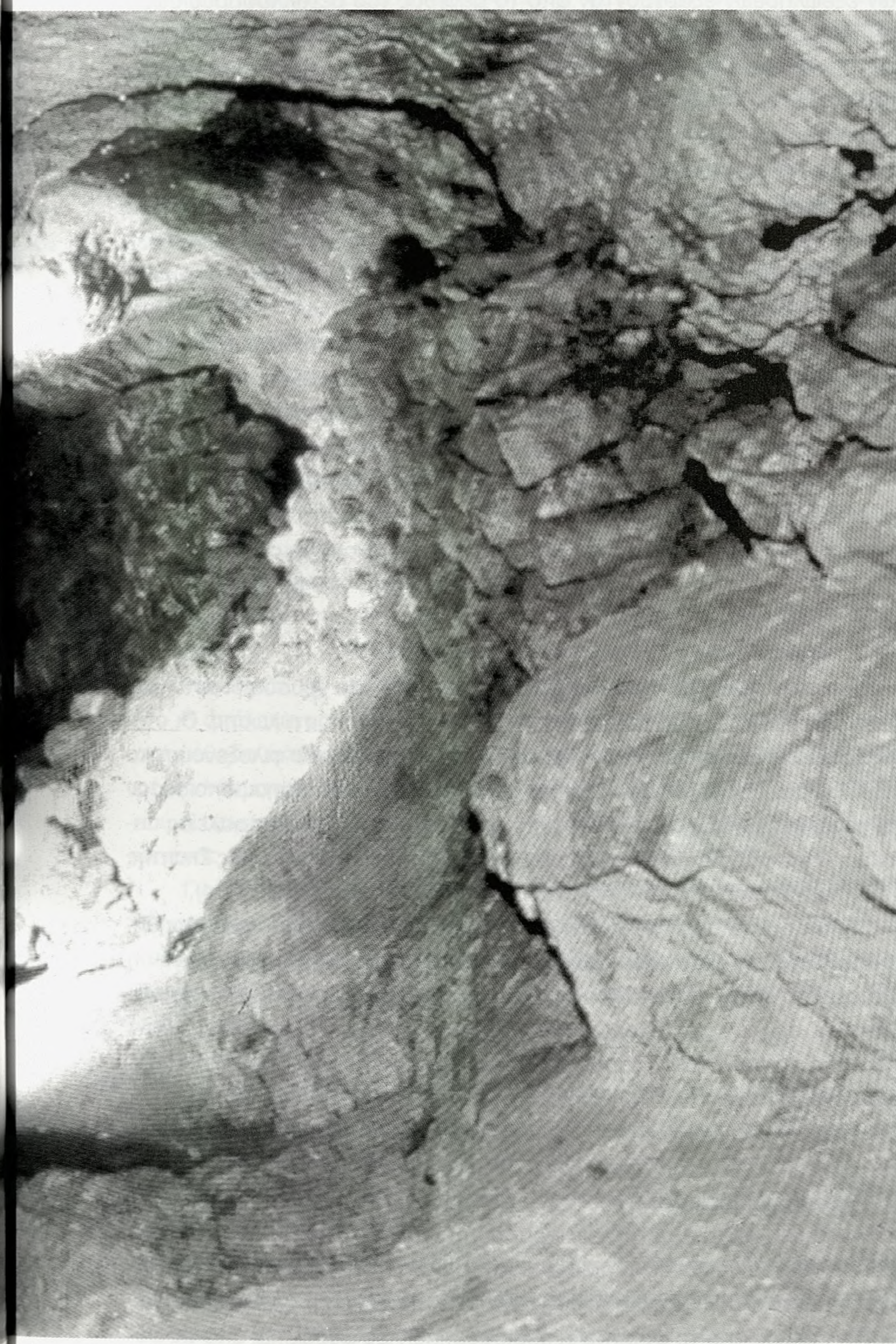
Ύλης (Εικ.12). Το μεταλλευτικό αυτό κέντρο μνημονεύθηκε ιδιαίτερα από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη και βρισκόταν σε λειτουργία κατά την εποχή τους. Η κάθετη μέθοδος προσπέλασης παρατηρήθηκε κυρίως στα μεταλλεία χρυσού της Παλιάς Καβάλας, των Κρηνίδων και του Ποντολίβαδου.

Η δεύτερη μέθοδος προσπέλασης, παρόμοια με αυτή του Λαυρίου, ήταν η οριζόντια προσπέλαση και είναι γνωστή κυρίως από τα αρχαία μεταλλεία της Σίφνου (Weisgerber, 1985) και της Θάσου (Weisgerber, 1988).

Κατά τη μέθοδο αυτή, το μέτωπο χωριζόταν σε τομείς, οι οποίοι τοποθετούνταν όμως σε αντίθεση με την πρώτη μέθοδο οριζόντια. Η ρήξη του πετρώματος εδώ γινόταν σε τρεις βαθμίδες που είχαν πάχος μέχρι 30 cm. Στα μεταλλεία της Σκαπτής Ύλης χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος αυτή μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις.

Μια τρίτη μέθοδος προσπέλασης, η οποία χρησιμοποιούνταν και για την εκμετάλλευση του μεταλλεύματος σε περιπτώσεις που το πέτρωμα και μετάλλευμα ήταν πολύ σκληρά, αποτελεί η τοποθέτηση πυράς. Ίχνη αυτής

Εικ.13. Χώρος εξόρυξης και τοιχία ασφαλείας σε μεταλλείο χρυσού των Φιλίππων

της μεθόδου παρατηρήθηκαν σε ορισμένες περιπτώσεις στα μεταλλεία χρυσού της Θάσου και της Χαλκιδικής.

Η μέθοδος εξόρυξης του χρυσοφόρου μεταλλεύματος που εφαρμόζονταν κυρίως κατά την αρχαιότητα ήταν η μέθοδος των εξοφλήσεων. Σε αντίθεση με τη μοντέρνα μέθοδο εκμετάλλευσης, οι αρχαίοι κατά την προσπέλαση ακολουθούσαν το μεταλλοφόρο σώμα. Με την εξόρυξη του μεταλλεύματος δημιουργούνταν συχνά εκτενείς χώροι, οι λεγόμενες εξοφλήσεις καθώς επίσης ένα λαβυρινθώδες σύστημα στοών. Οι διαστάσεις των εξοφλήσεων εξαρτούνταν από το μέγεθος του μεταλλοφόρου σώματος που μπορεί να είναι από ορισμένες δεκάδες εκατοστά έως 60x30 μέτρα (Σχ. 2, Εικ.13, 14). Η μέθοδος αυτή των εξοφλήσεων παρατηρήθηκε σχεδόν σε όλα τα αρχαία μεταλλεία της Μακεδονίας και της Θράκης που επισκεφθήκαμε.

Όταν το μεταλλοφόρο σώμα ήταν κεκλιμένο, η εκμετάλλευση γινόταν σε περισσότερα από ένα επίπεδα. Στα αρχαία μεταλλεία της Μακεδονίας και της Θράκης παρατηρήθηκαν μέχρι και τέσσερα επίπεδα εκμετάλλευσης. Σε θέσεις από ανώτερα σε κατώτερα επίπεδα σμιλεύονταν ή τοποθετούνταν κλιμακοστάσια (Εικ. 9).

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για τη εξόρυξη και προσπέλαση ήταν κυρίως το κοπίδι και το σφυρί. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν και ίχνη αξίνας ιδιαίτερα στο χρυσωρυχείο της Αλιστράτης και σε ένα των Κρηνίδων. Για μαλακό υλικό γινόταν πιθανώς και χρήση τσάπας. Ίχνη από τα εργαλεία εξόρυξης βρίσκει κανείς κυρίως στα μέτωπα προσπέλασης καθώς και σε θέσεις αρχαίας εκμετάλλευσης. Τα ίχνη αυτά είναι συνήθως παράλληλα μεταξύ τους και έχουν μικρή κλίση.

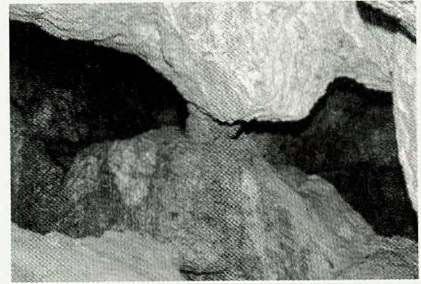
Στύλοι ασφαλείας - τοιχία υποστύλωσης

Για τη στήριξη της οροφής στα αρχαία μεταλλεία χρυσού οι μεταλλωρύχοι άφηναν στύλους ασφαλείας ή έκαναν τοιχία υποστύλωσης. Οι στύλοι ασφαλείας αποτελούνταν κυρίως από το πέτρωμα που φιλοξενούσε το μετάλλευμα. Σε περιπτώσεις όπου ήταν αναπόφευκτο χρησιμοποιούσαν και το ίδιο το μετάλλευμα σαν στύλους ασφαλείας. Στύλοι ασφαλείας παρατηρήθηκαν σε πολλά από τα μεταλλεία χρυσού της Θάσου, της Σκαπτής Ύλης, της Χαλκιδικής και στο μεταλλείο της Αλιστράτης (Εικ. 9,14).

Ο πιο συνηθισμένος τρόπος στήριξης της οροφής που παρατηρήθηκε ιδιαίτερα στα μεταλλεία χρυσού της Θάσου και των Κρηνίδων ήταν η κατασκευή τοιχίων υποστύλωσης. Για την κατασκευή των τοιχίων υποστύλωσης οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν κυρίως το στείρο εξορυγμένο υλικό μέσα από το μεταλλείο. Χαρακτηριστικά τοιχία υποστύλωσης από τα αρχαία μεταλλεία χρυσού των Κρηνίδων βλέπουμε στην Εικόνα 13.

Λειτουργία μεταλλείων

Αν και τα αρχαία μεταλλεία χρυσού σε πολλές θέσεις είναι λαβυρινθώδη, διαθέτουν συχνά ένα άριστο σύστημα εξαερισμού, το οποίο διευκόλυνε σημαντικά την εργασία στους χώρους εκμετάλλευσης. Ο εξαερισμός γινόταν κυρίως από τα φρεάτια εξαερισμού, πολλές φορές και από τις φυσικές ρωγμές του πετρώματος, όταν το μεταλλείο δε βρισκόνταν σε μεγάλο βάθος. Το ίδιο καλός φαίνεται να ήταν και ο φωτισμός του μεταλλείου που γινόταν με πυρσούς, κυρίως όμως με λυχνίες ελαίου οικιακής χρήσης. Το συμπέρασμα αυτό βγαίνει από τον αριθμό και τον τρόπο τοποθέτησης των κοιλωμάτων των λυχνιών ελαίου που παρατηρήθηκαν σε πολλά από τα μεταλλεία. Τα κοιλώματα αυτά βρέθηκαν στα τοιχώματα των στοών και κυρίως δίπλα στις θέσεις εξόρυξης. Εκτός από τα κοιλώματα πολλές φορές κατασκεύαζαν θέσεις τοποθέτησης των λυχνιών και από πηλό.

Εικ.14. Χώρος εξόρυξης και στύλος ασφαλείας σε μεταλλείο χρυσού των Κρηνίδων

Μια σημαντική παρατήρηση ακόμη σε περιοχές που υπέστησαν εκμετάλλευση κατά την αρχαιότητα είναι ότι έξω από τα χρυσωρυχεία βρίσκουμε συνήθως πολύ λίγο και γενικά μικρούς σωρούς εξορυγμένου υλικού, παρ'όλο που οι χώροι εξόρυξης στα μεταλλεία αυτά είναι συχνά τεραστίων διαστάσεων. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η θραύση και ο διαχωρισμός του εξορυγμένου υλικού και πολλές φορές ο εμπλουτισμός του χρυσοφόρου μεταλλεύματος γινόταν επιτόπου στο ίδιο το μεταλλείο. Το στείρο υλικό το χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για την κατασκευή των τοιχίων υποστύλωσης αλλά και για να καλύψουν ή να κλείσουν επιμελώς χώρους που δεν τους χρησιμοποιούσαν πλέον (Εικ. 8,13). Αρχικά, οι εργασίες αυτές είχαν θρησκευτικά αίτια, για να εξυγιάνουν τις πληγές της θεότητας της γης. Με την κατασκευή των τοιχίων υποστύλωσης και την κάλυψη των εξορυχθέντων χώρων οι αρχαίοι μεταλλωρύχοι απέφευγαν το δύσκολο έργο της μεταφοράς του στείρου υλικού και παράλληλα γινόταν, θα λέγαμε σήμερα, η αποκατάσταση των χώρων εκμετάλλευσης.

Απόληψη χρυσού στα αρχαία μεταλλεία

Ό,τι αφορά την απόληψη του χρυσού από τις χρυσοφόρες μεταλλευτικές περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης μπορούμε από την μέχρι τώρα έρευνά μας και τις ιστορικές αναφορές να πούμε τα εξής:

Η απόληψη χρυσού σε προσχωματικά κοιτάσματα γινόταν με τη γνωστή μέθοδο έκπλυσης με το σκαφίδιο και ακολουθούσε χύτευση του βαρέος κλάσματος. Στο τήγμα αυτό συχνά γινόταν επιτόπου προσθήκη χαλκού ή αργύρου ή, όταν αυτό ήταν απαραίτητο, καθαρισμός του χρυσού, γεγονός που διαπιστώσαμε με σιγουριά σε δύο περιπτώσεις.

Για τα σιδηρομεταλλεύματα οι αρχαίοι ακολουθούσαν την ίδια μέθοδο μετά από θραύση και άλεσμα του μεταλλεύματος, ενώ για τα πολυμεταλλικά μεταλλεύματα, των οποίων η επεξεργασία ήταν πιο πολύπλοκη, υπάρχουν ενδείξεις ότι γινόταν με τη χρήση της μεθόδου της κυπέλλωσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρουσία κοιτασμάτων χρυσού και η εκμετάλλευσή τους στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης κατά την αρχαιότητα είναι γνωστή, όπως ήδη αναφέραμε, από τις περιγραφές πολλών αρχαίων και μεταγενέστερων συγγραφέων.

Η παρουσία αυτή χρυσού και αρχαίας μεταλλευτικής δραστηριότητας επιβεβαιώθηκε στο πλαίσιο του προγράμματός μας σε πολλές από τους αρχαίους συγγραφείς αναφερθείσες θέσεις. Ακόμη, εντοπίστηκαν για

πρώτη φορά μια σειρά νέων κοιτασμάτων χρυσού και ίχνη αρχαίας εκμετάλλευσης σε θέσεις οι οποίες δεν ήταν γνωστές από αρχαίες ή μεταγενέστερες ιστορικές πηγές και έρευνες.

Η εκμετάλλευση χρυσού στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης άρχισε, όπως δείχνουν αρχαιολογικά ευρήματα, τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά των μεταλλείων, η τεχνική προσπέλασης και εξόρυξης σ'αυτά, καθώς επίσης η χρονολόγηση με φυσικές μεθόδους (άνθρακα 14 και θερμοφωταύγια), από την προϊστορική εποχή. Η εκμετάλλευση ήταν ιδιαίτερα έντονη κατά την αρχαϊκή και κλασική περίοδο. Ίχνη μεταγενέστερων φάσεων εκμετάλλευσης παρατηρήθηκαν επίσης σε αρκετά από τα αρχαία μεταλλεία χρυσού κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής ή (και) βυζαντινής εποχής καθώς επίσης κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Σχετικά με το ερώτημα της προέλευσης του χρυσού του εντυπωσιακά μεγάλου αριθμού χρυσών αρχαιολογικών ευρημάτων που βρέθηκαν σε ανασκαφές της Μακεδονίας και Θράκης, πιστεύουμε ότι αυτός προέρχεται τουλάχιστον κατά ένα μέρος από κοιτάσματα της Βόρειας Ελλάδας. Αυτό όμως είναι ένα θέμα ενός άλλου προγράμματος, το οποίο εκπονείται σε συνεργασία με τις Εφορείες Αρχαιοτήτων της Μακεδονίας και Θράκης και βρίσκεται σε εξέλιξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αριστοτέλης, *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων*, 45.

2. Βαβελίδης Μ., Γιαλόγλου Γ., Wagner G.A., Μέλφος Β. (1996). «Σκαπτή Ύλη: Ένα αρχαίο μεταλλείο χρυσού στη τοποθεσία Μάνδρα Καρή, Παλαιάς Καβάλας». *Αρχαιομετρικές και αρχαιολογικές έρευνες στη Μακεδονία και Θράκη*. Πρακτ. Β' Συμποσίου της Ελλ. Αρχαιομ. Εταιρ., Θεσσαλονίκη, 1993. 23-35.

3. Βαβελίδης Μ., Χριστοφίδης Γ., Μέλφος Β. (1997). Αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή Καβάλας-Φιλίππων. *1ο Διεθνές συνέδριο για την Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία*, Θεσσαλονίκη, 95-101.

4. Boboti-Tsitlakidou I., Vavelidis M., Amstutz G.C. (1991). *Morphology and composition of the gold grains of the Gallikos area, Northern Greece as compared to some Rhine gold of the Rhine valley*, Germany. Bull. Geol. Soc. Greece, Vol. XXV/2, 245-257.

5. Δεσποίνη Α. (1996). *Αρχαία Χρυσά Κοσμήματα*. Σειρά: Ελληνική Τέχνη, Εκδοτική Αθηνών, σ. 294.

6. Διόδωρος Σικελιώτης, XXXI,13.

7. Ευριπίδης, *Ρήσος*, 921.

8. Gialoglou G. and Drymonitis D. (1983). *Northeastern Greece: mining activities, mineral exploration and future developments*. Trans. Inst. Min. Metall., 92, A180-A185.

9. Healy J.F. (1978). *Mining and metallurgy in the Greek and Roman World*. Thames and Hudson, London. 316 p.

10. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*,VI,46 και VII ,112.

11. Θουκυδίδης, *Ιστορία*, Ι, 100, 2.

12. Καρβέλης Ν. (1984). «Ορυκτός πλούτος και η σημασία του στην αρχαιότητα». *Ενημερωτικό δελτίο ΙΓΜΕ*. 15/16, 48-50.

13. Κονοφάγος, Κ. 1980. *Το αρχαίο Λαύριο και η ελληνική τεχνική παραγωγής του αργύρου*, Εκδοτική Ελλάδος Α.Ε., Αθήνα, 458.

14. Ξενοφών, *Ελληνικά*, 5.2.17.

15. Mack, E. (1964): *Die Goldvorkommen in Greechisch-Mazedonien*. Erzmetall 17, 9-18.

16. Μέλφος, Β. (1995). *Έρευνα των βασικών και ευγενών μετάλλων στην Περιροδοπική Ζώνη της Θράκης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 293.

17. Michailidis K., Vavelidis M., Seeliger T.C. & Janicke J. (1987). *Gold chemistry from the stream placer deposits of Nigrita Area*, Northern Greece, Naturwiss. 74, 444-445.

18. Ramdohp, P. (1975). *Die Erzmineralien und ihre Verwachsungen*, Berlin, Akademie - Verlang.

19. Ramdohr, P. (1980). *The ore minerals and their intergrowths*. Pergammon Press, Oxford-London-New York. 1205.

20. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 331, 34 (3,9,8). Vavelidis, M., Pernicka, E. und Wagner, G.A. 1983. *Undersuchungen in den Pb-Ag- und Au-Vorkommen von Chalkidiki*, in *Fortschr. Miner.*, 61, 205-206.

21. Vavelidis M. (1984). Neue Beobachtungen zur Genese der schichtgebundenen Pb-Zn-(Fe-Ba-As-Ag-Cu) und der Au-Vorkommen auf Thasos (Nordgriechenland mit einem Beitrag zur Geologie, Petrographie und zum Metamorphosegrad des Gesteinskomplexes der Inesel. Doktr. Arb. Univ. Heidelberg, 355.

22. Vavelidis, M., Michailidis, K. and Tarkian, M. 1987. «A new occurrence of placer gold in the Kato- Peristera-Lakkia area, Thessaloniki district, Northern Greece», *in N. Jb. Miner.*, 5, 222-230.

23. Vavelidis M. (1989). «Das Seifengoldvorkommen im Gebiet von Chimaro, Praefektur

Serres (Nordgriechenland)». Naturwiss, 76, 521-522.

24. Vavelidis, M. (1989). «Das Au-Ag-Vorkommen von Metagitsi, Chalkidiki (Nordgriechenland)». *Beihefte zum Europ. J. Miner.*, 1, 192.

25. Vavelidis, M. (1990). Die Seifengold Vorkommen in der Promygdonia-Senke, Nordgriechenland. *Eur. J. Miner.*, 1, 269.

26. Vavelidis, M. (1994). «Gold and silver mineralizations in the Serbomacedonian massif». *Eur. J. Miner.*, 1, 183.

27. Vavelidis, M. (1997). «Gold deposits and ancient mining activity in Greece, with emphasis in the areas of Macedonia and Thrace». PACT, 22 p. (in press).

28. Vavelidis, M. (1998). «Morphology and chemistry of placer gold and PG minerals in the Apollonia - Melissourgos area (Central Macedonia, N. Greece)». *N.Jb.Miner.*, H7, 289-304.

29. Vavelidis, M., Pernicka, E. and Wagner, G.A. (1983). «Untersuchungen in den Pb-Ag- und Au-Vorkommen von NE-Chalkidiki (Nordgriechenland)». *Beihefte zum Europ. J. Miner.*, 61, 212-213.

30. Vavelidis, M., Boboti-Tsitlakidou, I. (1991). «Morphologie, chemische Zusammenselzung und Herkunft des Goldes vom Megalo-Potami, Gallikos Distrikt, Nordgriechenland». *Naturwiss*, 78, 21-22.

31. Vavelidis, M., Boboti-Tsitlakidou, I. (1993). «Changes of the gold grains morphology during their downstream transport: The Gallikos placer example (Northern Greece)». *Bull. Geol. Soc.Greece*, XXVIII/4.

32. Vavelidis, M. and Tarkian, M. (1995): «Mineralogy of the gold-silver-bearing copper mineralized zones in the Paliopyrgos (Nea Madytos-Stanos) area, Northern Greece». *N. Jb. Miner. Mh.*, 3, 133-143.

33. Vavelidis M., Chatzikirkou A., Katirtzoglou K., Tarkian M., Melfos V., Nimfopoulos M. (1995). «An ancient gold mine in the Alistrati area, Northern Greece». *Geol. Soc. Greece, Sp. Publ.*, 4, 860-864.

34. Vavelidis, M. 1995. «A new occurrence of placer gold in the Kompsatos River, Northern Greece», In Pasava et al. (Eds): *Mineral Deposits*, Balkema, Roterdam, 207-209.

35. Vavelidis, M., Gialoglou, G., Wagner, G.A. and Melfos, B. 1996. «Skapte Hyle: An ancient gold mine in the area of Palea Kavala», in *Procid. 2nd Symposium Hell. Archaeom. Soc.* (March 1993), Thessaloniki, 23-35.

36. Vavelidis, M., Kilias A., Melfos V., Schmidt-Mumm A. (1996). «New investigations in the Au-Ag-bearing Cu mineralization in the Koronouda area, Central Macedonia, Northern Greece». In: *Terranes of Serbia. The Formation of the Geologic Framework of Serbia and the Adjacent Regions*. Eds. Knezevic & Krstic, 317-322.

37. Vavelidis, M., Gialoglou G., Melfos V. and Wagner G.A. (1996). «Goldgrube in Palaea Kavala-Griechenland: Entdeckung von Skaptehyle?» *Erzmetall*, 49, 547-554.

38. Vavelidis, M., Melfos, V., Boboti-Tsitlakidis I., Arikas, K. (1997). «A new occurrence of placer gold in the Marathousa area (central Macedonia, N. Greece)». In: *Mineral Deposits* (ed: Papunen). 339-342.

39. Viquesnel, M. (1851). *Bull.Soc. Geol.* France 452.

40. Voudouris, P. (1993). *Mineralogische, mikrothermometrische und geochemische Untersuchungen an Epithermalen Au-Ag-Gangmineralisationen bei Kassiteres/Sape (Nordostgriechenland)*. Universitat Hamburg. 218.

41. Wagner, G.A., Pernicka, E., Gialoglou, G. and Vavelidis, M. (1981). «Ancient gold mines on Thasos». *Naturwiss*. 68, 263-264.

42. Wagner, G.A., Pernicka, E., Vavelidis, M., Baranyi, I., Bassiakos, I. (1986). «Archaeometallurgische untersuchungen auf Chalkidiki», Anschnitt, 38, 5-6, 166-186.

43. Weisgerber G. (1985). «Bemerkungen zur praehistorischen und antiken Bergbautechnik». *Anschnitt*, Bh. 3, 86-112.

44. Weisgerber, G. (1988). «Bemerkungen zur antiken Bergbautechnik auf Thasos», in *Auschnitt*, Bh.6, 198-211.

Δύο μακεδονικές δυναστείες στην Αίγυπτο

Δύο μακεδονικές δυναστείες κυβέρνησαν την ευλογημένη χώρα του Νείλου: Οι Πτολεμαίοι και οι απόγονοι του Μωχάμετ Άλι, από τους οποίους ο τελευταίος, ως το 1952, ήταν ο βασιλιάς Φαρούκ

Νίκος Βαρδιάμπασης

Ο μακεδόνας στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου, Πτολεμαίος, στο συμβούλιο διανομής των χωρών της αυτοκρατορίας που έγινε στη Βαβυλώνα, μετά τον θάνατο του μεγάλου στρατηλάτη, πρότεινε να του παραχωρηθεί η Σατραπεία της Αιγύπτου.

Έτσι, έγινε βασιλιάς με τον τίτλο Πτολεμαίος Α΄ ο Λάγου ή Σωτήρ και ιδρυτής της μακρόβιας Πτολεμαϊκής δυναστείας, που διατηρήθηκε ως το 30 π.Χ., έτος υποταγής στους Ρωμαίους.

Ο Πτολεμαίος Α΄ (328-285 π.Χ.) με τον στόλο που ναυπήγησε και με «έξυπνες» συμμαχίες -κυρίως με το Κοινό των Νησιωτών' του ελληνικού αρχιπελάγους- διασφάλισε την Αίγυπτο από εξωτερικούς εχθρούς.

Με τη συστηματική οργάνωση των καλλιεργειών και με την αποτελεσματική τόνωση του θρησκευτικού συναισθήματος, έπεισε τους Αιγυπτίους να εργάζονται αποδοτικά και να καλλιεργούν τη γη εντατικά, γεμίζοντας τις αποθήκες του.

Συγκεκριμένα, αποκατέστησε τους φαραωνικούς ναούς που είχαν καταστρέψει οι Πέρσες και πρόσφερε πλούσια δώρα στο Ιερατείο και στους θεούς. Η Ίσιδα πλέον «επόπτευε» τις καλλιέργειες του σιταριού και τη συγκέντρωση του χρυσού στο θησαυροφυλάκιό του, καθώς οι Φελάχοι εξασφάλιζαν τις «εγγυήσεις» για μία άνετη μετά θάνατον ζωή. Εγκαθίδρυσε τη λατρεία του Σάραπη στη Μέμφιδα, επαναλειτούργησε τους ναούς στις Θήβες (Λούξορ) και ίδρυσε νέους. Εισήγαγε, τέλος, τη χρήση νομίσματος, άγνωστου μέχρι τότε στη χώρα.

Οι ναοί ήταν πλέον τόποι συγκέντρωσης αγροτικών προϊόντων και χρυσού. Στο Κομ Όμπο, το οποίο στα αραβικά σημαίνει «λόφος χρυσού», οι πιστοί άκουγαν τον θεό Κροκόδειλο, που τον υποδυόταν κάποιος ιερέας, να τους λέει: «Θέλω τόσο σιτάρι... τόσο καλαμπόκι... τόσο χρυσό...».

Την ίδια θρησκευτική, οικονομική και εμπορική πολιτική ακολούθησαν και οι διάδοχοί του, που με διατάγματα γίνονταν και οι ίδιοι θεοί, λατρευόμενοι στους νέους πτολεμαϊκούς ναούς του Άμμωνα Ρα, του θεού Κροκόδειλου Σόμπεκ και του θεού Ιέρακος, τους οποίους οικοδόμησαν στο Έντφου, στο Κομ Όμπο, στο Ασουάν κ.α. Τη «θεοποίησή» τους αυτή τη μιμήθηκαν με μεγάλη επιτυχία και οι Ρωμαίοι. Πρώτος ο Αύγουστος.

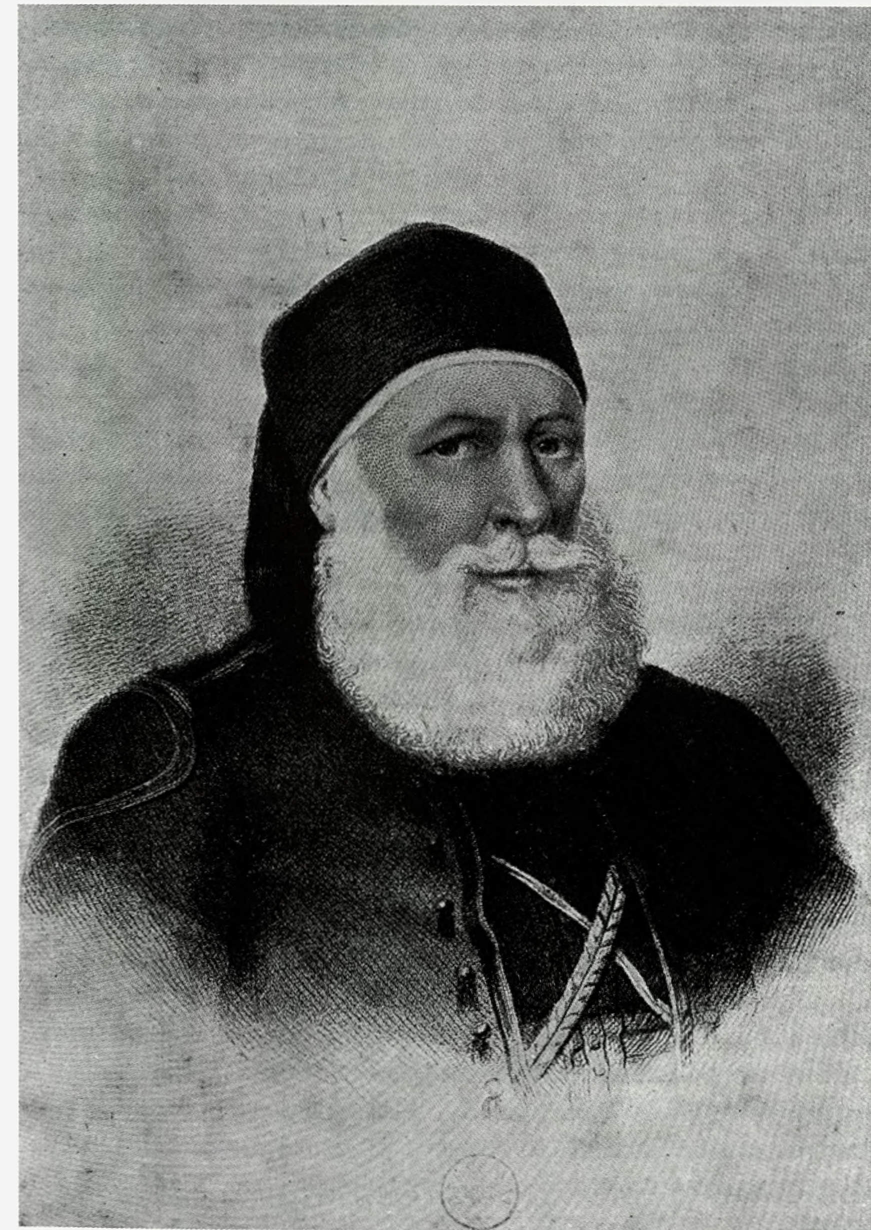
Ο Μωχάμετ Άλι

Στα ίχνη του Πτολεμαίου Α΄ βρέθηκε, ύστερα από πολλούς αιώνες, ο ιδρυτής της Β΄ Μακεδονικής δυναστείας, Μωχάμετ Άλι. Και αυτός αποβιβάστηκε στο Αμπουκίρ, όπως ο Πτολεμαίος, και είχε στον νου του, από όσα βεβαιώνουν οι Ευρωπαίοι, τον Μ. Αλέξανδρο.

Συχνά περηφανευόταν για τη μακεδονίτικη καταγωγή του και, στους πρέσβεις και στους προξένους που τον επισκέπτονταν στο ανάκτορο του Καΐρου, έλεγε με κομπασμό: «Είμαι και εγώ από την πατρίδα του Πτολεμαίου, της Κλεοπάτρας και του Μεγάλου Αλεξάνδρου».

Οι Τούρκοι, που γνώριζαν την «έμμονη ιδέα» του Μωχάμετ Άλι για την πατρώα γη της Μακεδονίας, του πρότειναν το 1806 «την ανταλλαγή του πασσαλικίου της Αιγύπτου με το πασσαλίκιον της Θεσσαλονίκης».

Ο Μωχάμετ Άλι γεννήθηκε το 1769 στην Καβάλα από αρβανίτες γονείς και δεν ήταν στρατιωτικός, αλλά έμπορος. Μετά τον θάνατο του πα-

Μωχάμετ Άλη, ιδρυτής της δυναστείας της νεότερης Αιγύπτου

τέρα του Ιμπραήμ, που ήταν χωροφύλακας στην Καβάλα, εργάστηκε σε έναν οίκο συγκέντρωσης και διάθεσης καπνών. Αργότερα, έχοντας αποταμιεύσει μερικά χρήματα, ξεκίνησε δική του επιχείρηση εμπορίας καπνών, νυμφεύτηκε και απέκτησε τέσσερις γιους.

Οι δουλειές του όμως με τα καπνά -από ό,τι φαίνεται- δεν πήγαιναν και τόσο καλά, γι' αυτό στρατεύτηκε στα 31 του χρόνια, επιλέγοντας τις αποδοχές του υπολοχαγού, σε ένα σώμα αλβανών μισθοφόρων, το οποίο σχημάτισε η Πύλη εκτάκτως στην Ανατολική Μακεδονία, για να το στείλει στην Αίγυπτο.

Αυτό το σώμα, μαζί με άλλα τουρκικά στρατεύματα υπό τον Χοσρέφ πασά, αποβίβασε στις 8 Μαρτίου 1801 ο Καπετάν πασάς στο Αμπουκίρ, κοντά στην Αλεξάνδρεια, προκειμένου να εκδιώξει μαζί με τους Άγγλους -οι οποίοι τότε ήταν σύμμαχοί τους- τους Γάλλους του Βοναπάρτη, που είχαν καταλάβει την Αίγυπτο από το 1789.

Έτσι, ο Μωχάμετ Άλι βρέθηκε στην Αίγυπτο. Διακρίθηκε στη μάχη του Αμπουκίρ[2] (όπου 20.000 Άγγλοι και Τουρκο-Αλβανοί κυρίευσαν τη θέση που κατείχαν οι 1.600 άντρες του γάλλου στρατηγού Φριάν) και σύντομα, χάρη στην ευφυΐα και την τόλμη του, κατόρθωσε να προαχθεί στον βαθμό του υποστράτηγου.

Σε τέσσερα χρόνια, το 1805, μετά την εκδίωξη των Γάλλων, αναγνωρίστηκε από την Πύλη ως βαλής (πασάς) του Καΐρου και το 1807 έγινε, επίσης, βαλής της Αλεξάνδρειας, που συγκροτούσε πριν ανεξάρτητη διοίκηση. Αυτό συνέβη μετά την ήττα των πρώην συμμάχων τους Άγγλων, οι οποίοι είχαν αποβιβαστεί στην Αλεξάνδρεια, για να την καταλάβουν στις 17 Μαρτίου 1807, αλλά ο Μωχάμετ Άλι τους απέκρουσε επιτυχώς και έτσι η Πύλη του παραχώρησε το δεύτερο πασαλίκι.

Οι Αγγλο-Γάλλοι, λοιπόν, που εποφθαλμιούσαν συνεχώς την εύφορη Αίγυπτο με όργανο τη νωθρή Τουρκία, «βρήκαν τον δάσκαλό τους» μέσα σε λίγα χρόνια από τον Καβαλιώτη, πρώην έμπορο καπνών.

Οι Μαμελούκοι και ο Μωχάμετ Άλι

Ουσιαστικός ηγεμόνας της Αιγύπτου έγινε ο Μωχάμετ Άλι μετά τη σφαγή των Μαμελούκων (αραβ. Μαμλούκ: σκλάβος, δούλος που ανήκει «εν πλήρει κυριότητι» σε άλλον). Οι Μαμελούκοι κυβερνούσαν τη χώρα έξι αιώνες συνεχώς πριν από αυτόν, έχοντας ανεβάσει στον θρόνο του Καΐρου ακόμη και μαμελούκους σουλτάνους. Αυτοί κατόρθωσαν να απωθήσουν τους Μογγόλους το 1400, να καταλάβουν την Κύπρο το 1426, να καταστείλουν τις εξεγέρσεις των Βεδουΐνων και να καταστήσουν την Αίγυπτο κύρια εμπορική και διαμετακομιστική οδό ανάμεσα στην Ανατολή και τη Μεσόγειο.

Το 1517 το Σουλτανάτο των Μαμελούκων του Καΐρου υπέκυψε στους Οθωμανούς. Οι Μαμελούκοι, όμως, δεν ξεκληρίστηκαν. Αντιθέτως, χάρη στην παιδεία τους και στις οργανωτικές τους ικανότητες, εξακολούθησαν να ασκούν ισχυρή πολιτική επιρροή στελεχώνοντας το κράτος της Αιγύπτου, σε όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής, από το 1517 ως το 1798, τη χρονιά δηλαδή που κατέλαβαν την Αίγυπτο οι Γάλλοι του Βοναπάρτη.

Ο Βοναπάρτης βρέθηκε αντιμέτωπος με μαμελουκικά στρατεύματα, στα οποία προστέθηκαν αργότερα τα μισθοφορικά της Πύλης, με τον υπολοχαγό και μετέπειτα υποστράτηγο Μωχάμετ Άλι.

Στα 281 χρόνια της τουρκοκρατίας, στους Μαμελούκους είχε ανατεθεί «προνομιακά» η περιφερειακή διοίκηση της Αιγύπτου. Οι 24 μπέηδες Μαμελούκοι συνέλεγαν από τις ισάριθμες περιφέρειες τους φόρους της Υψηλής Πύλης, που τους συγκέντρωνε ο τούρκος βαλής (αντιβασιλιάς) του Καΐρου -θέση που κατέλαβε ο Μωχάμετ Άλι-, για να τους στείλει στην Πόλη.

Καθένας από τους 24 μαμελούκους μπέηδες της Αιγύπτου στα χρόνια του Μωχάμετ Άλι είχε τον «οίκο» του, ο οποίος ανανεωνόταν με την ετήσια αγορά νέων δούλων (Mam Luk) από τον Καύκασο. Οι νέοι, ύστερα από σκληρή εκπαίδευση, αποκτούσαν την ελευθερία τους, ίππο και σύζυγο -μία γεωργιανή δούλα που τους την έδινε ο μπέης, καθόσον οι μεικτοί γάμοι απαγορεύονταν- και υπηρετούσαν τον μπέη και τον γιο του στο αστυνομικό και φοροεισπρακτικό τους έργο ή κάποιος νέος δούλος σκότωνε τον μπέη, καταλαμβάνοντας είτε με τη συνέργεια είτε με την ανοχή των άλλων τη θέση του.

Προς τα τέλη του 17ου αιώνα, η οθωμανική ισχύς άρχισε να εξασθενεί σε όλη την αυτοκρατορία και η Πύλη αναγκάστηκε να δώσει περισσότερα «προνόμια» στους Μαμελούκους, αναγνωρίζοντας τη σχετική αυτονομία τους.

Όταν ο Μωχάμετ Άλι έγινε βαλής, κάλεσε σε δεξίωση στην ακρόπολη του Καΐρου τους 400 πλέον ισχυρούς Μαμελούκους της Αιγύπτου. Αφορμή για την πρόσκληση ήταν η αποστολή στην Αραβία του αιγυπτιακού στρατού, υπό τον ανήλικο γιο του, «πρίγκιπα» Τουσούν.

Έτσι, το απόγευμα της 1ης Μαρτίου 1811, οι 24 μπέηδες με την ακολουθία τους ανέβαιναν ανύποπτοι σε πομπή τον ανηφορικό δρόμο στην ακρόπολη -που από τότε ονομάστηκε «κόκκινος», αιματοβαμμένος- για την επίσημη τελετή. Εκεί οι αλβανοί στρατιώτες του Μωχάμετ Άλι, που ενέδρευαν, τους έσφαξαν «μέχρις ενός».

Την ίδια στιγμή, σε κάθε επαρχία -βάσει σχεδίου- σφαγιάστηκαν άλλοι 1.000 Μαμελούκοι. Έτσι, χάθηκαν για πάντα, ύστερα από 560 χρόνια συνεχούς παρουσίας τους στην Αίγυπτο.

Ο Μωχάμετ Άλι μπορεί να παραλληλιστεί γι' αυτή του την πράξη μόνο με τον Μάρκο Κράσσο, ένα ρωμαίο έμπορο και τραπεζίτη, που δεν ήταν στρατιώτης ως τα 31 του χρόνια. Τότε έπιασε για πρώτη φορά όπλο, για να σφάξει και να σταυρώσει τους δούλους του Σπάρτακου. Μάλιστα, η πολιτική οργάνωση των μαμελούκων δούλων θυμίζει τη σχεδιαζόμενη «πολιτεία του Ήλιου» των δούλων του Σπάρτακου και κρίνεται από τους ιστορικούς ως προοδευτική για την εποχή της.

Πολιτιστικά αυτοί οι δούλοι του Καυκάσου διακρίνονται για επιτεύγματα στην αρχιτεκτονική και κυρίως στην ιστοριογραφία. Στο σημερινό Κάιρο υπάρχουν πολλά μνημεία (μαυσωλεία, τζαμιά, σχολεία και άλλα κτίρια εκείνης της περιόδου) και στις βιβλιοθήκες σώζονται ακόμη εγκυκλοπαίδειες, βιογραφίες και χρονικά που γράφηκαν με σύσταση των Μαμελούκων και επιχορήγησή τους.

Μετά την εξολόθρευση των Μαμελούκων, ο Μωχάμετ Άλι έγινε ο μοναδικός, αδιαμφισβήτητος ηγεμόνας της Αιγύπτου.

Η στρατιωτική και οικονομική πολιτική του

Ο Μωχάμετ Άλι, ακολουθώντας το παράδειγμα του Πτολεμαίου, πρώτα ναυπήγησε στόλο, πιστεύοντας ότι μόνο με τη ναυτική υπεροχή θα μπορούσε να διασφαλίσει την Αίγυπτο τόσο από τους Αγγλο-Γάλλους όσο και από τους Τούρκους. Όταν ο στόλος του μαζί με τον τουρκικό βυθίστηκε στο Ναβαρίνο -κορυφαίο γεγονός που μας χάρισε την ανεξαρτησία μας- ο Μωχάμετ Άλι δημιούργησε νέο ισχυρό στόλο.

Επίσης, ίδρυσε στην Αλεξάνδρεια ναυπηγεία υπό τη διεύθυνση του Γάλλου ναυπηγού de Cerisy[3], στα οποία εργάζονταν ασταμάτητα 5.000 εργάτες. Μετά τη ναυπήγηση, η στελέχωση των πλοίων γινόταν κατά το γαλλικό σύστημα και αρκετοί αξιωματικοί και κυβερνήτες ήταν Γάλλοι.

Το δεύτερο μέτρο του Μωχάμετ Άλι που θυμίζει πολιτική Πτολεμαίου ήταν η γεωργική, εμπορική και θρησκευτική πολιτική του.

Ειδικότερα, στέρησε από τις παλιές τάξεις των γαιοκτημόνων της Αιγύπτου όλη τη γη τους και την έκανε κρατική, «δική του». Βελτίωσε το αρδευτικό σύστημα, ανοίγοντας νέα κανάλια, όπως αυτό της Μαχμουρδίας και, τέλος, εισήγαγε την καλλιέργεια του βαμβακιού, το οποίο αργότερα -ιδιαίτερα στα χρόνια του Αμερικανικού εμφυλίου- πολλαπλασίασε το εθνικό εισόδημα της Αιγύπτου[4].

Με τα μέτρα που θέσπισε, η αγορά και η πώληση οποιουδήποτε γεωργικού προϊόντος ήταν αποκλειστικά δικαίωμα του ηγεμόνα, όπως επίσης το σύστημα της καλλιέργειας και το είδος της σποράς. Ο ίδιος πλέον «αγόραζε» ολόκληρη την παραγωγή της Αιγύπτου, ορίζοντας την τιμή αγοράς για κάθε είδος. Έτσι, ο φελάχος καλλιεργητής αγόραζε από τις κρατικές αποθήκες, δηλαδή από τον Μωχάμετ Άλι, το σιτάρι και τα κουκιά, τη μόνη τροφή του, ακριβότερα από ό,τι του τα είχε διαθέσει.

Οι φόροι πληρώνονταν σε είδος. Χίλιες φελούκες έπλεαν στον Νείλο και στις διώρυγες του Δέλτα, για την είσπραξη των φόρων σε σιτάρι και βαμβάκι[5].

Παράλληλα με τις καλλιέργειες, οργάνωσε στην Αίγυπτο και την πρώτη βιομηχανία υφασμάτων (λινών, βαμβακερών, μάλλινων) αλλά και σιδήρου, μολύβδου, όπλων και χρωμάτων.

Τους 30.000-40.000 εργάτες περίπου που χρησιμοποιούσε στα εργοστάσιά του τους στρατολογούσε διά της βίας. Πολλοί, μάλιστα, για να αποφύγουν τα εργοστάσια, υποβάλλονταν σε εκούσιους ακρωτηριασμούς.

Όπως ο Πτολεμαίος, έτσι και ο Μωχάμετ Αλι έγινε ο μόνος ιδιοκτήτης σε όλη την Αίγυπτο, ο μόνος έμπορος αλλά και ο μόνος βιομήχανος και, κατ' επέκταση, ο μεγαλύτερος καπιταλιστής του τότε γνωστού κόσμου.

Συμβούλους του σε οικονομικά και εμπορικά θέματα είχε κυρίως Έλληνες. Ο Τοσίτσας, ο μετσοβίτης φίλος του από τα χρόνια που εμπορευόταν στην Καβάλα, ήταν ο τραπεζίτης του. Το 1843 θα ιδρύσουν μαζί την «Τράπεζα του Κράτους», βάζοντας 400.000 φράγκα ο πασάς και 200.000 φράγκα ο Τοσίτσας. Διευθυντή του Νομισματοκοπείου της Αιγύπτου διόρισε τον Ροδίτη Αθανάσιο Καζούλη και συνεργάστηκε με τον Δ. Αναστάση, τον Ζιζίνια, τον Τασσήκα κ.ά.[6]

Στη θρησκευτική του πολιτική διέφερε από τον Πτολεμαίο, ήταν ανεξίθρησκος[7]. Το 1825 επέτρεψε να τελούνται λειτουργίες από τους αρχηγούς όλων των θρησκειών. Ενίσχυσε, ωστόσο, το Ισλάμ. Έκτισε αρκετά

τζαμιά και ένα μεγαλοπρεπέστατο τέμενος στην ακρόπολη του Καΐρου, για να στεγάσει τον τάφο του. Τον Φελάχο πλέον δεν τον οδηγούσαν, όπως παλιά, η Ίσιδα και ο Άμμων Ρα στις καλλιέργειες του Δέλτα, αλλά ο ίδιος ο Προφήτης.

Η Πτολεμαϊκή δυναστεία

Ο Πτολεμαίος Α΄ ο Σωτήρ και ο Μωχάμετ Άλι ίδρυσαν κραταιές δυναστείες. Ο γιος του Σωτήρος, Πτολεμαίος Β΄ ο Φιλάδελφος (284-246 π.Χ) ανέβηκε στον θρόνο, αφού προηγουμένως σκότωσε τον αδερφό του Αιγαίο στην Αλεξάνδρεια και τον αδερφό του Μελέαγρο στην Κύπρο.

Στη συνέχεια ο Φιλάδελφος νυμφεύτηκε την αδερφή του Αρσινόη Β΄, που του χάρισε τον διάδοχο του θρόνου Πτολεμαίο Γ΄ τον Ευεργέτη (246-

Χεδίβης Ισμαήλ

222 π.Χ). Ο Ευεργέτης γέννησε τον Πτολεμαίο Δ΄ τον Φιλοπάτορα (221-205 π.Χ.), που διέταξε ως «Φιλοπάτωρ» τη δολοφονία της μητέρας του, του αδερφού του και του θείου του. Τηρώντας μάλιστα το έθιμο της αιμομιξίας, νυμφεύτηκε την αδερφή του Αρσινόη Γ΄, που του χάρισε τον Πτολεμαίο Ε΄ τον Επιφανή. Ακολούθησε ο ΣΤ΄ ο Φιλομήτωρ (180-145 π.Χ.), που νυμφεύτηκε την αδερφή του Κλεοπάτρα Β΄. Μετά τον νέο Φιλοπάτορα Η΄ και τον νέο Ευεργέτη Β΄, ακολούθησε ο Σωτήρ Β΄, που πρωτοτύπησε, γιατί νυμφεύτηκε και τις δύο του αδερφές, την Κλεοπάτρα Δ΄ και τη νεότερη Κλεοπάτρα Σελήνη κ.ο.κ. έως τον τελευταίο, τον Καισαρίωνα (47-30 π.Χ.), που «συνελήφθη» όμως χάρη στην επέμβαση της Ρώμης. Ήταν γιος του Ιούλιου Καίσαρα και της τελευταίας Κλεοπάτρας Ζ΄.

Η δυναστεία του Μωχάμετ Άλι

Πρώτος στη δυναστεία, ο οποίος βασίλευσε μόνο για μερικούς μήνες, ήταν ο γνωστός σε μας από την εκστρατεία του στον Μοριά και την ήττα του στο Ναβαρίνο, Ιμπραήμ πασάς, πρωτότοκος γιος του Μωχάμετ Άλι. Μετά τον θάνατό του ανέβηκε στον θρόνο ο Αμπάς Α΄ (1848-1854), εγγονός του Μωχάμετ Άλι. Τον Αμπάς διαδέχτηκε ο νεότερος γιος του Μωχάμετ Άλι, ο Σαΐδ (1854-1863). Αυτόν, που ήταν αρκετά συμπαθής και ανεξίθρησκος, τον διαδέχτηκε ο ανεψιός του Ισμαήλ, που ήταν γιος του Ιμπραήμ και εγγονός του Μωχάμετ Άλι.

Ο Ισμαήλ σπούδασε στη Γαλλία, στην Ecole Saint Cyr[8]. Ίδρυσε μεταξύ άλλων την Όπερα του Καΐρου και ανέθεσε στον Βέρντι να του συνθέσει την «Άιντα». Προχώρησε, επίσης, στη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ. Στα εγκαίνια του έργου, που ολοκληρώθηκε στις 14 Μαρτίου 1869, φιλοξενήθηκαν οι περισσότεροι γαλαζοαίματοι της Ευρώπης, μεταξύ αυτών και η αυτοκράτειρα της Γαλλίας Ευγενία -που, για την ολιγοήμερη παραμονή της στο Κάιρο, ο Ισμαήλ της έκτισε ειδικό ανάκτορο[9]. Ακόμη, παρευρέθηκαν ο αυτοκράτορας της Αυστρίας Φραγκίσκος Ιωσήφ, οι πρίγκιπες της Ολλανδίας, της Πρωσσίας, του Ανόβερο κ.ά. Τα έξοδα όμως ήταν πολλά και από τις Μεγάλες Δυνάμεις υποβλήθηκε αργότερα Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος στην Αίγυπτο.

Γιος του Ισμαήλ, εγγονός του Ιμπραήμ και δισέγγονος του Μωχάμετ Άλι ήταν ο ένατος ηγεμόνας της δυναστείας, ο Φουάτ Α΄, πατέρας του τελευταίου βασιλιά Φαρούκ.

Το πνευματικό έργο του

Ο Πτολεμαίος Α΄ ο Λάγου ή Σωτήρ ίδρυσε το «μουσείο» ως κέντρο εργασίας λογίων και καλλιτεχνών, καθώς και την περίφημη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας.

Ο Μωχάμετ Άλι είχε την τόλμη να ανοίξει τα σύνορα της Αιγύπτου στην ευρωπαϊκή τεχνολογία σε όλους τους τομείς: στην αγροτική οικονομία, στη βιοτεχνία, στο εμπόριο και κυρίως στη στρατιωτική δομή.

Καθώς η χώρα του χρειαζόταν γιατρούς, μηχανικούς, κτηνιάτρους και άλλες ειδικότητες, επένδυσε από τα κέρδη των γεωργικών προϊόντων και στην παιδεία, δημιουργώντας σχολές δυτικού τύπου, και έστειλε νέους με

υποτροφίες στο εξωτερικό, κυρίως στη Γαλλία[10]. Επίσης, έδειξε ενδιαφέρον για την Αιγυπτιολογία και με επιχορήγησή του ο Champollion έγραψε δύο μελέτες. Επί των ημερών του εκδίδονταν τρεις εφημερίδες, μία τουρκόφωνη, μία αραβόφωνη στο Κάιρο και μία γαλλόφωνη στην Αλεξάνδρεια. Μάλιστα, έμαθε και ο ίδιος γράμματα, επειδή ήταν αναλφάβητος, βάζοντας στα 50 του μία γριά σκλάβα να του μάθει γραφή και ανάγνωση.

Ο Χεβίδης Ισμαήλ, ο εγγονός του, ήταν ιδρυτής της Γεωγραφικής Εταιρείας της Αιγύπτου (1875) και του Πανεπιστημίου του Καΐρου, του οποίου ο Φουάτ υπήρξε ο πρώτος πρύτανης-πρόεδρός του.

Ο Μωχάμετ Άλι και η Ελληνική Επανάσταση

Ο πασάς, ήδη από την «ανάρρησή» του στον θρόνο της Αιγύπτου, αρχίζει να ευνοεί ό,τι εξασθενεί την Πύλη και γι' αυτό ανέχεται τη δράση της Φιλικής Εταιρείας στην Αίγυπτο.

Πληροφορείται τον ρόλο, τις μετακινήσεις και τις επαφές που έχει στην Αλεξάνδρεια και στο Κάιρο ο απεσταλμένος της Φιλικής Εταιρείας Αντώνιος Πελοπίδας από την Στεμνίτσα και δεν αντιδρά. Όταν μερικούς μήνες αργότερα, με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης, οι μυημένοι από τον Αντώνιο Πελοπίδα αλλά και οι στενοί συνεργάτες και μυστικοσύμβουλοι του πασά σε οικονομικά θέματα Θεόδωρος και Μιχαήλ Τοσίτσας, Κυριάκος Τασσήκας, Αθανάσιος Καζούλης και άλλοι συγκεντρώνουν και στέλνουν πολεμοφόδια, χρήματα και τρόφιμα στους αγωνιζόμενους Έλληνες, ο πασάς πάλι δεν αντιδρά.

Ιμπραήμ πασά

Ανέχεται, επίσης, την αποστολή σώματος ένοπλων εθελοντών στη Σύρο υπό τον Ζαχαρία Αθανασίου από τις Σέρρες, που ήταν «άνθρωπός» του, σύμβουλος-αυλικός στα ανάκτορα του Καΐρου για στρατιωτικά θέματα. Ανέχεται και την αποστολή δεύτερου σώματος υπό τον Ι. Χατζηχρήστο. Και, όταν η Πύλη προστάζει να δημευτούν οι περιουσίες των Ρωμιών που μετέχουν στην Επανάσταση, ο πασάς όχι μόνο δεν δημεύει καμία περιουσία Έλληνα Αιγυπτιώτη, αλλά δίνει και άσυλο σε πρόσφυγες που γλίτωσαν από τη σφαγή των Κυδωνιών, της Χίου ή των Ψαρών[11].

Όταν, όμως, η Πύλη τον διατάζει επιτακτικά στις 10 Ιανουαρίου 1824 να καταστείλει την Ελληνική Επανάσταση στον Μοριά, τότε πλέον ως υποτελής του σουλτάνου είναι υποχρεωμένος να εκστρατεύσει.

Εάν αρνιόταν, θα έχανε το Πασαλίκι της Αιγύπτου και θα είχε το τέλος του Αλή πασά των Ιωαννίνων, όπως είχε αφήσει να εννοηθεί η Πύλη. Επιπροσθέτως, θα είχε προβλήματα από την πλευρά της Ιεράς Συμμαχίας -που χαρακτήρισε ευθύς εξαρχής την Ελληνική Επανάσταση «ανταρσία εναντίον νομίμου και κυριάρχου μονάρχη».

Ο Μωχάμετ Άλι γνώριζε ότι η Αυστρία[12] και ο Πάπας είχαν ταχθεί υπέρ της αποστολής του αιγυπτιακού στόλου και του στρατού στον Μοριά. Δεν γνώριζε επακριβώς τις προθέσεις των Αγγλο-Γάλλων, οι οποίοι, από ό,τι φαίνεται, τότε ήταν αντίθετοι με την αιγυπτιακή ανάμειξη στον Μοριά. Γνώριζε μόνο το πάγιο δόγμα της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής, που έλεγε: «Ισχυρός σουλτάνος, ισχυρή Οθωμανική Αυτοκρατορία: φραγμός στην ρωσική επέκταση».

Οι Γάλλοι πάντως του συνέστησαν με τον στρατηγό Belliard[13] να περιοριστεί στην Κρήτη και οι Άγγλοι, για να τον αποτρέψουν, του έστειλαν ένα μυστικό απεσταλμένο, τον Graddock, ο οποίος όμως έφτασε στην Αλεξάνδρεια δύο μέρες μετά τον απόπλου του στόλου.

Ο πασάς, λοιπόν, για τους παραπάνω λόγους έστειλε τον στόλο και τον στρατό του υπό τον Ιμπραήμ στον Μοριά, με «κρύα καρδιά».

Μερικοί, υποτιμώντας τη νοημοσύνη του Μωχάμετ Άλι, υποστηρίζουν ότι τότε φέρθηκε επιπόλαια. Ότι έβλεπε δηλαδή την «εκστρατεία για την κατάκτηση του Μοριά» ως «λαμπρή ευκαιρία» για τη «μεταβολή της Ανατολικής Μεσογείου σε αιγυπτιακή λίμνη», όπως γράφει ο Sabry, κτλ.

Ο Μωχάμετ Άλι γνώριζε ότι η εκστρατεία στον μακρινό Μοριά ήταν πραγματικά μάταιη. Τα στρατεύματα στον Μοριά θα έμεναν υποχρεωτικά χωρίς ανεφοδιασμό και ενισχύσεις, ενώ η παρουσία του στρατού του θα δημιουργούσε ευθύς εξαρχής προστριβές με τους Άγγλους, που κυριαρχούσαν τότε στα Επτάνησα. Για να μην χάσει το πασαλίκι, λοιπόν, και για να μην επικηρυχθεί ως «αποστάτης» από τον σουλτάνο και ως «ρέμπελος» από τον Μέτερνιχ και τον Πάπα, ήταν υποχρεωμένος να εκστρατεύσει.

Όταν αργότερα ο ηττημένος στο Ναβαρίνο Ιμπραήμ επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια, κουβαλώντας εκατοντάδες αιχμαλώτους Ρωμιούς, ο πασάς εμπόδισε τον πληθυσμό να προβεί σε αντίποινα κατά των Ρωμιών που ήταν εγκαταστημένοι στην Αίγυπτο και επέτρεψε στους αδερφούς Τοσίτσα και σε άλλους Έλληνες να εξαγοράσουν τους αιχμαλώτους συμπατριώτες τους που είχε μεταφέρει ο Ιμπραήμ και να τους απελευθερώσουν.

Με εξαίρεση την εκστρατεία στον Μοριά και τη φοβερή καταστροφή της Κάσου από τον αιγυπτιακό στόλο, η «φωτισμένη δεσποτεία» -όπως την ονομάζουν- του Μωχάμετ Άλι μάλλον ευνόησε το ελληνικό στοιχείο στην Αίγυπτο. Προστάτευσε τους έλληνες εμπόρους, ιδιαίτερα τους Μακεδονίτες[14], και επέτρεψε στο ελληνικό εμποροναυτικό κεφάλαιο να πάρει όλο το εξωτερικό εμπόριο στα χέρια του. (Το 1836 και 1837 η ελληνική σημαία ερχόταν πρώτη στη ναυτιλιακή κίνηση).

Υπάρχουν, βέβαια, και οι δύο νικηφόροι πόλεμοι που διεξήγαγε αργότερα ο πασάς κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το 1831-1832 και το 1839-1840, οι οποίοι κατά έμμεσο τρόπο ενίσχυσαν τη διαπραγματευτική θέση του νεοσύστατου τότε Ελληνικού Βασιλείου.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία σώθηκε τελικά με επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων την τελευταία στιγμή και αφού είχε παραδώσει όλο τον στόλο της στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Ο Μωχάμετ Άλι αναγκάστηκε να υποχωρήσει κάτω από την πίεση κυρίως των Άγγλων, εξασφαλίζοντας στις 6 Σεπτεμβρίου 1840[15] από τον σουλτάνο την κληρονομική διαδοχή στον θρόνο της Αιγύπτου των αρρένων μελών της οικογένειάς του, η οποία έφτασε ως τον Φαρούκ.

Δύο Μακεδονίτες, λοιπόν, μέσα από τα «παιχνίδια της ιστορίας», ο στρατηγός του Μ. Αλεξάνδρου Πτολεμαίος ο Λάγου ή Σωτήρ και ο θαυμαστής του Μ. Αλεξάνδρου Μωχάμετ Άλι από την Καβάλα ίδρυσαν κραταιές δυναστείες στην Αίγυπτο και μεγαλούργησαν.

Οι σημερινοί Αιγύπτιοι, κοιτάζοντας τα μνημεία τους και κυρίως μέσα από τα βιβλία της ιστορίας, τους «αναπολούν» μάλλον «συμπαθώς» και «ευνοϊκά», ενώ δεν τρέφουν τα ίδια αισθήματα για άλλους επήλυδες που έσπευσαν να κατακτήσουν και να ρημάξουν την ευλογημένη χώρα του Νείλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ραδ. Γ. Ραδόπουλου, «Ο Βασιλεύς Φουάτ ο Α΄ και η Αναγεννώμενη Αίγυπτος. Μετά συνοπτικής ιστορίας του Μωχάμετ Άλι και του Χεδίβου Ισμαήλ», Αλεξάνδρεια 1930.
2. M. Sabry, *L' Empire Egyptien sous Mohamed-Ali et la Question d' Orient (1811-1849) Egypt-Arabia-Soudan-Moree-Crete-Syrie-Palestine. Histoire Diplomatique d' apres de sources prives et de documents inedits recueillis aux archives du Caire, de Paris, de Londres et de Vienne*, Paris 1930. (Ο Sabry, από τον οποίο αντλούν οι Ραδόπουλος, Τσίρκας κ.ά. θεωρείται σημαντικός για τον μελετητή της περιόδου του Μ. Άλι).
3. Στρατή Τσίρκα, «Ο Καβάφης και η Εποχή του», Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978.
4. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τόμ. 4ος (1824-1826), Αθήνα 1982.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το Κοινό των Νησιωτών το είχε ιδρύσει ο Αντίγονος ο Μονόφθαλμος το 315 π.Χ. και σε αυτό περιλαμβάνονταν όλα τα νησιά του Αιγαίου (Βλ. Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα, τ. 51, σ. 116 κ.ε.).
2. Η πρώτη μάχη του Αμπουκίρ έγινε στις 25 Ιουλίου 1799, όταν ο Ναπολέων Βοναπάρτης έριξε στη θάλασσα μία τουρκική στρατιά, που είχαν αποβιβάσει εκεί οι Άγγλοι. Ένα χρόνο πριν, την 1η Αύγουστου 1798, στον ημικυκλικό όρμο του Αμπουκίρ, ο γαλλικός στόλος υπό τον ναύαρχο Μπριούς κατελήφθη στο αγκυροβόλιό του και καταστράφηκε από τον αγγλικό στόλο του Νέλσονα.
3. Ρ. Ραδόπουλου, «*Ο Βασιλεύς Φουάτ ο Α΄ και η Αναγεννώμενη Αίγυπτος. Μετά συνοπτικής ιστορίας του Μωχάμετ Άλη και του Χεδίβου Ισμαήλ*», Αλεξάνδρεια 1930, σ. 38 κ.ε.
4. Ο Αμερικανικός Εμφύλιος (1861-1865) σταμάτησε τις εξαγωγές βαμβακιού. Τα κλωστήρια της Ευρώπης αναγκάζονται να κλείσουν. Η κρίση κτυπάει προπαντός την Αγγλία, η οποία στέλνει να μαζέψουν όσο όσο τα βαμβάκια που βρίσκονται στην Αίγυπτο. Έτσι, οι τιμές του βαμβακιού ανεβαίνουν ραγδαία, καθώς το εθνικό εισόδημα της Αιγύπτου το 1861 πενταπλασιάζεται. (Βλ. Στρ. Τσίρκα, «*Ο Καβάφης και η εποχή του*», Εκδ. Κέδρος, 1978, σ. 54 κ.ε.).
5. Ρ. Ραδόπουλου, *ό.π.*, σ. 28.
6. Στρ. Τσίρκα, *ό.π.*, σ. 41.
7. M. Sabry, «*L' Empire Egyptien sous Mohamed - Ali et la Question d' Orient (1811-1849) Egypte-Arabia-Soudan-Moree-Crete-Syrie-Palestine. Histoire Diplomatique d' aprew de sources prives et de documents inedits recueillis aux archives du Caire, de Paris, de Londres et de Vienne*», Paris 1930, σ. 91-92 κ.ε.
8. Ρ. Ραδόπουλου, *ό.π.*, σ. 15 κ.ε.
9. Στεγάζει το λόμπι και τις αίθουσες χορών και δεξιώσεων του σημερινού ξενοδοχείου «Μάριοτ».
10. Ρ. Ραδόπουλου, *ό.π.*, σ. 41 κ.ε.
11. Στρ. Τσίρκα, *ό.π.*, σ. 40.
12. Η «ιδέα» για την αιγυπτιακή εμπλοκή ήταν του Μέτερνιχ ή του F. Von Genz, μυστικοσυμβούλου του Μέτερνιχ και θεωρητικού της ευρωπαϊκής απολυταρχίας. [Βλ. Κυριάκου Σιμόπουλου, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τόμ. 4ος (1824-1826), Αθήνα 1982, σ. 41 κ.ε.].
13. Κ. Σιμόπουλου, *ό.π.*, σ. 42.
14. Στρ. Τσίρκα, *ό.π.*, σ. 34 κ.ε.
15. Κατοχυρώθηκε με τη συνθήκη του Λονδίνου της 13ης Ιουλίου 1841.

Το όπιο της Θεσσαλονίκης - Άνοδος και πτώση ενός φημισμένου προϊόντος

Ευαγγελία Α. Βαρέλλα

Ηδη από την πέμπτη προχριστιανική χιλιετία ανιχνεύεται στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης η παρουσία μήκωνος της υπνοφόρου. Πρόκειται για τον πρώτο εγκλιματισμό του φυτού σε ευρωπαϊκό έδαφος - εγγύηση ποιότητος για ένα προϊόν που επρόκειτο πολύ αργότερα να εκτιμηθεί σε διεθνές επίπεδο[*].

Η εμπορία κατά την οθωμανική περίοδο

Κατά τους πρώτους οθωμανικούς αιώνες το όπιο καταναλίσκεται κυρίως επί τόπου[1] και μόνον στην δεκαετία του 1880 η εμπορία ανθίζει με τρόπο ανέλπιστο αλλ' ευεξήγητο, αν κανείς λάβει υπ' όψη την ιδιαιτέρως υψηλή του περιεκτικότητα σε μορφίνη. Αναφορές στον πολύτιμο οπό - απόρροια κοινοτικής αυτοσυνειδησίας ή επακόλουθο αισθητικών προτιμήσεων - συναντώνται πλέον και στα επιστολόχαρτα μεγάλων εξαγωγικών οίκων.

Το αποκαλούμενο *όπιο της Θεσσαλονίκης* προέρχεται απ' ολόκληρη την κεντρική Μακεδονία, κυρίως από τις Σέρρες, το Κιλκίς και τον Λαγκαδά. Περί τα τέλη, μάλιστα, του ιθ΄ αιώνα ένα ποσοστό έφθανε από την Μικρά Ασία: η επίπονη διαδικασία της σιδηροδρομικής μεταφοράς εύρισκε την ανταμοιβή της στο βέβαιο και αξιοσημείωτο κέρδος[2,3].

Περί το 1870 οι ετήσιες εξαγωγές εγγίζουν τις τριάντα χιλιάδες πιάστρα και ανταποκρίνονται στην ιταλική και - σε κάπως μικρότερο βαθμό - γαλλική ζήτηση. Δέκα χρόνια αργότερα οι τιμές ανέρχονται στα εκατό με εκατόν δέκα πιάστρα το χιλιόγραμμο. Αγοραστής του ημίσεως και πλέον είναι η Γαλλία και ακολουθούν η Ιταλία, η Αυστροουγγρική αυτοκρατορία, η Ελβετία, η Γερμανία, η Βρετανία. Σύντομα οι δύο τελευταίες, καθώς και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής - κυρίως η Φιλαδέλφεια και η Νέα Υόρκη, - θα απορροφήσουν σχεδόν ολόκληρη την παραγωγή[2].

Ούτω το όπιο κρατά σημαίνουσα θέση στις εμπορικές συναλλαγές των τελευταίων οθωμανικών δεκαετιών της πόλεως, καθώς η διακίνησή του αφορά το ένα, περίπου, έβδομο των δραστηριοτήτων του λιμένος[3]:

1885	4,3%
1891	9,0%
1900	14,1%
1906	5,2%
1911	5,5%

Μολονότι η εντυπωσιακή αυτή πορεία δεν ήταν πάντοτε σταθερή, οι εξαγωγές δεκαπλασιάζονται από το 1880 έως τις παραμονές της απελευθερώσεως[4]:

	τόνοι	£		τόνοι	£
1880	10	-	1898	53	-
1883	58	108.000	1899	109	157.000
1884	50	80.000	1900	112	169.000
1885	38	35.000	1901	92	-
1887	40	17.000	1902	54	-
1888	48	19.000	1903	65	95.000
1889	78	-	1904	170	72.000
1890	85	-	1905	37	34.000
1891	81	-	1906	66	82.000
1892	68	-	1907	20	69.000
1893	17	-	1908	53	102.000
1894	70	-	1909	43	87.000
1895	75	-	1910	102	165.000
1896	58	-	1911	14	76.000
1897	78	-	1912	132	-

Βασισμένο στην συγκομιδή, τα αποθέματα και την ζήτηση, το κόστος εμφανίζει μεγάλες διακυμάνσεις. Ούτω οι τιμές F.O.B. Θεσσαλονίκη μιας λίβρας οπίου σε αγγλικά σελίνια παρουσιάζουν εντυπωσιακές αυξομειώσεις, ενίοτε και εντός του ιδίου έτους, όπως επί παραδείγματι το 1894, το 1902 ή το 1907[3]:

Διαφήμιση του οίκου Μιχ. Α. Βαρέλλα

	σελίνια		σελίνια
1886	20/-	1896	10/-
1887	15/9	1897	7/11 έως 9/-
1888	9/5 έως 10/9	1898	12/4 έως 13/9
1889	12/-	1902	7/- έως 11/1
1892	8/6	1907	12/- έως 20/4
1893	10/2 έως 10/10	1909	19/1
1894	9/6 έως 13/7		

Μεταξύ των εξαγωγέων των όψιμων οθωμανικών χρόνων σημαίνουσα είναι η παρουσία των Γκαμπαρέτ Γκαζαριάν, Ηλία Κονφορτές, Χαΐμ Μαργκίσσο, Μωύς Μπενσουσάν, Σαλτιέλ & Γουίτταλλ, Αλμπέρ Σαλώμ, Σπύρου Σουρούτζιεφ, Ιωάννου Τοπούζ, Δαυίδ Χασόν[5]. Λόγω της σημασίας του προϊόντος, κοινοπραξία τραπεζών της πόλεως επιχειρεί το 1892 να αποκτήσει το μονοπώλιο της διακινήσεώς του, μόνη δε η παρέμβαση του άγγλου προξένου και οι συνακόλουθες παραστάσεις του πρέσβεως της Βρετανίας προς την Υψηλή Πύλη θα ανακόψουν την καταστρατήγηση αυτή του ελευθέρου εμπορίου[2].

Στις συναλλαγές το όπιο συνοδεύεται από τους σπόρους της μήκωνος σε αναλογία τριάντα έως σαράντα χιλιόγραμμα ανά χιλιόγραμμο οπίου, με παραδεκτές προσμίξεις της τάξεως του 3%. Σημαντικοί προορισμοί του συμπληρωματικού αυτού προϊόντος ήταν η Γαλλία και κυρίως η Γερμανία, μεγάλη καταναλώτρια του ομωνύμου ελαίου. Κατά τις τελευταίες οθωμανικές δεκαετίες οι ετήσιες εξαγωγές κυμαίνονται από δέκα έως σαράντα χιλιάδες στερλίνες και αντιστοιχούν στο 1,5 έως 3% της κινήσεως του λιμένος. Μετά το 1908 η παραγωγή ελαττώνεται, υπερβαίνει ωστόσο το 1912 τους δύο χιλιάδες εννιακόσιους τόνους[3]. Οι τιμές F.O.B. Θεσσαλονίκη των σπόρων, εκφρασμένες σε αγγλικά σελίνια ανά συσκευασία των 50,78 χιλιογράμμων, παραμένουν μάλλον σταθερές[3]:

	σελίνια
1889	12/7
1892	15/2 έως 12/7
1894	12/5
1895	12/4
1896	12/7
1897	11/-
1902	12/6

Οι εξαγωγές κατά τον μεσοπόλεμο

Το 1914-'15 πενήντα τέσσερα στρέμματα της περιοχής περί την πόλη είναι αφιερωμένα στην καλλιέργεια του οπίου. Οι πεδιάδες του Λαγκαδά και των Σερρών προμηθεύουν το υπόλοιπο και το 1921 οι εξαγωγές φθάνουν τους εκατόν είκοσι πέντε τόνους[6]. Οι πρώτοι, εν τούτοις, νομοθετικοί περιορισμοί τάχιστα απολήγουν στο διάταγμα *Περί ναρκωτικών ουσιών* της 14ης Οκτωβρίου 1925, σε ισχύ από την 5η Μαΐου 1926. Κατ' αυτό η καλλιέργεια και η εμπορία της δρόγης τίθενται υπό αυστηρότατο έλεγχο του Κρατικού Μονοπωλίου. Σύντομα το όπιο της Θεσσαλονίκης θα υποκατασταθεί στις ευρωπαϊκές αγορές από το σερβικό ή βουλγαρικό. Η μακεδονική παραγωγή - αντιστοιχούσα το 1927 σε χίλιες εκατόν πενήντα στερλίνες - εξάγεται κατά μέγιστο ποσοστό στην Ελβετία, από την οποία επιστρέφει υπό μορφή φαρμακευτικών εκχυλισμάτων[7]:

	τόνοι
1921	125
1923	1,4
1924	0,5
1952	6,3
1926	0,40
1927	0,9

Συσκευασμένο σε λευκοσιδηρά κιβώτια των εκατόν σαράντα πέντε λιβρών, το όπιο υφίσταται το μάλλον υψηλό τέλος εξαγωγής των 5,12 δραχμών ανά χιλιόγραμμο, έναντι 0,004 δραχμών για τους σπόρους[5]. Αρίστων προδιαγραφών και εξειδικευμένης θεραπευτικής χρήσεως, το πολύτιμο προϊόν πωλείται συνήθως παραλλήλως με τον κρόκο. Μεταξύ των πλέον ενεργών εμπορευομένων καταλέγονται οι οίκοι Αλμπέρ Σαλώμ & Σία και Αδελφοί Μπένη[8].

Μολονότι περιζήτητη πρώτη ύλη στις χώρες με ανεπτυγμένη φαρμακευτική βιομηχανία, το όπιο της Θεσσαλονίκης ήταν άγνωστο στην νότιο

Επιστολόχαρτο του οίκου Μουράδογλου, 1915

Ελλάδα. Οι επίσημες ή ημιεπίσημες φαρμακοποιίες του Βασιλείου - ούτω η *Στρατιωτική Φαρμακογραφία* του 1914[9] και η *Ελληνική Φαρμακοποιία II* του 1924[10] - προτιμούν το μικρασιατικό ομόλογό του, το οποίο διακινείται σχεδόν αποκλειστικώς μέσω Σμύρνης. Άλλωστε, η μήκων της Ανατολής είναι ευρύτατα γνωστή από τις αρχές ακόμη του ιθ΄ αιώνα και έχει αναγορευθεί σε ρυθμιστή της περιεκτικότητας των γαληνικών σκευασμάτων πολύ πριν εμφανισθεί στην αγορά το μακεδονικό προϊόν. Αναλυτικά αλλ' ασαφέστερα, τα ακαδημαϊκά εγχειρίδια του μεσοπολέμου αρκούνται στην επισήμανση της υψηλής του περιεκτικότητας σε μορφίνη[11].

Τα χαρακτηριστικά του οπίου της Θεσσαλονίκης

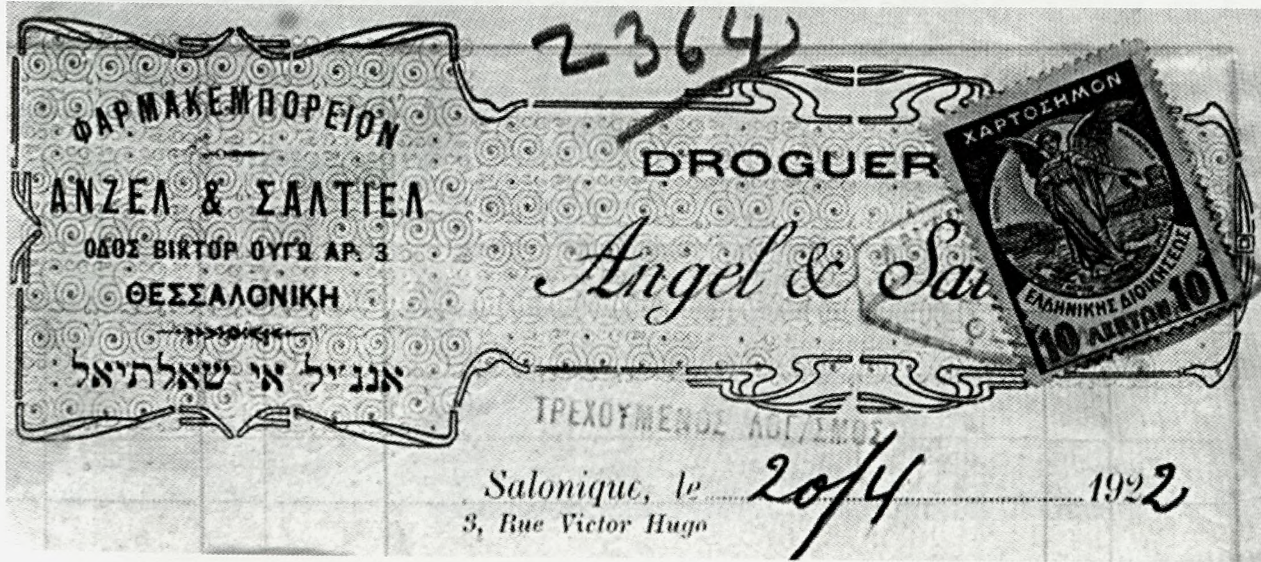
Ο μακεδονικός οπός είναι κατά πολύ ανώτερος του μικρασιατικού. *Το όπιο της Θεσσαλονίκης διαθέτει μάζα λεπτή και ανάλαφρη, χωρίς κανένα ίχνος του περικαρπίου των κωδειών, και συνεπώς είναι πλουσιότατο σε μορφίνη (15 έως 20%), μερικές μάλιστα προελεύσεις αποδίδουν πλέον του 20%. Το όπιο της Σμύρνης και της Κωνσταντινουπόλεως έχει μάζα χονδροειδή από τα υπολείμματα του περικαρπίου, και συνεπώς η περιεκτικότητά του σε μορφίνη είναι μόλις 9 έως 14%*[2]. Στην πραγματικότητα η μέση περιεκτικότητα του οπίου της Θεσσαλονίκης σε μορφίνη είναι 12 έως 17%, ενώ αυτό της Σμύρνης σπανίως υπερβαίνει το 10%[12]. Αναλύσεις δύο δειγμάτων διαφορετικής προελεύσεως έδωσαν περί το 1920 τα εξής αποτελέσματα [13]:

	Λαγκαδάς	Κιλκίς
αντίδραση	όξινη	όξινη
υγρασία	19,59%	15,64%
υγρό εκχύλισμα	56,43%	53,73%
μορφίνη ξηρού εκχυλίσματος	20,28%	16,09%
μορφίνη υγρού εκχυλίσματος	16,30%	13,91%
κωδεΐνη ξηρού εκχυλίσματος	0,578%	
κωδεΐνη υγρού εκχυλίσματος	0,464%	
ναρκεΐνη	0,075%	
υπόλειμμα καύσεως ξηρού εκχυλίσματος	3,18%	3,87%
άλατα καλίου	1,32%	1,21%
φωσφορικό οξύ	0,32%	0,68%
υπόλειμμα καύσεως υγρού εκχυλίσματος	2,55%	3,34%

Η μήκων της περιοχής Θεσσαλονίκης ανήκει στην λευκή ποικιλία (*Papaver somniferum L. var. album*) και ευδοκιμεί στα αργιλοπυριτικά και ασβεστοπυριτικά εδάφη των πεδιάδων του Αξιού και των γειτονικών κοιλάδων χαμηλού υψομέτρου. Η καλλιεργητική φροντίδα συνίσταται σε επιφανειακές αρόσεις συνοδευόμενες από ένα ή δύο σκαλίσματα περί το τέλος της ανοίξεως. Η συγκομιδή γίνεται τον Ιούνιο ή Ιούλιο και αποδίδει τριάντα έως σαράντα χιλιόγραμμα ανά εκτάριο, απαιτεί δε ιδιαίτερη επιδεξιότητα.

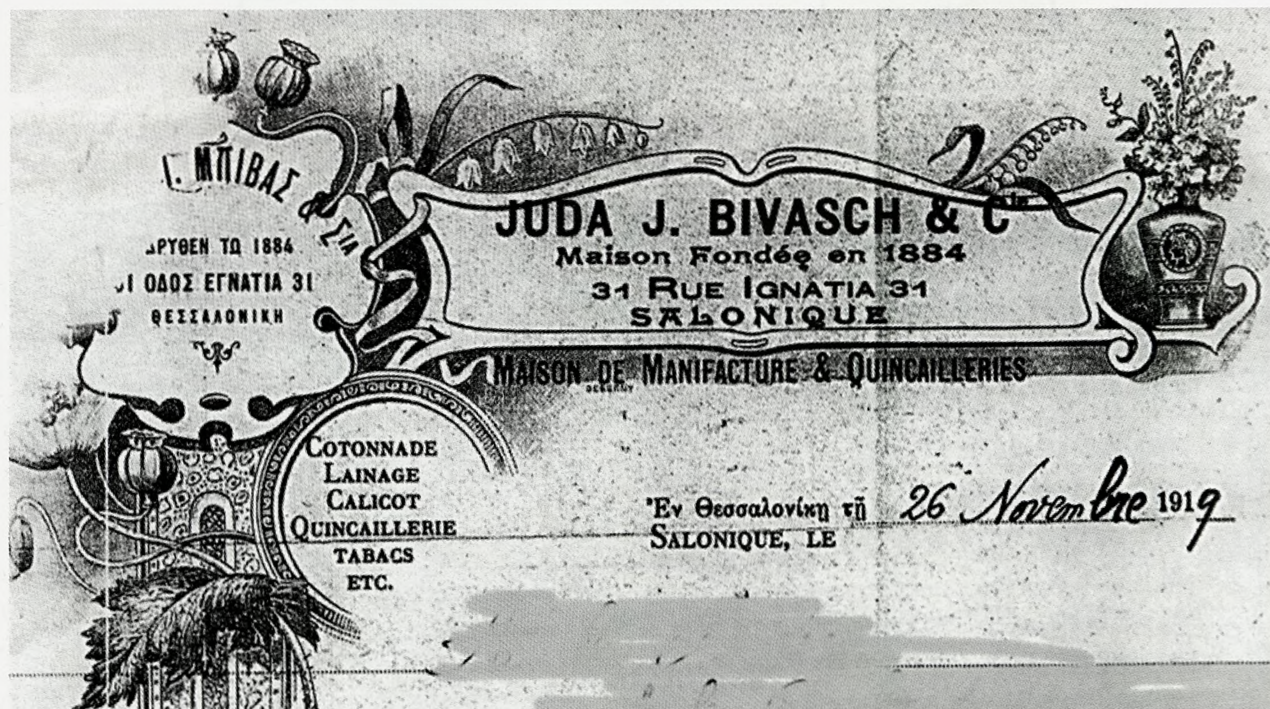
Κατά περιγραφή του 1921, *για να ληφθεί ο οπός οι κωδείες χαράσσονται με οιοδήποτε επιμελώς ακονισμένο εργαλείο. Η διαδικασία πρέπει να γίνει την νύκτα. Ο εργάτης κρατεί την κωδεία με τα δάκτυλα του αριστερού χεριού και την χαράσσει οριζοντίως με γρήγορη κυκλική κίνηση. Στην Μακεδονία γίνονται μία έως τρεις χαράξεις. Ζητούμενο είναι να χαραχθεί επαρκώς η κωδεία, χωρίς όμως να διατρηθεί. Αμέσως εμφανίζεται στα χείλη της χαραγής ένας λευκός γαλακτώδης οπός, που γρήγορα γίνεται παχύρρευστος στον αέρα. Η συλλογή του απαιτεί επίσης επιδεξιότητα και εμπειρία. Με την βοήθεια σιδηρού μαχαιριδίου οι εργάτες αποξέουν πολύ απαλά την κωδεία κατά μήκος των χαραγών και συλλέγουν τον εκχεόμενο οπό. Από το τελευταίο αυτό στάδιο εξαρτάται η ποιότητα του προϊόντος. Στην Μακεδονία η επιδεξιότητα των εργατών είναι τόσο μεγάλη, ώστε συγκεντρώνουν τον οπό χωρίς να εγγίσουν την κωδεία. Η συγκομιδή γίνεται κυρίως από τα μέλη της οικογενείας του καλλιεργητού. Ο οπός τοποθετείται σε ένα είδος σιδηρού χωνίου, το οποίο στερεώνεται στην ζώνη του εργάτου*[12].

Οι κιτρινωποί και ομογενείς *πλακούντες* του προϊόντος λαμβάνονται με αποξήρανση του οπού και τυλίγονται με τα φύλλα της μήκωνος. Η διάθεση γίνεται επί τόπου, η δε εμπειρική τιτλοδότηση βασίζεται στην ικανότητα του αγοραστού να αποτιμήσει την εμφάνιση, πυκνότητα και ρευστότητα του προϊόντος καθώς και το χρώμα ή την υφή μιας τυχαίας τομής. Στην συνέχεια, το όπιο της Θεσσαλονίκης - ζυγισμένο πλέον και συσκευασμένο - θα πάρει τον δρόμο προς τις φαρμακοβιομηχανίες της κεντρικής Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

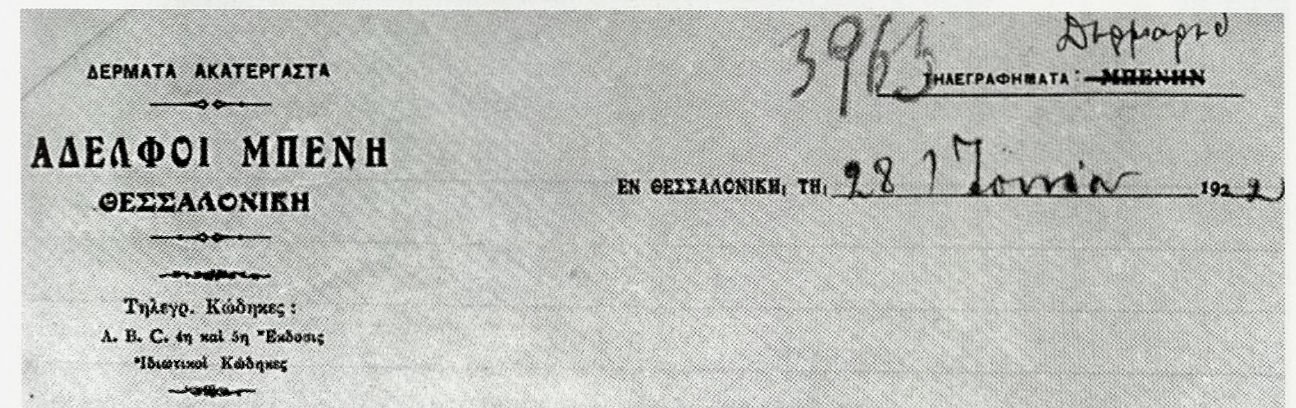
1. F. Beaujour, *Tableau du Commerce de la Grèce forme d'après une année moyenne depuis 1787 jusqu'a 1797*, Παρίσι 1800.
2. Χ. Ανεμογιάννης, *Εμπορικός και Βιομηχανικός Οδηγός της Ελλάδος 1921-'22*, Θεσσαλονίκη 1922.
3. Γ. Χριστοδούλου, *Η Θεσσαλονίκη κατά την τελευταίαν εκατονταετίαν*, Θεσσαλονίκη 1930.
4. Γ. Κοφινάς, *Τα οικονομικά της Μακεδονίας*, Αθήναι 1914.
5. *Annuaire Oriental*, Λονδίνο/Κωνσταντινούπολη 1911.
6. Εφημερίς *Νέα Αλήθεια* (Θεσσαλονίκη), 20 Οκτωβρίου 1915.
7. *Δελτίον του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης* 15 (1928).
8. Αρχείο Θωμά Μπένη.
9. *Στρατιωτική Φαρμακογραφία*, Αθήναι 1914.
10. *Ελληνική Φαρμακοποιία II*, Αθήναι 1924.
11. Α. Δαμβέργης, *Γαληνικά Σκευάσματα*, Αθήναι 1912.
12. Ι. Βεκρής, «L'Opium de Salonique», *Δελτίον του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης* 8 (1921) 153.

Επιστολόχαρτο του οίκου Μπιβάς, 1919

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Σημαντικότερο αλκαλοειδές του οπίου, η μορφίνη δρα κατευναστικώς επί τμημάτων του κεντρικού νευρικού συστήματος και συνεπώς ελαττώνει το αίσθημα του πόνου σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα συνήθη αναλγητικά αποδεικνύονται ανίσχυρα. Συγγενής κατά τον μοριακό τύπο, η κωδεΐνη είναι αποτελεσματικό αντιβηχικό. Τέλος, η παπαβερίνη κατατάσσεται στα αξιόλογα σπασμολυτικά. Παρατεταμένη χρήση των ως άνω αλκαλοειδών επιφέρει εθισμό - οπιομανία - και τοξικές δόσεις οδηγούν σε παράλυση του κέντρου της αναπνοής. Ως εκ τούτου η σύγχρονη θεραπευτική αποφεύγει την χρήση τους και τα υποκαθιστά με συνθετικές ενώσεις παρόμοιας χημικής δομής, όπως η πεθιδίνη.

Επιστολόχαρτο του οίκου Αδελφών Μπένη

ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Ν. Μ. ΝΟΥΣΙΑ ΥΙΩΝ & ΣΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1907

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ

ΠΕΤΣΙΑ ΔΙΑ ΣΙΟΛΑΙΣ

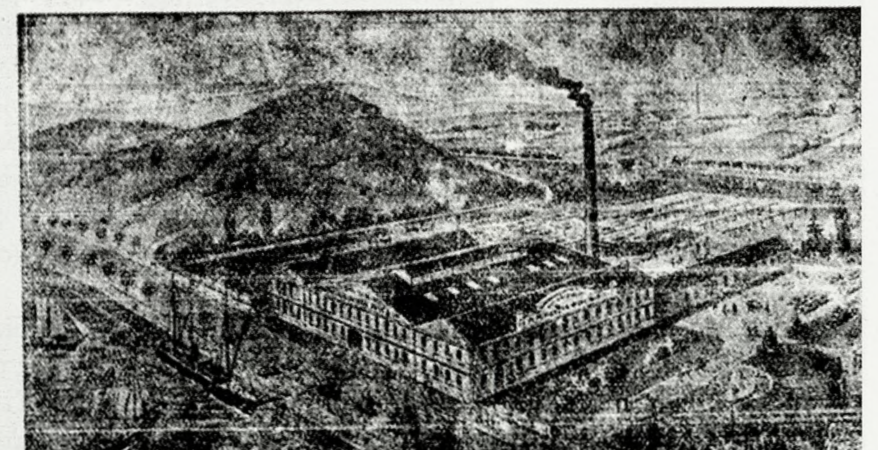
ΡΑΧΑΙΣ-ΚΕΦΑΛΑΙΣ-ΑΚΡΑΙΣ

ΒΙΔΕΛΑ ΚΑΙ ΒΑΚΕΤΑ

ΜΑΥΡΑ ΚΑΙ ΑΣΠΡΑ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΒΥΡΣΟΔΕΨΕΙΑ ΝΟΥΣΙΑ

Διαφήμιση των Βυρσοδεψείων Ν.Μ.Νούσια.

Η ιστορία ενός αγάλματος

Ευτέρπη Μαρκή

Στα κατάλοιπα του εφόρου Βυζαντινών Αρχαιοτήτων καθηγητή της Βυζαντινής Αρχαιολογίας και δασκάλου μας στο Α.Π.Θ. Στυλιανού Πελεκανίδη, που μετά τον πρόωρο θάνατο της αλησμόνητης κόρης του Έλλης παραχωρήθηκε στο Α.Π.Θ.[1], βρέθηκαν φωτογραφίες ενός γυναικείου αγάλματος μαζί με αποκόμματα εφημερίδων της Θεσσαλονίκης, που συνδέονται με την ανεύρεση, την πανηγυρική παραχώρησή του στο ελληνικό κράτος, την κλοπή και μεταφορά του στη Γερμανία, την ανεύρεσή του στην Αυστρία και, τέλος, την επιστροφή του στην πόλη μας.

Στη δημοσίευση του αγάλματος[2] ο Πελεκανίδης αναφέρει ότι *το άγαλμα βρέθηκε ανέπαφο σε βάθος 1,5μ. στην πλατεία Δικαστηρίων*, τον Μάρτιο του 1944, κατά τη διάρκεια εκσκαφών για την κατασκευή ορυγμάτων. *Μεταφέρθηκε στη Συλλογή του Αγίου Γεωργίου κι από 'κει αρπάχθηκε με βία από τους γερμανούς κατακτητές.*

Πρόκειται για ένα γυναικείο άγαλμα ύψους 2,11μ., το οποίο παριστάνει μια ώριμη γυναίκα με κόμμωση Βαλερίας Γαλερίας, που συνδέεται με τον τύπο της μικρής ηρακλειώτιδος. Η δέσποινα, που φορεί μακρύ χιτώνα και πλούσιο ιμάτιο, προοριζόταν να στηθεί μπροστά από μια κόγχη και γι' αυτό η πίσω όψη της είναι ακατέργαστη. Στη συνέχεια παρατίθεται μια εξαιρετική αισθητική ανάλυση του σώματος και του προσώπου του αγάλματος, *το οποίο ξεφεύγει από τις παθιασμένες μορφές της Τετραρχίας* και, παριστάνει μιαν *εξέχουσα γυναικεία προσωπικότητα της κοινωνίας της Θεσσαλονίκης*. Την γυναίκα αυτή θέλησε να τιμήσει η πόλη στήνοντας το άγαλμά της στην αγορά, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά από τον Πελεκανίδη στην εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Το άγαλμα αυτό, που διέσωσε το πρόσωπο και τη μορφή μιας θεσσαλονικιάς δέσποινας με ξεχωριστή κοινωνική θέση στην πόλη μας, μετά την τυχαία ανεύρεσή του στα χρόνια της κατοχής, το 1943, παραχωρήθηκε από τους Γερμανούς για φύλαξη στη Ροτόντα, μπροστά στο δυτικό πρόπυλο της οποίας έγινε η σχετική τελετή (Εικ. 1). Στη φωτογραφία διακρίνεται δεξιά το άγαλμα, μέσα σε κλίμα χαλάρωσης και γενικής ευθυμίας, να γίνεται αντικείμενο θαυμασμού από ένστολους γερμανούς αξιωματικούς και στρατιώτες, οι οποίοι το περιεργάζονται χαμογελαστοί. Ανάμεσά τους και τρεις άνδρες με πολιτική περιβολή, ο γενικός διοικητής της Θεσσαλονίκης Σιμωνίδης (ο ψηλός αριστερά) και ο αείμνηστος έφορος Χαράλαμπος Μακαρόνας (ο μεσαίος με τα γυαλιά). Αγνοώ ποιος είναι ο τρίτος.

Στην διπλανή φωτογραφία διακρίνονται αριστερά δύο ενωμένα τραπέζια καλυμμένα με τη γερμανική και την ελληνική σημαία και πίσω τους αναλόγιο, από το οποίο ο έφορος Στ. Πελεκανίδης εκφωνεί έναν λόγο, σκυμμένος σε κάποιο κείμενο. Στα παριστάμενα πρόσωπα διακρίνεται πλήξη και αδιαφορία, με εξαίρεση τον τρίτο άνδρα της προηγούμενης φωτογραφίας, που κοιτάζει με προσήλωση το άγαλμα.

Μία εβδομάδα μετά την ανεύρεση, ύστερα από προσωπικό τηλεγράφημα του Χίτλερ, διατάχθηκε η μεταφορά του αγάλματος στη Γερμανία, με το σκεπτικό ότι την εκσκαφή διενήργησαν γερμανοί στρατιώτες. Το άγαλμα μεταφέρθηκε αρχικά στο προσωπικό μουσείο του Χίτλερ και εν συνεχεία, λόγω των βομβαρδισμών, στην έπαυλη του Γκαίμπελς. Σε απόκομμα εφημερίδας της Θεσσαλονίκης με ημερομηνία 31/10/1945 που διασώθηκε στο αρχείο Πελεκανίδη αναφέρεται ως τίτλος: *Ανευρέθη εν Αυστρία το απαχθέν άγαλμά μας. Η αποκάλυψις ενός καθηγητού*. Η ανταπόκριση μας γνωστοποιεί ότι ο πρόεδρος της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής των απελευθερωθέντων κ. Περαντώνης, πληροφορήθηκε από τον καθηγητή Γ. Βεντζλ ότι σε εγκαταλειμένο ορυχείο άλατος στο Bad Aussek της Αυστρίας είχε κρυφθεί από τους Γερμανούς ελληνικό γυναικείο άγαλμα εξαιρετικής τέχνης, το οποίο είχε απαχθεί με το πρόσχημα της προστασίας από αεροπορικές επιθέσεις.

Την επομένη απόκομμα με ημερομηνία 1/11/1945 αναφέρει ότι ο πολύτιμος αυτός θησαυρός κινδύνευε να μεταφερθεί στην Αμερική από τους αμερικανούς στρατιώτες.

Το ελληνικό κράτος έστειλε άμεσα αντιπροσωπεία για την παραλαβή του και ο αείμνηστος έφορος Χ. Μακαρόνας το συνόδευσε στο ταξίδι της επιστροφής.

Σήμερα η δέσποινα της Θεσσαλονίκης, που αποκαλούσαμε αστειευόμενοι στα φοιτητικά μας χρόνια Κυρία Πελεκανίδου, κοσμεί το Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης μας.

ΑΝΕΥΡΕΘΗ ΕΝ ΑΥΣΤΡΙΑ ΤΟΑΠΑΧΘΕΝ ΑΓΑΛΜΑ ΜΑΣ

Ἡ ἀποκάλυψις ἑνὸς καθηγητοῦ

ΑΘΗΝΑΙ, 30. — Ὁ ἐκ Κρήτης ἐπιστήμων κ. Περαντώνης, μόλις ἐπιστρέψας ἀπὸ τὰ γερμανικὰ στρατόπεδα, ἐδήλωσεν ὅτι ὅτε εὑρίσκετο εἰς Λίντς τῆς Αὐστρίας ὡς πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐλευθερωθέντων, ἔλαβε γράμμα τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Γυμνασίου Γιόζεφ Βέντσλ ὁ ὁποῖος τὸν ἐπληροφόρει, ὅτι εἰς μίαν στοὰν τοῦ ἀχρήστου πλέον ὀρυχείου ἅλατος εἰς τὸ Μπάντ Ἄουσζεε τῆς Αὐστρίας εἶχε κρυφθῆ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἑλληνικὸν ἀρχαῖον ἄγαλμα ἀρίστης τέχνης, ὕψους 2.50 μέτρων περίπου, ἀναγόμενον πιθανώτατα εἰς τὸν 1ον αἰῶνα μ. Χ. καὶ παριστᾶνον νεάνιδα. Τοῦτο εἶχεν ἀπαχθῆ ἀπὸ κάποιαν γερμανικὴν μονάδα ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην μὲ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας του δῆθεν ἀπὸ ἀεροπορικὰς ἐπιθέσεις. Ὁ Αὐστριακὸς καθηγητής, ὁ ὁποῖος ἄφινε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ κειμήλια εὑρίσκοντο εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, προσεφέρετο νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν διαφύλαξιν καὶ παράδοσιν τοῦ ἀγάλματος εἰς τὴν Ἑλλάδα μέσῳ τῶν συμμαχικῶν ἀρχῶν.

Ὁ κ. Περαντώνης ἐπληροφόρησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἁρμόδιον ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

31 Οκτωβρίου 1945

Τὸ ἀπαχθὲν εἰς Γερμανίαν ἄγαλμα τῆς πλατείας Δικαστηρίων κινδυνεύει νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀμερικήν!

ΑΘΗΝΑΙ, 31. (Ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία). —Κατὰ πληροφορίας τὰς ὁποίας παρέσχεν ὁ γνωστὸς Γερμανὸς καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας δόκτωρ Βέντζλ τὸ ὡραιότατον, ἑλληνορωμαϊκῆς περιόδου, ἄγαλμα κόρης τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνευρεθῆ πέρυσι τὸν Ἰούλιον εἰς τὴν Πλατεῖαν Δικαστηρίων τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκσκαφῶν πρὸς κατασκευὴν ὀρυγμάτων εὑρίσκεται σήμερον εἰς μίαν βίλλαν ἔξω ἀπὸ τὸ Μπάτ Ἄουσζε, ἐπὶ τῆς ὄχθης τῆς λίμνης Γκροὺν ζὲ τῆς Γερμανίας.

Τὸ ἐν λόγῳ ἄγαλμα, διατηρούμενον εἰς ἀρίστην κατάστασιν, εἶχε παραδοθῆ ὡς γνωστόν, ὑπὸ τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν κατοχῆς, ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ εἰς τὸν τότε γενικὸν διοικητὴν Σιμωνίδην. Μετὰ μίαν ὅμως ἑβδομάδα κατόπιν προσωπικοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Χίτλερ διετάχθη ἡ εἰς Γερμανίαν μεταφορά του, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἐφόσον τὴν ἐκσκαφὴν τῶν ὀρυγμάτων ἐνήργουν Γερμανοὶ στρατιῶται δικαιωματικῶς τὸ πολύτιμον εὕρημα ἀνήκεν εἰς τὸ γερμανικὸν ἔθνος! Καὶ τὸ ἄγαλμα μετεφέρθη εἰς τὸ ἐν Μπερχτεσγκάντεν ἰδιαίτερον μουσεῖον τοῦ Χίτλερ διὰ νὰ μεταφερθῆ ἀργότερον διὰ τὸν φόβον τῶν βομβαρδισμῶν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἔπαυλιν ἀνήκουσαν εἰς τὴν Γκαῖμπελς.

Ἤδη ὅμως ὁ πολύτιμος αὐτὸς θησαυρὸς διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ μεταφερθῇ εἰς Ἀμερικήν, διότι τὰ ἀμερικανικὰ στρατεύματα κατοχῆς, τῆς περιοχῆς Σαλτσκάμεργκουντ ἀνεκάλυψαν ἐκ τῶν πρώτων αὐτὸν καὶ ἀπεφάσισαν τὴν εἰς Ἀμερικὴν μεταφοράν του μαζὺ μὲ ἄλλας ἀρχαιότητας, εὑρισκομένας ἐκεῖ. Σχετικῶς μάλιστα ἀνεμένετο ἐκεῖ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ Ἀμερικανῶν διὰ τὴν καλὴν συσκευασίαν καὶ ἀσφαλῆ μεταφορὰν εἰς τὸν Νέον Κόσμον τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων.

Δυστυχῶς, μέχρι τότε τοὐλάχιστον, δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία πρὸς ἀναστολὴν τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὡραιότατον αὐτὸ ἄγαλμα, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς ἀρχαιότητας, αἵτινες ἀπήχθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ αἱ ὁποῖαι εἶνε πάμπολλαι, ἐὰν μάλιστα ληφθοῦν ὑπ' ὄψει καὶ ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς εἰσήχθησαν εἰς Γερμανίαν ὑπὸ διαφόρων ἀρχαιοκαπήλων.

1 Νοεμβρίου 1945

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ευχαριστώ το φίλο συνάδελφο Αναπληρωτή Καθηγητή Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. κ. Άρη Μέντζο για την παραχώρηση του σχετικού υλικού.
2. Στ. Πελεκανίδης, «Άγαλμα γυναίκας της υστερινής αρχαιότητας από τη Θεσσαλονίκη», *Bulletin de Correspondance Hellenique* LXXIII-1949, 294-304, αναδημ. *Θεσσαλονίκην Φιλίππου Βασίλισσαν*, 363.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Χ. Μπακιρτζής, *Πεζά κείμενα με τίτλο Αρχαιολογικαί μελέται*, β΄ Έκδοση συμπληρωμένη με άλλες ιστορίες, Εκδ. Άγρα, Αθήνα 1993.

Επίδραση των περιβαλλοντικών παραγόντων στην πρόκληση τροχαίων ατυχημάτων στο νομό Θεσσαλονίκης

Φωκίων Βοσνιάκος

Ως μία από τις άμεσες επιπτώσεις της υποβάθμισης της ποιότητας του περιβάλλοντος στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως είναι η Θεσσαλονίκη, αναφέρεται μεταξύ άλλων και η πρόκληση μεγάλου αριθμού οδικών τροχαίων ατυχημάτων. Ειδικότερα, ως παράγοντες πρόκλησης των ατυχημάτων αυτών έχουν ήδη ενοχοποιηθεί ο κυκλοφοριακός φόρτος, η σύνθεση της κυκλοφορίας καθώς και το είδος δόμησης, που χαρακτηρίζεται από υψηλά κτίρια και στενούς δρόμους (οδικές χαράδρες). Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις προοπτικές ανάπτυξης που έχει η πόλη, απαιτεί μακροχρόνιο και συστηματικό σχεδιασμό, τέτοιο που να διασφαλίζει σε κάθε προσπάθεια ανάπτυξης τη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος, με άλλα λόγια τη διατήρηση της ποιότητας ζωής του πολίτη της Θεσσαλονίκης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτελεί η ανάπτυξη των μεθόδων καταγραφής, ανάλυσης και παρουσίασης στατιστικών δεδομένων, που αφορούν σε περιβαλλοντικές μελέτες που διεξάγονται σε δημόσιους χώρους με συχνά οδικά τροχαία ατυχήματα. Βασικός στόχος είναι η αξιοποίηση της πληροφόρησης που συλλέγεται από πρωτογενείς πηγές σχετικά με περιβαλλοντικές παραμέτρους, που συνδέονται με την πρόκληση οδικών τροχαίων ατυχημάτων, και η δημιουργία ενός μοντέλου λήψης αποφάσεων για την ορθολογικότερη διαχείριση του προβλήματος.

Για την ανάπτυξη του συστήματος αξιοποιούνται τα στοιχεία του Τμήματος Οδικών Τροχαίων Ατυχημάτων (Τ.Ο.Τ.Α.) της Τροχαίας Θεσσαλονίκης, από τα δελτία ατυχημάτων των τελευταίων ετών 1995-1997.

Μέχρι σήμερα έχει ολοκληρωθεί η συλλογή, η κωδικοποίηση και η καταχώρηση σε ηλεκτρονική μορφή του συνόλου των δεδομένων για τα ατυχήματα των τριών τελευταίων ετών.

Μερικά από τα πρώτα αποτελέσματα που είχαμε από τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων αυτών συνοψίζουμε στη συνέχεια.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Αριθμός οδικών τροχαίων ατυχημάτων και περιοχή πρόκλησης αυτών

Συνολικά και για το χρονικό διάστημα που περιλαμβάνει η έρευνα έχουν γίνει 4.502 οδικά τροχαία ατυχήματα στην ευρύτερη περιοχή του νομού Θεσσαλονίκης, τα οποία κατανέμονται χρονικά ως εξής: 1.480 κατά το έτος 1995, 1.478 κατά το έτος 1996 και 1.544 κατά το έτος 1997. Από τα ατυχήματα αυτά, το συντριπτικό ποσοστό έχει συμβεί σε κατοικημένες περιοχές (3.512 ατυχήματα, ποσοστό 78%), δηλαδή σε περιοχές που χαρακτηρίζονται από κυκλοφοριακό φόρτο, συνεχή δόμηση και αυξημένα επίπεδα θορύβου και ρύπανσης.

Χρόνος ατυχημάτων

Σχετικά με τη χρονική στιγμή κατά την οποία έχουν συμβεί τα ατυχήματα, έχουμε διαπιστώσει ότι τα περισσότερα από αυτά ανήκουν στη ζώνη 7:00-17:00 (2.105 ατυχήματα, ποσοστό 47%) και ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά σπουδαιότητας οι ζώνες 21:00-7:00 (1.410 ατυχήματα, ποσοστό 31%) και 17:00-21:00 (976 ατυχήματα, ποσοστό 22%). Το αποτέλεσμα αυτό θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν αναμενόμενο, αφού κατά τη διάρκεια των ωρών 7:00-17:00 η πόλη «κινείται» σε έντονους εργασιακούς ρυθμούς, ενώ κατά την επόμενη επικίνδυνη ζώνη των 21:00-7:00 η πόλη «διασκεδάζει».

Καιρικές συνθήκες - Κατάσταση οδοστρώματος - Φωτισμός

Μερικά από τα πιο «παράξενα» αποτελέσματα της επεξεργασίας των δεδομένων μας είναι αυτά που αναφέρονται στις καιρικές συνθήκες και στην κατάσταση των οδοστρωμάτων κατά τη στιγμή των ατυχημάτων. Ειδικότερα, σχεδόν το σύνολο των ατυχημάτων έχει συμβεί με καλοκαιρία (2.634 ατυχήματα, ποσοστό 87,5%), σε κανονική κατάσταση οδοστρώματος (4.106 ατυχήματα, ποσοστό 91,2%) και κάτω από τεχνητό μεν αλλά επαρκή φωτισμό (1.073 ατυχήματα από 1.692 που έγιναν νύχτα, ποσοστό 63,41%). Τα αποτελέσματα αυτά μας δίνουν μία πρώτη εικόνα για τη βαρύτητα της συμμετοχής των περιβαλλοντικών παραμέτρων στην πρόκληση των ατυχημάτων.

Είδος των διαδρομών

Σε ό,τι αφορά στο είδος των διαδρομών που περισσότερο ενοχοποιούνται στην πρόκληση των ατυχημάτων είναι κατ' αρχήν οι διαδρομές κατοικία-εργασία-κατοικία (1.230 ατυχήματα, ποσοστό 40,70%) και στη συνέχεια, αλλά με μεγάλη διαφορά, έρχονται οι τουριστικές διαδρομές και τα επαγγελματικά ταξίδια. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών, αλλά και με την αντίληψη που γενικά επικρατεί, ότι δηλαδή η διαδρομή κατοικία-εργασία αποτελεί την πιο γνωστή μεν, αλλά και την πιο ανιαρή και, με την έννοια αυτή, κουραστική διαδρομή. Επιπλέον, η διαδρομή αυτή συμβαίνει κατά κανόνα κατά τη διάρκεια των ωρών αιχμής και επομένως μέσω έντονου κυκλοφοριακού φόρτου, θορύβου και ρύπανσης.

Θύματα

Από το σύνολο των οδικών τροχαίων ατυχημάτων, υπήρξαν 6.689 θύματα. Από αυτούς οι 362 ήταν οι νεκροί, 584 οι βαριά τραυματίες και 5.743

οι ελαφρά τραυματίες. Σχετικά με τους πεζούς που αποτέλεσαν θύματα τέτοιων ατυχημάτων, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούν οι άνδρες, οι ηλικίες άνω των 56 ετών και άτομα που διέσχιζαν χωρίς έλεγχο οδό που δεν διέθετε διαβάσεις. Μάλιστα, για πεζούς θύματα ηλικίας έως 18 ετών, το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούν οι νέοι που βρίσκονταν κοντά σε σχολείο-φροντιστήριο (σε ακτίνα 150 μέτρων) και, στη συνέχεια, όσοι βρίσκονταν κοντά σε στάση λεωφορείου.

Φύλο των οδηγών

Τέλος, αναφορικά με το φύλο των οδηγών που εμπλέκονται στα οδικά τροχαία ατυχήματα, πρέπει να σημειώσουμε ότι το 91% των ατυχημάτων προκλήθηκε από άνδρες οδηγούς, γεγονός βέβαια που μπορεί να συνδυαστεί με την κατά πολύ μεγαλύτερη αναλογία ανδρών οδηγών. Όλες οι παραπάνω παράμετροι δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται έντονα μεταξύ των ετών της έρευνας, όμως θεωρούμε αναγκαία την περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων, προκειμένου να προχωρήσουμε στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Στο πλαίσιο της προσπάθειάς μας αυτής, και ακολουθώντας πιστά την ερευνητική ιστορία του Εργαστηρίου μας και ειδικότερα στην τελευταία αποτίμηση του γενικού περιβάλλοντος της Θεσσαλονίκης, όπου η συσχέτιση θορύβου - ατυχήματος σε δρόμους της πόλης είχε σαν αποτέλεσμα να παρατηρηθεί ότι στους θορυβώδεις δρόμους εντοπίζονται μεγάλα ποσοστά τροχαίων ατυχημάτων, εντάσσουμε και τις ενέργειες του «Πιλοτικού διεποχιακού ερευνητικού προγράμματος ποιότητας περιβάλλοντος και θορύβου μείζονος Θεσσαλονίκης», που βρίσκεται σε εξέλιξη.

Συσχέτιση ατυχήματος και ρύπανσης (ατμοσφαιρικής και ηχορύπανσης)

Από τις συσχετίσεις μας προέκυψαν τα πλέον επικίνδυνα σημεία Αστικού Τροχαίου Ατυχήματος στη Θεσσαλονίκη, τα οποία είναι (πάνω από 20 ατυχήματα το χρόνο):

Μοναστηρίου (37) - 26ης Οκτωβρίου (36) - Λαγκαδά (37) - Εγνατία (33) - Μ. Αλεξάνδρου (43) - Λεωφ. Στρατού (32) - Κωνσταντινουπόλεως (40) - Σοφούλη, Καπετανίδη - Πλαστήρα (30-32).

Συσχετίσαμε την ατμοσφαιρική ρύπανση και την ηχορύπανση με τη γέννηση του ατυχήματος στην πόλη.

Δεν παρατηρήθηκε σχέση μεταξύ ατυχήματος και ατμοσφαιρικής ρύπανσης.

Μεγάλη σχέση της ηχορύπανσης, από ψυχολογικής πλευράς, σε συνδυασμό με την κλιματολογική παράμετρο του Συντελεστή Ευεξίας: (θερμοκρασία - υγρασία - ταχύτητα ανέμου - ακτινοβολίες) και με την τέλεση ατυχήματος.

Τιμές Συντελεστή Ευεξίας: < 21 = άνεση
≥ 26 = όλος ο πληθυσμός δε νιώθει άνετα
$> 26,7$ = η ενόχληση είναι επικίνδυνη

Στη Θεσσαλονίκη:

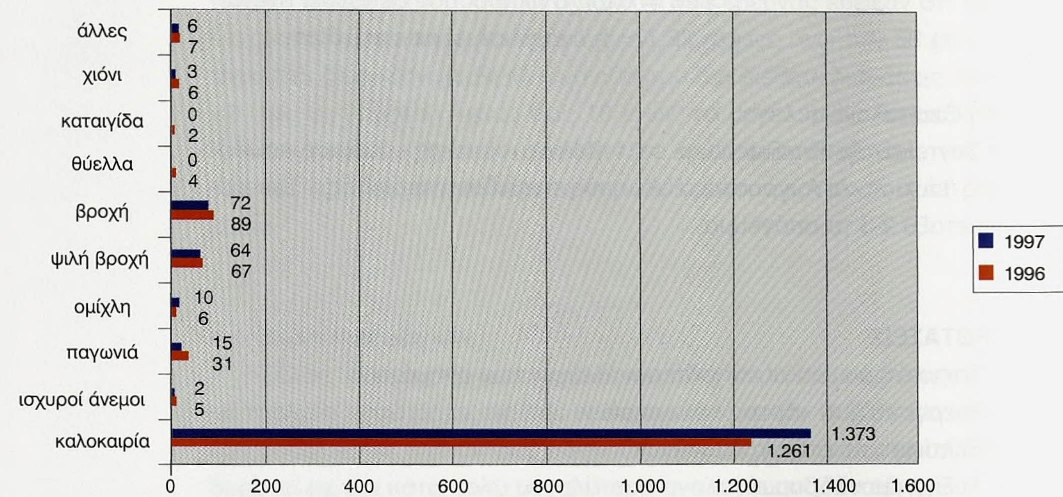
Ο Συντελεστής Ευεξίας είναι >21 [Μάιος - Ιούνιος - Ιούλιος και Αύγουστος (Ιούλιος και Αύγουστος είναι η πιο επικίνδυνη περίοδος) - Σεπτέμβριος, μεταξύ 2-3 το απόγευμα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

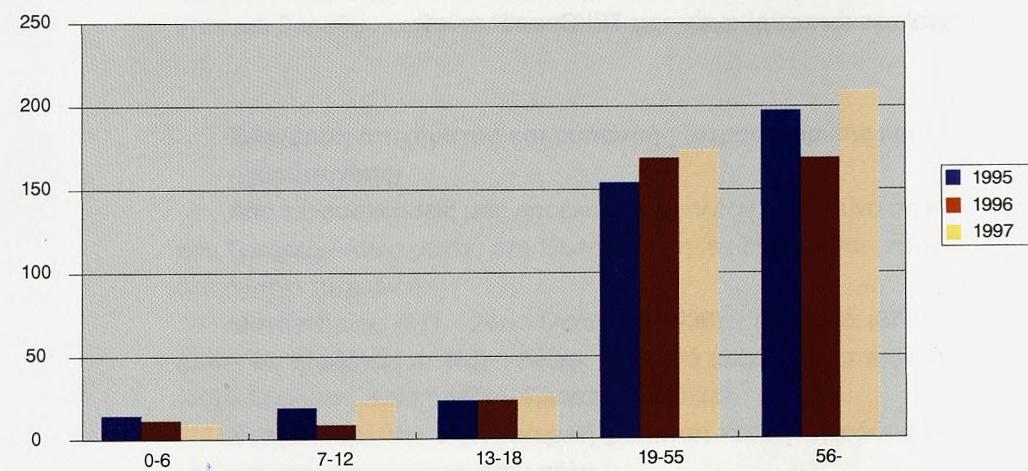
- Τακτικότεροι και αυστηρότεροι έλεγχοι των οχημάτων
- Ενεργοποίηση κάρτας καυσαερίων
- Βελτίωση ποιότητας καυσίμων
- Αύξηση μονόδρομων
- Νέος σχεδιασμός κυκλοφοριακού
- Απαγόρευση κυκλοφορίας σε συγκεκριμένες οδούς για επιβαρημένες περιόδους του έτους
- Εκστρατείες ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και εκπαίδευση πολιτών
- Δημιουργία Κέντρου Τεκμηρίωσης για τήρηση ή ανάλυση στοιχείων

Οι μελέτες έγιναν με τη συνεργασία των Τμημάτων Τεχνολογίας Περιβάλλοντος, Οχημάτων και Γενικού Τμήματος Θετικών Επιστημών της Σχολής Τεχνολογικών εφαρμογών του ΤΕΙ Θεσσαλονίκης.

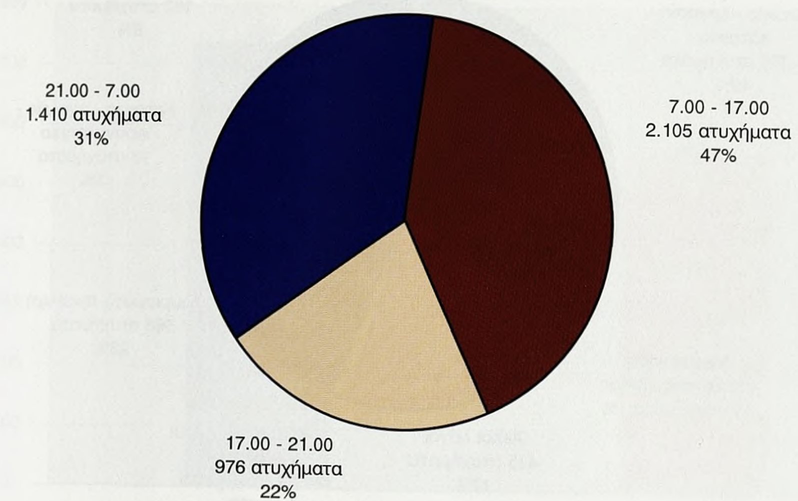
Διάκριση ατυχημάτων ως προς τις καιρικές συνθήκες τα έτη 1996-1997

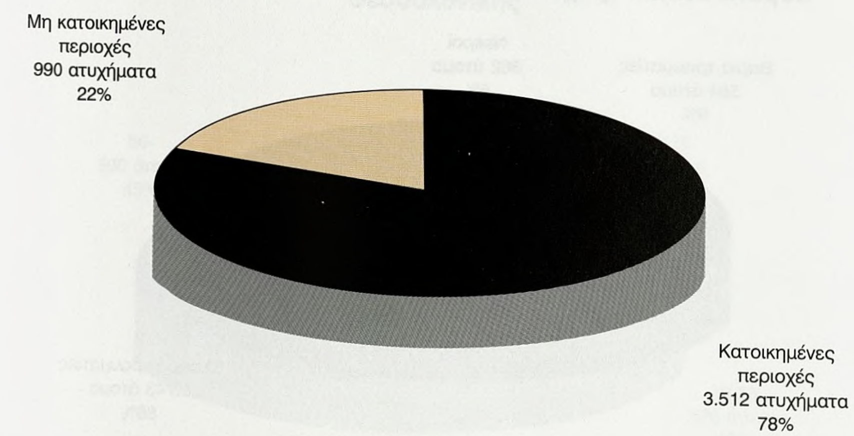
Διάκριση πεζών παθόντων ως προς την ηλικία τους τα έτη 1995-1997

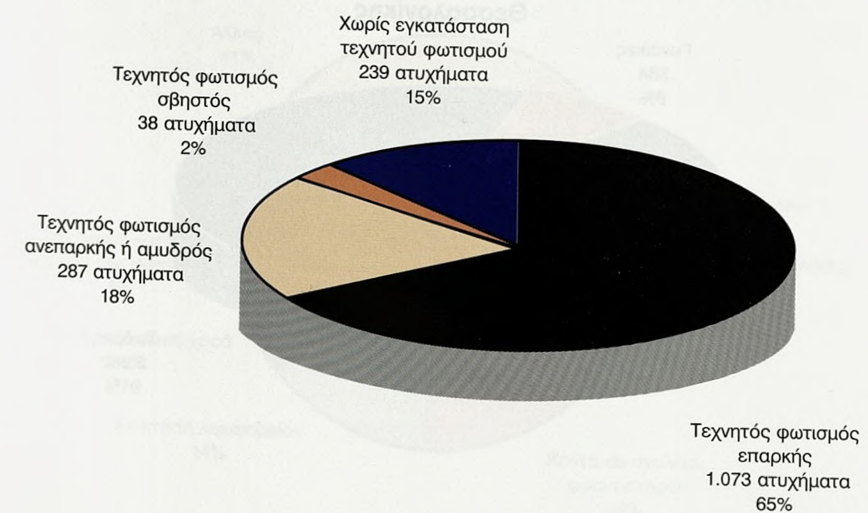
Ζώνες ωρών ατυχημάτων

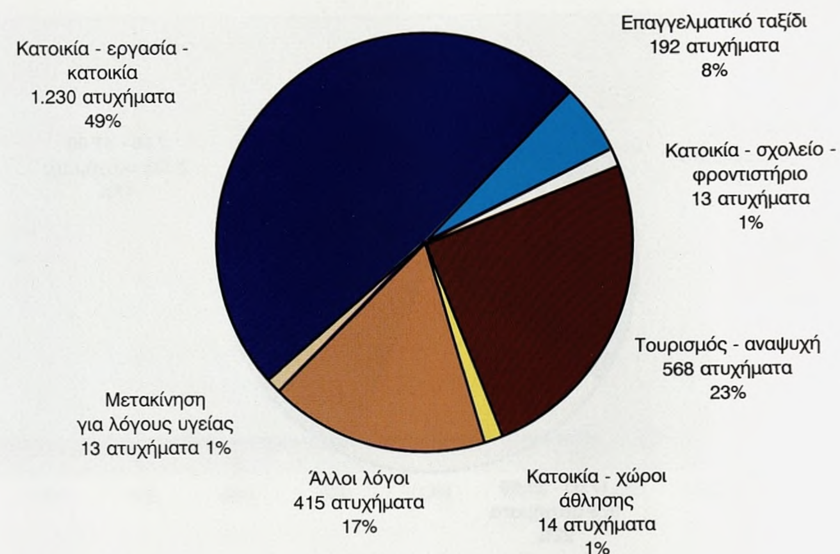
Περιοχή πρόκλησης οδικού τροχαίου ατυχήματος

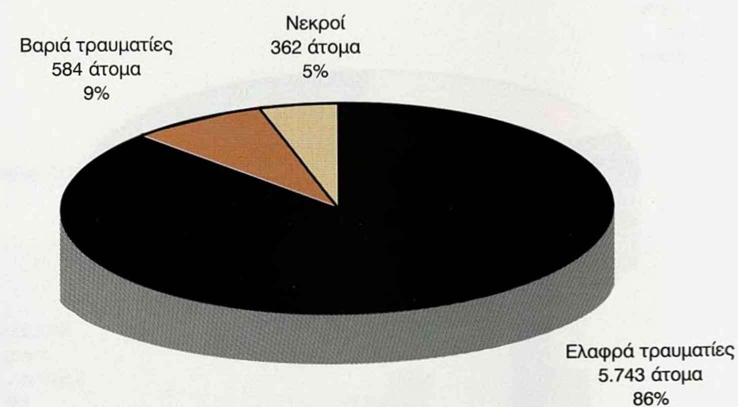
Κατάσταση φωτισμού οδού κατά την ώρα του ατυχήματος

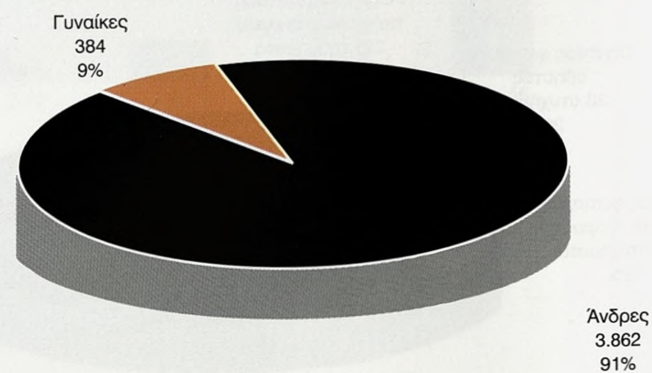
Είδος διαδρομής οχήματος που προκάλεσε τροχαίο ατύχημα

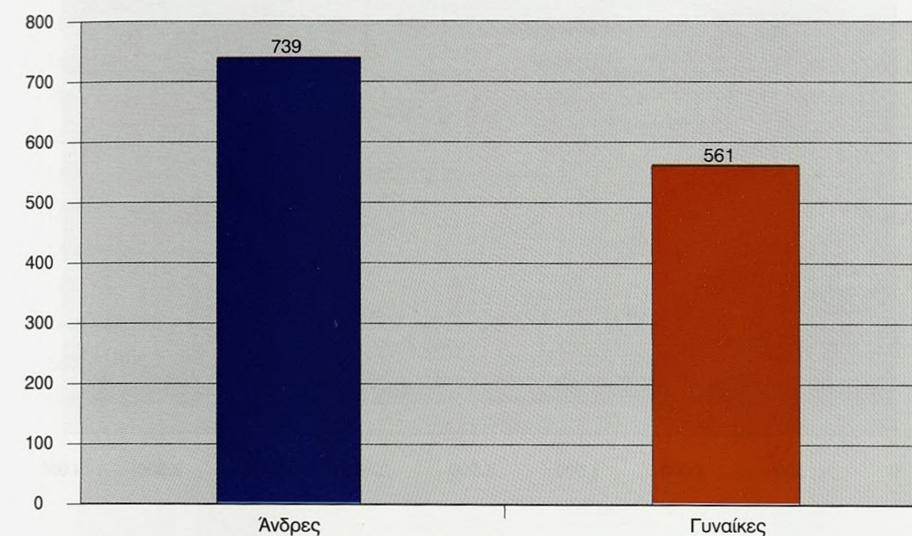
Θύματα οδικών τροχαίων ατυχημάτων στο νομό Θεσσαλονίκης

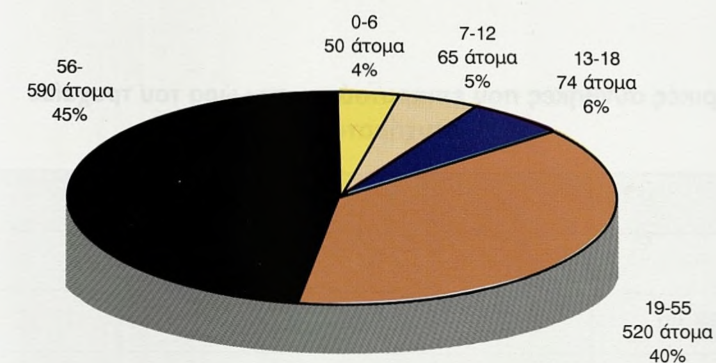
Φύλο οδηγών που προκάλεσαν τροχαίο ατύχημα στο νομό Θεσσαλονίκης

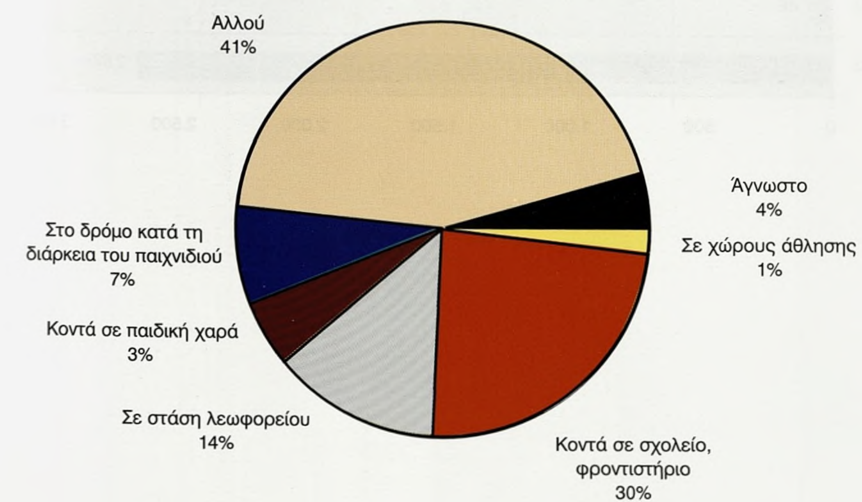
Πεζοί που έπεσαν θύματα οδικών ατυχημάτων ανά φύλο στο νομό Θεσσαλονίκης

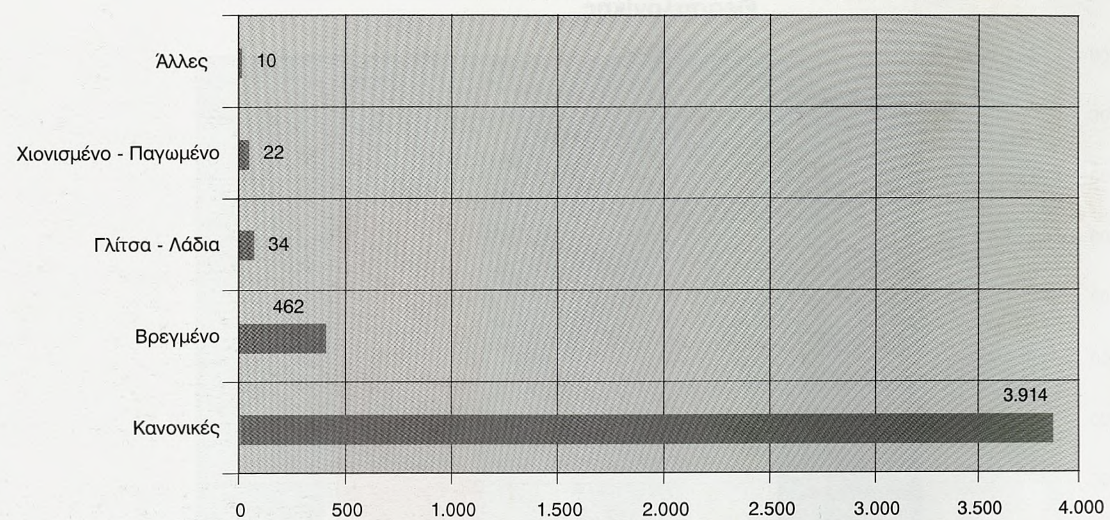

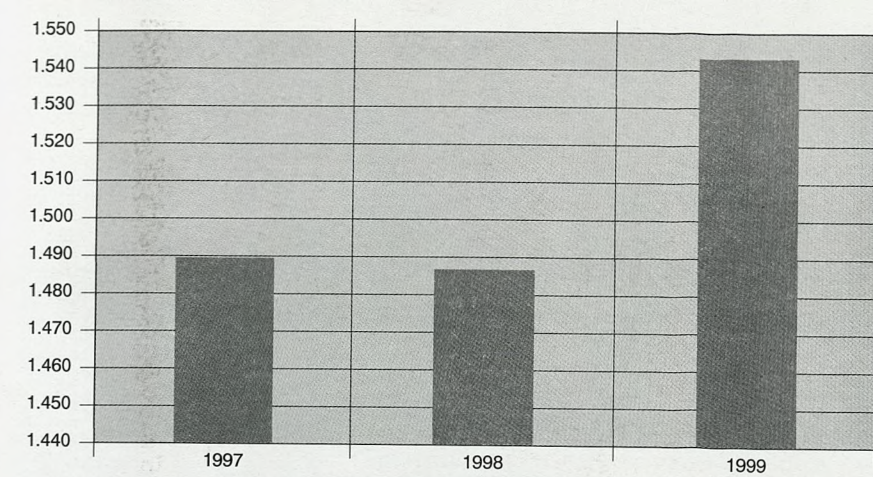
Ηλικίες πεζών που έπεσαν θύμα τροχαίου ατυχήματος στο νομό Θεσσαλονίκης

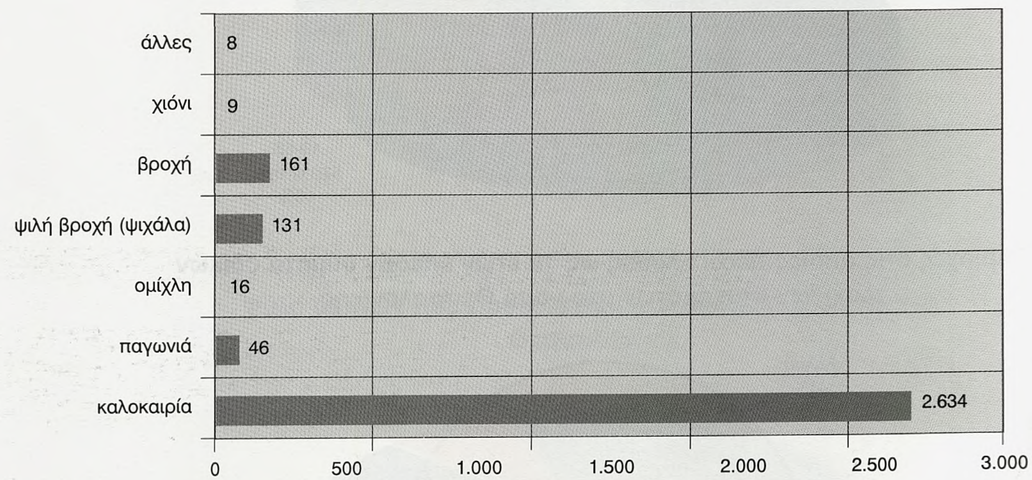
Περιοχές στις οποίες πεζοί ηλικίας ως 18 ετών έπεσαν θύματα οδικών τροχαίων ατυχημάτων στο νομό Θεσσαλονίκης

Καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν την ώρα του τροχαίου ατυχήματος

Το χαμένο
Ελ Μοντούρο

Σκουπίδια και απόβλητα της Θεσσαλονίκης

Οι σκουπιδόλακκοι της αρχαιότητας

Ευτέρπη Μαρκή

Στα ανασκαφικά σκάμματα συναντούμε συχνά πηγάδια με τοιχώματα κτισμένα με πέτρες ή απλούς κυκλικούς ή ελλειψοειδείς λάκκους γεμάτους μαύρα χώματα, που οι εργάτες χαράζουν προσεκτικά με το σκαλιστήρι, ώστε να ερευνηθούν χωριστά. Οι λάκκοι αυτοί, που έχουν συνήθως μικρή διάμετρο, είναι συνηθισμένο φαινόμενο, καθώς ο οικολογικός ενταφιασμός των σκουπιδιών ήταν συνήθεια που επικρατούσε καθ' όλη την αρχαιότητα. Εκτός από τα διαφόρων σχημάτων ορύγματα, ως σκουπιδόλακκοι χρησιμοποιήθηκαν κατά τους κλασικούς, τους ελληνιστικούς, τους βυζαντινούς αλλά και τους νεότερους χρόνους και τα εγκαταλειμμένα πηγάδια.

Κάθε σπίτι ή εκκλησία είχε στην αυλή ή τον περιβάλλοντα χώρο του λάκκους για τον ενταφιασμό των σκουπιδιών, τους οποίους άνοιγαν για το σκοπό αυτό και τους χρησιμοποιούσαν μέχρι να γεμίσουν. Αφού γέμιζαν, τους κάλυπταν με πέτρες ή κεραμίδια, ενώ παράλληλα φρόντιζαν να ανοίγουν πλάι τους καινούριους. Οι λάκκοι απόρριψης περιέχουν συνήθως στάχτες από εργαστηριακά κατάλοιπα, υπολείμματα τροφών, κυρίως λέπια και κόκκαλα ψαριών, πτηνών ή ζώων, σπασμένα αγγεία και άχρηστα σκεύη, καρφιά, λαβές μαχαιριών, κουμπιά και σπανιότερα κάποια νομίσματα.

Οι σκουπιδόλακκοι είναι για τον αρχαιολόγο πολύτιμος θησαυρός, γιατί δείχνουν το επίπεδο διαβίωσης των ανθρώπων κάθε εποχής, την οικονομική κατάσταση και τις συνθήκες ζωής της κοινωνίας τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι βυζαντινοί σκουπιδόλακκοι που ερευνήθηκαν ανασκαφικά έχουν διάμετρο περίπου 1μ. και βάθος 2-2,20μ. και το σημαντικότερο στοιχείο τους είναι η κεραμική που περιέχουν, ιδιαίτερα τα θραύσματα εφυαλωμένων πιάτων. Όταν μάλιστα μέσα στους σκουπιδόλακκους υπάρχουν και νομίσματα, τότε αυτά συνηγορούν στην ακριβέστερη χρονολόγησή τους. Σημαντικότατοι για την μελέτη της βυζαντινής κεραμικής ήταν οι λάκκοι απόρριψης που ανασκάφηκαν στη Θέρμη[1], όπως συνέβη με τα πιάτα με τον χρυσίζοντα πηλό, που φέρουν επίθετη κόκκινη γραπτή διακόσμηση, τα οποία από τα συνευρήματα χρονολογούνται στο τέλος του 12ου - αρχές 13ου αι.

Οι σκουπιδόλακκοι-βόθροι της τουρκοκρατίας έχουν μορφή πηγαδιών, μεγαλύτερη διάμετρο (από 1-2μ.) και ύψος μέχρι 4μ. Εκτός από τα μαύρα χώματα περιέχουν και πολλά αγγεία, τα περισσότερα των οποίων είναι ακέραια, με χαρακτηριστικότερα τα γυάλινα. Το πιο ενδιαφέρον ανασκαφικό παράδειγμα για τη Θεσσαλονίκη είναι το διπλό βυζαντινό πηγάδι της οδού Αγίου Δημητρίου 68[2], που τον 17ο αιώνα φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε λόγω αχρηστίας ως λάκκος απόρριψης. Περιείχε εξαιρετικά θραύσματα αγγείων τύπου Κιουτάχειας, αλλά και θραύσματα εισηγμένων περσικών αγγείων.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο οικολογικός ενταφιασμός των σκουπιδιών ήταν στον αρχαίο κόσμο συνήθης πρακτική, η οποία μαρτυρεί την ευαισθησία και την αγάπη των αρχαίων για το φυσικό περιβάλλον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ευτέρπη Μαρκή, «Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης Β και βυζαντινής εγκατάστασης παρά τον προϊστορικό οικισμό Θέρμη Α. Ανασκαφική περίοδος 1989», *Μακεδονικά* ΚΗ (1992) 470.
2. Ε. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, ΑΔ (1977) Χρονικά.

* Ευχαριστώ το φίλο συνάδελφο Αναπληρωτή Καθηγητή Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. κ. Άρη Μέντζο για την παραχώρηση του σχετικού υλικού.

Βυζαντινό πηγάδι οδού Αγίου Δημητρίου 26, ΑΔ 31, 1976, Χρονικά 268 - 269

Περί σκουπιδιών και αποβλήτων στη Θεσσαλονίκη της τουρκοκρατίας

Ευάγγελος Χεκίμογλου

Οι μεταβυζαντινές πηγές χαρακτηρίζονται περισσότερο από τη σιωπή τους, παρά από τις ειδήσεις τους για την καθαριότητα της Θεσσαλονίκης. Η παλαιότερη, νομίζω, μαρτυρία για την κατάσταση στους δρόμους της πόλης κατά την οθωμανική περίοδο είναι εκείνη του έτους 1591 και την οφείλουμε σε ένα βενετό ταξιδιώτη. *«Μετέβημεν κατόπιν εις την εβραϊκήν συνοικίαν, εις την αρχήν της οποίας υπάρχει εν μοναστήριον με ελληνορθοδόξους καλογραίας. Ο δρόμος ούτος είναι αρκετά ακάθαρτος, τόσον διότι κατοικείται από αυτόν τον λαόν, όσον και διότι είναι εις το κατωφερές μέρος της πόλεως, οπόθεν διέρχονται αι ακαθαρσίαι»*[1]. Δεδομένου ότι πουθενά αλλού στην περιγραφή του ταξιδιώτη δεν γίνεται μνεία για τις συνθήκες καθαριότητας, ενώ η μνεία αφορά σαφώς την περιοχή νοτίως της Αγίας Θεοδώρας, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το βόρειο τμήμα της Θεσσαλονίκης ήταν καθαρότερο από το νότιο. Ήδη ο ταξιδιώτης μας εξηγεί τους λόγους. Ο πρώτος ήταν το κατηφορικό σχήμα της πόλης, που οδηγούσε τα νερά από το βορειότερο προς το νοτιότερο τμήμα της. Ο δεύτερος είχε να κάνει με την επίδοση στην υφαντουργία των εβραίων κατοίκων που διέμεναν στο νότιο τμήμα της Θεσσαλονίκης (κι όχι βέβαια με κάποιο φυλετικό τους χαρακτηριστικό). *«Στα μέσα του δέκατου έκτου αιώνα»*, σημειώνει ο Γ. Νεχαμά, *«η Θεσσαλονίκη μοιάζει με τεράστιο υφαντουργείο, περίρρυτη από τα νερά της βαφής που γλιστράνε κάτω από τα κατώφλια των σπιτιών»*[2]. Αλλού σημειώνει: *«Τα νερά από την πλύση των μαλλιών, τα υγρά από τις βαφές χύνονται στις αυλές, στους δρόμους, κατακλύζουν τα υπόγεια και σχηματίζουν μόνιμους λοιμώδεις νερόλακκους. Παντού τεράστιοι κάδοι -όπου σιγοβράζουν στον ήλιο, μαζί με σήποντα ούρα που χρησιμεύουν ως σταθεροποιητές των χρωμάτων, είκοσι άλλες αηδιαστικές δρόγες- μολύνουν τον αέρα με δηλητηριώδη μιάσματα και τον καθιστούν αποπνικτικό»*[3].

Εγκατάσταση βαφείου υφασμάτων στο Ιπποδρόμιο. Η εικόνα δεν μπορεί να αποκαλύψει τις μυρωδιές των βαφικών παρασκευασμάτων

Βέβαια, η υφαντουργία αποτελούσε τη σημαντικότερη δραστηριότητα όλων των κατοίκων και όχι μόνον των Εβραίων. Γι' αυτό και ο Βενετός μας μιλάει για «ακαθαρσίες» που διέρχονται από το νότιο τμήμα της πόλης, προερχόμενες από τα βορειότερα. Δεν είναι, λοιπόν, μόνον τα απόνερα από τα εβραϊκά σπίτια που κατακλύζουν τις εβραϊκές γειτονιές, αλλά από ολόκληρη την πόλη. Ασφαλώς, τα νερά αυτά θα παράσερναν και όλες τις ακαθαρσίες που θα έβρισκαν στο πέρασμά τους.

Ο καθολικός ιεραπόστολος Souciet που έζησε στη Θεσσαλονίκη κατά τη δεκαετία του 1730 μας μεταφέρει μια ανάλογη εικόνα. Στην κάτω πόλη οι δρόμοι ήταν κακοστρωμένοι και ακάθαρτοι (η περιγραφή δεν αφορά την άνω πόλη, όπου η κατάσταση πρέπει να ήταν καλύτερη). Στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, όπου βρίσκονταν οι αγορές, οι δρόμοι ήταν στεγασμένοι με σανίδες[4]. Άλλη ξένη πηγή μας βεβαιώνει στα 1788 ότι: *«Αι περισσότεραι οδοί είναι σκεπασμέναι με ξύλα εξ αιτίας του ηλίου. Εις τας άλλας οδούς υπάρχει αφθονία σπουργιτιών, περιστερών, κορωνών, πελαργών, έτι δε γαλών και κυνών»*[5]. Πτηνά και ζώα συγκεντρώνονται ακριβώς επειδή υπάρχουν σκουπίδια. Τα ξύλινα σκέπαστρα δεν προφυλάσσουν μόνον από τη βροχή, αλλά και από τις επιδρομές και τις ακαθαρσίες των πουλιών.

Θα ήταν λάθος να νομίσει κανείς ότι το βορειότερο τμήμα της πόλης αποτελούσε παράδεισο καθαριότητας. Αν ήταν λιγότερο βρώμικο από το παραθαλάσσιο τμήμα, το όφειλε στο γεγονός ότι είχε λιγότερες οικοτεχνίες αλλά και στο κατηφορικό σχήμα της πόλης. Η διαπίστωση αυτή ισχύει οπωσδήποτε από τον δέκατο όγδοο αιώνα, οπότε τα λιθόστρωτα των δρόμων παραμελήθηκαν. Σε διαταγή του έτους 1814 τονίζεται ότι από πολύ καιρό δεν γινόταν σεβαστή η υποχρέωση των κατοίκων να επισκευάζουν τα λιθόστρωτα. Έτσι, αυτά καταστράφηκαν και τα ζώα δεν μπορούσαν να βαδίσουν άνετα στους δρόμους της Θεσσαλονίκης. *«Εκτός τούτου αι συσσωρευθείσαι εις πολλά μέρη ακαθαρσίαι και η λάσπη γίνονται πρόξενοι κακών εις τους κατοίκους. Η μεγαλυτέρα καταστροφή των λιθοστρώτων προέρχεται ως επί το πλείστον από το άνοιγμα των υδραγωγών εκ μέρους των εργατών του υδραγωγείου. Τα πλείστα των λιθοστρώτων έχουν κατασκευασθεί, με την δικαιολογίαν της μη συγκεντρώσεως λάσπης, με τα δύο άκρα υψωμένα και με ρείθρον, αλλά το σύστημα τούτο συνεπάγεται την συσσώρευσιν πολλών ακαθαρσιών και λάσπης εις το μέσον της οδού, τα δε ζώα ως επί το πλείστον γλιστρούν και δυσκολεύονται να διαβούν άνευ κινδύνου. Οι κάτοικοι θα έπρεπε να επιδιορθώσουν και να επισκευάσουν τα λιθόστρωτα των οδών, των οικιών και καταστημάτων, κατασκευάζοντας στα δύο άκρα πεζοδρόμια και στη μέση δρόμο για τα ζώα, χωρίς να γίνονται ανηφορικά τα δύο άκρα»*[6].

Το λιθόστρωτο στην οδό Βενιζέλου στα τέλη του 19ου αιώνα (διακρίνεται η τροχιοδρομική γραμμή). Στο βάθος, η σκεπαστή αγορά

Δρόμος στην Άνω Πόλη (στο βάθος διακρίνεται ο Πύργος του Τριγωνίου) στις αρχές του εικοστού αιώνα. Το λιθόστρωτο είναι ακριβώς όπως παρουσιάζεται στη διαταγή του 1814, ένδειξη ότι η διαταγή αυτή ουδέποτε εφαρμόσθηκε

Στο σημείο αυτό εντοπίζουμε μια αλλαγή της συμπεριφοράς των κατοίκων. Έπαψαν να επιδιορθώνουν τα λιθόστρωτα, είτε τα κατασκεύαζαν με υπερυψωμένες τις άκρες. Έτσι, απομάκρυναν τις λάσπες από τις εισόδους των σπιτιών ή των καταστημάτων και τις μετακινούσαν στο «κοινόχρηστο» μέρος του δρόμου. Φαίνεται ότι οι επισκευαστικές εργασίες των εργατών του υδραγωγείου αποτελούσαν τον κύριο παράγοντα για την καταστροφή των λιθόστρωτων. Για ποιο λόγο όμως οι εργασίες αυτές οδηγούν στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα στις αρχές του 19ου αιώνα και όχι νωρίτερα δεν έχουμε τρόπο να το ελέγξουμε. Πάντως η κατάσταση στα λιθόστρωτα της Θεσσαλονίκης παρέμεινε κακή μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ πολλοί δρόμοι δεν ήταν λιθοστρωμένοι. Με την εξαίρεση της νεότευκτης παραλίας, καλύτερη κατάσταση παρουσίαζαν η συνοικία των Φράγκων και η Άνω Πόλη[7].

Στα 1822 αναφέρονται εργασίες[8] τις οποίες επιτέλεσε σε διάστημα ενός θερινού μήνα ο «δήμαρχος»[9] της Θεσσαλονίκης. Οι εργασίες έγιναν για την επισκευή του δικτύου υδρεύσεως του μεγάρου του Μανόλη Ρίζου[10], για τον καθαρισμό των υδροσωλήνων του διοικητηρίου στο Γιανίκ Τσινάρ[11], για την επισκευή των υδροσωλήνων του φρουρίου Βαρδαρίου και του κονακίου Γκεντς Οσμάν[12]. Επίσης, καταβλήθηκαν 62 ημερομίσθια για τον καθαρισμό των οχετών του μεγάρου Καβασλάρ [=των φυλάκων] και γειτονικού τεμένους. Ας σημειωθεί ότι τα ημερομίσθια αυτά ξεπερνούσαν κατά μέσον όρο τα 2 γρόσια (120 παράδες)[13], ενώ τα ημερομίσθια των

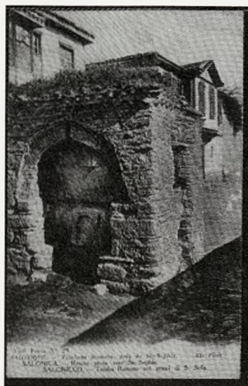
Ο παλαιός ναός της Παναγίας Δεξιάς (Αγίου Υπατίου), τέλη δεκαετίας 1950. Πέριξ του ναού το έδαφος δεν είναι λιθόστρωτο

κτιστών, που εργάσθηκαν σε διάφορες εργασίες τον ίδιο μήνα, δεν ξεπερνούσαν τους 60 παράδες[14]. Εντοπίζουμε, δηλαδή, εν προκειμένω μία εξειδικευμένη εργασία, ασφαλώς επίπονη, αλλά και μία σαφή μαρτυρία για την ύπαρξη οχετών σε σημαντικά μέγαρα.

Στα 1759 βρίσκουμε στη Θεσσαλονίκη δύο μικρές επαγγελματικές ομάδες που ασχολούνταν με τη λειτουργία του υδρευτικού συστήματος, τους «ταξιμιτζί» (δηλαδή εκείνους που φρόντιζαν τα «ταξίμ», τα σημεία διακλάδωσης των σωλήνων του νερού[15]) και τους επιστάτες των κρηνών[16]. Στα 1743 κατοικούσε στη Λαγουδιανή κάποιος Πρότανος του Κυριακού που ασκούσε το επάγγελμα του «σουγλιτζή» (su yolcu), δηλαδή του εργάτη υδραγωγείου[17]. Πιθανόν ανήκε σε μία από τις δύο παραπάνω ομάδες, διότι δεν μνημονεύεται ιδιαίτερη ομάδα «σουγιολτζήδων». Είναι πολύ πιθανόν ότι οι σουγιολτζήδες καθάριζαν και τους οχετούς, δεδομένου ότι δεν εντοπίζουμε άλλο συναφές επάγγελμα στις πηγές της εποχής. Δεν μνημονεύεται, πάντως, κανείς χριστιανός σουγιολτζής στο άτιτλο ανέκδοτο κατάστιχο των ετών 1793-1796 που τηρείται στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας. Αντίθετα, στον κατάλογο των χριστιανών της Θεσσαλονίκης του έτους 1831 καταγράφονται πέντε εργάτες υδραγωγείου (σουγιολτζήδες). Το ενδιαφέρον είναι ότι και οι πέντε είχαν μεγάλη ηλικία σε σύγκριση με τους άλλους χριστιανούς της εποχής, ήταν δηλαδή μεταξύ 40 και 58 ετών (οι τρεις άνω των 54 ετών). Ένας κατοικούσε στον Άγιο Αθανάσιο, ένας στον Άγιο Υπά-

Στη γνωστή χαλκογραφία ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει τα μεγαλύτερα κτήρια της πόλης, όπως εκείνο στα αριστερά. Το σχήμα των μιναρέδων, πάντως, είναι φανταστικό

Διακρίνεται πέριξ αυτής το χαλασμένο λιθόστρωτο

τιο, ένας στην Υπαπαντή και δύο κοντά στη Μονή Βλατάδων[18]. Πιθανότατα, ο τόπος κατοικίας συνδεόταν με τα γεωγραφικά σημεία που χρειάζονταν οι υπηρεσίες τους[19]. Η οικονομική κατάστασή τους ήταν μέση προς κατώτερη, γεγονός που, αν συνδυαστεί με τα υψηλά ημερομίσθια, δείχνει ότι δεν είχαν αρκετή απασχόληση. Πάντως, ένας από τους αυτούς, ο Ναούμ γιος του Νικόλα από τη συνοικία του Αγίου Υπατίου, ήταν εξαιρεμένος από τους φόρους[20]. Την ίδια εποχή απαντά και ένας «μπιναρτζής» (υδραυλικός, κατασκευαστής κρηνών), που κατοικούσε και αυτός στη συνοικία της Υπαπαντής[21]. Στα 1865 οι χριστιανοί σουγιολτζήδες ήταν μόνον δύο. Ο ένας κατοικούσε στη Λαγουδιανή και ο άλλος στον Άγιο Νικόλαο. Αμφότεροι ήταν πολύ φτωχοί[22]. Φαίνεται ότι η αίγλη του επαγγέλματος κορυφώθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, άρχισε να υποχωρεί πριν από το 1831 (γι' αυτό και δεν προσελκύονταν νέοι) και εξαλείφθηκε μέχρι το 1865.

Στα 1831 μεταξύ των χριστιανών της Θεσσαλονίκης αναφέρεται και ένας κοπροσυλλέκτης (gubreci). Ήταν τυφλός και γέρος με τα δεδομένα της εποχής (65 ετών). Είναι η μοναδική περίπτωση στον κατάλογο των επαγγελμάτων του έτους εκείνου που παραπέμπει άμεσα σε επάγγελμα σχετικό με τη δημόσια καθαριότητα. Ο 16ετής γιος του κοπροσυλλέκτη καταγράφτηκε ως επαίτης[23], δείχνοντας ότι τα όρια ανάμεσα στα δύο επαγγέλματα ήταν ασαφή.

Σε ό,τι αφορά την απόθεση των σκουπιδιών, φαίνεται ότι κάθε συνοικία είχε το δικό της τόπο, που δεν απείχε όμως από τις κατοικίες. Χαρακτηριστικό είναι το El Monturo, δηλαδή *«λοφάκι από συσσωρευμένα αστικά απορρίμματα που ξεκινούσε μέσα από το τείχος, υψωνόταν ως την κορυφή των επάλξεων, τις επικάλυπτε και κατηφόριζε ως την παραλία, ανοίγοντας έτσι ένα ευκολοδιάβατο πέρασμα ανάμεσα στην πόλη και το εξωτερικό ανάχωμα»*[24], όπως μας πληροφορεί ο Γ. Νεχαμά, για να προσθέσει: «...*η υπηρεσία αποκομιδής απορριμμάτων είναι ατελής και σχεδόν άγνωστη. Τα αδέσποτα σκυλιά επιλαμβάνονται της καθαριότητας των δρόμων. Μια πολυάριθμη αγέλη από σκυλιά εξασφαλίζει την καθαριότητα στην αγορά των τροφίμων. Οι κάτοικοι της πόλης που μένουν κοντά στη θάλασσα μεταφέρουν τα οικιακά τους απορρίμματα στο Monturo (...) Όσοι μένουν μακριά από την παραλία κανονίζουν με τους γείτονές τους να έχουν μία κοινή καταβόθρα σε μια αλάνα κοντά στα σπίτια τους. Αυτά τα ιδιωτικά χωνευτήρια, αν και καθαρίζονται συνεχώς χάρη στην αδηφαγία των σκύλων και στις έρευνες των ρακοσυλλεκτών, είναι η βασική αιτία νοσηρότητας για τις συνοικίες*»[25].

Στο άκρο αριστερά, η αποβάθρα και η εξωτερική όψη του τείχους του λιμένος, όπου σχηματίσθηκε το El Monturo

Το άφθονο φαγητό από τα σκουπίδια συντελούσε στο να παραμένει μεγάλος ο αριθμός των αδέσποτων σκύλων μέχρι το τέλος της τουρκοκρατίας. Ο Κ. Μπράουν που επισκέφθηκε την πόλη στα 1875 επισημαίνει τον μεγάλο αριθμό αδέσποτων σκύλων που δεν ενοχλούνταν πλέον από την ανθρώπινη παρουσία και έμεναν ξαπλωμένοι στη μέση του δρόμου[26]. Έτσι, οι αρχές αναγκάσθηκαν στα 1911 να δώσουν μια πρωτότυπη λύση: «*Είναι γνωστόν ήδη ότι προ καιρού η Δημαρχία της πόλεώς μας διέταξε την περισυλλογήν των εν ταις οδοίς της πόλεώς μας περιφερομένων αδεσπότων κυνών οίτινες συλλαμβανόμενοι μεταφέρονται δια των μικρών ατμοπλοίων και αφήνονται ελεύθεροι εις τας ακτάς της Αικατερίνης, όπως περιηγηθώσι τα μέρη εκείνα. Φαίνεται όμως ότι οι ακούσιοι ούτοι περιηγηταί επιφέρουσι μεγάλας ζημίας εις τας αμπέλους και τας φυτείας του αραβοσίτου της περιφερείας Αικατερίνης εφ' ω και οι κάτοικοι της κωμοπόλεως ταύτης υπέβαλον αναφοράν προς την Δημαρχίαν της πόλεώς μας, εν η εκθέτουσι τας εκ του μέτρου τούτου επερχομένας αυτοίς ζημίας και παρακαλούν όπως του λοιπού αποστέλλωνται αλλού οι κύνες και ούτως απαλλαγώσιν οι κάτοικοι της νέας ταύτης μάστιγος. Εν εναντία περιπτώσει, δηλούσιν οι αναφερόμενοι, δεν θα επιτρέψωσι την αποβίβασιν των κυνών*»[27].

Η μαρτυρία περί του Monturo απαντά και σε ένα άλλο ερώτημα: πού απέθεταν τα σκουπίδια τους τα καταστήματα που λειτουργούσαν εκτός των τειχών, στην περιοχή του λιμανιού[28]. Προφανώς, τα πετούσαν δίπλα στο τείχος. Διαφορετικά, αν απέθεταν σκουπίδια μόνον οι εντός των τει-

Αγία Σοφία, τέλη 19ου αιώνα. Εφιστούμε την προσοχή του αναγνώστη στην κατηφορική κλίση του δρόμου (σημερινή Πρασακάκη) και την παντελή έλλειψη λιθόστρωτου στο κέντρο της πόλης

Αρχές εικοστού αιώνα, στη συνοικία Γιλάν Μερμέρ (η στήλη υπάρχει ακόμη, μπροστά στο κτήριο της ΔΕΗ, στην οδό Αγίου Δημητρίου). Διακρίνεται το λιθόστρωτο σε άριστη κατάσταση. Ο δρόμος ήταν καινούργιος

χών, δεν θα ήταν δυνατόν να καλύπτει ο σωρός και τις δύο πλευρές του τείχους. Αν λάβουμε υπόψη ότι δίπλα στο λοφάκι αυτό, που πρέπει να κάλυπτε το τετράγωνο των τραπεζικών καταστημάτων (Τράπεζα Ελλάδος, Εθνική Τράπεζα, Τράπεζα Πειραιώς, μεταξύ των οδών Τσιμισκή, Ίωνος Δραγούμη, Μητροπόλεως και Κατούνη)[29], λειτουργούσε και η ιχθυαγορά της πόλης[30], μπορεί κανείς να υποθέσει πώς θα μύριζε ο τόπος. Άλλο σημείο με έντονη δυσοσμία πρέπει να ήταν το σφαγείο των πουλερικών (η συνοικία Σαλχανέ γύρω από τη σημερινή οδό Κομνηνών)[31], «*για αιώνες στο κέντρο της πόλης, συντηρώντας μόνιμα σε ακτίνα εκατό μέτρων ακάθαρτα λιμνάζοντα αίματα*»[32]. Σε άλλες περιπτώσεις, τα άχρηστα ψάρια της ιχθυαγοράς πετάγονταν στη θάλασσα. Αυτό έκανε η ίδια η δημοτική αρχή στην περίοδο της επιδημίας χολέρας του φθινοπώρου του 1911[33].

Στη Θεσσαλονίκη δεν εντοπίζουμε λειτουργίες ανάλογες προς εκείνες που ασκούσαν στην Κωνσταντινούπολη οι αραϊτζήδες (εκ του ρήματος αραμάκ=ζητώ). Η συντεχνία τους είχε έδρα στη Χάλκη και τα μέλη της περιφέρονταν σε τόπους που είχαν σκουπίδια και έψαχναν για χρήσιμα πράγματα. Στα 1861 νοίκιασαν τον «σουπούρ χανέ» (σκουπιδιαρείο) του σαραγιού[34]. Στη Θεσσαλονίκη εντοπίζουμε μόνον ένα «σουπουργκετζή», όρος που, κατά τον Β. Δημητριάδη, εννοεί εκείνον που κατασκευάζει σκούπες[35]. Δύο «σκουπάδες» συναντούμε και στα 1865 μεταξύ των χριστιανών οθωμανών υπηκόων[36]. Υπήρχε και η περιοχή «Σκουπάδικα» (Σουπουργκετζιλέρ) στη συνοικία Καντί, δίπλα στο Ουν Καπάν[37]. Δεν συναντήσαμε, όμως, καμία ένδειξη για «σουπούρ χανέ».

Στα τέλη του 19ου αιώνα, με την ενεργοποίηση του θεσμού των δημαρχιών στο οθωμανικό κράτος, οι αρχές επιβάλλουν απαγορεύσεις (που είναι αμφίβολο αν τηρήθηκαν) στους κατοίκους της πόλης: «*Απαγορεύεται να ρίπτουν εις τους δρόμους κοπρίας και δυσώδη. Αι κοπρίαι πρέπει να συνάζωνται εντός δοχείων κλειστών και να ρίπτωνται εις τα κάρα του Δημαρχείου (...) Τα δοχεία πρέπει συνεχώς να τηρώνται καθαρά και να πλύνωνται με άσβεστον. Απαγορεύεται να ρίπτωνται ακάθαρτα ύδατα εις τους δρόμους. Οι κουρείς ως και τα άλλα εργαστήρια δεν πρέπει να ρίπτουν ύδατα ακάθαρτα και δυσώδη*»[38]. Πάντως, δημιουργείται υπηρεσία οδοκαθαριστών, με κάρα και άλογα, που φυλάσσονταν στους δημοτικούς στάβλους, κοντά στο Πεδίο του Άρεως[39].

Η πλατεία της Αλευραγοράς (Ουν Καπάν). Φωτογραφική λήψη περί το 1900. Το λιθόστρωτο ασυντήρητο. Πέριξ του πρώτου εικονιζόμενου και αριστερά από το άλογο, είναι ξαπλωμένοι σκύλοι. Όσοι είναι παρόντες κρατούν σκεύη για να προμηθευτούν νερό από την στέρνα, από την οποία έπιναν και τα ζώα

Αλλά η υπηρεσία καθαριότητας λειτουργεί πλημμελώς, με αποτέλεσμα να διαμαρτύρονται οι τοπικές εφημερίδες. «*Μ' όλον που η επάρατος επιδημική νόσος ευφλογία αντί να κατευνασθή και εκλείψη βαίνει από ημέρας εις ημέραν επιτεινομένη και διαδομένη, μ' όλον ότι ο ρέκτης ημών δήμαρχος πάσαν καταβάλλει προσπάθειαν όπως περιορισθή και καταπαύση η νόσος αύτη λαμβάνων διάφορα προφυλακτικά υγιεινά μέτρα, εν τούτοις οι υπ' αυτόν επί της καθαριότητος της πόλεως διατεταγμένοι υπάλληλοι δεν δεικνύουσι την αυτήν προς τον προϊστάμενόν των προθυμίαν. Και άλλοτε είχομεν γράψει και νυν αναγκαζόμεθα να φέρωμεν εις γνώσιν του κ. δημάρχου ότι οι επί της καθαριότητος υπάλληλοι μόνον εις τας κεντρικάς οδούς δεικνύουσιν προθυμίαν και τακτικώς επιτελούν το καθήκον αυτών. Εις τας οδούς των συνοικιών και προ πάντων τας αποκέντρους τα επί της καθαριότητος κάρα άπαξ μόνον της εβδομάδος εμφανίζονται, ούτω δε τα εν ταις οικίαις και ταις οδοίς συσσωρευμένα αποσαρώματα γίνονται εστίαι δυσοσμίας λίαν επιβλαβούς εις την υγείαν των κατοίκων*»[40].

Στη λογική της βελτίωσης της δημόσιας καθαριότητας ήταν και η κατασκευή αποχωρητηρίων σε συχναζόμενους τόπους. Αλλά κανείς δεν ήθελε δημόσια αποχωρητήρια στη γειτονιά του. «*Δι' εγγράφου της αρμοδίας αρχής προς το Δημαρχείον υπεδείχθη ότι δεν πρέπει να κατασκευασθή δημόσιον αποχωρητήριον εις την εν τω Ιστηρά ορισθείσαν θέσιν, διότι ανέκαθεν η πλατεία αύτη χρησιμοποιείται όπως σταθμεύωσιν εν αυτή τα φορτηγά αμάξια των δημητριακών. Το Δημοτικόν Συμβούλιον απεφάσισεν να διορίση επιτροπήν, η οποία να εξεύρη τον κατάλληλον χώρον προς ανέγερσιν των αποχωρητηρίων της πλατείας Ιστηρά. Η επιτροπή αποτελείται υπό των Ισμαήλ βέη, Γιαχγιά, Αβδουραχμάν και Κ. Μέλφου εφέντηδων*»[41]. Τελικώς, τα αποχωρητήρια αυτά κατασκευάσθηκαν στο μέσο της σημερινής πλατείας Μοριχόβου, όπου και παρέμειναν για μακρύ χρονικό διάστημα.

Πλανόδιος πωλητής τροφίμων. Κωνσταντινούπολη, τέλη 19ου αιώνα. Χωρίς πολλές εγγυήσεις για την υγεία

Οι λάσπες και οι ακαθαρσίες δεν εμπόδιζαν τους εμπόρους να εκθέτουν σε ανοιχτό χώρο τις πραμάτειες τους. «*Εάν τις αποφασίση να διέλθη την δια των Τελωνείων οδόν ή την μεγάλην οδόν Βαρδαρίου ίνα μεταβή εις ένα εκ των σιδηροδρομικών σταθμών θα βυθισθή εντός του βορβόρου μέχρις αστραγάλων. Και όμως η Δημαρχία καταβρέχει την παραλιακήν οδόν και την των Πύργων. Η υγειονομική υπηρεσία εκδίδει διαφόρους διαταγάς, συνιστά απολυμάνσεις, απαγορεύει εις τους πολίτας επί ποινή προστίμου να καπνίζωσιν ή να πτύωσιν εντός των τραμ και όμως δεν βλέπει τα εν Ουν Καπάν συμβαίνοντα, ένθα εκτίθενται προς πώλησιν άρτοι επί της λάσπης, ήτις είναι άφθονος εις το κεντρικώτατον τούτο μέρος, τους οποίους αναγκάζεται να αγοράζη μεμολυσμένους ο πτωχός κόσμος. Καθήκον του κ. Δημάρχου εί-*

ναι να μεριμνά περί των αριστοκρατικών συνοικιών και οδών, να μην αφήνη όμως να βυθίζονται εν τη ακαθαρσία και τη αθλιοτήτι και αι λοιπαί συνοικίαι και οδοί»[42].

Από την άλλη πλευρά, η δημαρχία συνέχιζε να καταβάλει προσπάθειες εκσυχρονισμού. Αν και η διαθέσιμη εργατική δύναμη δεν έλειπε, οι αρμόδιοι αποφάσισαν το 1908 να αγοράσουν μηχανικό σαρωτήρα, που δημιούργησε ευχάριστες εντυπώσεις. «*Προ καιρού είχομεν αναγγείλη ότι η Δημαρχία της πόλεώς μας είχεν αποφασίση να προμηθευθή εξ Ευρώπης μηχανικόν σαρωτήρα δι ου να ενεργήται η καθαριότης των κυριοτέρων οδών. Ήδη δε κομισθέντος τούτου προχθές [επραγματοποιήθη] η πρώτη δοκιμή αυτού, ήτις απέβη λίαν ικανοποιητική*»[43].

Στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας, ο δήμος Θεσσαλονίκης δαπανούσε το ένα τέταρτο των συνολικών εξόδων του για την καθαριότητα της πόλης. Το συνολικό κόστος στον πρώτο μεταπελευθερωτικό προϋπολογισμό (1913) για τον σκοπό αυτόν ήταν 14.344 οθ. λίρες. Την ίδια εποχή ο δήμος εισέπραττε τέλη καθαριότητας, τα οποία ανέρχονταν σε ποσοστό 5% του κτηματικού φόρου, αλλά συνολικώς δεν υπερέβαιναν τις 200 λίρες. Η οθωμανική κυβέρνηση είχε αποφασίσει την αύξηση των κτηματικών φόρων, αλλά η απόφαση αυτή δεν υλοποιήθηκε λόγω της απελευθέρωσης[44]. Μέχρι το 1908 στα δημοτικά έσοδα περιλαμβανόταν και η πρόσοδος «*εξαχθησομένων ρακών και κοκκάλων εκ των φορτηγών αμαξών του δημαρχείου*», η οποία έφτανε τα 4.900 γρόσια[45] (49 λίρες). Αργότερα, όμως, δεν αναφέρεται.

Οι ελληνικές αρχές που εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, πιεζόμενες από τους ηγέτες των κοινοτήτων, συνέστησαν ιδιαίτερη υγειονομική επιτροπή, δεδομένου ότι η καθαριότητα είχε παραμεληθεί στη διάρκεια του Πρώτου Βαλκανικού πολέμου και η κατάσταση στη Θεσσαλονίκη προκαλούσε γενική δυσφορία. Για το σκοπό αυτόν επιτάχθηκαν τριάντα κάρα για τη μεταφορά των σκουπιδιών έξω από την πόλη[46]. Σε ποιο σημείο ακριβώς δεν αναφέρουν οι πηγές της εποχής, αλλά μας διαφωτίζει ο μεσοπολεμικός τύπος. «*Πριν λίγα χρόνια τα Καραγάτσια ήσαν ο τόπος των απορριμμάτων της Θεσσαλονίκης*», έγραφε η «Εφημερίς των Βαλκανίων» στις 9.4.1929. «*Όλη η πόλις εκεί άδειαζε τους σωρούς τα σκουπίδια της. Με τον καιρό η φτωχολογιά βρήκε ευκαιρία να στήση εκεί λίγες καλύβες επάνω στον αδέσποτο εκείνο χώρο κι έτσι σιγά-σιγά σχηματίσθηκε ένας μικρός συνοικισμός*». Ο συνοικισμός αυτός ονομάσθηκε Ουζεΐρ Βέη (από το όνομα του παλαιού ιδιοκτήτη των παρακείμενων στάβλων), είχε έκταση 15 στρέμματα και περιστοιχιζόταν από τις οδούς Γαμβέττα, Γενναδίου, Αρτέμιδας και Στρωμνίτσης[47]. Ασφαλώς, ο σκουπιδότοπος αυτός θα εξυπηρετούσε τη συνοικία των Εξοχών, αλλά θα υπήρχαν και άλλοι στις παρυφές της Θεσσαλονίκης.

Πάντως, η κατάσταση δεν άλλαξε στα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση: «*Να κοιτάξητε δια την καθαριότητα της πόλεως, να φροντίσητε τουτέστι να μας απαλλάξητε από την βρώμαν και τας ακαθαρσίας των οδών μηδέ της κεντρικωτέρας της λεωφόρου Νίκης εξαιρουμένης*», σημείωνε στα 1920 τοπική εφημερίδα[48]. Στα τέλη της δεκαετίας εκείνης ο Δήμος Θεσσαλονίκης απασχολούσε πλέον 250 οδοκαθαριστές και 110 καραγωγείς[49], οι μισθοί των οποίων μαζί με την συντήρηση των άλογων απορροφούσαν ποσοστό 36% των συνολικών δαπανών του[50].

Φωτογραφική λήψη του (προ του 1900) λιμανιού από τα δυτικά. Διακρίνεται ο πυργίσκος του Τοπχανέ (μπροστά στο σημερινό Δικαστικό Μέγαρο). Η «οδός προς τα τελωνεία» γεμάτη με λασπόνερα

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κ. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 135.
2. Γ. Νεχαμά, *Ιστορία των Ισραηλιτών της Σαλονίκης*, βιβλίο πρώτο, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 418.
3. Γ. Νεχαμά, *ό.π.*, σ. 419.
4. Άρτεμη Ξανθοπούλου-Κυριακού, «Περιγραφή της Θεσσαλονίκης στα 1834 από τον pere Jean-Baptiste Souciet», *Μακεδονικά* 8 (1968), σ. 191.
5. Κ. Μέρτζιος, *ό.π.*, σ. 192.
6. Ι.Κ. Βασδραβέλλης (επιμ.), *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Α΄ Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 421.
7. Π.Κ. Ενεπεκίδης, *Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 238.
8. Ι.Κ. Βασδραβέλλης, *ό.π.*, σσ. 461-463.
9. Έτσι αποδίδεται η λέξη στη μετάφραση του τουρκικού κειμένου. Δεν προκύπτει, όμως, από άλλες πηγές η ύπαρξη τέτοιου αξιώματος εκείνη την εποχή.
10. Κορυφαίος χριστιανός έμπορος στα τέλη του 19ου αιώνα.
11. Κατά τον Β. Δημητριάδη, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 107, ο δρόμος αυτός συνέπιπτε με τη σημερινή οδό Δημητρίου Πολιορκητού, στο ύψος περίπου της πλατείας Τερψιθέας. Στο ίδιο σημείο υπήρχε και ταυτώνυμη βρύση (αυτόθι, σ. 441).
12. Αταύτιστο.
13. Ι.Κ. Βασδραβέλλης, *ό.π.*, σ. 435, όπου πίνακας ισοτιμιών διαφόρων οθωμανικών νομισμάτων.
14. *Αυτόθι*, σσ. 461-463. Δύο γρόσια ημερησίως ήταν η αμοιβή του γραμματέα του δήμου.
15. Για τα ταξίμ της Θεσσαλονίκης, βλ. Β. Δημητριάδη, *Τοπογραφία, ό.π.*, σσ. 435-443.
16. Κ.Δ. Μέρτζιος, «Συμπλήρωμα εις τα "Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας"», *Εις μνήμην Κ. Αμάντου*, Αθήναι 1960, σσ. 62-63. Η πληροφορία προέρχεται από αναφορά του βενετού προξένου. Ο αριθμός των μελών κάθε ομάδας δεν μνημονεύεται, τεκμαίρεται όμως από το φιλοδώρημα που έδωσε ο πρόξενος. Οι δύο αυτές ομάδες έλαβαν πολύ μικρό φιλοδώρημα. Η τουρκική ονομασία για τους «επιστάτες των κρηνών» δεν μνημονεύεται, υποθέτω όμως ότι ήταν οι binarci.
17. Αναφέρεται σε κτηματολογικό έγγραφο της Μονής Βλατάδων. Δημοσιεύεται από τη Σοφία Τζωρτζακάκη-Τζαρίδη, *Το νομικό καθεστώς των αφιερωμάτων - βακουφίων στα πλαίσια του οθωμανικού εμπραγμάτου δικαίου (15ος - 19ος αιώνας)*, διδακτορική διατριβή στη Νομική Σχολή ΑΠΘ, υπό έκδοση.
18. Β. Δημητριάδης, *Η Θεσσαλονίκη της παρακμής*, Ηράκλειο 1997, σσ. 213, 252, 277, 313 και 314.
19. Για το δίκτυο παροχής ύδατος στη Θεσσαλονίκη της ίδιας εποχής βλ. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία, ό.π.*, σ. 431 κ.έ.
20. Β. Δημητριάδης, *Η Θεσσαλονίκη της παρακμής, ό.π.*, σ. 252.
21. *Αυτόθι*, σ. 251. Ονομαζόταν Στογιάννης και ήταν κι αυτός ηλικιωμένος (54 ετών).
22. Κ. Βακαλόπουλος, «Χριστιανικές συνοικίες, συντεχνίες και επαγγέλματα της Θεσσαλονίκης στα μέσα του 19ου αιώνα», *Μακεδονικά* 18 (1978), σσ. 118 και 122.
23. Β. Δημητριάδης, *ό.π.*
24. Γ. Νεχαμά, ό.π., σσ. 177-178.
25. Γ. Νεχαμά, *ό.π.*, σ. 485.
26. Π.Κ. Ενεπεκίδης, *ό.π.*, σ. 56.
27. *Νέα Αλήθεια*, 22.4.1911.
28. Αναλυτική περιγραφή της περιοχής επί τουρκοκρατίας βλ. Ε. Χεκίμογλου, *Τα μυστήρια της Θεσσαλονίκης: Κείμενα για τους χαμένους τόπους της πόλης*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 137-174. Τα τείχη κατεδαφίστηκαν περί το 1870 και έτσι έπαψε να υπάρχει το El Monturo.
29. Για τη διέλευση του τείχους από το τετράγωνο αυτό βλ. Έλλη Γεωργιλά, «Πληροφορίες για τη θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης στην περιοχή της πλατείας Ελευθερίας», *Θεσσαλονικέων Πόλις* τχ. 1 (Ιανουάριος 2000), σσ. 17-34. Ουσιαστικά, επρόκειτο για το τμήμα του τείχους μεταξύ δύο πυλών, της κύριας πύλης του Γιαλού που ήταν σε χρήση και μιας μικρής που βρισκόταν στη βάση του πύργου του Τοπχανέ, στη σημερινή πλατεία Ελευθερίας, και πρέπει να χρησιμοποιούταν σε έκτακτες περιστάσεις (το θέμα εξετάζουμε σε ανέκδοτη μελέτη μας). Γι' αυτό και οι κάτοικοι περνούσαν πάνω από το λόφο με τα σκουπίδια, για να αποφύγουν το γύρο αλλά και τις όποιες κακοτοπιές μπορούσαν να τους περιμένουν στη φυλασσόμενη πύλη του Γιαλού.
30. Ε. Χεκίμογλου, *Τα μυστήρια της Θεσσαλονίκης, ό.π.*, σσ. 175-188
31. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία, ό.π.*, σσ. 171-172, Ε. Χεκίμογλου, *Θεσσαλονίκη: Τουρκοκρατία και μεσοπόλεμος: κείμενα για την ιστορία και την τοπογραφία της πόλης*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 271.
32. Γ. Νεχαμά, *ό.π.*, βιβλίο δεύτερο, σ. 778.
33. Ε. Χεκίμογλου, *Θεσσαλονίκη, Τουρκοκρατία και μεσοπόλεμος, ό.π.*, σ. 261. (Βλ. στο ίδιο για την εξέλιξη της επιδημίας, σσ. 253-271).
34. Φρ. Μακρής. «Συντεχνιακή δραστηριότητα στην Κωνσταντινούπολη (17ος - 19ος αιώνας)», *Πρακτικά Ζ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 43.
35. Β. Δημητριάδης, *Η Θεσσαλονίκη της παρακμής, ό.π.*, σ. 276. Ονομαζόταν Τάντσος γιος Δημήτρη και κατοικούσε στη συνοικία της Υπαπαντής.
36. Τον Χατζή Θεοχάρη του Γεωργίου και τον Βασίλειο Ιωάννου, που κατοικούσαν στη Μητρόπολη και τη Νέα Παναγία αντίστοιχα. Και οι δύο ήταν φτωχοί. Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, «Χριστιανικές συνοικίες, συντεχνίες και επαγγέλματα», *ό.π.*, σσ. 111 και 114.
37. Σε κτηματολογικά έγγραφα που εντοπίσαμε στο πλαίσιο ευρύτερης έρευνας. Βλ. Θάλεια Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου και Ε. Χεκίμογλου, «Η χωρική οργάνωση της Θεσσαλονίκης πριν από τη πυρκαγιά του 1917», *Η Θεσσαλονίκη και ο ευρύτερος χώρος. Παρελθόν-παρόν-μέλλον*, 28.2-2.3.2003, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών [πρακτικά υπό έκδοση].
38. *Φάρος της Μακεδονίας*, 16.6.1893.
39. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία, ό.π.*, σ. 227.
40. *Νέα Αλήθεια*, 15.7.1909.
41. *Αλήθεια*, 15.3.1908.
42. *Νέα Αλήθεια*, 11.12.1910.
43. *Νέα Αλήθεια*, 18.6.1910. Η προαναγγελία είχε δημοσιευτεί στην *Αλήθεια*, 10.6.1908.
44. Κατερίνα Καριζώνη, «Ο πρώτος προϋπολογισμός του Δήμου Θεσσαλονίκης μετά την απελευθέρωση (1913)», *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), σ. 220.
45. *Αλήθεια* 15.3.1908.
46. Κ. Καριζώνη, *ό.π.*, σ. 217.
47. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 9.4.1929.
48. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 14.3.1920.
49. *Μακεδονικά Νέα*, 18.6.1929.
50. *Ταχυδρόμος Βορείου Ελλάδος*, 18.6.1930.

Ανακύκλωση φυτικών υλικών στο σπίτι

Μυρτώ Πυροβέτση,
Γεώργιος Δαουτόπουλος

Η διαχείριση και διάθεση των απορριμμάτων αποτελούν ένα από τα πλέον κρίσιμα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών στις αναπτυγμένες χώρες. Ζούμε σε μια καταναλωτική και μονόδρομα απορριπτική κοινωνία, η οποία λειτουργεί απαιτώντας τεράστιες ποσότητες πρώτων υλών που μετά τη χρήση τους καταλήγουν ως απόβλητα / απορρίμματα στο νερό, στον αέρα, στο έδαφος, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη ρύπανση του πλανήτη μας.

Η απάντηση στο πρόβλημα αυτό δόθηκε διεθνώς μέσα από τις επιταγές της Agenda 21 του Rio αλλά και από την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διαχείριση των Απορριμμάτων, από τις αρχές του 1990. Το 5ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον της Κοινότητας, η ίδια η Συνθήκη του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και το Πρόγραμμα για την Αειφορική Ανάπτυξη της Ε.Ε. ορίζουν την πολιτική η οποία πρακτικά παρουσιάζεται στον Ευρωπαϊκό Οδηγό Διαχείρισης Απορριμμάτων (2000). Συνοπτικά, σύμφωνα με τα παραπάνω, απαιτείται από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Τ.Α.), αλλά και τους πολίτες, πρώτα απ' όλα η μείωση της κατανάλωσης, η μείωση παραγωγής απορριμμάτων, η προώθηση της επαναχρησιμοποίησης, της ανακύκλωσης (με την ταυτόχρονη ανάκτηση υλικών και ενέργειας), η κομποστοποίηση και τέλος η ασφαλής τελική διάθεση των απορριμμάτων. Έτσι, η εφαρμογή όλων αυτών γίνεται πλέον για τους Δήμους από «προοδευτικό μέτρο» σε υποχρέωση με νομικές και οικονομικές κυρώσεις.

Με την κομποστοποίηση, δηλαδή τη φυσική διεργασία αποικοδόμησης και ανακύκλωσης των φυτικών, οικιακών ή μη απορριμμάτων, αφενός μεν γίνεται διαλογή των απορριμμάτων στην πηγή, αφετέρου δε μειώνεται η ποσότητα των απορριμμάτων που διατίθενται για διαχείριση στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Σύμφωνα με την Οδηγία 99/31/ΕΚ, τα αποικοδομήσιμα απορρίμματα δεν επιτρέπεται να καταλήγουν σε Χώρους Υγειονομικής Ταφής (ΧΥΤΑ), τίθενται δε συγκεκριμένοι ποσοτικοί στόχοι μείωσης αυτών, με προθεσμίες και καταληκτικές ημερομηνίες. Για παράδειγμα, όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. μέχρι το 2010 οφείλουν να μειώσουν τις ποσότητες των βιο-αποικοδομήσιμων αστικών απορριμμάτων που οδηγούνται στους ΧΥΤΑ στο 75% αυτών που υπήρχαν το 1995. Όπως επίσης να μειώσουν, τουλάχιστον κατά 25%, το σύνολο των απορριμμάτων που μεταφέρονται στους ΧΥΤΑ μέχρι το 2005. Αυτό όμως σημαίνει μία τελείως διαφορετική εθνική πολιτική, οργάνωση, ενημέρωση και δράση των πολιτών και της Τ.Α. από αυτή που γνωρίζομε στον τόπο μας μέχρι σήμερα.

Αντίθετα από εμάς, για τους πολίτες των περισσοτέρων χωρών της Ευρώπης, (αλλά και των ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλίας κ.λπ.) η διαλογή των απορριμμάτων στο σπίτι, στο χώρο εργασίας ή στη γειτονιά δεν είναι απλώς νομοθετική υποχρέωση αλλά καθημερινή πρακτική. Εκεί διαχωρίζουν και τοποθετούν σε διαφορετικούς κάδους το αλουμίνιο, το χαρτί, το γυαλί, το πλαστικό, τα παλιά ξύλινα έπιπλα, όσα είναι δυνατόν να επαναχρησιμοποιηθούν από συμπολίτες τους και κρατούν στο σπίτι τα φυτικά υπολείμματα της κουζίνας ή του κήπου για να υποστούν επιτόπου την κομποστοποίηση και να μετατραπούν από άχρηστα υλικά σε ένα πλούσιο βελτιωτικό του εδάφους. Ήδη η Γαλλία, η Δανία, η Ιταλία, η Νορβηγία, η περιοχή της Φλάνδρας στο Βέλγιο και η Ολλανδία απαγορεύουν τη διάθεση οργανικών απορριμμάτων στους ΧΥΤΑ, ενώ το ίδιο θα κάνουν η Αυστρία από το 2004 και η Σουηδία και η Φινλανδία από το 2005.

Στην Ελλάδα οι δράσεις σχετικά με την ορθολογική διαχείριση των απορριμμάτων βρίσκονται ακόμα σε «εμβρυικό» στάδιο. Η πλειονότητα των απορριμμάτων (93%) καταλήγει ανεπεξέργαστα σε χωματερές (παράνομες ή νόμιμες) ή στους ολίγους ΧΥΤΑ. Ένα ελάχιστο ποσοστό (7%) ανακυκλώνεται (OECD, 1998). Ενδεικτικά είναι τα στοιχεία του Οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) Μείζονος Θεσσαλονίκης (2004), σύμφωνα με τα οποία μόνο στον ομώνυμο νομό λειτουργούν 93 ανεξέλεγκτες χωματερές, συνήθως σε ρεματιές, όπου απορρίπτονται χωρίς καμιά υποδομή απορρίμματα. Στις περιοχές αυτές το πρόβλημα της ρύπανσης του εδάφους και του υδροφορέα είναι σοβαρό. Σύμφωνα επίσης με τελευταία καταγραφή της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας του νομού Θεσσαλονίκης, λειτουργούν ακόμα στα όρια του Δασαρχείου Λαγκαδά 17 χωματερές, 11 στο Δασαρχείο Σταυρού και 9 στα όρια του Δασαρχείου Θεσσαλονίκης που συνιστούν εστίες πρόκλησης πυρκαγιάς σε δασικές εκτάσεις. Σε ελά-

χιστες από αυτές τις χωματερές τηρούνται τα στοιχειώδη μέτρα ασφαλείας, όπως η περίφραξη, ο λάκκος περιμετρικά, η αποψιλωμένη ζώνη βλάστησης σε ακτίνα 50 μέτρων, η παροχή νερού και η 24ωρη φύλαξη τις επικίνδυνες μέρες, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Κι όλα αυτά, όταν οι πυρκαγιές των δασών αποτελούν ένα μείζον πρόβλημα στην Ελλάδα και οι Κοινοτικές Οδηγίες ορίζουν ότι μέχρι το τέλος του 2003 θα έπρεπε να λειτουργεί το πολύ μία χωματερή σε κάθε Δήμο και καμία μέχρι το τέλος του 2005.

Συνεπώς, δεν είναι παράξενο που τα προβλήματα διαχείρισης των απορριμμάτων ιεραρχούνται από τους Έλληνες μεταξύ των σοβαροτέρων προβλημάτων που αντιμετωπίζει το περιβάλλον στη χώρα μας (Λέκκας, 1998). Ως προς το στόχο/δέσμευση μείωσης των απορριμμάτων, ενδεικτικό της τάσης που επικρατεί στον τόπο μας είναι η κατάσταση στη Θεσσαλονίκη. Το 2002 στην πόλη μας παρήγαμε περισσότερους από 1.300 τόνους σκουπιδιών ημερησίως, υπερδιπλασιάζοντας την αντίστοιχη ποσότητα του 1987 που ήταν μόλις 600 τόνοι. Κοντεύουν να μας πνίξουν τα σκουπίδια, ενώ ο απόηχος της πολυετούς διαμάχης για τη μεταφορά της χωματερής των Ταγαράδων δεν είναι μακριά, όσο και οι έντονες αντιδράσεις για τη δημιουργία ΧΥΤΑ στη Μαυροράχη.

Πώς και πότε θα αντιστρέψουμε τα δεδομένα αυτά, μειώνοντας τα παραγόμενα απορρίμματα στα ζητούμενα ποσοστά σε σχέση με του 1995; Και με τι μηχανισμούς, οργάνωση, ενημέρωση θα κάνουμε τη «μεγάλη στροφή» και θα προωθήσουμε τη μείωση των μεταφερομένων στους ΧΥΤΑ βιοδιασπώμενων απορριμμάτων; Πώς υπέγραψε το ΥΠΕΧΩΔΕ τις συγκεκριμένες οδηγίες και δεσμεύσεις, χωρίς επί τόσα χρόνια να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις για τη συμμόρφωση της χώρας με αυτές; Αντί της χάραξης της κατάλληλης πολιτικής και λήψης των ανάλογων μέτρων για αντιμετώπιση αυτής της σκληρής πραγματικότητας, οι μεν πολίτες αδιαφορούν για την παραγωγή και διάθεση των απορριμμάτων τους, η δε Πολιτεία επιλέγει, με μεγάλη καθυστέρηση, συγκεντρωτικές λύσεις που όχι μόνο δεν επιλύουν το πρόβλημα μακροπρόθεσμα, αντίθετα αναμένεται να το επιτείνουν.

Μετά τις πολλαπλές καταγγελίες και καταδίκες της χώρας μας από την Ε.Ε. για λειτουργία παράνομων χωματερών, το ΥΠΕΧΩΔΕ στράφηκε στη δημιουργία ενιαίων χώρων σε όλα τα Νομαρχιακά διαμερίσματα, όπου θα μεταφέρονται όλα τα απορρίμματα για να υποστούν εκεί τη διαδικασία της υγειονομικής ταφής ή του διαχωρισμού για ανακύκλωση. Λύσεις όχι μόνο βεβιασμένες σε σχέση με τις δεσμεύσεις, αλλά και πολυδάπανες, ενεργοβόρες, που εθίζουν τους πολίτες στην απερίσκεπτη απόρριψη και σπατάλη πόρων. Επιπλέον, οι Χώροι Υγειονομικής Ταφής, ιδιαίτερα σε περιοχές που γειτονεύουν με τα μεγάλα αστικά κέντρα, είναι υψηλού κόστους, δεσμεύουν πολύτιμες εκτάσεις γης και δημιουργούν περαιτέρω κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Το γνωστό από την Αμερική σύνδρομο του NIMBY (Not In My Back Yard - όχι στην αυλή μου) ήδη δημιουργεί οξύτατες αντιπαραθέσεις μεταξύ των τοπικών κοινωνιών, ταλαιπωρώντας τοπικές, νομαρχιακές και περιφερειακές αρχές στην αποδοχή χωροθέτησης ΧΥΤΑ. Και οι λύσεις δεν θα εί-

Η ανακύκλωση των φυτικών υλικών γίνεται πανεύκολα στα ειδικά πλαστικά δοχεία (φωτ. Γ. Δαουτόπουλος)

Φυτικά υλικά ενός Δήμου έτοιμα να οδηγηθούν στη χωματερή (φωτ. Μ. Πυροβέτση)

ναι ποτέ οριστικές, εφόσον η διάρκεια ζωής των ΧΥΤΑ ολοένα θα μειώνεται εξαιτίας της επικρατούσας νοοτροπίας.

Η πρότασή μας αφορά μια εναλλακτική λύση διαχείρισης των απορριμμάτων, συμβατή με την αειφορική διαβίωση, την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και τις δεσμεύσεις μας έναντι της Ε.Ε., αποκεντρωτική, που θέτει τον πολίτη στο κέντρο του προβλήματος, συμμέτοχο στη διαδικασία της μείωσης και ανακύκλωσης των απορριμμάτων. Μετατρέπει τον πολίτη από μέρος του προβλήματος σε μέρος της λύσης αυτού. Είναι η οργανωμένη -μετά από ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση των πολιτών- προώθηση της ανακύκλωσης φυτικών υλικών -κομποστοποίησης- στο σπίτι ή στο χώρο παραγωγής τους.

Τα φυτικά υλικά τα οποία προέρχονται από την κουζίνα και τον κήπο των νοικοκυριών αποτελούν το 27% και πλέον των απορριμμάτων που συγκεντρώνονται και αποτίθενται στις χωματερές, παρ'όλο που η σύνθεση των απορριμμάτων διαφοροποιείται τοπικά και εποχικά. Ειδικότερα σε ημιαστικούς Δήμους, όπου οι κατοικίες διαθέτουν κήπους, τα φυτικά αυτά απορρίμματα ξεπερνούν το 30%. Τα υλικά αυτά έχουν μικρό βάρος αλλά μεγάλο όγκο και επιβαρύνουν την Τοπική Αυτοδιοίκηση με μεγάλες δαπάνες για τη συγκέντρωση και μεταφορά τους στις χωματερές. Υπολογίζεται ότι το κόστος συλλογής, μεταφοράς και εναπόθεσης των απορριμμάτων στις χωματερές υπερβαίνει τα 45 ευρώ ανά τόνο για τους αγροτικούς και ημιαστικούς Δήμους, ενώ στους αστικούς συχνά υπερβαίνει τα 106 ευρώ ανά τόνο απορριμμάτων. Η εναπόθεση των φυτικών υλικών στις χωματερές έχει ως αποτέλεσμα την αυτανάφλεξή τους (οι μισές πυρκαγιές στη χώρα μας οφείλονται σε αυταναφλέξεις των χωματερών), μείωση της διάρκειας ζωής της χωματερής και αξιόλογη συμβολή στο Φαινόμενο του Θερμοκηπίου με το παραγόμενο και εκλυόμενο στην ατμόσφαιρα μεθάνιο.

Οι δημότες συχνά απορρίπτουν δίπλα στους κάδους μεγάλες ποσότητες φυτικών υλικών που επιβαρύνουν υπέρμετρα το δημοτικό προϋπολογισμό (φωτ. Μ. Πυροβέτση)

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Γεωργίας, την περίοδο 1986-1997 κάηκαν στη χώρα μας 324.000 στρέμματα πολύτιμων δασών από πυρκαγιές που ξεκίνησαν σε ανεξέλεγκτες χωματερές. Όσον αφορά το Φαινόμενο του Θερμοκηπίου, αν πριν από 10 χρόνια αμφιβάλαμε για το ενδεχόμενο υπερθέρμανσης του πλανήτη, σήμερα οι ενδείξεις για ένα τέτοιο ενδεχόμενο έχουν πολλαπλασιαστεί ανησυχητικά. Έτσι λοιπόν η ανάγκη ανάληψης δράσης εκ μέρους των πολιτών είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ αναγκαία και επιβεβλημένη και για πολλαπλούς λόγους ζωτικής σημασίας.

Τα φυτικά αυτά απορρίμματα, με πολύ λίγη φροντίδα και χωρίς κόπο, μπορούν να μετατραπούν σε ένα πολύτιμο εδαφοβελτιωτικό για τον ανθόκηπο, το λαχανόκηπο και τις γλάστρες. Η διαδικασία -κομποστοποίηση- είναι απλή και πραγματοποιείται από τη φύση από τότε που δημιουργήθηκε η ζωή σε αυτόν τον πλανήτη, εδώ και 4 δισεκατομμύρια χρόνια. Η φύση δεν δημιουργεί απορρίμματα. Φροντίζει να ανακυκλώνει το κάθε τι που η ίδια παράγει. Φαντάζεστε πώς θα ήταν ο πλανήτης μας, αλλά και η ίδια η ζωή μας, αν κάθε φυτικός ή ζωικός οργανισμός δεν αποικοδομούνταν μετά τη νέκρωση ή το θάνατό του; Τον ρόλο αυτόν, μετά από μια απλή διαδικασία, αφήνουμε να αναλάβουν οι αποικοδομητές (βακτήρια, μύκητες, σκουλήκια και άλλοι ασπόνδυλοι οργανισμοί) του εδάφους, στους οποίους πολύ λίγη σημασία δίνουμε. Θέλουμε μάλλον να τους αγνοούμε και τους καταπολεμούμε έντονα, αφού θεωρούμε ότι δημιουργούν μολύνσεις και προσβολές στον άνθρωπο και στους άλλους οργανισμούς. Στην πραγματικότητα όμως αποτελούν έναν απαραίτητο κρίκο στην αλυσίδα της ζωής που, όσο κι αν ακούγεται παράξενο, διατηρεί τη ζωή. Τί κάνουν δηλαδή οι αποικοδομητές; Διασπούν τα μόρια των νεκρών ζώων και φυτών, έτσι ώστε αποδεσμεύονται χημικές ουσίες στο έδαφος, που προσλαμβάνονται και ξαναχρησιμοποιούνται από τους παραγωγούς, τα φυτά. Έτσι η ύλη ανακυκλώνεται και η ζωή αενάως διατηρείται. Ισχύει συνεπώς το παράδοξο, ο θάνατος, μέσω των αποικοδομητών, να διατηρεί τη ζωή.

Αυτήν την αρχέγονη και ασφαλή διαδικασία της φύσης, που δεν δημιουργεί ρύπανση, ακολουθούν τα προγράμματα ανακύκλωσης φυτικών υλικών στο σπίτι, που μπορούν να εφαρμοστούν με πολύ μικρό κόστος σε όλους σχεδόν τους Δήμους της χώρας όπου υπάρχουν ευαισθητοποιημένοι πολίτες, τοπική ηγεσία με υπευθυνότητα και όραμα και λίγα τετραγωνικά μέτρα ακάλυπτου εδάφους.

Εδώ και 5 χρόνια, οι υπογράφοντες ξεκίνησαν πιλοτικά την εφαρμογή της «κομποστοποίησης στο σπίτι», εθελοντικά, σε συνεργασία με το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Νάουσας, χωρίς καμία συνδρομή από την Τοπική Αυτοδιοίκηση ή οποιονδήποτε κρατικό φορέα. Στόχος του προγράμματος ήταν η έρευνα, η ενημέρωση και η ανάπτυξη μιας βιωματικού χαρακτήρα σχέσης των πολιτών με την κομποστοποίηση, ώστε η οικολογική δράση να περάσει ως διαχειριστική πρακτική στην καθημερινή ζωή τους. Η έρευνα αφορούσε στην καταγραφή των γνώσεων και της συμπεριφοράς των πολιτών απέναντι στη διαχείριση των απορριμμάτων, στο

πώς αυτή επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες και από την ίδια τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα εφαρμόζοντας την κομποστοποίηση. Αποσκοπούσε επίσης στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας εφαρμογής του προγράμματος και στη διαμόρφωση προτάσεων για βελτίωσή του. Τέτοιο ολοκληρωμένο πρόγραμμα κομποστοποίησης (με παράλληλη έρευνα και ευρεία ενημέρωση των πολιτών) εφαρμόζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα (Τόμτση και Πυροβέτση, 2003) και δεν υπάρχει στη διεθνή σχετική βιβλιογραφία.

Πιο συγκεκριμένα, οι δράσεις του προγράμματος περιελάμβαναν:

1) τη σύνταξη και υποβολή σ' ένα τυχαίο δείγμα 100 κατοίκων της Νάουσας ενός πρώτου ερωτηματολογίου σχετικά με τις γνώσεις, απόψεις/στάσεις τους απέναντι στη διαχείριση των απορριμμάτων και την κομποστοποίηση,

2) την ενημέρωση των πολιτών σχετικά με την κομποστοποίηση μέσω των τοπικών ΜΜΕ, εκπαιδευτικών φυλλαδίων και εκδηλώσεων -διαλέξεις, εργαστήρια- ενημέρωσης,

3) τη δωρεάν διανομή σιλό κομποστοποίησης σε 40 συμμετέχοντα νοικοκυριά και καθοδήγησή τους,

4) την εφαρμογή κομποστοποίησης των φυτικών απορριμμάτων επί εννιά μήνες,

5) την παρακολούθηση της διαδικασίας κομποστοποίησης και επίλυση των τυχόν σχετικών προβλημάτων σε όλα τα νοικοκυριά,

6) την υποβολή ενός δεύτερου ερωτηματολογίου προκειμένου να καταγραφούν οι μεταβολές στις γνώσεις, απόψεις / στάσεις των πολιτών, η εμπειρία τους από την εφαρμογή της κομποστοποίησης και να αξιολογηθεί η εφαρμογή του προγράμματος, και τέλος,

7) την έρευνα γύρω από παρόμοια προγράμματα ανά τον κόσμο (Pyrovetsi, 2003).

Το κάψιμο των φύλλων δεν είναι λύση. Είναι ένα ακόμα πρόβλημα (φωτ. Μ. Πυροβέτση)

Οι μισές πυρκαγιές στη χώρα μας οφείλονται σε αυτανάφλεξη φυτικών υλικών σε ανεξέλεγκτες χωματερές (φωτ. Μ. Πυροβέτση)

Μετά την επιτυχή ολοκλήρωση εφαρμογής και την αξιολόγηση του πιλοτικού αυτού προγράμματος στη Νάουσα (Τόμτση, 2002), έγινε πρόταση στον Σύνδεσμο ΟΤΑ Μείζονος Θεσσαλονίκης για την εφαρμογή του σε Δήμο της Θεσσαλονίκης. Επιλέχθηκε ο Δήμος Θερμαϊκού όπου, σε συνεργασία με τον Σύνδεσμο ΟΤΑ και το ΑΠΘ (τους υπογράφοντες), ξεκίνησε η εφαρμογή του προγράμματος το 2001. Στο Δήμο Θερμαϊκού, εκατό περίπου νοικοκυριά δήλωσαν συμμετοχή στο εθελοντικό πρόγραμμα ανακύκλωσης φυτικών υλικών και σε μικρές ομάδες οι πολίτες εκπαιδεύτηκαν σε ένα εργαστήριο 2 ωρών για τον τρόπο που εφαρμόζεται η κομποστοποίηση στο σπίτι. Προηγήθηκε έρευνα με ειδικό ερωτηματολόγιο σχετικά με τις γνώσεις / στάσεις / απόψεις των πολιτών όσον αφορά στη διαχείριση των απορριμμάτων και την ανακύκλωση-κομποστοποίηση και ενημερωτικές ομιλίες στο Δήμο. Σε κάθε νοικοκυριό παραχωρήθηκε δωρεάν από τον Σύνδεσμο ΟΤΑ ένας ειδικός κάδος ανακύκλωσης, με την υποχρέωση να παραμείνουν στο πρόγραμμα για ένα τουλάχιστον έτος. Ειδικοί συνεργάτες του προγράμματος, μετά από εκπαίδευση, επισκέπτονταν τα εθελοντικά νοικοκυριά, σε τακτά χρονικά διαστήματα, για να επιβλέψουν τη διαδικασία, να απαντήσουν σε ερωτήσεις και να δώσουν οδηγίες. Μια ανοιχτή τηλεφωνική γραμμή παρείχε πληροφορίες όλες τις εργάσιμες ημέρες και ώρες στους συμμετέχοντες, αλλά και σε κάθε άλλο άτομο που θα ήθελε να υιοθετήσει την ανακύκλωση των φυτικών υλικών. Οι συμμετέχοντες αποτέλεσαν πυρήνες διάδοσης της νέας πρακτικής, ξεναγώντας στο σπίτι τους φίλους και γνωστούς που έβλεπαν «ιδίοις όμμασι» τη σχετική απλή διαδικασία και έφευγαν παίρνοντας μαζί τους το αναγκαίο πληροφοριακό υλικό.

Παράλληλα, συλλέγονταν επιστημονικά στοιχεία για την πορεία του προγράμματος, με στόχο τόσο τη βελτίωση της μελλοντικής εφαρμογής του σε άλλους Δήμους της χώρας, όσο και για την εξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων σε ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες.

Από τα πορίσματα αυτής της έρευνας συνάγεται ότι αν εφάρμοζαν το πρόγραμμα όλοι οι δημότες του Δήμου, τα απορρίμματα θα μειώνονταν κατά 34% τουλάχιστον, ενώ η μείωση των δαπανών αποκομιδής θα ξεπερνούσε το 40%. Αν ο Δήμος διέθετε με επιδότηση ύψους 80% τους αναγκαίους κάδους σε όλα τα νοικοκυριά του Δήμου που θα το ζητούσαν, θα έκαμνε απόσβεση των δαπανών σε 10 μήνες περίπου. Δεν γνωρίζουμε άλλη μορφή επένδυσης που να είναι τόσο αποδοτική για την Τοπική Αυτοδιοίκηση και συνάμα τόσο ευεργετική για το περιβάλλον. Θα ήταν ενδιαφέρον αν κάποιος Δήμος, μετά την εφαρμογή του προγράμματος, επένδυε το κεφάλαιο που θα εξοικονομούσε σε μια συγκεκριμένη δράση, π.χ. οργάνωση Παιδικής Χαράς, εκδήλωση ΚΑΠΗ κ.λπ., ώστε οι δημότες να γνωρίζουν πώς αξιοποιήθηκαν οι προσπάθειές τους όσον αφορά την αειφορική διαχείριση των απορριμμάτων από την τοπική κοινωνία.

Η εφαρμογή του προγράμματος στο Δήμο Θερμαϊκού βραβεύτηκε στις αρχές του καλοκαιριού σε πανελλήνιο διαγωνισμό που προκάλεσε η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου ως «Βέλτιστη Πρακτική και Καινοτόμος Δράση για την Προώθηση της Ποιότητας Ζωής των Πολιτών και την Κοινωνική Ανάπτυξη».

Έτοιμο φυλλόχωμα

Μετά από πρότασή μας, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο ξεκίνησε πριν λίγους μήνες την ανακύκλωση των φυτικών υλικών που προέρχονται από τους χώρους πρασίνου της Πανεπιστημιούπολης. Τι καλύτερο εδαφοβελτιωτικό για τους ίδιους τους κήπους του, με την παράλληλη αποφυγή της καύσης των φυτικών υπολειμμάτων ή τη συλλογή τους στις μαύρες πλαστικές σακούλες και την ενεργοβόρα αποκομιδή τους στη χωματερή!

Μέσα στους στόχους μας είναι η προώθηση της ανακύκλωσης φυτικών υλικών στα σχολεία. Ελπίζουμε ότι μέσα από τα παιδιά και με την εμπνευσμένη καθοδήγηση των εκπαιδευτικών, τα μηνύματα τέτοιων απλών αειφορικών πρακτικών μπορούν να φτάσουν πιο αποτελεσματικά και γρήγορα στα σπιτικά. Η ίδια η σχολική αυλή μπορεί να αποτελέσει έναν οργανωμένο χώρο επίδειξης και διάδοσης της διαδικασίας αυτής. Στα πλαίσια αυτά, από τις πρώτες εβδομάδες του 2004, στην Κοινότητα Πεύκων, σε στενή συνεργασία με τον τοπικό σύλλογο ΟΙΚΟ-ΟΡΑΜΑ και με τη δωρεάν χορηγία 15 κάδων ανακύκλωσης από τον Σύνδεσμο ΟΤΑ Μείζονος Θεσσαλονίκης, ξεκίνησε η εφαρμογή του προγράμματος κομποστοποίησης στα σχολεία, με δασκάλους εθελοντές. Αναμένουμε τα αποτελέσματα αυτής της νέας δοκιμαστικής προσπάθειας.

Συνοψίζοντας, τα οφέλη για τους συμμετέχοντες δημότες όσο και για τους δήμους από την εφαρμογή του προγράμματος ανακύκλωσης φυτικών υλικών στο σπίτι είναι τα παρακάτω:

Οφέλη στους συμμετέχοντες πολίτες

- Άμεσα οικονομικά οφέλη, αφού μετατρέπουν άχρηστα υλικά σε πολύτιμο εδαφοβελτιωτικό υψηλής αξίας για χρήση στον ανθόκηπο ή λαχανόκηπό τους
- Βελτιώνουν την υγεία των λαχανικών και λουλουδιών που καλλιεργούν
- Μειώνουν τις δαπάνες αποκομιδής των απορριμμάτων
- Εθίζονται στη διαλογή των απορριμμάτων στην πηγή και στην προώθηση της ανακύκλωσης
- Νιώθουν ικανοποίηση, διότι συμβάλλουν στη λύση του προβλήματος αντί να αποτελούν μέρος του προβλήματος
- Ευαισθητοποιούνται και βοηθούν στην προστασία του περιβάλλοντος με έργα και όχι με λόγια
- Συμβάλλουν στη δημιουργία αειφορικών οικισμών

Οφέλη στους Δήμους

- Μείωση δαπανών σε εργατικά και μεταφορικά μέχρι και 40%
- Μείωση της κατανάλωσης σε ενέργεια
- Μείωση των απορριμμάτων στις χωματερές με ανάλογη επέκταση του ωφέλιμου χρόνου χρήσης τους
- Προώθηση της ανακύκλωσης υλικών μέσα από τη διαλογή των απορριμμάτων στην πηγή
- Μείωση του Φαινομένου του Θερμοκηπίου
- Μείωση της ρύπανσης εδάφους, υδάτων, ατμόσφαιρας

• Μείωση πυρκαγιών από αυτανάφλεξη στις χωματερές
• Απόκτηση πολύτιμου εδαφοβελτιωτικού που μπορούν οι ίδιοι να εκμεταλλευτούν για ιδία χρήση στα τοπικά πάρκα ή με πώληση
• Παραδειγματίζουν τους πολίτες και τους προτρέπουν στην προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων
• Μείωση των κοινωνικών εντάσεων στην τοπική κοινωνία
• Ικανοποίηση, γιατί βοηθούν το περιβάλλον με έργα και όχι με λόγια

Προγράμματα ανακύκλωσης φυτικών υλικών μπορούν και πρέπει να υλοποιηθούν σε όλους τους Δήμους της χώρας, με εξαίρεση τους πυκνούς πολεοδομικούς ιστούς των πολυπληθών αστικών κέντρων. Παρά το γεγονός ότι τα οικονομικά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης δεν είναι ακμαία, η υλοποίηση ενός παρόμοιου προγράμματος μπορεί να αποτελέσει την απαρχή για τη βελτίωσή τους. Όπως έχουμε ήδη παρουσιάσει, ένα πρόγραμμα ανακύκλωσης μπορεί να αποσβέσει το κόστος του σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Από την άλλη πλευρά, η Τοπική Αυτοδιοίκηση πρέπει να αναζητήσει νέους πόρους, πέρα από τις γνωστές πηγές προέλευσης των εσόδων της, μέσα από χορηγούς του προγράμματος ανάμεσα σε επιχειρήσεις και οργανισμούς που λειτουργούν στην τοπική κοινωνία. Επίσης, η κατασκευή των κάδων ανακύκλωσης από τοπικές βιομηχανίες πλαστικών μπορεί να μειώσει αξιόλογα το κόστος τους που σήμερα κυμαίνεται, ανάλογα με τη χωρητικότητα του κάδου, από 70 μέχρι 200 ευρώ.Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στα πλαίσια της πολιτικής του για άνοιγμα στην κοινωνία μπορεί να παράσχει την απαραίτητη τεχνογνωσία και να συνδράμει Δήμους και Νομαρχίες στην υλοποίηση τέτοιων επωφελών προγραμμάτων.

Ο κάδος του χλοοκοπτικού αδειάζει απευθείας στο σιλό κομποστοποίησης και δεν οδηγείται στη χωματερή (φωτ. Γ. Δαουτόπουλος)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ευρωπαϊκός Οδηγός Διαχείρισης Απορριμμάτων. 2000. Έκδοση του Συνδέσμου Ο.Τ.Α. Μείζονος Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη.
2. Λέκκας, Θ. 1998. Πολιτική αξιοποίησης στερεών απορριμμάτων - Η κατάσταση στην Ελλάδα. Έκδοση του Δίαυλου. Θεσσαλονίκη.
3. OECD, 1998 OECD Environmental Indicators, 1998.
4. Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) Μείζονος Θεσσαλονίκης. 2004. Περιβαλλοντική Άποψη. Περιοδική Έκδοση του Συνδέσμου Ο.Τ.Α. Μείζονος Θεσσαλονίκης. Αριθμός φύλλου 1, Ιανουάριος 2004.
5. Pyrovetsi, M. 2003. Involving Local Community in Education for a Sustainable Environment. Environmental Education: the Mediterranean Perspective, Workshop on Environmental Education, Athens, 15 December 2002; Proceedings of the meeting, MIO-ECSDE, Athens 2003.
6. Τόμπση, Φ. 2002. Ανακύκλωση στο σπίτι: Πιλοτικό Πρόγραμμα Χουμοποίησης Φυτικών Υλικών στο Δήμο Θερμαϊκού. Τελική Έκθεση. Τομέας Οικολογίας. Α.Π.Θ.
7. Τόμπση Φ. και Μ. Πυροβέτση. 2003. Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Κομποστοποίησης Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Οικολόγων. Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2003.

Εκπαιδευτήρια ο «Ρήγας Φεραίος»

«Δάσκαλέ μου, εδώ που έφτασα πολλές φορές προσπαθώ να εντοπίσω τους παράγοντες εκείνους, οι οποίοι πραγματικά με βοήθησαν, για να μπορέσω να φτάσω εδώ που έφτασα. Μετά τη μητέρα μου, βρίσκω το σχολείο σας»

Εκπαιδευτήρια ο «Ρήγας Φεραίος»

Συνέντευξη του Αστέριου Πύρρου στον Γιάννη Θ. Κεσσόπουλο

Η πρόσφατη μεταβίβαση των εκπαιδευτηρίων «Ρήγας Φεραίος» στο κολέγιο «Ανατόλια» ήταν η αφορμή για τη συζήτηση με τον «κύριο Πύρρο», όπως τον αποκαλούν τα παιδιά. Ο κ. Αστέριος Πύρρος είναι εκπαιδευτικός. Εκπαιδευτικός με όλη σημασία της λέξης. Το αντιλαμβάνεσαι όταν συζητάς μαζί του, όταν τον ακούς να μιλά με πάθος για το έργο του, όταν τον βλέπεις να συγκινείται μιλώντας για τους συνεργάτες του. Στον χειμαρρώδη λόγο του περνούσε από τον αόριστο στον ενεστώτα και τούμπαλιν, σα να μην πέρασε ούτε μέρα από το 1958, χρονιά που γεννήθηκαν τα εκπαιδευτήρια με τα οποία ταύτισε τη ζωή του ολόκληρη. Στη συνέντευξη που ακολουθεί μιλά για την φιλοσοφία του «Ρήγα Φεραίου», για την πορεία στο χρόνο, για την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου, για την στάση της πολιτείας.

Κύριε Πύρρο, πώς γεννήθηκαν τα εκπαιδευτήρια «Ρήγας Φεραίος»;

Το σχολείο αυτό ιδρύθηκε το 1958 από τέσσερις εκπαιδευτικούς, δύο κυρίες και δύο κυρίους, οι οποίοι στη συνέχεια έγιναν δύο ανδρόγυνα. Η καλή συνεργασία και η πραγματική αλληλοεκτίμηση στο χώρο της δουλειάς είχαν ως αποκορύφωμα να βρεθεί ο ένας κοντά στον άλλον. Διότι ο καθένας από εμάς έδωσε πραγματικά τον καλύτερό του εαυτό στην προσπάθεια που ξεκίνησε το 1958. Εκείνη την εποχή υπήρχε η Σχολή Κωνσταντινίδη, η Βαλαγιάννη, ο «Κοραής», τα «Μακεδονικά Εκπαιδευτήρια». Τα δύο τελευταία υπάρχουν και σήμερα.

Ποιοι ήσασταν οι τέσσερις εκπαιδευτικοί;

Κατ' αρχάς, οφείλω να μνημονεύσω την αείμνηστη Σοφία Δεληγιαννίδου - Ματίκα. Ήταν, επίσης, η δική μου σύζυγος Μαριάνθη Κασάπη - Πύρρου, ο συνεταίρος μου Δημήτρης Ματίκας και, βεβαίως, ο ομιλών Αστέριος Πύρρος. Είχαμε γνωριστεί γύρω στο 1954, γιατί συνυπήρξαμε σαν υπάλληλοι σε ένα άλλο ιδιωτικό σχολείο που υπήρχε τότε, στα εκπαιδευτήρια Παράσχη. Εκεί έγινε η πρώτη γνωριμία. Τα εκπαιδευτήρια Παράσχη στεγαζόταν στην παλιά βίλα του Φλόκα, στην σημερινή οδό Βασιλίσσης Όλγας 246. Όταν αυτά μεταφέρθηκαν στη Βίλα Μπιάνκα, στο Ντεπό, εμείς αποφασίσαμε να κρατήσουμε αυτό το ακίνητο και να κάνουμε μια δική μας προσπάθεια, καθώς πιστέψαμε ότι είχαμε αυτή τη δυνατότητα. Δεν εννοώ άνετη οικονομική κατάσταση, αλλά διάθεση για δουλειά, αγάπη για το παιδί, αισιοδοξία για το μέλλον.

Πραγματικά, ξεκινήσαμε με πίστη στη δουλειά μας, αφοσιωθήκαμε στο έργο μας, δώσαμε τον καλύτερο εαυτό μας σε όλους τους τομείς, αφοσιωθήκαμε στο παιδί, δώσαμε την ψυχή μας, προσφέραμε αγάπη, υπευ-

θυνότητα, απεριόριστο ενδιαφέρον για τα παιδιά. Εκείνα τα χρόνια, αυτά εκτιμήθηκαν. Ο κόσμος μάς αγκάλιασε και το σχολείο χωρίς πολλές δυσκολίες προχώρησε και πολύ σύντομα είχαμε μεγάλη προσφορά παιδιών.

Ο αριθμός των μαθητών συσχετίστηκε με τις παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές σας επιλογές;

Ασφαλώς. Ποτέ δεν θελήσαμε να συγκεντρώσουμε πολύ μεγάλο αριθμό παιδιών, γιατί πιστεύουμε ότι ένα σχολείο στο οποίο φοιτούν παιδάκια αυτής της ηλικίας, 6 ως 12 ετών, πρέπει να είναι καθαρά μια οικογένεια, ώστε ο εκπαιδευτικός να έχει τη δυνατότητα να ζήσει το παιδί από πολύ κοντά, να το πλησιάσει, να ψηλαφίσει να καθημερινά του ψιλούτσικα προβλήματα και να τα αντιμετωπίσει.

Έτσι, παρά τη μεγάλη προσφορά που είχαμε, περιοριστήκαμε σε έναν πολύ μικρό αριθμό μαθητών. Και να σκεφτείτε ότι δεχόμασταν αιτήσεις για ένα - δύο χρόνια μετά! Όταν ακόμη βρισκόμασταν στη Βασιλίσσης Όλγας 246, όπου μείναμε για 18 ολόκληρα χρόνια, υπήρχαν περίοδοι που τις θέσεις τις δίναμε με κλήρωση ή με σειρά προτεραιότητος, σε όποιον δηλαδή προσερχόταν πρώτος την καθορισμένη ημέρα εγγραφών. Μια χρονιά, λοιπόν, τρεις - τέσσερις οικογένειες (Ρεΐση, Κουβάτση κ.λπ.), στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν θέση για το παιδί τους, το βράδυ της παραμονής της ημέρας των εγγραφών, πήγαν στη «Ρέμβη», φάγανε και στη συνέχεια ήρθαν και εγκαταστάθηκαν ακριβώς εκεί όπου είναι σήμερα η αντιπροσωπεία της Renault για να διανυκτερεύσουν, ώστε να μπορέσουν το πρωί να πάρουν προτεραιότητα. Αυτό δείχνει -όχι τίποτε άλλο- την εκτίμηση της προσπάθειάς μας και την αγάπη προς το σχολείο μας. Αυτό όμως δεν μας έκανε να πιστέψουμε ότι μπορούμε να ξεφύγουμε πέρα από κάποια πλαίσια, γιατί και σήμερα ακόμη, σ' αυτή τη βαθμίδα, το σχολείο πρέπει να 'ναι σαν μια οικογένεια. Να φεύγει το παιδάκι από την φυσική του οικογένεια και να έρχεται σε μια άλλη οικογένεια που αποτελεί προέκταση της πρώτης.

Με αυτό το σκεπτικό πόσα παιδάκια είχατε ανά τμήμα;

Αν πάρετε τα μαθητολόγια, θα διαπιστώσετε ότι οι μαθητές μας δεν ξεπερνούσαν τους τριακόσιους, και ήταν χωρισμένοι σε 10 - 12 τμήματα. Ο δάσκαλος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να δώσει αυτά τα οποία οφείλει και πρέπει, το σχολείο να διοικείται σωστά, αλλά και να δουλεύει σαν ένας άρτιος οργανισμός.

Ποια ήταν η κοινωνική σύνθεση των μαθητών του σχολείου σας;

Δεν θα έλεγα ότι πάντοτε το σχολείο φιλοξενούσε παιδιά πλούσιων οικογενειών, αλλά είχαμε πάντοτε παιδιά πολύ καλών οικογενειών της Θεσ-

Το πρώτο οίκημα στο οποίο στεγάσθηκαν τα εκπαιδευτήρια

Οι τέσσερις ιδρυτές των εκπαιδευτηρίων

«Για μας πρωταρχική σημασία είχε να φτιάξουμε σωστά παιδιά. Μας ενδιέφερε πάντοτε πάρα πολύ ο παράγοντας άνθρωπος»

σαλονίκης. Βεβαίως, γενικά νομίζω ότι προσέφευγαν στο ιδιωτικό σχολείο, επειδή είχαν την οικονομική δυνατότητα να το κάνουν. Αναζητούσε, όπως πάντα, ο γονιός κάτι λίγο καλύτερο από το υπάρχον για να προσφέρει στα παιδιά του.

Βέβαια, μιλάμε για μια πολύ σημαντική περίοδο στη ζωή των παιδιών. Είναι η παιδική ηλικία των πρώτων δώδεκα χρόνων που συμπίπτει με τη φοίτησή των παιδιών στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο. Στην περίοδο αυτή είναι γνωστό ότι το κάθε παιδί αποκτά τη μικρογραφία της ζωής και διαμορφώνοντας έναν οποιονδήποτε αυτό προδιαγράφει το μέλλον του. Τα παιδιά σ' αυτήν την ηλικία είναι ψυχούλες. Βρίσκονται αποκλειστικά κάτω από την επιρροή του σχολείου και της οικογένειας. Δεν υπάρχουν άλλοι παράγοντες να τα επηρεάσουν.

Γυμναστικές επιδείξεις στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς

Αυτό επαυξάνει το ρόλο που διαδραματίζει το σχολείο και πώς διαμορφώνεται αυτός, κατά τη γνώμη σας;

Αν κατορθώσει το σχολείο να σταθεί σωστά κοντά στο παιδί, εάν του προσφέρει πραγματική αγάπη -αυτό υπήρξε το θεμέλιο της δικής μας προσπάθειας-, την οποία το παιδάκι έχει πάντα τη δυνατότητα να την ψηλαφίζει και να την εκτιμάει, εάν κατορθώσει το σχολείο να οδηγήσει το παιδί στο να αγαπήσει το σχολείο και ιδιαίτερα το δάσκαλο, να έρχεται με χαρά στο σχολειό, να νιώθει εδώ τη χαρά, την ασφάλεια, τη σιγουριά, τη συμπαράσταση, να ψηλαφίζει ότι γύρω του υπάρχουν δικοί του άνθρωποι που πραγματικά το αγαπούν, τότε σας λέω υπεύθυνα ότι το διδακτικό έργο του σχολείου γίνεται πάρα πολύ εύκολο και πάρα πολύ αποτελεσματικό.

«Όλο μας το έργο στηρίζεται σε ένα ζεστό δεσμό αγάπης, που πρέπει να υπάρχει πάντα ανάμεσα στο παιδί και το δάσκαλο. Όσο θερμότερη είναι αυτή η σχέση, τόσο αποτελεσματικότερο είναι το έργο»

«Το παιδί είναι απόλυτο. Θέλει πάρα πολύ προσοχή. Το δάσκαλο τον ελέγχει πάρα πολύ. Και ή τον εγκρίνει, τον ασπάζεται, τον αγαπάει και τον τοποθετεί πολύ ψηλά, αμέσως μετά τη μητέρα και τον πατέρα του, ή τον απορρίπτει»

Έχω ξεκαθαρίσει στη σκέψη μου, με τις εμπειρίες που έχω, ότι το παιδάκι σ' αυτή την ηλικία δεν δουλεύει με τη λογική, αλλά με την καρδιά. Αν εγώ δείξω αγάπη προς το παιδί και πραγματικά το παιδάκι με αγαπήσει, αντιλαμβάνεστε ότι ο λόγος μου βρίσκει πολύ πρόσφορο έδαφος και μπορώ να πετύχω πάρα πολλά πράγματα σε καθημερινή βάση.

Και, βεβαίως, κάθε σχολειό έχει μια δική του φιλοσοφία, ακολουθεί ένα δικό του πρόγραμμα, βγάζει έναν δικό του άνθρωπο, αν θέλετε, ανάλογα με τις προτεραιότητες που δίνει μέσα στο χώρο του σχολείου. Για μας πρωταρχική σημασία είχε να φτιάξουμε σωστά παιδιά. Μας ενδιέφερε πάντοτε πάρα πολύ ο παράγοντας άνθρωπος. Πάρα πολύ! Αυτό το πετυχαίναμε με το να έχουμε λίγα παιδιά, να νιώθουν ζεστά κοντά μας, να μας αγαπούν, να ψηλαφίζουν τη δική μας αγάπη και να μπορούμε ανά πάσα ώρα και στιγμή να προσφέρουμε με τη νουθεσία μας αλλά κυρίως με το παράδειγμά μας. Να διαμορφώνουμε το χαρακτήρα, να φτιάχνουμε ένα παιδί που σέβεται τον εαυτό του, το συνάνθρωπό του, το χώρο μέσα στον οποίο ζει και περνά αρκετές ώρες σε καθημερινή βάση. Προσπαθούσαμε πάντοτε, επειδή το παιδί μένει στο σχολειό για πολλές ώρες, να εμφυσήσουμε κάποιες βασικές και αξεπέραστες αξίες: να κάνουμε ένα παιδί ελεύθερο, εργατικό, με αυτοπειθαρχία, που θα τηρεί τις υποσχέσεις του.

Αυτά που τώρα σας λέω ίσως τα ακούτε σαν κάτι πολύ δύσκολο κι όμως για ένα σχολείο, για έναν δάσκαλο ο οποίος μπορεί να μιλήσει με τη γλώσσα του αλλά και με το παράδειγμά του βαθιά στην ψυχή του παιδιού είναι πάρα πολύ εύκολο να τα πετύχει αυτά.

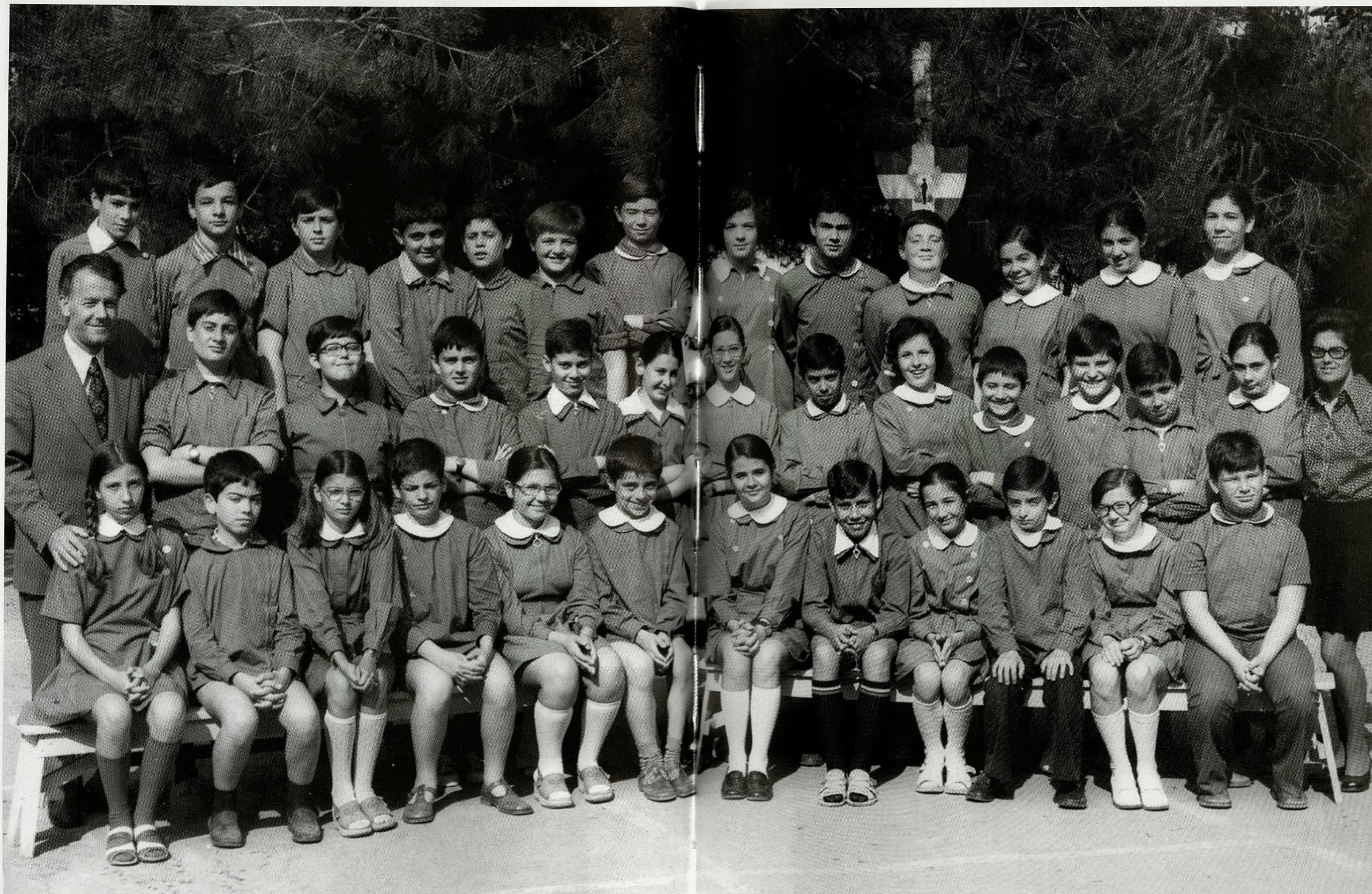

«Σας διαβεβαιώνω ότι πολύ περισσότερα προσφέρουν και οι δάσκαλοι και οι γονείς με τη συμπεριφορά τους, με το παράδειγμά τους και με τη συζήτηση»

Από την άλλη είναι και η οικογένεια που, όπως είπατε, παίζει ρόλο. Πόσο αποφασιστικός είναι αυτός;

Οι γονείς των μαθητών μας ήταν πάντοτε θερμοί συμπαραστάτες, πρόθυμοι συνεργάτες, βοηθοί σε κάθε μας προσπάθεια. Η ενότητα αυτή και η σωστή συνεργασία μας έδωσαν αποτελέσματα πράγματι εντυπωσιακά. Θεμέλιο, βέβαια, στην όλη προσπάθεια του παιδιού και του σχολείου είναι να έχουμε συμπαραστάτη τη μητέρα. Τους γονείς γενικότερα, αλλά ο παράγοντας ο οποίος μιλά πάρα πολύ βαθιά και καθοριστικά στην ψυχή του παιδιού είναι η μητέρα. Και δεν θα είμαι υπερβολικός αν πω ότι μια λέξη της μητέρας την ώρα που ξεπροβοδεί το παιδί για να το στείλει στο σχολείο μπορεί να κάνει το έργο του δασκάλου πολύ εύκολο και αποτελεσματικό. Μια λέξη της μητέρας μπορεί να κάνει το δάσκαλο να ματαιοπονεί, να προσφέρει, αλλά να μην βρίσκει πρόσφορο έδαφος. Μέσα στην οικογένεια και παρουσία του παιδιού, θα πρέπει να ακούγονται δυο καλά λόγια για το σχολείο, ανεξαρτήτως αν έχουμε κάποια μικροπαράπονα ή κάποια άποψη διαφορετική. Το να τοποθετηθούμε μπροστά στο παιδί θετικά για το σχολειό και για το δάσκαλό του είναι πάρα πολύ σημαντικό. Όλο μας το έργο στηρίζεται σε ένα ζεστό δεσμό αγάπης, που πρέπει να υπάρχει πάντα ανάμεσα στο παιδί και το δάσκαλο. Όσο θερμότερη είναι αυτή η σχέση, τόσο αποτελεσματικότερο είναι το έργο.

Φωτογραφία 1970. Έκτη τάξη. Διακρίνονται: Βέτα Ρεΐση, Φωτεινή Σισκοπούλου, Δημήτρης Λιάτσης, Μαρία Ντέκα, Χαράλαμπος Κελεσάκης, Ελένη Κώττα, Ζέτα Σιμιτζή, Ελένη Περδικάρη, Λυσίμαχος Χατζηδημούλας, Αλέξης Αλεξιάδης, Σταύρος Κάτσιος, Δημήτρης Τσιρανίδης, Μαρία Τσιρανίδου, Νίκη Κουβάτση

Με ποιους τρόπους το πετυχαίνατε αυτό;

Θα σας πω ένα παράδειγμα. Εάν ερχόσασταν το πρωί, θα βρίσκατε εμένα, σαν υπεύθυνο του σχολείου, να είμαι έξω την ώρα που προσέρχονται τα παιδιά, ώστε να περάσουν όλα από κοντά μου, να μου δώσουν το χέρι τους, να μου πουν καλημέρα, να τους ανταποδώσω την καλημέρα και να νοιώσουν έτσι ότι έφυγαν πριν λίγη ώρα από την ζεστή φυσική τους οικογένεια και δεν ήρθαν σε ένα ψυχρό και απρόσωπο σχολείο. Έτσι το παιδί μπαίνει με πολύ μεγαλύτερη άνεση στο χώρο του σχολείου και πολύ πιο ήρεμη την ψυχούλα του, για να μπορέσει να συνεργαστεί και να προσφέρει κι αυτό με τη σειρά του.

Επίσης, πάντα πιστεύαμε ότι ένα πολιτισμένο περιβάλλον, η καθαριότητα και η συνεχής ευταξία σε συνδυασμό με έναν μελετημένο εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας του σχολείου είναι άριστες διδαχές για το κάθε

Εικόνες από διάφορες δραστηριότητες του σχολείου.

παιδί που διαμορφώνεται και σχηματίζεται διαρκώς για να δημιουργήσει μέσα σ' αυτά τα μέτρα και το δικό του είναι.

Τέλος, πρέπει να πω ότι προσφέραμε μια συνεχή προσπάθεια στη διδακτική μας εργασία.

Υπάρχει «κατάλληλο» σχολείο για έναν παιδί ή κάθε σχολείο είναι καλό;

Πάντα πίστευα ότι όταν έρχεται η στιγμή να πάει το παιδί στο σχολείο, ο γονιός πρέπει να ψάξει ποιο είναι το κατάλληλο σχολείο. Ποιο σχολείο είναι κατάλληλο; Αυτό που ταυτίζεται με τη φιλοσοφία που υπάρχει στην οικογένεια.

Ποιοι ήταν οι παιδαγωγικοί στόχοι του «Ρήγα Φεραίου»;

Πιστεύαμε πάντα ότι το δημοτικό σχολείο θα πρέπει να είναι μια πολύ ευχάριστη περίοδος της ζωής του παιδιού, αλλά θα πρέπει να είναι και η πρώτη πηγή που θα το ποτίζει με το αθάνατο νερό της αγάπης, της γνώσης, της δουλειάς και της πίστης, για ένα όμορφο κι ελπιδοφόρο ξεκίνημα της ζωής του.

Ακόμη, πιστεύαμε ότι το δημοτικό σχολείο θα πρέπει να δίνει στο παιδί όλα εκείνα που είναι τελείως απαραίτητα για να ζήσει σαν αγνός Έλληνας και καλός χριστιανός, ακολουθώντας τα ιδανικά της ωραίας πατρίδος του.

Θα πρέπει να είχατε και καλούς δάσκαλους ως συνεργάτες...

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να πω ότι βασική μας αρχή ήταν να μην ανανεώνουμε το προσωπικό μας. Είναι πάρα πολλοί οι συνάδελφοι οι οποίοι πήραν σύνταξη από εδώ... Έμειναν εδώ 25 ή και 30 χρόνια... αυτό δείχνει ότι και το σχολειό με τη φιλοσοφία τη δική του τους αγκάλιασε, τους έκανε να νοιώθουν άνετα, δημιούργησαν όλοι τις οικογένειές τους, αλλά και ότι οι άνθρωποι αυτοί, στο μέτρο των δυνατοτήτων που είχε ο καθένας, έδωσαν την ψυχή τους. Ακόμη και το σύνολο των σημερινών συναδέλφων υπήρξαν μαθητές μας. Και τούτο διότι και αυτοί βρέθηκαν μέσα στο χώρο που μεγάλωσαν και ξέρουν πολύ καλά τη φιλοσοφία του σχολείου αλλά και εμείς ξέραμε τις αρετές τους, το καθετί θετικό που θα μπορούσαν να μας δώσουν αυτά τα παιδιά.

Η πολιτεία στήριξε την προσπάθειά σας και με ποιο τρόπο;

Η πολιτεία δεν κοίταξε ποτέ την ιδιωτική εκπαίδευση με ένα ιδιαίτερο χαμόγελο. Ειδικά σε μας, που κρατήσαμε σκοπίμως τα εκπαιδευτήριά μας σαν μια «οικογενειακή υπόθεση». Και ένα μικρό σχολείο, που τα έξοδά του είναι πολλά, ενώ τα έσοδα λίγα, εάν πράγματι είναι σχολείο, δεν πρέπει να ξεφεύγει από τις τυπικές και νόμιμες διαδικασίες. Τότε όμως στενεύουνε τα περιθώρια και πολύ δύσκολα καταφέρνει να σταθεί σε ένα ύψος. Ωστόσο, δεν θα βρεθεί κανένας από τους γονείς των μαθητών μας να σας πει ότι «κάποια μέρα μέτρησα στο σχολείο πέντε δραχμές και δεν πήρα απόδειξη». Δεν θα μπορούσα εγώ να διδάσκω άλλα στο παιδί το δικό σας και

Οι σημερινές εγκαταστάσεις των εκπαιδευτηρίων του «Ρήγα Φεραίου», νυν «Ανατόλια»

άλλα να πράττω. Διότι άθελά μας στο σπίτι τα πληροφορείται πολλές φορές το παιδί και τότε αντιλαμβάνεστε τι διαμορφώνεται στην ψυχούλα του παιδιού. Το παιδί είναι απόλυτο. Θέλει πάρα πολύ προσοχή. Το δάσκαλο τον ελέγχει πάρα πολύ. Και ή τον εγκρίνει, τον ασπάζεται, τον αγαπάει και τον τοποθετεί πολύ ψηλά, αμέσως μετά τη μητέρα και τον πατέρα του, ή τον απορρίπτει.

Πόσο πιο εύκολη ή δύσκολη ήταν η συνεργασία σας με τους εκπαιδευτικούς του 1950 σε σχέση με αυτούς του 2004;

Είναι λίγο δύσκολη η ερώτηση κι ακόμη δυσκολότερη η απάντηση. Σήμερα, όπως είναι διαμορφωμένα τα πράγματα, είναι πολύ δύσκολο να κάνει κανείς κριτική σε έναν τέτοιο τομέα. Πραγματικά όμως, παρά το ότι σήμερα υπάρχει συχνά το μεράκι και η διάθεση, ο νέος δεν μπαίνει εύκολα στην διαδικασία του εκπαιδευτικού. Έναν καιρό λέγανε «ο δάσκαλος κι ο παπάς». Το παιδί σε ελέγχει, το πώς θα σταθείς, το πώς θα καθίσεις, το πώς θα μιλήσεις, το πώς θα συμπεριφερθείς, το πώς θα απαντήσεις, ποιες λέξεις θα χρησιμοποιήσεις. Για παράδειγμα, προσωπικά, επί πενήντα χρόνια δεν έφαγα ένα σάντουιτς μπροστά στα παιδιά. Ίσως ακούγονται υπερβολικά όλα αυτά, αλλά το παιδί είναι ένας άλλος κόσμος σε μια άλλη λογική. Σε ορισμένα πράγματα τα οποία δεν μπορεί να καταλάβει το παιδί, το δάσκαλο τον τοποθετεί τόσο ψηλά που τον θεωρεί απαλλαγμένο από πολλές ανθρώπινες αδυναμίες. Θέλει πάρα πολλή προσοχή. Σας διαβεβαιώνω ότι πολύ περισσότερα προσφέρουν και οι δάσκαλοι και οι γονείς με τη συμπεριφορά τους, με το παράδειγμά τους και με τη συζήτηση. Το παιδάκι είναι μια ψυχούλα που την κρατάμε στην παλάμη μας. Με το παράδειγμά

Ο διευθυντής των εκπαιδευτηρίων κύριος Αστέριος Πύρρος

μας και τη νουθεσία μας κάθε μέρα το λαξεύουμε και φτιάχνουμε έναν χαρακτήρα και διαμορφώνουμε όλες τις προϋποθέσεις για να δώσουμε πάρα πολύ απλά και εύκολα και τη γραμματική και τα μαθηματικά...

Δεν μου απαντήσατε όμως στην ερώτηση...

Είναι λίγο δύσκολο. Όσο πάμε παλιότερα, τόσο ήταν λίγο πιο αφοσιωμένοι οι άνθρωποι. Θα προκαλέσω λιγάκι. Πρώτον, διότι τώρα εγώ είμαι ασπρομάλλης και από την αρχή θα διαμορφωθεί η εντύπωση ότι λόγω προχωρημένης ηλικίας κρίνω κατά τον τρόπο αυτό. Δεύτερον, διότι είναι πολύ δύσκολο σήμερα να κάνουμε κριτική, έστω κι αν βλέπουμε ορισμένα πράγματα. Νομίζω ότι σε όλες τις εποχές ο δάσκαλος καταλαμβάνει έναν τελείως διαφορετικό και πάρα πολύ ευαίσθητο χώρο. Μπορεί να είναι σοφός. Δεν φτάνει αυτό. Εάν δεν μπορεί να πλησιάσει πολύ κοντά στο παιδί, εάν δεν κατορθώσει να το πείσει ότι πραγματικά ενδιαφέρεται γι' αυτό, ότι πραγματικά το αγαπάει, ότι πραγματικά είναι πλάι του σαν πατέρας - αυτά τα τονίζω, γιατί βγαίνουν πολύ βαθιά απ' την ψυχή μου -, δεν θα βρει πρόσφορο έδαφος στον τομέα της προσφοράς γνώσεων.

Θα μπορούσατε να αναφέρετε ορισμένους από τους δασκάλους και τους μαθητές που έβγαλε το σχολείο σας;

Να σας πω ότι μέχρι και στο Κανάβεραλ υπάρχει μαθητής μου, κάποιος ονόματι Άντζος Δημήτρης. Πριν λίγο καιρό πήρα μια επιστολή από έναν παλιό μου μαθητή, ονόματι Μποχώρης Γιώργης, ένα φτωχόπαιδο αλλά πάρα πολύ καλό παιδί με πάρα πολύ καλούς γονείς, το οποίο αγωνίστηκε στη ζωή του -σε μας ήταν άριστο και σαν παιδί και σαν μαθητής- κι έφτασε στη Γερμανία να είναι καθηγητής Πανεπιστημίου. Πριν από ένα περίπου χρόνο παντρεύτηκε και ήρθε στην Ελλάδα και είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Πειραιά. Μου έστειλε ένα γράμμα λοιπόν που λέει: «Δάσκαλέ μου, εδώ που έφτασα πολλές φορές προσπαθώ να εντοπίσω τους παράγοντες εκείνους οι οποίοι πραγματικά με βοήθησαν για να μπορέσω να φτάσω εδώ που έφτασα». Και στο τέλος γράφει: «Μετά τη μητέρα μου, βρίσκω το σχολειό σας»...

Γενικά, θα έλεγα ότι τους περισσότερους μαθητές μας τους καθοδηγούσε μια ακατανίκητη αίγλη να συνεχίσουν τον αγώνα της μάθησης και πολύ πέρα από τη δική μας περιοχή. Έτσι, οι μαθητές μας επάνδρωσαν υψηλά αξιώματα στη διοίκηση, έφτασαν συχνά σε διακεκριμένο κοινωνικό στίβο, έλαβαν θέσεις διδακτορικές στα πανεπιστήμια, καταξιώθηκαν σε επιστημονικές θέσεις, πέτυχαν στο εμπόριο και πράγματι διακρίθηκαν σαν άριστοι γονείς και οικογενειάρχες!

Θα ήθελα να μας μιλήσετε και για την επιχειρηματική πλευρά της υπόθεσης.

Εδώ θα μου επιτρέψετε να πω ότι υπήρξαμε πολύ καλοί δάσκαλοι, αλλά δεν υπήρξαμε πολύ καλοί επιχειρηματίες. Δηλαδή, με υπερηφάνεια θα πω ότι δεν θα βρεθεί ποτέ κανείς στη Θεσσαλονίκη, ο οποίος συνεργάστηκε με το σχολείο, που θα πει ότι «το σχολειό με αδίκησε ή έστω με καθυστέρησε». Γινόταν μια πολύ μεγάλη προσπάθεια για να είμαστε απόλυτα εντάξει στις υποχρεώσεις μας και προς το Δημόσιο αλλά και προς τους συνεργάτες μας. Όμως για να το πετύχει αυτό κανείς, αντιλαμβάνεστε ότι απαιτείται πολύ σκληρός αγώνας και ιδιαίτερη προσπάθεια.

Εν κατακλείδι, θα ήθελα να εκφράσω, εκ μέρους και των συνεργατών μου, άπειρα ευχαριστώ σε όλους τους γονείς των μαθητών μας, όλων των ετών, γιατί καθίσαμε πλάι πλάι στο τόσο ωραίο και ευγενικό έργο που λέγεται Παιδεία. Εύχομαι ολόψυχα καλή τύχη και ανεμπόδιστη πρόοδο σε όλους τους αποφοίτους του σχολείου μας αλλά και σε όλους τους μαθητές μας που συνεχίζουν ακόμη το εκπαιδευτικό τους έργο. Νοερά θα είμαστε πάντα κοντά τους.

Το ιστορικό των εκπαιδευτηρίων

Τα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Δημοτικό Σχολείο «Ρήγας Φεραίος» και Νηπιαγωγείο «Τα Σπουργιτάκια» ιδρύθηκαν το Σεπτέμβριο του 1958 και είναι αναγνωρισμένα από το κράτος με τις υπ' αριθμ. 77.125 και 77.126/20-6-1958 αποφάσεις του Υπουργείου Παιδείας.

Ιδρυτές τους είναι τέσσερις εκπαιδευτικοί: α) Αστέριος Πύρρος, β) Δημήτριος Ματίκας, γ) Μαριάνθη Κασάπη - Πύρρου, δ) Σοφία Δελληγιαννίδου - Ματίκα.

Τα εκπαιδευτήρια εγκαταστάθηκαν αρχικά σε πευκόφυτη έκταση επί της οδού Βασιλίσσης Όλγας 246 σε οικήματα ειδικά διαρρυθμισμένα. Στη διεύθυνση αυτή παραμένουν επί δεκαοκτώ έτη, ενώ το Σεπτέμβριο του 1976 μεταφέρονται σε ιδιόκτητα υπερσύγχρονα διδακτήρια στη λεωφόρο Πανοράματος, γειτονικά του κολεγίου «Ανατόλια».

Ανέκαθεν τα εκπαιδευτήρια «Ρήγας Φεραίος» είχαν κάποιας μορφής συνεργασία με το κολέγιο «Ανατόλια», αφού πολλοί από τους αποφοίτους συμμετείχαν στις εξετάσεις του κολεγίου και μάλιστα με μεγάλο, πάντοτε, ποσοστό επιτυχίας. Η αμοιβαία εκτίμηση των δύο πλευρών οδήγησε τους υπευθύνους σε μια μακρόχρονη συζήτηση και προσπάθεια για πλήρη συνεργασία και συγχώνευση των δύο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η προσπάθεια αυτή απέδωσε και η συμφωνία πήρε μορφή στις 2 Δεκεμβρίου 2003 κι έτσι τώρα τα εκπαιδευτήρια «Ρήγας Φεραίος» συνεχίζουν την ιστορική τους πορεία σε χέρια έμπειρα και δυναμικά.

Το διδακτικό προσωπικό των εκπαιδευτηρίων «Ρήγας Φεραίος» από το 1958 έως σήμερα

Μουχτάρη Αλέκα, Βελεμίση Μαίρη, Γεωργαντά Ντίνα, Μηνοπούλου Καλλιόπη, Κώστογλου Θωμαή, Γαλανού Γιολάντα, Ιωακειμίδου Ελεωνόρα, Κώστογλου Αναστασία, Τρίμμη Έλλη, Σταυρίδου Αλκμήνη, Μαυρόπουλος Κωνσταντίνος, Δημόκα Ελένη, Κόττα Ευδοξία, Κωνσταντινίδου Θεανώ, Σίσκου Αικατερίνη, Δήμου Άννα, Χατζηαναστασίου Λουκία, Γρηγοριάδου Ελισάβετ, Πάσχου Αναστασία, Ψωματάκη Μαριάνθη, Σκαραγκά Σοφία, Λούκα Μαρία, Γιαννακός Ιωάννης, Σκαμπάλης Βασίλειος, Γιαμαλή Βάσω, Ρεΐση Ελισάβετ, Μπαζιάκου Μαρία, Ανδρεάδου Μαρία, Μουμτζή Ελένη, Κόττα Ελένη και Στεφανίδου Ελπίδα.

Αγαπημένε μας κ. Πύρρο,

Πριν από δέκα περίπου χρόνια εμπιστεύτηκα στο σχολείο σας το πρώτο μου παιδί και μερικά χρόνια αργότερα το δεύτερο γιο μου. Επέλεξα το σχολείο σας, όταν μετά από συζητήσεις με γονείς και τα παιδιά τους, που φοίτησαν στο «Ρήγα Φεραίο», διαπίστωσα ότι είχατε κερδίσει όχι μόνο την εμπιστοσύνη και την εκτίμησή τους, αλλά και μια βαθιά και σταθερή αγάπη κι έναν σεβασμό που κάθε δάσκαλος θα ζήλευε.

Σήμερα, μετά από τόσα χρόνια, γνωρίζουμε -εγώ, η οικογένειά μου και χιλιάδες οικογένειες- πάρα πολύ καλά τη μεγάλη σας προσφορά, το ανεκτίμητο έργο σας.

Γνωρίζουμε, κ. Πύρρο, ότι είμαστε τυχεροί που εμπιστευθήκαμε τα παιδιά μας πρώτα στο σχολείο σας, ένα σχολείο που έθεσε ένα υπέρτατο παιδαγωγικό σκοπό και τον πέτυχε:

- γιατί άφησε την ψυχή των παιδιών μας να κινηθεί, να δράσει ελεύθερα και να αδράξει την ουσία της ζωής,
- γιατί έμαθε στα παιδιά μας να αγαπούν και να χαίρονται τη γνώση, να αγωνίζονται για να νικήσουν τις δυσκολίες που έχει ο τρύγος των καρπών της,
- γιατί, όταν τα παιδιά στο ξεκίνημά τους έπεφταν, εσείς βρισκόσαστε δίπλα να τα βοηθήσετε να σηκωθούν, να τα συντρέξετε, για να μάθουν να επιμένουν.

Γνωρίζουμε, κ. Πύρρο, ότι τα παιδιά μας είχαν την ευτυχία να έχουν δασκάλους άξιους, αληθινούς παιδαγωγούς, εσάς, τη σύζυγό σας -την αξιολάτρευτη κ. Μαριάνθη κι όλους αυτούς που εσείς επιλέξατε και τους διδάξατε με περισσή φροντίδα και, κυρίως, με το φωτεινό παράδειγμά σας να έχουν μέσα τους άσβεστη την ανάγκη να λάβουν μέρος στη μικρή ζωή τους.

Πρέπει να είστε περήφανος, κ. Πύρρο, γιατί καταφέρατε να διανύσετε την όχι ευκαταφρόνητη απόσταση, για να φτάσετε κοντά στις αθώες και ευάλωτες ψυχές των μαθητών σας και να γνωρίσετε τον χαρακτήρα τους, ώστε να μπορείτε να τους μορφώσετε.

Πρέπει να είστε ευτυχισμένος, γιατί γίνατε φίλος, αδελφός και πατέρας όλων μας.

Εγώ προσωπικά σας ευχαριστώ, γιατί ως εκπαιδευτικός, όταν έφευγα από το σχολείο σας, ένιωθα σοφότερη δασκάλα με τις συζητήσεις μας και ως μητέρα γέμιζα ελπίδες για το μέλλον των παιδιών μου, γιατί εσείς οικοδομήσατε τα θεμέλια.

Το σχολείο δεν είναι πια το ίδιο, τώρα που φύγατε.

Σας ευχαριστώ θερμά
Βούλα Βουγιούκα - Πάλλα
Εκπαιδευτικός

Βιβλιοπροσκλητήριο

Φωτογραφία από το λεύκωμα
«Ηρακλής Θεσσαλονίκης»

Περί Θεσσαλονίκης άφθονα - Άλλων τόπων και μακρινών επιστημών χαρίσματα - Περιοδικές εκδόσεις - Περί εκθέσεων

Προσκαλούν οι Γιώργος Αναστασιάδης και Ευάγγελος Χεκίμογλου

ΠΕΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΦΘΟΝΑ

«Γυμναστικός Σύλλογος Ηρακλής, 1908-2003». Δήμος Θεσσαλονίκης, Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003 σσ. 287. ISBN 960-87344-6-0. (Τον Ηρακλή του 1908-1940 καταγράφει: ο Αν. Στεφανίδης. Του 1940-1970 η Αικατερίνη-Ελένη Κρικώνη. Του 1970-2003 ο Δ. Κυρίτσης).

Μ' αυτό το θαυμάσιο λεύκωμα ο Γ.Σ. «Ηρακλής» και ένας ολόκληρος κόσμος συνδεδεμένος πολλαπλά μ' αυτό το μεγάλο ιστορικό σωματείο διαθέτει πλέον την κιβωτό της συλλογικής του μνήμης. Ταυτόχρονα, η ιστορία του αθλητισμού της Θεσσαλονίκης διαθέτει ένα σχεδόν υποδειγματικό εγχειρίδιο προσέγγισης και τεκμηρίωσης που αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία της ιστορικότητας του αθλητισμού, ιδίως για όσους δεν εννοούν ή δεν καταφέρνουν (καθ'ό,τι άγευστοι αθλητισμού από τα μαραμένα παιδικά τους χρόνια...) να συμπεριλάβουν στα ερευνητικά και ιστοριογραφικά τους εγχειρήματα τους λωτούς που έχει να προσφέρει το ιστορικό υπόβαθρο του αθλητισμού στον μελετητή της ιστορίας.

Παράλληλα, η ιστοριογραφία της πόλης διαθέτει πλέον ένα σημαντικό corpus στοιχείων, πληροφοριών και εικόνων πολύ χρήσιμων για να ανακαλύψουμε και να αποκαλύψουμε πτυχές της κοινωνικής ζωής της Θεσσαλονίκης και των ανθρώπων που σφράγισαν την φυσιογνωμία της στον 20ό αιώνα.

Εξασφαλίζει, τέλος, γι' όλους τους ρέκτες και μερακλήδες ιχνηλάτες της ιστορικής διαδρομής της πόλης ένα «όχημα» για το γοητευτικό ταξίδι που θέλουμε και πρέπει να κάνουμε και να ξανακάνουμε στους τόπους της ιστορίας της μικρής, ανθρώπινης κλίμακας, στα «μυστήρια» της καθημερινής ζωής της πόλης.

Μέσα από τις σελίδες του λευκώματος, μέσα από τις εντυπωσιακές παλιές φωτογραφίες αναδύεται μια εποχή, μια πόλη, η καθημερινή «εποποιία» του Ηρακλή από το 1908 ως τις μέρες μας.

Ο «Ηρακλής» ήταν ο πρώτος σύλλογος που υποδέχτηκε το ρεύμα της λαϊκής καταφυγής, με αθλητές και φιλάθλους από ένα ευρύτατο κοινωνικό φάσμα, και το διοχέτευσε σε μια κοινωνικά καταξιωμένη αθλητική και πολιτιστική δραστηριότητα. Είναι προφανές ότι έχει την δική του μέγιστη συμβολή στον πολιτισμό του αθλητισμού της Θεσσαλονίκης και στις αλλαγές που συντελέστηκαν στον τρόπο ζωής και την κατανομή του «ελεύθερου χρόνου» των κατοίκων της.

Το λεύκωμα κατάφερε να σμιλέψει με αίσθημα ευθύνης και μεράκι το ιστορικό προφίλ του Ηρακλή. Διασώζει και αναδεικνύει το σωματείο που υπάρχει σε πολλές πηγές:

Τον Ηρακλή των έντυπων τεκμηρίων, που αναδύεται από τα αρχεία, τα καταστατικά, την επιστολογραφία, τα πρακτικά των συνεδριάσεων των διοικητικών συμβουλίων και των συνελεύσεων του από τα μητρώα των μελών και των αθλητών του.

Τον Ηρακλή των τροπαίων. (Βρήκα εξαιρετική την ιδέα να καταγραφούν όλα τα τρόπαια του συλλόγου που σηματοδοτούν την λαμπρή πορεία του στον αθλητισμό της χώρας).

Τον Ηρακλή που είναι αποτυπωμένος στη γενική βιβλιογραφία, την αφιερωμένη στην ιστορία του αθλητισμού της πόλης. Μια βιβλιογραφία που εμπλουτίζεται συνέχεια και όπου βέβαια δεσπόζει το βιβλίο του Ν. Χριστοδούλου για τον Ηρακλή, που εκδόθηκε το 1927 και σ' αυτό χρωστάμε την διάσωση των «πεπραγμένων» και των προσώπων του αθλητισμού της Θεσσαλονίκης στις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα...

Τον Ηρακλή που ανακαλύπτουμε ψάχνοντας τις παλιές εφημερίδες της Θεσσαλονίκης (όχι μόνο στις δεκαετίες του '30 και του '40 αλλά και σ' αυτές του '50, '60, '70 κ.λπ.). Χάρηκα πολύ τα ντοκουμέντα που αλιεύθηκαν από το περιοδικό «Αθλητισμός» (1927), περίμενα όμως περισσότερο ψάξιμο στις εφημερίδες της πόλης: Η «Μακεδονία», η «Νέα Αλήθεια», το «Φως», τα «Μακεδονικά Νέα», η «Δράση», τα «Αθλητικά Νέα» του Ν. Καμπάνη κ.ά. περιέχουν ανεκτίμητο υλικό (και φωτογραφίες) για όλα τα αθλητικά σωματεία της πόλης, όπως μας δόθηκε η ευκαιρία να διαπιστώσουμε στις αλλεπάλληλες ερευνητικές καταδύσεις που έχουμε κάνει εδώ και 20 χρόνια...

Τον Ηρακλή που αναδύεται από τα λεγόμενα «ψίχουλα» της ιστορίας: τα εισιτήρια των αγώνων, τα διπλώματα, τις αθλητικές ταυτότητες, τις προσκλήσεις κ.λπ.

Τον Ηρακλή των ιστορικών φωτογραφιών. Στο λεύκωμα υπάρχουν πολλές και σημαντικές φωτογραφίες που χρειάζονται ενίοτε ειδική «ανάγνωση» για να μας δώσουν όλους τους χυμούς τους. Υποθέτω πως πρέπει να λανθάνουν και άλλες σε συρτάρια και κουτιά. Η συνολική συγκομιδή, πάντως, είναι εντυπωσιακή: Αναφέρω τελείως ενδεικτικά τις φωτογραφίες στις σελ. 14, 15, 18, 23, 25, 29, 32, 47, 49, 52 (με τις εργασίες κατασκευής του γηπέδου), 54, 59, 60, 77, 90, 91, 138, 139 κ.π.ά.

Τον Ηρακλή της «προφορικής ιστορίας» μέσα από μαρτυρίες και συνεντεύξεις των αθλητών και των παραγόντων του. Δυστυχώς, εδώ χάθηκαν πολλά «τρένα» και απέμειναν πλέον πολύ λίγα που πρέπει επειγόντως να αξιοποιηθούν. Στο λεύκωμα περιέχονται ορισμένες πολύτιμες μαρτυρίες που μας παρέχουν ένα δείγμα για τους ανεκμετάλλευτους θησαυρούς που πρέπει να ανακαλυφθούν.

Τον Ηρακλή των επιφανών αθλητών και των διακεκριμένων διοικητικών παραγόντων που έγραψαν την δική τους στορία.

Τον Ηρακλή των γηπέδων. Στο λεύκωμα ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει την «Οδύσσεια» του συλλόγου σ' ό,τι αφορά τα γήπεδά του. Στο γήπεδο, όπου σήμερα η πλατεία του Χημείου, θα 'πρεπε να υπάρχει μια αναμνηστική πλάκα που να πληροφορεί τους πολίτες ότι εδώ επί 35 χρόνια κτυπούσε η καρδιά της αθλητικής Θεσσαλονίκης.

Τον Ηρακλή όλων αυτών των υπέροχων Ελλήνων της πόλης που το 1911, ένα χρόνο πριν την απελευθέρωση, βρίσκουν το κουράγιο να κάνουν γενικές συνελεύσεις, να εγκρίνουν καταστατικά, να φτιάχνουν γυμναστήρια, να διοργανώνουν αγώνες. Και είναι κρίμα που δεν έχουμε φωτογραφίες που να διασώζουν αυτούς τους αθλητές με τις γαλανόλευκες στολές που τόσο ενόχλησαν τον Απρίλιο του 1912 τον στρατιωτικό διοικητή των Νεότουρκων.

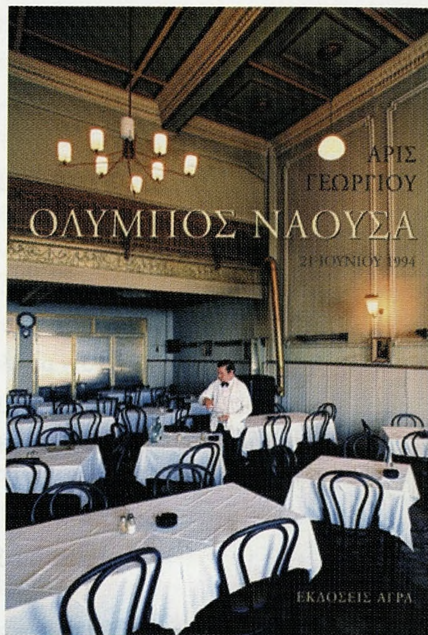
Τον Ηρακλή που μπορούμε να ανιχνεύσουμε σε λογοτεχνικά κείμενα ή στην χρονογραφία της πόλης. Εδώ νομίζω ότι εντοπίζεται μια παράλειψη της έκδοσης, που δεν συμπεριέλαβε παραθέματα πολύ χαρακτηριστικά για τον Ηρακλή με το βλέμμα των συγγραφέων. Θα μπορούσε να τα αντλήσει από τα ήδη δημοσιευμένα στο βιβλίο του Γ. Αναστασιάδη «Στα γήπεδα η πόλη αναστενάζει» (1999) κείμενα του Λ. Ζησιάδη, του Αλ. Ναρ, του Σπ. Βούγια, του Α. Εσκενάζυ, του Γ. Σκαμπαρδώνη κ.ά.

Το λεύκωμα ξυπνάει, τέλος, μνήμες βιωματικές, καταχωνιασμένες αλλά πάντα περιβεβλημένες με γλυκόπικρη νοσταλγία:

Ο ωραίος γκολκήπερ Πτολεμαίος και ο προωθημένος για την εποχή του τερματοφύλακας Καραπατής, που έπαιζε στα χρόνια του '50 και έξω από τη μεγάλη περιοχή. Ο Νίκος Τσούγκος να πηδάει στην ΧΑΝΘ ξυπόλητος άλμα εις ύψος, ο Άγις Κυνηγόπουλος να «κοουτσάρει» την ομάδα μπάσκετ με τον δικό του ανεπανάληπτο τρόπο. Ο Τρυφέρης, ο Μούμογλου κ.ά. από την καλαθοσφαιρική ομάδα και οι αδελφές Στεφανίδου από την ομάδα μπάσκετ γυναικών κ.λπ.

Μ' αυτό το λεύκωμα-κειμήλιο αλλά και εργαλείο για επιστημονική δουλειά, το Κ.Ι.Θ. δεν κερδίζει μόνο μια σημαντική μάχη στον αέναο αγώνα της μνήμης εναντίον της λήθης. Σφυρηλατεί ταυτόχρονα και μια πιο ουσιαστική σχέση ανάμεσα στους πολίτες-αναγνώστες και στην ιστορία του αθλητισμού της Θεσσαλονίκης και τους παρακινεί όχι μόνο να κάνουν κτήμα τους το ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο της πόλης αλλά και να διαφυλάξουν αλώβητη την ψυχή της, αυτό το παζλ από το οποίο αρκετές ψηφίδες ανήκουν στον Ηρακλή.

Άρις Γεωργίου: «Όλυμπος Νάουσα 21 Ιουνίου 1994». Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 2003, σσ. 100. (Κείμενα Α. Γεωργίου, Σ. Σερέφας, Β. Χαραλαμπίδου). ISBN 960-325-505-X.

Το «Όλυμπος-Νάουσα», κάτι πολύ περισσότερο από ένα παραδοσιακό εστιατόριο, ένας ιστορικός χώρος συνάντησης και ευωχίας, ένας γαστριμαργικός θρύλος, ένα σύγχρονο «μνημείο», σημείο αναφοράς της Θεσσαλονίκης, ζωντανεύει μέσα από το βιβλίο του Άρι Γεωργίου (Α.Γ.).

Οι σελίδες του μοιάζει να έχουν σκαρώσει ένα «ντοκιμαντέρ» που δεν γυρίστηκε ποτέ. Αναζητούν τον φωτογράφο του '50 και του '60 που δεν μας άφησε φωτογραφίες που να διασώζουν εκείνη την εποχή ή μήπως άραγε λανθάνουν κι εδώ ξεχασμένες σε συρτάρια και παλιά «άλμπουμ»;

Ψάχνουν για τις μαρτυρίες των ανθρώπων που πολλά θα είχαν να μας αφηγηθούν για το «Όλυμπος-Νάουσα» στα χρόνια του '30 και του '40. Προσπαθούν να εντοπίσουν αυτή την «αόρατη» κρυμμένη κάμερα που θα μπορούσε να διασώσει το γεμάτο από κόσμο «Όλυμπος-Νάουσα» στις μεγάλες «δόξες» του, τις χιλιάδες «μικρές ιστορίες» που ξετυλίχθηκαν σ' αυτά τα τραπέζια με τα λευκά τραπεζομάντηλα:

- Μ' όλα εκείνα τα ζευγάρια που πήγαιναν για γάμο ή πήγαιναν να βγουν από τον γάμο...
- Με όλες εκείνες τις «άγιες» (και άγριες) οικογένειες (μετά ή άνευ κανακάρηδων...)
- Με τους μεγαλόσχημους παλιούς καθηγητές του Πανεπιστημίου και τους πολυάσχολους επιχειρηματίες να' ναι όλοι στον δικό τους κόσμο...
- Με τους ξένους και έλληνες επισκέπτες της πόλης που' θελαν να γευτούν την ξεχωριστή κουζίνα του «Όλυμπος-Νάουσα» και να μυρίσουν στη σάλα του το «άρωμα του χρόνου», χωρίς όμως να μπορούν, συνήθως, να διεισδύσουν στη μέθεξη που πρόσφερε το μαγαζί στους «γηγενείς» μπαγιάτηδες Σαλονικούς...
- Τους πολιτικούς μεγάλου και μικρού βεληνεκούς: από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Γεώργιο Παπανδρέου ως τον Κωνσταντίνο Καραμανλή (μ' όλους εκείνους τους αναπόφευκτους «παρατρεχάμενους» γύρω τους). Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι καθοριστικό ρόλο για την ανάδειξη του «Όλυμπος-Νάουσα» έπαιξε και αυτή η γειτνίασή του με τον άλλο θρύλο: το ξενοδοχείο «Μεντιτερανέ», όπου βέβαια τότε κατέλυαν όλοι οι «υψηλοί» επισκέπτες της πόλης.
- Τους ηθοποιούς, τους ζωγράφους και τους λογοτέχνες που δεν μας άφησαν, όμως, κείμενα όπου να περιγράφεται η αίσθηση που συναποκόμισαν από το εστιατόριο, άλλωστε αρκετοί ίσως να μην πήγαν καθόλου ή να επισκέφθηκαν ελάχιστες φορές το «Όλυμπος-Νάουσα».
- Τους συγγενείς και φίλους που μαζεύονταν στο εστιατόριο σε μια «εξαιρετική περίσταση» (ονομαστική γιορτή, γενέθλια, επέτειος κ.λπ.) για να χαρούν αυτήν την «εορταστική έξοδο» σε μια εποχή όπου οι επιλογές ήταν μετρημένες στα δάκτυλα - γράφει ο Α.Γ. που ανασύρει με ψυχραιμία αλλά και τρυφερότητα τις μνήμες που καταχωνιάστηκαν με τα χρόνια...

Συμβαίνει να μην έχω, όπως ο Α. Γ., παιδικά-εφηβικά βιώματα από το παλιό «Όλυμπος-Νάουσα», κάτι θολές αναμνήσεις μόνο από τον «Στρατή», το γειτονικό παλιό παραλιακό ρεστωράν.

Γνώρισα, όμως, το «Όλυμπος-Νάουσα» στα χρόνια του '70, όταν με τον αξέχαστο φίλο και συνάδελφο Π. Πετρίδη και τις γυναίκες μας καταφεύγαμε κάποια καλοκαιρινά βράδια στο αίθριό του. Ξέραμε, βέβαια, ότι αυτή ήταν τότε μια «ντεμοντέ εκδοχή ψυχαγωγίας», αλλά αυτό το αντιστάθμιζε με το παραπάνω η περιποίηση που μας επιδαψίλευαν οι σερβιτόροι και η «σεβαστή διεύθυνση», τα ξεχωριστά εδέσματα και η αίσθηση ότι έτσι γευόμαστε κάτι από την παλιά αίγλη του «Όλυμπος-Νάουσα», όταν ακόμη δεν είχε προαναγγελθεί η κατάρρευση αυτής της «αυτοκρατορίας» των αισθήσεων, των ψευδαισθήσεων και των συναισθημάτων.

Ο Α. Γ., ανακαλύπτοντας ξανά την πόλη, θα φωτογραφήσει το «Όλυμπος-Νάουσα», ως ενήλιξ πλέον θαμών του, στην περίοδο της ορατής και οριστικής παρακμής, ως «κατάλοιπο» -όπως γράφει- μιας άλλης εποχής αλλά και γιατί του αρέσει να βλέπει «τα περιποιημένα γραΐδια και τους ευυπόληπτους αστούς εν αποσύρσει». Θα συνθέσει έτσι ένα «ρέκ-

βιεμ» για έναν ολόκληρο κόσμο που έφυγε και άφησε ξωπίσω του μια «τρύπα», δηλ. μια μελαγχολική νοσταλγία που επιχειρούμε να την «ζαχαρώσουμε» σήμερα όλοι εμείς, γιατί αλλιώς πώς θα καταπιούμε το πικρό χάπι της λησμονιάς και πώς, σύμφωνα με τον ποιητή (Μ. Αναγνωστάκη):

«τόσα πρόσωπα να γίνουν αριθμοί
και τόσα γεγονότα απλά βιβλία;»

Το αίσθημα που αποπνέει ο χώρος του «Όλυμπος-Νάουσα» θα το εισπράξει ο Α. Γ. ηδονικά, ζώντας τις τελευταίες ημέρες του θρύλου. Υπό την απειλή του επικρεμάμενου τέλους, τον Ιούνιο του 1994, ο Α. Γ. θα υποκλέψει όχι απλώς κάποιες εικόνες, αλλά ουσιαστικά ένα μεγάλο κομμάτι της ψυχής του «Όλυμπος-Νάουσα», φωτογραφίζοντας με μαστοριά και ευαισθησία:

- Το πρόσωπό του και τα πρόσωπα της παρέας του στον καθρέπτη του μαγαζιού, όταν ακόμη δεν είχε «θρυμματιστεί».
- Την καλλιτεχνική οροφή του ψηλοτάβανου μαγαζιού με τα λαμπατέρ, τα τραπέζια με τις σιωπηλές αλατιέρες, τις ψάθινες καρέκλες, το επίχρυσο μπουρί από την σόμπα πετρελαίου, τα ενδότερα με τους νιπτήρες και τον θάλαμο του χιλιοκαπνισμένου μαγειρείου μ' αυτές τις κατσαρόλες και τις κουτάλες που έθρεψαν γενιές Ελλήνων και ξένων, τέλος με τους σερβιτόρους που απέμειναν με το πατιγιόν και την εγκαρτέρηση στο βλέμμα να ποζάρουν στον φακό σαν να έχουν βγει από μυθιστόρημα της Αγκάθα Κρίστι...

Και σαν τον «δολοφόνο» που γυρίζει πάντα στον «τόπο του εγκλήματος», ο Α.Γ. δέκα χρόνια μετά, τον Απρίλιο του 2003, θα «καταγράψει» με την δική του φωτογραφική προσέγγιση, το εγκαταλελειμμένο «Όλυμπος-Νάουσα» σε εξαθλιωμένη πλέον κατάσταση: Με τις κουρτίνες, τα λογιστικά βιβλία, τους παλιούς καταλόγους και τα αποξηλωμένα φωτιστικά του να υποδέχονται τον παράξενο επισκέπτη, βδελυρά και δύσοσμα, μετά από την τρομοκρατική επίθεση του χρόνου.

Αυτά τα ξεφλουδισμένα ταβάνια των φωτογραφιών, αυτός ο σωρός με τις σπασμένες παλιές καρέκλες, αυτά τα παλιόχαρτα που είναι πεταμένα στις σκάλες και στο δάπεδο σαν σκισμένες σελίδες από το ημερολόγιο του «Όλυμπος-Νάουσα» που δεν γράφτηκε ποτέ, συνθέτουν ένα θεατρικό σκηνικό πρωτοποριακού έργου. Και αυτά τα τρία άδεια καθίσματα στον ερημωμένο χώρο που «έγραψε ιστορία» είναι σαν να περιμένουν να καθίσουν πάνω τους οι μελλοντικοί «δικαστές» ή οι μελλοντικοί «κατηγορούμενοι», όταν έρθει η ώρα της κρίσεως...

Αυτός είναι ο μικρός θησαυρός που μας προσφέρει με το βιβλίο του ο Α.Γ. Ένα πολύτιμο σμίλευμα μνήμης, ντοκουμέντων, εικόνων και φωτογραφικής ποίησης σ' ένα καλαίσθητο βιβλίο που θα πάρει την αρμόζουσα θέση στο Μουσείο-Εντευκτήριο της ιστορίας της πόλης στον 20ό αιώνα. (Ένα μουσείο που υπάρχει βέβαια ακόμη μόνο στα όνειρά μας, ιδίως αν αναγγελθεί σε 20-25 χρόνια η ίδρυσή του, αλλά τότε θα' χουν, φοβάμαι, εκλείψει ίσως απ' αυτόν τον μάταιο κόσμο και οι τελευταίοι των «Μοϊκανών»-μερακλήδων της Θεσσαλονίκης...).

Το βιβλίο του Α. Γ. αποτυπώνει με λόγο και εικόνα τα σημάδια της ιστορίας πάνω στο σώμα του «Όλυμπος-Νάουσα», προτρέποντας τον αναγνώστη να πάει να ψάξει και να ανακαλύψει έτσι κάτι από την ιστορική του ταυτότητα μέσα από την ιστορική διαδρομή ενός χώρου που υπήρξε «σήμα κατατεθέν» της πόλης, τηρουμένων των αναλογιών, κάτι σαν τον Λευκό Πύργο...

Την πυξίδα γι' αυτή την περιδιάβαση την βρίσκει κανείς στο βιβλίο του Α. Γ., που εμπλουτισμένο από το ενδιαφέρον κείμενο του Σ. Σερέφα και από το τεκμηριωμένο κείμενο της Β. Χαραλαμπίδου, λειτουργεί ως οδηγός που μας ξεναγεί.

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» της ιστορίας και της μυθολογίας.

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» που είναι συνδεδεμένο με τις περιπέτειες του κτιρίου.

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» των εδεσμάτων που άφησαν εποχή («χιουνκιάρ μπεϊγεντί», κοκκινιστό μοσχαράκι με πουρέ μελιτζάνα, ψαρόσουπα με όστρακα, μυδοπίλαφο κ.λπ. (Στον τιμοκατάλογο του '89 που βρίσκεται στις σελ. 10-11 του βιβλίου, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να εντρυφήσει και να αναπλάσει κάτι από την καθημερινή πανδαισία της νοστιμιάς...).

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» των διαφημίσεων.

Από το τετράστηλο κείμενο που δημοσιεύτηκε στο αφιέρωμα για την ΔΕΘ της εφ. «Δράσις» (1960) είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα: «Η κουζίνα του «Όλυμπος-Νάουσα» παραμένει η σταθερή και ονομαστή σ' όλη την Ελλάδα κουζίνα με την υπέροχη τακτική του παλιού γαλλικού τύπου. Από το απαράμιλλο εστιατόριο της Θεσσαλονίκης, το «Όλυμπος-Νάουσα», δεν φεύγει κανείς παραπονεμένος...».

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» που «λάμπει» μέσα στο έρεβος της κατοχής, όταν το μαγαζί είχε μετατραπεί σε κοσμικό κέντρο διασκέδασης, με πλήρη ορχήστρα και μουσικοχορευτικό πρόγραμμα, με το «παιδί-θαύμα», τη Νινή Ζαχά, και την Μαίρη Σοΐδου που κάνει την πρώτη της εμφάνιση το '42 και θυμάται να πέφτουν από τα γύρω μπαλκόνια των πολυκατοικιών, που μοιάζανε με θεωρεία, αμέτρητα λουλούδια. «Μέρες κρασιού και λουλουδιών» λοιπόν στο «Όλυμπος-Νάουσα» της κατοχικής Θεσσαλονίκης, θαυμάσιος καμβάς για μια ταινία που θα εκτυλίσσεται στον ατμοσφαιρικό χώρο του πα-

λιού «Όλυμπος-Νάουσα», έτσι ώστε να αποκτήσει και η Θεσσαλονίκη τη δική της... «Καζαμπλάνκα»...

Στο «Όλυμπος-Νάουσα» των εφημερίδων.

Το θρυλικό μαγαζί που έχει αποτυπωθεί στα σώματα των παλιών εφημερίδων. Όλο και κάποιο χρονογράφημα θα μας διαφεύγει, κάποιες φωτογραφίες από εκδηλώσεις που έγιναν στην αίθουσά του κ.λπ. (Διαβάζω π.χ. στο «Βήμα», 27.10.1936, ότι «ο Ι. Μεταξάς παρεκάθησεν εις δείπνον της Ενώσεως Συντακτών και του Συνδικάτου Τύπου Θεσσαλονίκης, παρατεθέν εις την αίθουσαν του εστιατορίου «Όλυμπος-Νάουσα»).

Και υπάρχει το «Όλυμπος-Νάουσα» στον Τύπο της τελευταίας δεκαετίας. Μετά από πρόχειρη έρευνα εντόπισα τα παρακάτω δημοσιεύματα που συνοδεύονται και από σχετικές φωτογραφίες:

- «Καταρρέει το Όλυμπος-Νάουσα («Καθημερινή», 1.1.1995)
- «Ποιος θα σώσει το Όλυμπος-Νάουσα». («Θεσσαλονίκη», 3.2.1995)
- «Η Θεσσαλονίκη της γεύσης» - Θ. Λιβεριάδης (Επτά Ημέρες, «Καθημερινή», 18.4.1998)
- «Σε πλήρη εγκατάλειψη το Όλυμπος-Νάουσα» («Αγγελιοφόρος», 25.12.1998)
- «Διάρρηξη στο Όλυμπος-Νάουσα» - Κρ. Σαλπιγκτής («Θεσσαλονίκη», 11.2.1998)
- «Όλυμπος-Νάουσα», Στρ. Σιμιτζής (Επιλογές, «Μακεδονία», 12.9.1999)
- «Καταρρέει το Όλυμπος-Νάουσα» («Αγγελιοφόρος της Κυριακής», 18.4.2000)
- «Το φύλαξε η ιστορία, το ρημάζει η εγκατάλειψη» («Μακεδονία», 1.4.2001)
- «Το θρυλικό Όλυμπος-Νάουσα αναβιώνει» («Αγγελιοφόρος», 31.3.2001)
- «Εστιατόριο Όλυμπος-Νάουσα. Ρεζερβέ με την ιστορία» («Αγγελιοφόρος», 23.6.2002)
- «Όλυμπος-Νάουσα» - Ευ. Χεκίμογλου («Μακεδονία», 25.5.2002)
- «Ξαναζωντανεύει το Όλυμπος-Νάουσα». («Μακεδονία», 12.6.2002)
- «Ένας θρύλος της γεύσης: Όλυμπος-Νάουσα» («Τύπος Θεσσαλονίκης», 17.3.2002)
- «Περί δημοκρατίας, ισότητας και άλλων δεινών: Αφιερωμένο στη μνήμη τρων τριών μυθικών εστιατορίων: «Αβέρωφ» στην οδό Σταδίου, «Κωστής» στην οδό Κοραή και «Όλυμπος-Νάουσα» στην παραλία της Θεσσαλονίκης» («Καθημερινή», 5.10.2003).

Με τον συγκερασμό λέξεων και εικόνων το βιβλίο του Α.Γ. είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια χρήσιμη καταγραφή. Περιέχει αρκετές δροσοσταλίδες και το αεράκι που χρειαζόμαστε στους στεγνούς καιρούς.

Αναζωογονεί την συλλογική μνήμη, ανοίγοντας προνομιακά παράθυρα απ' όπου βλέπουμε την Θεσσαλονίκη του ιστορικού παρελθόντος, και παράλληλα επιβεβαιώνει την μαγεία της φωτογραφίας που δεν είναι μόνο ντοκουμέντο-μαρτυρία, αλλά μπορεί να «αφηγείται», να συμβολίζει, να «αποκρυπτογραφεί» και να απελευθερώνει αισθήσεις και όνειρα, δείχνοντας τις ρωγμές του χρόνου.

Το «Όλυμπος-Νάουσα» με τον τρόπο του Άρι Γεωργίου λειτουργεί ως ψυχικό βάλσαμο, δίνοντάς μας πολύτιμες ανάσες και φέρνοντάς μας πιο κοντά στο ιστορικό-πολιτιστικό υπόβαθρο της Θεσσαλονίκης.

Ευάγγελος Χεκίμογλου, Αχιλλέας Χεκίμογλου: Τα πρώτα βήματα του αθλητισμού στη Βόρεια Ελλάδα, 1900-1960, Ημερολόγιο 2004, Εκδόσεις *Κέρκυρα*, Αθήνα 2003, σσ. 140.

ημερολόγιο 2004
Ευάγγελος Χεκίμογλου
Αχιλλέας Χεκίμογλου
ΚΕΡΚΥΡΑ
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ, 1900-1960

«Το ημερολόγιο αυτό» -υπογραμμίζουν στον κατατοπιστικό πρόλογό τους ο Ευ. Χεκίμογλου και ο Αχ. Χεκίμογλου- «έχει ως σκοπό να θυμίσει, όχι να ιστοριογραφήσει, γιατί το θέμα είναι τεράστιο και θα χρειαστούν πολλά χρόνια και συλλογική προσπάθεια για να καλυφθεί επιστημονικά».

Το ημερολόγιο περιγράφει αποσπασματικά τον κόσμο του αθλητισμού της Θεσσαλονίκης, έναν κόσμο που βρήκε το ηθικό απόθεμα να αντιμετωπίσει τα βιοποριστικά προβλήματα και τις κακουχίες μιας δύσκολης εποχής και να γράψει την δική του καθημερινή εποποιία στα γήπεδα (που έγιναν πάνω σε παλιά νεκροταφεία) και με αθλητές που δεν διέθε-

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
6
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως
9.00 10.00 11.00 12.00 13.00 14.00 15.00 16.00 17.00 18.00 19.00 20.00 21.00 22.00 23.00 24.00

Επάνω: Ο κενός χώρος μπροστά στο Παπάφειο υπήρξε τόπος άσκησης της πρώτης ελληνικής ποδοσφαιρικής ομάδας στη Θεσσαλονίκη, στις αρχές του 20ού αιώνα. (Από καρτποστάλ εποχής)
Κάτω: Το Παπάφειο Ορφανοτροφείο αποτέλεσε από την έναρξη της λειτουργίας του (1903) φυτώριο αθλητισμού, δίνοντας το παράδειγμα για τη δημιουργία πλήθους ερασιτεχνικών ομάδων στη γύρω περιοχή. (Αρχείο συγγραφέων)

ΣΑΒΒΑΤΟ
7
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
9.00 10.00

ΚΥΡΙΑΚΗ
8
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
Του Ασώτου
9.00 10.00

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

ταν τις λίγες δεκάρες που χρειαζόταν για το εισιτήριο του τραμ...

Μέσα από τις σπάνιες φωτογραφίες του το ημερολόγιο ζωντανεύει το ιστορικό υπόβαθρο του αθλητισμού της πόλης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι φωτογραφίες που διασώζουν το πρώτο γήπεδο της Θεσσαλονίκης στην σημερινή οδό Ιασονίδου, την πρώτη ελληνική ποδοσφαιρική ομάδα της πόλης: τον «Όμιλο Φιλομούσων». Το γήπεδο του Ηρακλή, κατειλημμένο το 1917 από τους πυροπαθείς. Τον πρώτο ετήσιο χορό του Γ.Σ. Ηρακλή το 1930, τις ποδοσφαιρικές ομάδες του «Αετού» Παπάφη (1929) και του «Μελιτέα» (1954). Την «Μακαμπή» (1931), την πιο σημαντική ποδοσφαιρική ομάδα της Εβραϊκής Κοινότητας κ.ά.

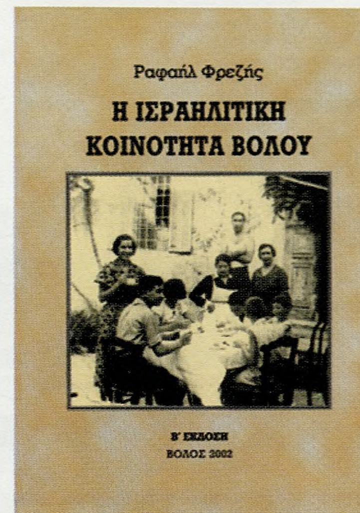
Το καλαίσθητο ημερολόγιο ανοίγει την όρεξη για μια συστηματική ανίχνευση και ανάδειξη των τόπων και εικόνων και των πρωταγωνιστών αυτού του συναρπαστικού έργου, που μπήκε ήδη στον δεύτερό του αιώνα, έχοντας να επιδείξει 100 χρόνια συλλογικών προσπαθειών και επιτευγμάτων που προσδιόρισαν την ιστορική φυσιογνωμία του αθλητισμού στη Βόρεια Ελλάδα.

Φανή Μέλφου-Γραμματικού: Θεσσαλονίκη-Κρήτη. Συνάντηση στον Εριγώνα, Εκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 247.

Αξιοποιώντας δύο παλιά κιτρινισμένα ημερολόγια και αναπλάθοντας τις διηγήσεις των παιδικών της χρόνων, η Φανή Μέλφου-Γραμματικού ζωντανεύει μια ολόκληρη εποχή. Με «όχημα» τις οικογένειες Μουκαδέμη και Μέλφου το βιβλίο μάς ταξιδεύει στα πρόσωπα και τους τόπους της Θεσσαλονίκης και της Κρήτης, διασώζοντας και αναδεικνύοντας πολύτιμες μνήμες: Το Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, η Παναγία Δεξιά, η οδός Χαμιδιέ (Εθνικής Αμύνης) στη Θεσσαλονίκη των αρχών του 20ού αιώνα, η πόλη μετά την πυρκαγιά του 1917, η πλατεία Άθωνος και η οδός Ερμού του 1922, ιστορίες «ηρωικές», ερωτικές και οικογενειακές ξεπηδούν από τις σελίδες του βιβλίου που προσφέρει, διανθισμένο και με παλιές φωτογραφίες, όχι μόνο την απόλαυση της ανάγνωσης, αλλά και ένα χρήσιμο οδοιπορικό στα μονοπάτια της ιστορίας της μικρής ανθρώπινης κλίμακας, προσφέροντας συχνά μια ενδιαφέρουσα αναπαράσταση της καθημερινής ζωής και των ανθρώπων που προσπαθούν να επιβιώσουν και να δημιουργήσουν, αγωνιζόμενοι να ξεφύγουν από τις συμπληγάδες και τις τρικυμίες της ιστορίας.

ΑΛΛΩΝ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΜΑΚΡΙΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΧΑΡΙΣΜΑΤΑ

Ραφαήλ Φρεζής: Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου, δεύτερη έκδοση, Βόλος 2002, σσ. 469. ISBN 960-8185-11-4.

Ο Ραφαήλ Φρεζής, γνωστός από το ιστοριογραφικό έργο του για το Βόλο και την Ισραηλιτική Κοινότητα της πόλης, υπήρξε κατά κόσμο αντιπρόσωπος μεγάλων ελληνικών βιομηχανιών. Από το 1957 ως το 1975 διατέλεσε γενικός γραμματέας της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου και έκτοτε είναι πρόεδρός της. Το έργο του «Η Ισραηλιτική Κοινότητα του Βόλου» εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1994, ενώ πριν από μερικές μήνες κυκλοφόρησε η δεύτερη εμπλουτισμένη έκδοσή του.

Ο συγγραφέας επιχειρεί μακρά αναδρομή στην εβραϊκή παρουσία στο Βόλο από τον 6ο μ.Χ. αιώνα. Όπως μαρτυρούν οι επιτύμβιες πλάκες της βυζαντινής περιόδου, οι εβραίοι κάτοικοι του Βόλου ήταν ήδη ελληνόφωνοι. Έκτοτε η εβραϊκή παρουσία στην πόλη συνεχίστηκε δίχως διακοπή. Στα 1880 ο Βόλος είχε 5.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 300 εβραϊκού θρησκεύματος. «Εν Βόλω είδον πολλά περίεργα», έγραφε στα 1882 ο Γ. Δροσίνης. «Την εκκλησίαν των Εβραίων (χάβρα) ήτις μοι ενεθύμισε ολίγον ελληνικήν βουλή, οπόταν υπάρχει εν αυτή ζήτημα εμπιστοσύνης, με μόνην την διαφοράν ότι οι Εβραίοι κραυγάζοντες εκάλυπτον τουλάχιστον δια λευκών υφασμάτων την όψιν των...».

Τα παλαιότερα αρχεία της κοινότητας διερπάγησαν από τους Ναζί. Έτσι, η μελέτη επικεντρώνει κυρίως στην περίοδο μετά το 1920. Ο συγγραφέας παρακολουθεί αναλυτικά τους θρησκευτικούς λειτουργούς και τους ηγέτες της κοινότητας, τα κοιμητήριά της, τους συλλόγους της και τις αδελφότητές της, τις οργανώσεις της νεολαίας και την εκπαίδευ-

ση. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στους επαγγελματίες και στους εβραϊκούς πιστωτικούς οίκους του Βόλου. Η περιήγηση συνεχίζεται με τον συνδικαλισμό, όπου διέπρεψαν οι Σ. Ραφαήλ, Σ. Λεβή και Α. Μπεναρόγια, και στις προσωπικότητες της κοινότητας (οικογένειες Σιακκή, Σαπόρτα και Μπαρούχ).

Σε άλλα κεφάλαια εξετάζεται η συμμετοχή των Εβραίων του Βόλου στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο και στην Εθνική Αντίσταση καθώς και το χρονικό του διωγμού από τους Ναζί. Χάρη στη συνεργασία του αρχιραβίνου Μ. Πεσάχ με τον μητροπολίτη Ιωσήφ και τις οργανώσεις της Αντίστασης, την ανθρωπιστική στάση του γερμανού προξένου Ε. Σέφελ και τη στήριξη των τοπικών αρχών, οι περισσότεροι Εβραίοι του Βόλου κατάφεραν να φυγαδευτούν στην ύπαιθρο ή να κρυφτούν και να αποφύγουν το μοιραίο. Ωστόσο, υπήρξαν 155 μάρτυρες.

Τέλος, η μελέτη ασχολείται με τη μεταπολεμική ανασυγκρότηση της κοινότητας και την οικογενειακή και θρησκευτική ζωή των Εβραίων του Βόλου, ενώ περιλαμβάνει πολλές ενδιαφέρουσες ειδήσεις από τις εφημερίδες μέχρι τη σύγχρονη περίοδο. Το αναλυτικό ευρετήριο στο τέλος του τόμου θα διευκολύνει πολύ τον ερευνητή. Το έργο προσφέρει τα μέγιστα τόσο στην τοπική ιστορία του Βόλου όσο και στην ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας.

Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Ημαθίας: Ιστορικό Κέντρο Βέροιας. Προβλήματα-προοπτικές. Πρακτικά διημερίδας (8,9.12.2001). Εκδόσεις «Η ΣΥΝ (+) είδηση», Βέροια 2003, σσ. 128. ISBN 960-87064-5-9.

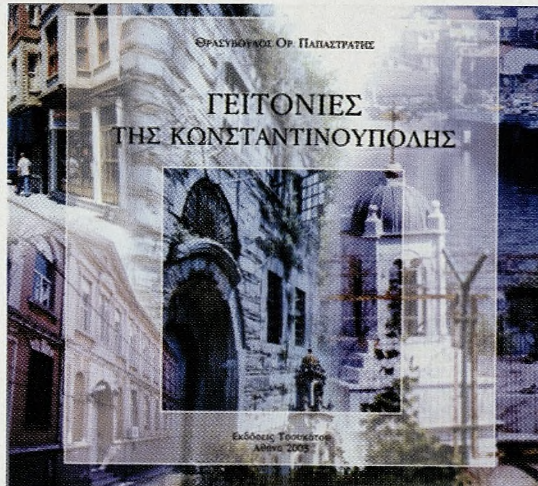

Οι αλλοιώσεις και οι μεταβολές που έχουν υποστεί τα τελευταία χρόνια οι μικρότερες και θεωρούμενες ως «γραφικές» ελληνικές πόλεις είναι, συχνά, μεγαλύτερες σε αναλογία από τις αντίστοιχες των δύο μεγαλύτερων πολεοδομικών συγκροτημάτων της χώρας. Η Βέροια, που υπήρξε από ιστορικής απόψεως ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της Μακεδονίας και βασικός πυρήνας εκβιομηχάνισης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είναι μία τυπική περίπτωση. Γι' αυτό και το συνέδριο που διοργάνωσε στα 2001 ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Ημαθίας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον που ξεπερνά τον κύκλο των ασχολουμένων με την τοπική πολεοδομία και ιστορία.

Στα πρακτικά του συνεδρίου περιλαμβάνονται δεκατρία κείμενα, τα οποία αναφέρονται στη συνέχεια.

Ο προϊστάμενος της 11ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Αντώνιος Σ. Πέτκος μίλησε με θέμα «Αποτίμηση και προοπτική». Ο Καθηγητής του τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ Νίκος Καλογήρου ασχολήθηκε με το θέμα «Η ανάκτηση του ιστορικού κέντρου της Βέροιας - παρελθόν και μέλλον». Ο πολιτικός μηχανικός Αναστάσιος Καρατζάς ανέπτυξε το θέμα «Κυκλοφοριακές ρυθμίσεις - Το πρόβλημα της Βέροιας». Ο Αν. Καθηγητής του τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ Μιχάλης Νομικός ασχολήθηκε με το «Αρχοντικό Σαράφογλου». Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Σιδηρόπουλος, πρόεδρος του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Ημαθίας ασχολήθηκε με την «Τοπογραφία των διασκεδάσεων και της αναψυχής στη Βέροια που χάθηκε». Η αρχιτέκτων-αναστηλωτής Κλεοπάτρα Θεολογίδου επέλεξε το θέμα «Βέροια: Μνημεία και σύγχρονη ζωή. Χρήση και ταυτότητα». Η αρχιτέκτων-πολεοδόμος Αναστασία Πάπαρη μίλησε με θέμα «Ιστορικό κέντρο Βέροιας: ζητήματα αιχμής». Ο αρχιτέκτων-πολεοδόμος Αλέξανδρος Οικονόμου ασχολήθηκε με την «Δημόσια αρχιτεκτονική: Νέες κατασκευές σε διατηρητέες περιοχές». Ακολούθησε η Καθηγήτρια του ΑΠΘ Μαρία Ανανιάδου-Τζημοπούλου με το θέμα «Αστικό τοπίο και σχεδιασμός στο δημόσιο χώρο». Με τον τίτλο «Το Ιερό στην πόλη» ο συγγραφέας Γιάννης Καισαρίδης εξέφρασε την «ανάγκη επιστροφής στο γενέθλιο τόπο», που αλώνεται από τις άστοχες και συχνά καταστροφικές παρεμβάσεις. Ο Ομότιμος Καθηγητής του ΕΜΠ Διονύσης Ζήβας μίλησε για την «Προστασία και διατήρηση των ιστορικών κέντρων», ενώ ο δικηγόρος Βασίλης Δωροβίνης εξήγησε «Γιατί και πώς» προστατεύεται η αρχιτεκτονική κληρονομιά σήμερα. Τέλος, ο αρχιτέκτων-πολεοδόμος Κώστας Παρθενόπουλος παρέθεσε «Εμπειρίες από τη διοίκηση της πολιτικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς».

Θρασύβουλος Ορ. Παπαστρατής: Γειτονιές της Κωνσταντινούπολης. Εκδόσεις Τσουκάτου, Αθήνα 2003, σσ. 144. ISBN 960-7922-19-0.

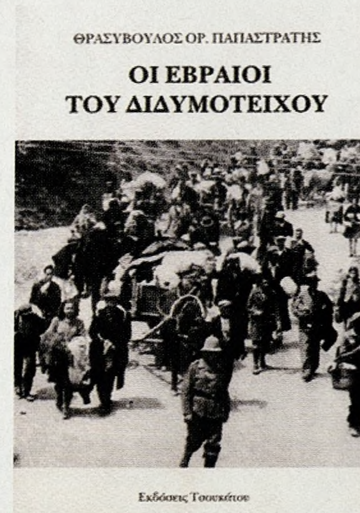

«Σήμερα στην πόλη απομένουν έρημες σχολικές αίθουσες, μνήματα χορταριασμένα και σπίτια ερειπωμένα ή κλειστά. Και σιωπή. Απουσία, αφού σίγησαν οι πολίτικες φωνές, οι φωνές εκείνων που συνέτειναν όσο κανείς στο γίγνεσθαι της Πόλης. Φωνές Ελλήνων, Αρμενίων, Εβραίων, Λεβαντίνων αλλά και Τούρκων, γιατί και οι Τούρκοι της Πόλης δεν είναι πια εκεί». Η φράση αυτή του συγγραφέα δίνει το στίγμα της προσέγγισής του στο οδοιπορικό σε παλαιές γειτονιές της Κωνσταντινούπολης. Το βιβλίο περιλαμβάνει τα κεφάλια «Μπαλατάς», «η συναγωγή της Βέροιας», «η συναγωγή της Καστοριάς», «το Σιναϊτικό Μετόχι», «αποχαιρετώντας τον Μπαλατά», «Παναγία Χατζηριώτισσα», «Παναγία των Ουρανών», «Στο Τοπκαπού, στον Άγιο Νικόλαο», «Γαλατάς», «Από το Ντολάπ ντερέ στο Κασίμ Πασά», «Βαδίζοντας για το Φερέκιοϊ». Επίσης, περιλαμβάνει γλωσσάρια λέξεων της λαδίνο, τουρκικών λέξεων, εβραϊκών όρων και ενδιαφέρουσα βιβλιογραφία. Και αντί επιλόγου: «Οι πόλεις δεν έχουν επίλογο. Επίλογο έχουν τα βιβλία και οι εποχές».

Θρασύβουλος Ορ. Παπαστρατής: Επταλόφου Βοσπορίδος οδοιπορία. Εκδόσεις Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 160. ISBN 960-7290-57-5.

Το βιβλίο ανήκει στην κατηγορία των οδοιπορικών, όπως και το προηγούμενο. Εστιάζει στα κατάλοιπα της ελληνικής παρουσίας στην Κωνσταντινούπολη. «Γνωρίζοντας την Πόλη, ολοκληρώνεσαι σαν άνθρωπος. Πρέπει να' ναι πολύ δυστυχισμένοι -και μέσα στην άγνοιά τους ακόμη- εκείνοι που δεν αξιώθηκαν να πατήσουν την πολίτικη γη», σημειώνει ο συγγραφέας. Πέρα από την όποια άλλη αξία του, το βιβλίο είναι χρησιμότατο ως οδηγός στον έλληνα ταξιδιώτη, αφού επιμένει σε σημεία που οι επίσημοι οδηγοί αγνοούν. Χρήσιμη είναι η ενδεικτική βιβλιογραφία και ενδιαφέρουσες (αν και θα μπορούσαν να εκτυπωθούν καλύτερα) οι φωτογραφίες του τόμου.

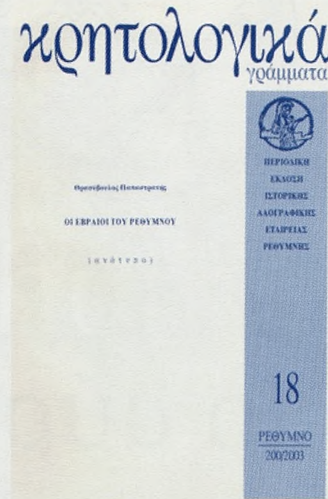
Θρασύβουλος Ορ. Παπαστρατής: Οι Εβραίοι του Διδυμοτείχου. Εκδόσεις Τσουκάτου, Αθήνα 2001, σσ. 80. ISBN 960-7922-13-1.

Η εβραϊκή κοινότητα του Διδυμοτείχου ήταν μία από τις αρχαιότερες εβραϊκές κοινότητες του ελλαδικού χώρου και η μεγαλύτερη της Θράκης. Το μικρό αυτό βιβλίο αποτελεί μία πρώτη απόπειρα για την καταγραφή της ιστορίας της. Περιλαμβάνει συνοπτικό ιστορικό της διαχρονικής εξέλιξης της κοινότητας, αναφορά στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε, πληροφορίες για τη συναγωγή και τη σωματειακή οργάνωση καθώς και ειδήσεις για όσα απέμειναν στο «μακρινό» Διδυμότειχο να θυμίζουν την εβραϊκή παρουσία.

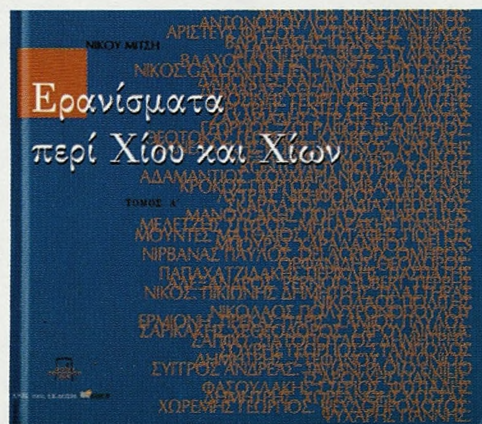
Η παρατήρηση του συγγραφέα ότι η ελληνόγλωσση βιβλιογραφία περί των Εβραίων της Ελλάδας είναι περιορισμένη δεν μας βρίσκει σύμφωνους. Ειδικά για τη Θεσσαλονίκη, τη δεύτερη Ιερουσαλήμ, ελάχιστα ιστοριογραφικά κείμενα δεν περιλαμβάνουν πληροφορίες για τους εβραίους κατοίκους της πόλης. Αλλά η ιστορία των Εβραίων της Ελλάδας δεν θα γραφτεί ποτέ με πληρότητα, όσο οι ραβινικές γνωματεύσεις της περιόδου της τουρκοκρατίας, οι περίφημες «ασκαμόθ», όπως και πολλές άλλες πηγές και μελέτες που έχουν εκδοθεί στην εβραϊκή, παραμένουν απρόσιτες στον ελληνόφωνο ερευνητή.

Θρασύβουλος Ορ. Παπαστρατής: «Οι Εβραίοι του Ρεθύμνου», ανάτυπο από τα *Κρητολογικά Γράμματα* 18 (2003) 245-254.

Ο συγγραφέας αποπειράται στο άρθρο αυτό να συγκεντρώσει βιβλιογραφικές πληροφορίες για τη μικρή εβραϊκή κοινότητα του Ρεθύμνου, παρέχοντας έτσι μια ενδιαφέρουσα εικόνα για την διαχρονική αντοχή της. Η κοινότητα υπήρξε από την εποχή της βενετοκρατίας και διαλύθηκε επισήμως το 1958.

Νίκος Μίτσης: Ερανίσματα περί Χίου και Χίων. Εκδόσεις Άλφα Πι, Χίος 2003, σσ. 132. ISBN 960-8262-17-8.

Το μικρό και ιδιαιτέρως καλαίσθητο βιβλίο κρύβει μακρά μελέτη της χιακής ιστορίας. Ο Ν. Μίτσης δεν αποπειράται να ανθολογήσει, αλλά να ερανιστεί αποσπάσματα που καταδεικνύουν την χιώτικη ιδιαιτερότητα. Χιώτης κατά το ένα τέταρτο και ο συντάκτης του παρόντος σημειώματος συμφωνεί με τη ρήση ότι «Όλοι οι Χιώτες είν' λωλοί / ποιος ολίγο ποιος πολύ». Όπως παρατηρεί ο κ. Μίτσης, ο Χιώτης το λέει αυτό με κρυφό καμάρι, αφού στη «λωλάδα» αναγνωρίζει την υπεροχή του. Μεταξύ των ερανισμάτων, το περίφημο κείμενο του Γιάννη Βλαχογιάννη (1904), σύμφωνα με το οποίο τρεις χιώτες πραματευτάδες παρουσιάστηκαν στο βασιλιά Όθωνα και εκείνος τους ρώτησε σε άπταιστη καθαρεύουσα πώς πάει το εμπόριο.

«Κεσάτια, μεγαλειότατε», απάντησε ο πρώτος.

«Τι σημαίνει η λέξις κεσάτια;».

«Δεν έχει νταραβέρι, μεγαλειότατε».

«Και η λέξις νταραβέρι τι σημαίνει;».

«Αλισβερίσι, μεγαλειότατε».

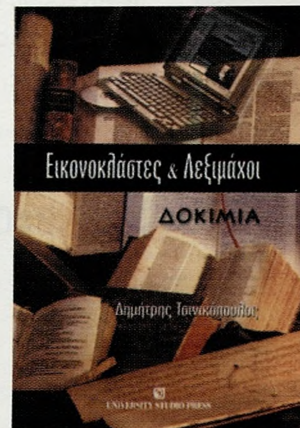
Ο βασιλιάς δεν ρώτησε τίποτε άλλο.

Τα πολύ ενδιαφέροντα αποσπάσματα που παρατίθενται συνοδεύονται με πίνακες και φωτογραφίες της Χίου, βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων και βιβλιογραφία.

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών: Εικόνες και ευρήματα από την Αρχαία Κόρινθο. Ημερολόγιο 2004. Αθήνα 2003, χ.σ. ISBN: Στερείται.

Ημερολόγιο του 2004 με εξαιρετικές φωτογραφικές λήψεις της Ινώς Ιωαννίδου και της Λενιώς Μπαρτζιώτη από τα ευρήματα της Αρχαίας Κορίνθου, όπως το βυζαντινό πινάκιο του 13ου αιώνα. Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών ξεκίνησε την ανασκαφή της αρχαίας πόλης της Κορίνθου από το 1896 και (με την αναγκαστική διακοπή στην περίοδο του Β' Π.π.) συνεχίζει έκτοτε αδιαλείπτως. Οι υπομνηματισμοί των φωτογραφιών παρατίθενται και στην αγγλική γλώσσα.

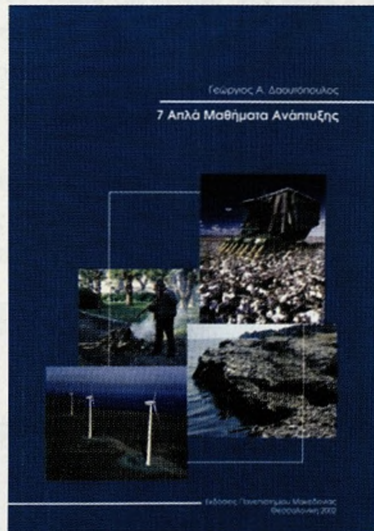
Δημήτρης Τσινικόπουλος: Εικονοπλάστες & Λεξιμάχοι. Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σσ.190. ISBN 960-12-1003-2.

Το φιλοσοφικό ή μεταφυσικό δοκίμιο είναι ένα δύσκολο είδος που δεν ευδοκίμησε στον ελλαδικό χώρο και γι' αυτό ελάχιστοι είναι οι σύγχρονοι εκπρόσωποί του.

Σ' αυτόν τον δυσπρόσιτο χώρο κινούνται τα είκοσι πέντε δοκίμια του δικηγόρου και συγγραφέα Δημήτρη Τσινικόπουλου με τον προκλητικό τίτλο: «Εικονοκλάστες και Λεξιμάχοι». Ο τίτλος προέρχεται από ομώνυμο δοκίμιο του τόμου που αναφέρεται στη σύγκρουση δύο παρατάξεων: των εικονοκλαστών απ' τη μια, οι οποίοι επιμαρτυρούν την καταστρεπτική για το λόγο «επιβολή» της εικόνας στην εποχή μας, και των εκούσιων ή ακούσιων λεξιμάχων απ' την άλλη, που επιμένουν στην εξάπλωση και επιβολή της εικόνας σε όλους τους τομείς της ζωής μας. Εκτός απ' αυτό, υπάρχουν πολλά άλλα ενδιαφέροντα θέματα στα δοκίμια της συλλογής, όπως το χιούμορ, το φιλί, το τραγικό στοιχείο στον έρωτα, η τέχνη του ακούειν, ποίηση και προσευχή, η άνθηση του αποκρυφισμού, πίστη και μάρκετινγκ, εθελοθρησκεία, αμαρτία και σύγχρονος άνθρωπος κ.ά.

Γεώργιος Α. Δαουτόπουλος: 7 Απλά Μαθήματα Ανάπτυξης. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 128. ISBN 960-87428-0-3.

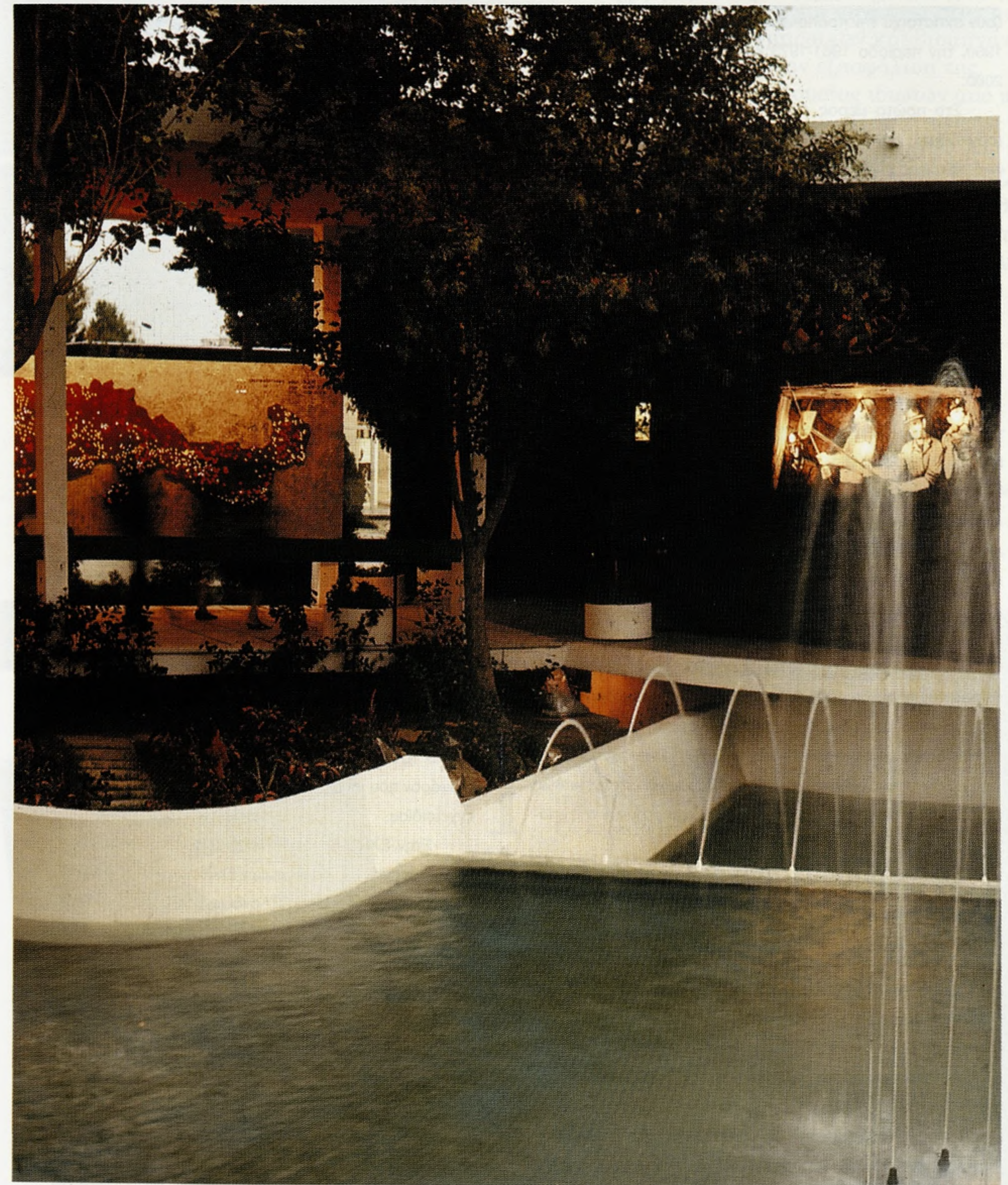
Καθηγητής Αγροτικής Κοινωνιολογίας του Α.Π.Θ., ο συγγραφέας συγκεντρώνει σε αυτό το βιβλίο την εμπειρία του από τη μακροχρόνια διδασκαλία του μαθήματος της Τοπικής Ανάπτυξης. Όπως σημειώνει και ο ίδιος, «το βιβλίο δεν ακολουθεί τα πρότυπα ενός βιβλίου μαγειρικής, δίνοντας ακριβείς οδηγίες τις οποίες οι αναγνώστες οφείλουν να ακολουθήσουν κατά γράμμα. Αντιθέτως, σκοπεύει να διεγείρει τη δημιουργική σκέψη όλων των ανθρώπων που διεκδικούν δημόσιες θέσεις και να τους εμφυσήσει μια άλλη αντίληψη για τα θέματα της τοπικής ανάπτυξης».

Το πρώτο «μάθημα» αφορά την ιστορία της «ανάπτυξης», μιας έννοιας εξαιρετικά κακοπαθημένης, την οποία ο συγγραφέας αναπροσδιορίζει. Το δεύτερο «μάθημα» επικεντρώνει στην έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, δηλαδή εκείνης που δεν αφορά μόνον ένα τομέα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του τόπου, αλλά το σύνολο των δραστηριοτήτων. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη αντιδιαστέλλεται προς τη μονόπλευρη ή στρεβλή ανάπτυξη, που στηρίζεται μόνο σε έναν τομέα. Η πρακτική κατεύθυνση του συγγραφέα τον προφυλάσσει στο σημείο αυτό από τις παγίδες της «δομικής» ανάλυσης της στρεβλής ανάπτυξης, στις οποίες εγκλωβιστήκαμε όσοι ασχοληθήκαμε με το θέμα στη δεκαετία του 1985. Το τρίτο «μάθημα» αναπτύσσει την έννοια της «συμμετοχικής» ανάπτυξης: βασικός παράγοντας για την επιτυχία κάθε αναπτυξιακού σχεδίου είναι ο βαθμός συμμετοχής των πολιτών. «Σχέδια» χωρίς συμμετοχή των ενεχομένων παραμένουν σχέδια. Το τέταρτο «μάθημα» αναφέρεται στα χαρακτηριστικά της αειφορικής ανάπτυξης (να απολαμβάνουν τα οφέλη της και οι επόμενες γενιές). Το πέμπτο «μάθημα» παρουσιάζει τα βασικά σημεία της περίφημης «Τοπικής Ατζέντας 21» του Ρίο (1992), το έκτο τη διαδικασία για την εκτίμηση των αναγκών που θα προωθήσει ένα σχέδιο ανάπτυξης και το έβδομο επικεντρώνει στην έννοια της Τοπικής Ανάπτυξης. Το βιβλίο περιλαμβάνει επίσης γλωσσάριο, βιβλιογραφία και ευρετήριο. Βασικό πλεονέκτημά του είναι η καθημερινή γλώσσα στο οποίο είναι γραμμένο και η τεκμηριωμένη σύνδεσή του με την ελληνική πραγματικότητα, ιδιαίτερα των επαρχιακών πόλεων.

ΠΕΡΙ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Ευάγγελος Χεκίμογλου & Ευφροσύνη Ρούπα: Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης 1925-2000, 75 χρόνια ιστορία, έκδοση Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 200. ISBN 960-86711-1-6.

Ο τόμος γράφτηκε και εκδόθηκε το έτος 2000 με την ευκαιρία της επετείου των 75 χρόνων από την ίδρυση της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Η μελέτη αφορά την ιστορία της Έκθεσης και χωρίζεται σε τέσσερα μέρη, που εξετάζουν αντίστοιχα την προπολεμική περίοδο, τη δεκαετία 1951-1960, την περίοδο 1961-1973 και τέλος την περίοδο 1974-2000.

Στο πρώτο μέρος (1925-1940) εξετάζεται το διεθνές (παγκόσμιες εκθέσεις) και το εγχώριο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, η συγκυρία και το χρονικό της ίδρυσης της ΔΕΘ, η πρώτη της διοίκηση και οι προπολεμικές διοργανώσεις. Ειδικότερα, ερευνώνται: οι εκθέτες, τα περίπτερα, τα εκθέματα, οι επισκέπτες, ενώ υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για τη μεταφορά της ΔΕΘ από το Πεδίο του Άρεως στις σημερινές της εγκαταστάσεις. Η προπολεμική συγκυρία ήταν δυσμενής για την Έκθεση λόγω της συρρίκνωσης του παγκόσμιου εμπορίου.

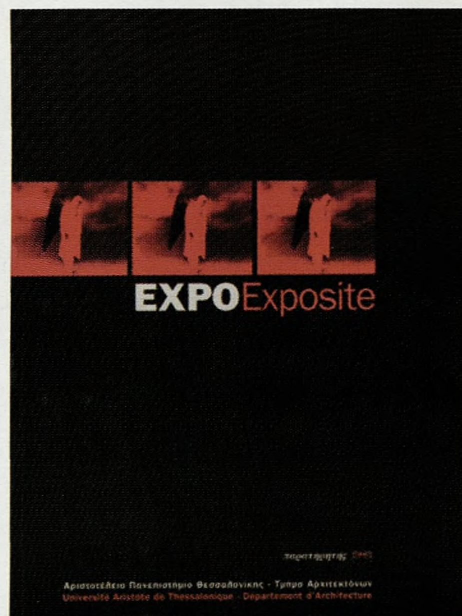
Η ΔΕΘ δε λειτούργησε στην διάρκεια της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου. Το δεύτερο μέρος του έργου καλύπτει την περίοδο 1951- 1960. Εξετάζονται οι παγκόσμιες και διεθνείς εκθέσεις στη δεκαετία του 1950 και το ελληνικό πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η ΔΕΘ αναβίωσε το 1951. Ειδικότερα, εξετάζεται η ανάκτηση και η επέκταση των εγκαταστάσεων, η διοίκηση της ΔΕΘ, ενώ γράφτηκαν ειδικά κεφάλαια για τους εκθέτες, τα περίπτερα, τα εκθέματα και τους επισκέπτες.

Ανάλογη είναι και η διάρθρωση του τρίτου μέρους που αφορά την περίοδο 1961-1973. Εντοπίζονται τα ειδοποιά χαρακτηριστικά της περιόδου που είχαν άμεση επίπτωση στη σύνθεση των εκθεμάτων και των εκθετών. Στην περίοδο αυτή η ΔΕΘ επιτυγχάνει το μέγιστο αριθμό επισκεπτών, καθώς συνδέεται με την παρουσίαση μεγάλων καινοτομιών της εποχής.

Στο ίδιο σχήμα κινείται και το τέταρτο μέρος της μελέτης, που αφορά την περίοδο 1974-2000, όταν οι τεχνολογικές επαναστάσεις στην πληροφορική και την επικοινωνία μεταβάλλουν το χαρακτήρα και το ρόλο των εμπορικών εκθέσεων. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στις κλαδικές και ειδικές εκθέσεις που αναπτύχθηκαν παράλληλα με τη γενική διοργάνωση της ΔΕΘ.

Σε ιδιαίτερο μέρος παρουσιάζεται η «ΔΕΘ του πολιτισμού» (φεστιβάλ, ειδικές διοργανώσεις). Όσοι συμμετείχαν στη διοίκηση της Έκθεσης καταχωρίζονται στο πρώτο παράρτημα, ενώ το δεύτερο περιλαμβάνει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία των επίσημων κρατικών συμμετοχών. Ο τόμος συμπληρώνεται από επίμετρο του Γιώργου Αναστασιάδη, όπου συγκεντρώνονται οι αναφορές της ΔΕΘ στη λογοτεχνία.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων: EXPO-Exposite 2008. Κείμενα-επιμέλεια Τίτης Παπαδοπούλου. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 96. ISBN 960-374-234-1.

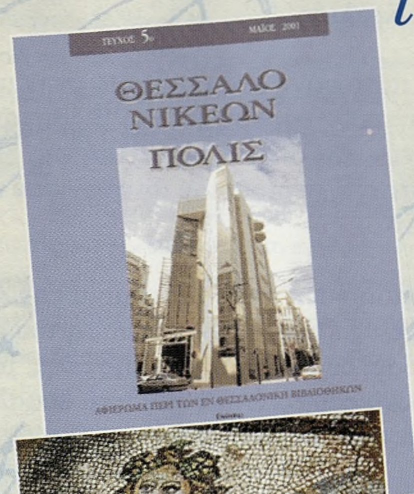

Στον Τομέα Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού λειτουργεί το Εργαστήριο 3Σ303 «Αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στην πόλη» με ευθύνη της Επ. Καθηγήτριας Τίτης Παπαδοπούλου. Η έκδοση EXPO-Exposite είναι διδακτικό βοήθημα για το εργαστήριο αυτό, του οποίου αντικείμενο είναι οι εγκαταστάσεις της EXPO 2008. Ασφαλώς, όμως, η ευρυμάθεια της συγγραφέως και το επίκαιρο του θέματος προσδίδουν στην έκδοση ενδιαφέρον που υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια του «διδακτικού» εγχειριδίου.

Στην EXPO-Exposite παρουσιάζονται κριτικά οι ιστορικές διοργανώσεις Παγκοσμίων Εκθέσεων, με αρχή την Έκθεση στο «Κρύσταλ Πάλας» (Λονδίνο, 1851), καθώς και οι διοργανώσεις που πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα του Διεθνούς Γραφείου Εκθέσεων. Αναφέρονται πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για τα χαρακτηριστικά των περιοχών στις οποίες κατασκευάστηκαν «εφήμερες πόλεις» για τη φιλοξενία των Παγκοσμίων Εκθέσεων, αλλά και για το κόστος και τη ροή των επισκεπτών.

Ο αναγνώστης δεν θα βρεθεί μπροστά σε ένα εύπεπτο εγχειρίδιο πληροφοριών, αλλά σε μια γόνιμη κριτική απέναντι σε υποθέσεις οικείες στις σύγχρονες αρχιτεκτονικές και αστικές στρατηγικές. Κριτική συστηματική και καλοδεχούμενη, στο βαθμό που η Θεσσαλονίκη αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο διοργάνωσης μιας EXPO.

Μήπως σας λείπουν «παλαιά» τεύχη του «Θεσσαλονικέων Πόλις»;

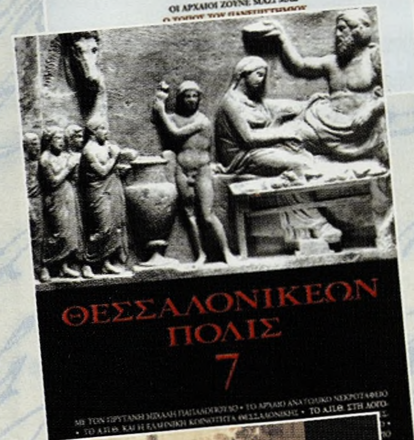
ΤΕΥΧΟΣ 5

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ: Διαχρονική εξέλιξη: Η αρχαία βιβλιοθήκη της πόλης - Βιβλία σε διαθήκες μουσουλμάνων - Βιβλία στα χριστιανικά σχολεία του 19ου αιώνα - Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος - Η ιστορία της Δημοτικής Βιβλιοθήκης - Βιβλιοθήκες στη λογοτεχνία.
ΠΩΣ ΓΙΑΤΡΕΥΟΝΤΑΝ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ: Υπήρχαν νοσοκομεία στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη; Ναι, όπως και σήμερα. Ιδρύματα με γιατρούς που πίστευαν ότι το συγκεκριμένο φάρμακο ήταν ό,τι καλύτερο υπήρχε για τη συγκεκριμένη ασθένεια.

ΤΟΜΟΣ 6

Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΙΝΔΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ 1950: Στο χρονικό διάστημα 1954-1958 τουλάχιστον ένας κινηματογράφος της Θεσσαλονίκης έπαιζε μία με δύο ινδικές ταινίες την εβδομάδα. Την ίδια εποχή σημειώθηκε συστηματική αντιγραφή ινδικών τραγουδιών από έλληνες συνθέτες. Τα τραγούδια «Αυτή η νύχτα μένει» και «Όσο αξίζεις εσύ» υπάγονται σ' αυτήν την κατηγορία.
ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Στο εβραϊκό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης απλώνονταν πάνω από 400.000 τάφοι ατόμων που πέθαναν σε ηλικία άνω των 12 ετών, ενώ άλλοι τόσοι ήταν οι τάφοι παιδιών.

ΤΟΜΟΣ 7

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Η κρυφή ιστορία της Πανεπιστημιούπολης: Μνήμες πανάρχαιες και χθόνια μυστικά της πόλεως των Θεσσαλονικέων κάτω από το χώρο που σφύζει σήμερα από νιάτα και ζωή. **ΣΜΙΛΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:** Ψηφίδες και θραύσματα από κείμενα όλων σχεδόν των πνευματικών ανθρώπων που έγραψαν έστω και λίγες γραμμές για το Α.Π.Θ.

ΤΟΜΟΣ 8

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Γυναίκες με στολίδια, γυναίκες μόνες, γυναίκες μάνες, γυναίκες εκπαιδευτικοί και συγγραφείς, γυναίκες κατατρεγμένες εξετάζονται σ' αυτό το αφιέρωμα, που στηρίζεται σε σκληρή ερευνητική εργασία, με στοιχεία που μας κάνει να υποπτευόμαστε ότι, αν γράφαμε την ιστορία της Θεσσαλονίκης από την πλευρά των γυναικών της, αυτή η ιστορία θα ήταν διαφορετική απ' όσες γνωρίσαμε μέχρι σήμερα. **ΤΟΥΜΠΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:** Ταφική αρχαιολογία. Σύνοψη πολυετούς ανασκαφικής εμπειρίας στη Τούμπα, που διερευνά τα μυστήρια του αρχαίου αυτού οικισμού.

Μήπως χάσατε το τεύχος 8 με το αφιέρωμα «Γυναίκες της Θεσσαλονίκης μέσα στη διαχρονία»;

Μήπως χάσατε το τεύχος 11 με το αφιέρωμα
«Η πυρκαγιά της 18ης Αυγούστου 1917»;

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

ΜΙΧΑΛΗΣ ΒΑΒΕΛΙΔΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΡΕΛΛΑ
ΦΩΚΙΩΝ ΒΟΣΝΙΑΚΟΣ
ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΓΕΩΡΓΑΚΗ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΟΥΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΕΣΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ
ΜΥΡΤΩ ΠΥΡΟΒΕΤΣΗ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΟΥΣΤΕΡΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

ISSN 1108-5452